

Miloš Crnobrnja

**BANIJSKA
PROLETERSKA ČETA**

MILOŠ CRNOBRNJA / BANIJSKA PROLETERSKA ČETA

*Uspomeni mojih palih drugova
iz Banijske proletherske čete*

Autor

BIBLIOTEKA »SVJEDOČANSTVA NOB«

Knjiga 2

ZA IZDAVAČA – DIREKTOR:

Stjepan Skrbín

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:

Josip Frković

RECENZENTI:

Mate Jerković, admiral JRM

Milan Nožinić, književnik

IZDAJE I ŠTAMPA: Grafička radna organizacija »Joža Rožanković«, Sisak, Mihanovićeve
obala 10 • Uređenje, grafičko-tehnička oprema i korektura: »Grafičar«, redakcija informativ-
no-nakladne djelatnosti • Izrada klišeja: Cinkografija OOUR TMG NIŠRO »Vjesnik«, Zagreb.

MILOŠ CRNOBRNJA

BANIJSKA
PROLETERSKA
ČETA

gro »joža rožanković« sisak

SISAK, 1979.

P R E D G O V O R

Djelo Miloša Crnobrnje »Banijska proleterska četa«, izlazi iz štampe u danima kada narodi i narodnosti Jugoslavije slave šest decenija Partije, SKOJ-a i revolucionarnih sindikata. To je istovremeno i 37. godišnjica formiranja Banijske proleterske čete — jedne od onih mnogobrojnih jedinica Hrvatske — koja je spadala među najbolje.

Formirana je u banijskom Brestiku, marta 1942. godine, od šezdeset pet već do tada prekaljenih mladih boraca-dobrovoljaca, radnika, seljaka, đaka i studenata Siska, Zagreba i banijskih pobunjenih sela. Tadašnji komandant Banijskog partizanskog odreda, Vasilj Gaćeša, birao ih je po najstrožim kriterijima, jer je iz odgovarajuće direktive vrhovnog komandanta druga Tita, Glavnog štaba NOV PO Hrvatske i CK KPH shvatio da zadatke koji predstoje ovoj i sličnim, kasnije formiranim krupnijim jedinicama, mogu izvršiti samo borci-partizani koje krase umne, karakterne i fizičke osobine, kao što su: visoka društveno-politička svijest, bezgranična odanost svom narodu i narodnooslobodilačkoj borbi, nepokolebljiva privrženost Komunističkoj partiji Jugoslavije, mržnja prema okupatoru i njegovim saradnicima, spremnost da se izdrži i u najtežim uslovima borbe, dokazana hrabrost, spremnost da se za druga u borbi i za ciljeve te borbe žrtvuje sve, pa i život.

Stranice ove knjige govore nam kako su u ognju NOR ti mladi proleterii potvrdili sebe i opravdali povjerenje koje im je ukazano onog martovskog jutra, kritične 1942. godine.

Autor Miloš Crnobrnja, bio je jedan od tih šezdeset probranih junaka, što tekstu knjige daje posebnu draž iskreno doživljenog.

Prateći borbe ove hrabre čete na Baniji, u Slavoniji i u Hrvatskom zagorju, saznat ćemo za uspjehe i neuspjehe, za goleme materijalno-tehničke i političke teškoće i razne prepreke s kojima su se mladi proleterii suočavali na svom ratnom putu. Upoznat ćemo se s ličnim podvizima pojedinaca, njihovim vrlinama i slabostima ispoljenim u borbi i zatišju. Reljefno je opisan velik broj teških situacija, u kojima su neustrašivi banijski proleterii ispoljavali samopožrtvovnost, herojski ginući pred neprijateljskim bunkerima, mitraljeskim cijevima i na minskim poljima. Padali su, ne odustajući od izvršenja dobivenog zadatka; pobjeđivali su i onda kad je to po svim ljudskim mjerilima izgledalo nemoguće.

Osnovni cilj djela je ostvaren: sačuvati uspomenu na one koji su s pjesmom na usnama išli u boj za velike ideale; pružiti podesnu literaturu mladim vaspitačima kojima je, pored ostalog, zadatak da odgajaju našu omladinu na svijetlim tradicijama NOR; pomoći savremenim braniocima SFRJ u korištenju ratnih, partizanskih iskustava za slučaj eventualnog ONOR.

Uvjeren sam da će knjiga i u ovom obliku postići navedenu namjenu, u čemu i jest njena prava vrijednost.

Autor nije imao potrebe da poput antičkih pisaca ili naših starih narodnih pjesnika uveličava osobine svojih junaka. Opisao ih je onakvima kakvi su zaista bili — dstakao je njihove lijepe osobine, ali nije prešutio ni njihove ljudske slabosti. Uvjeren sam da će ih čitaoci baš zato prihvatiti svim srcem — njegujući sjećanje na njih — s divljenjem, ljubavlju i poštovanjem.

Koliko je autor u tom smislu našao mjere i realizma, vidi se i na jednom posebnom primjeru. Nikola Demonja, danas već legendarni komandir slavne Banijske proleterske čete, bio je neosporno jedan od najhrabrijih i najvjеш-tijih boraca te čete. Poginuo je junačkom smrću pri oslobodjenju Slavonske Požege, u jesen 1944. godine. Pa, ipak, autor je u obradi ovog lika vrlo suzdržan: bježi od krupnih riječi i pretjerivanja, ne propuštajući da na primjerima pokaže kako je Demonja, pored svih svojih brojnih vrlina kojima se izdvajao od ostalih, bio ipak samo čovjek, smrtnik.

Takva suzdržanost uočava se i kada je u pitanju sam autor. Sa svojim banijskim, slavonskim i zagorskim drugovima, prošao je kroz stotine okršaja. Ipak, on nalazi mjesta i prilike da piše gotovo o svakom od svojih drugova, dok za sebe, jedva nalazi prostora i riječi, iako je bio, u svemu sličan svom Demonji, Laćanu, Bujiću, Joki, Dragašu ili bilo kojem od šezdeset junaka ove čete. Pišući, na primjer, o tome kako je u borbi za oslobodjenje Đulavesa bio teško ranjen, on govori o sebi vrlo malo, dok sve svoje kazivanje posvećuje svojim saborcima koji su ga po cijenu vlastitog života izvukli ispred neprijateljskih rafala, ili o ljekarima i medicinskom osoblju koji su njega i ostale ranjenike prihvatili i roditeljskom brigom i ljubavlju liječili i njegovali.

No, prepustimo čitaocima da o tome sami donesu svoj sud.

Ako je istina da poštovanje svoje sredine i naroda treba na djelu zaslužiti, onda je sigurno da su banijski proleter i potvrdili tu istinu, boreći se bespoštedno na bojištima Banije, Slavonije i Hrvatskog zagorja. O tome, veoma ubjedljivo govori ova knjiga od svoje prve do posljednje stranice.

U svom tekstu autor daje dosta prostora opisima raznih oblika brige, ljubavi i svestrane saradnje seljaka Banije, Bosanske krajine, Slavonije i Kalnika s proleterima, čime nenametljivo i spontano ističe veliku istinu: pobjeđivali smo i pobijedili neprijatelja, jer smo poput mitskog Anteja crpili svoju snagu čvrsto oslonjeni na narod iz kojeg smo ponikli.

Bivši proleter, danas vazduhoplovni general-major u penziji, Miloš Crnobrnja, nije profesionalni književnik, pa prema tome i ovaj njegov rad ne treba vrednovati strogim estetskim mjerilima. Napisan jednostavnim, narativnim stilom, toplo i doživljeno, čita se lako i sa zanimanjem. U našoj poslijeratnoj izdavačkoj djelatnosti izišla su mnoga djela o NOR i socijalističkoj revoluciji, ali malo je onih koja na tako plastičan način oslikavaju onu našu sitnu partizansku taktiku i njene aktere kao što to nalazimo na stranicama ove knjige. Zato, kad je riječ o jačanju, o osmišljavanju i konkretizaciji naše savremene koncepcije ONOR, o korištenju iskustava partizanskog rata, konkretnoj i neposrednoj pripremi učesnika eventualnog ONOR, ova knjiga neosporno spada u vrlo prikladno štivo.

Na kraju, valja naglasiti: Banijska proleterska četa, formirana po specijalnoj direktivi druga Tita januara 1942. godine, izvršila je u punoj mjeri svoj zadatak. U procesu narastanja NOB, kako u rodnoj Baniji, tako još i više na području između Save i Drave, šezdeset pet neustrašivih proletera dalo je svoj obol — poginuo je svaki drugi od tih šezdeset pet hrabrih, ali su te žrtve duboko opravdane — ciljevi za koje su se borili ostvareni su.

Kasnije, kad je četa prerasla u kadrovsku jedinicu, dala je tridesetak iskusnih, hrabrih i vještih komandanata i komesara bataljona, brigada i divizija, jedinica NOVJ koje su s ostalim snagama NOR širom zemlje, pobjedom nad neprijateljem, otvorile nove puteve daljeg revolucionarnog razvitka.

Na kraju nekoliko riječi o autoru.

Miloš Crnobrnja, rođen 1921. u banijskom selu Pastuša, općina Petrinja, SR Hrvatska. Završio srednju školu, Višu političku školu >Đuro Đaković<, a zatim Višu vazduhoplovnu akademiju. Već od maja 1941, našao se u redovima svoje Partije. Od jula 1941, bori se u prvim banijskim partizanskim grupama, zatim u proleterskoj četi, a kasnije i u drugim bataljonima i brigadama Slavonije i Hrvatskog zagorja, vršeći razne dužnosti i napredujući postepeno od borca, preko pomoćnika komesara bataljona, obavještajnog oicira do politkomesara brigade.

Prošao je kroz stotine malih okršaja i velikih bitaka.

Skromnost je bila i ostala još jedna lijepa osobina njegova karaktera. A da je bio pravi Demonjin proleter, navest ću ovdje, radi ilustracije, samo jedan primjer: sredinom 1943. godine, kao zamjenik komesara 21. slavonske brigade, naletio je sa svojim drugom Nikolom Sužnjevićem na željezničkoj pruzi Bjelovar—Đurđevac, na ustašku zasjedu. Njih dvojica, a ustaša preko trideset! No, oni se ni u toj prilici nisu zbunili. Zauzeli su busiju, te jednom puškom i jednim belgijskim pištoljem, u kojem je Miloš imao samo četrnaest metaka — rasturiše začas ustaške zlikovce.

Već 1942. godine, teško je ranjen u ruku (invalid je šezdeset posto). Kasnije je lakše ranjavan još tri puta, ali do kraja rata, oružje nije ispuštao iz ruku.

Poslije rata u ratnom vazduhoplovstvu vršio je dužnosti politkomesara Vazduhoplovne divizije, načelnika odjeljenja MPV u Komandi RV i PVO, i na kraju, dužnost pomoćnika komandanta Vazduhoplovnog korpusa.

U penziji je od 1969. godine u činu vazduhoplovnog general-majora.

Kao penzioner, relativno mlad latio se posebno plemenitog posla — riješio je da pribilježi svoja sjećanja na banijske, slavonske i zagorske ratne drugove, da opiše njihovo ratno drugarstvo, da se sjeti patnji i podviga, gubitaka i radosti pobjede. Tako je nastala ova knjiga, napisana neposredno, doživljeno, proleterski iskreno i historijski vjerno i istinito. Istinito — onoliko koliko čovjek, pojedinac može da sagleda istinu.

Čitaocima, veteranima i mladima, stoga, ova knjiga najtoplije se preporuča.

Bele Vode, juni 1978.

Mate Jerković

NAPOMENA AUTORA

Kad se radi o vojnoj jedinici jačine čete, njen značaj u borbenim dejstvima i iskustva, obično, nisu veliki. Zato se o njima vrlo rijetko piše. Međutim, u partizanskom ratu, naročito u njegovoj početnoj fazi, i te male vojne jedinice odigrale su svojom vojnom i političkom aktivnošću veliku ulogu, naročito u podsticanju naroda na otpor i borbu protiv okupatora, u stvaranju uslova za njegovo učešće u oružanoj borbi i širenju NOP, u stvaranju novih partizanskih jedinica i njihovu razvoju.

Takvu ulogu imala je i Banijska proleTERSka četa, čije je iskustvo u pogledu partizanskog ratovanja, naročito oživljavanja i podsticanja borbenih dejstava, širenju NOP i dr. vrlo veliko, značajno, interesantno i poučno. Posebno bi moglo biti poučno sa stanovišta organizovanja i vođenja eventualne opštenarodne odbrane.

Zato je takvu četu potrebno opisati, i što je moguće iscrpnije odgovoriti na pitanja: kakva je to bila četa; u kakvim uslovima i u koje je vrijeme formirana: od kakvih je boraca i rukovodilaca bila sastavljena; sa kakvim zadatkom je formirana; gdje, kada i u kakvim uslovima ga je izvršavala; kakvu je taktiku primijenila i kakve je uspjehe imala; zašto je bila u stanju da postigne relativno velike i značajne uspjehe kakve je ta mala četa zaista postigla u toku druge godine NOR? Posebno je interesantno kako se intenziviranjem borbenih dejstava stvaralo borbeno raspoloženje širokih narodnih masa za otvorenu oružanu borbu protiv okupatora, te stvarao nepomirljivi front između naroda, s jedne strane, i okupatora i njegovih slugu s druge.

Takvu jedinicu potrebno je opisati i zato da bi se sačuvala uspomena na borce i ono vrijeme kada se s pjesmom na usnama išlo u žestok boj za velike ideale, slobodu, novu socijalističku Jugoslaviju, bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti.

Nastojao sam pri tome da iznesem najznačajnije činjenice koje će koliko-toliko rasvijetliti navedena pitanja.

Zahvaljujem se svim preživjelim proleterima na podršci i pomoći u radu na ovoj monografiji. Posebno se zahvaljujem drugu Mati Jerkoviću, Bogdanu Crnobmji-Tolji i Milanu Nožiniću na korisnim primjedbama i sugestijama.

Autor

Titove direktive

Svjesna značaja vojne organizacije za pobjedu narodnooslobodilačkog pokreta i revolucije, Komunistička partija Jugoslavije, na čelu s drugom Titom, stvarala je već prvih dana ustanka vojnu organizaciju, radila na njenom stalnom razvijanju i usavršavanju, te širenju narodnooslobodilačke borbe.

Poslije formiranja Prve proletherske NOU brigade, drug Tito je pisao Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske:

»Mi smo za sada stvorili Prvu prolethersku brigadu, ali namjeravamo stvoriti više njih u raznim krajevima, koje će biti sposobne da izvrše ne samo ove zadatke koji se danas postavljaju pred nas, nego i one u drugoj fazi naše borbe. Prema tome, stavljamo i pred vas zadatak, da već sada stvarate čvrste jedinice od najboljih radničkih i seljačkih elemenata koji će u danom momentu moći da uđu u prolethersku brigadu .. .»¹

Ocijenivši stanje NOP i borbene aktivnosti u Hrvatskoj i sagledavši mogućnost za daljnji razvoj narodnooslobodilačke borbe i pokreta, drug Tito je dalje naredio:

»Proširiti borbena dejstva na cijelu Hrvatsku. U tu svrhu prebaciti iz Prve operativne zone (Lika, Kordun i Banija) na prostor između Save i Drave, koji je čvor situacije u Sjevernoj Hrvatskoj, nekoliko odreda jačine najmanje 50 već prekaljenih boraca, partizana. Samo na tome dijelu se neprijatelj može osjetno pogoditi.. .»²

1 Pismo Vrhovnog štaba NOP odreda Jugoslavije, Zbornik dokumenata NOR, tom V, knjiga 3, str. 18.

2 Isto, str. 14 i 15.

Formiranje Banijske proleterske čete

GAČEŠINA NAREDBA

Radi izvršenja zadataka Vrhovnog komandanta, Glavni štab NOP odreda Hrvatske izdao je Naredbu br. 5, u kojoj se naređuje ličkoj i kordunaškoj grupi NOP odreda da od dobrovoljaca i odabranih boraca formiraju proleterske čete (90 ljudi), a Primorsko-goranskom NOP odredu, četvu od 80 partizana, koje će ući u proleterski bataljon. Posebno, Banijskom NOP odredu naređeno je da formira proletersku četvu od 60 boraca s dva puškomi tra i jeza.

Naredba br. 5

Komandanta Banijskog partizanskog Odreda od 19. 5. 1942.

INSTITUT
DOKTOR LAD. FOL
ZAGREB

1) Za komesara 2 čete I bataljona postavljam druga Kreću Stanku, a dosadašnji komesar 2 čete drug Despotić Milan postavljam za oficira za informaciju u Štabu I bataljona. Dosadašnjeg komesara 3 čete druga Simu Todorovića postavljam za političkog komesara III bataljona, a na njegovo mjesto za komesara 3 čete postavljam druga Sužnjević Dušana.

2) Prema naredbenju Glavnog Štaba Hrvatske u buduće uz operativno izvještaje treba slati kod važnijih operacija koliko je partizana sudjelovalo i kako su bili naoružani. Kod opisa operacija potrebno je da se stavi koje njima komandovao da bi se vidjelo kako se razvija komandni sastav. Dalje je potrebno da nam u izvještajima bar povremeno dajete karakteristike komandnog sastava.

3) Komandanti bataljona dostavljajte Komandantu Banije stalno svake nedjelje podatke o neprijatelju i njegovoj jačini na njihovim sektorima.

4) Obratite pažnju na spremijenu hranu, da se pregledaju skladišta, da se na pokvari i da strogo štede hranu!!

5) Na osnovu naredbe br 5 G.S.H. - Partizanski odred Banije formiraće proletersku četvu u jačinu od 60 ljudi sa 2 puškomitraljeza. Ima i značaj ove čete zahtijeva da u njenim redovima budu najsvjesniji sinovi našeg naroda, najborbeniji i najhrabriji radnici i seljaci. U proleterskoj četvi vlada svakodnevna disciplina. Prednost između radnici, siromašni seljaci i iz nacionalnog razloga Hrvati.

Komandant I bataljona staviće na raspoloženje 24 najsvjesnija i najhrabrija borca naoružane karabinom Štabu Banije. Komandant II bataljona staviće na raspoloženje Štabu Banije 12 naoružanih ljudi s puškomitraljezom, a komandant III bataljona staviće na raspoloženje 24 čoveka sa puškomitraljezom.

Za Komandira proleterske čete postavljam druga Nikolu Demotiću, a za političkog komesara dosadašnjeg komesara III bataljona druga Matek Vladu.

Naša proleterska četa ostaje na teritoriju Banije pod komandom komandanta Banije.

Svi drugovi koji su za proletersku brigadu moraju biti vojnički obučeni s propisnom kapom partizankom, značkom crvena petokraka zvijezda sa srpom i čekićem.

6) Tačku br. 5 pročitati pred otkojem!

Pol. komesar:

Hurokla dam

smiše partizani - što to da nam da!

Komandant
amir

Na osnovi te naredbe Komanda Banijskog partizanskog odreda izdala je svoju Naredbu broj 15:

Saopćavajući naredbu o formiranju BPČ, komandiri i komesari četa objasnili su značaj formiranja proleterskih jedinica, njihove zadatke, koji mogu biti izvršavani širom naše zemlje, uslove njihovog izvršenja, posebno ukazali na čeličnu disciplinu koja vlada u proleterskim jedinicama, te pozvali borce koji se osjećaju sposobni da se jave za odlazak u proletersku četu.

S naročitom pažnjom slušali smo zahtjev i objašnjenje komandira i komesara. Formiranje proleterske čete kod svih je, naročito mlađih, izazvalo velik interes. Mada nam je bila teška pomisao da ćemo ostaviti rodni kraj, roditelje, drugove, a poneki i porodicu, ipak je prevladala svijest i obaveza da valja pridonijeti uspješnijoj borbi i skorijoj pobjedi. Zbog toga se javio veliki broj boraca i rukovodilaca, više nego što ih je bilo potrebno lako se pokazalo da ni za ovako teške zadatke nije bilo teško dobiti dobrovoljce.

Ostali smo poslije javljanja za odlazak u proletersku četu u svojim jedinicama i čekali dolazak komandanta i komesara odreda koji će, između nas prijavljenih, izvršiti izbor pripadnika proleterske čete.

Dok smo čekali, u odred i bataljonima su se sumirali postignuti uspjesi u proteklom periodu, posebno u tek završenoj zimskoj ofanzivi, analizirala iskustva, ocjenjivana tadašnja vojna i politička situacija i uslovi za daljnja dejstva. Ujedno smo se pripremali da oslobodimo preostala manja mjesta na slobodnom teritoriju gdje je neprijatelj još uvijek imao svoje posade.

Iza nas je tada, konstatovali smo, bilo deset mjeseci iscrpljujućih pokreta i teških borbi: prve borbe ljeti 1941. u Brezovici, Banskome Grahovcu, Topolovcu, Palanjkama, Lučanima, Majskim Poljanama, Brđanima, Dodošima, Drenovcu, Begovićima, Malom Gradcu i Klasničima. Zatim borbe u jesen iste godine u šumi kod Zrina, u Kalinskom i Gaćešinom logoru. Na kraju, iza nas su tada bile žestoke borbe, duge i surove zime 1941/42. godine u Gvozdanskom, Rujevcu, Bešlincu, Zrinu, Maji, Bačugi, na Metli iznad Mlinoge i Jošavice, u Svinjici, Gradusi, Starom Selu, šušnjaru, Velikom i Malom Gradcu, Mačkovu Selu i mnogim drugim mjestima. Iza nas je tada bila upravo završena neprijateljska zimska ofanziva.

U ovom najtežem periodu naše borbe, bez obzira na ogromne žrtve koje smo dali, izašli smo kao pobjednici. Nanijeli smo neprijatelju znatne gubitke, oteli dosta oružja, proširili slobodni teritorij i ostvarili velik utjecaj na masu i na teritoriju koji je neprijatelj kontrolirao. Tako smo na kraju desetmjesecnog teškog, ali uspješnog partizanskog rata, otimajući pušku po pušku, od malih grupa i četa 1941. godine, stvorili odred od tri bataljona prekaljenih i iskusnih boraca; između kojih će komandant i komesar odreda izabrati 65 boraca za buduću proletersku četu. Stvorivši relativno jake snage, stekavši

više ratnog iskustva u svim uslovima, bili smo spremniji i sposobniji za daljnju borbu, riješeni da je vodimo do pobjede, makar to platili i najvećim žrtvama.

Narod je bio također spreman da produži daljnju borbu. Nije ga pokolebalo ni ubijanje, ni pljačka i paljenje sela, ni jaka zima, niti blokada. Teror je, naprotiv, pojačao otpor u narodu. Umjesto plaća nad strašnim prizorima ustaških zločina nad mrtvima i zgarištima, narod je zločincima izricao svoju smrtnu presudu i obavezivao se da će se boriti do posljednje kapi krvi, dok neprijatelj ne bude uništen ili protjeran iz naše zemlje.

Pored toga, Crvena armija je do tada uspješno odolijevala žestokim napadima fašističke njemačke armije. Još tada se, doduše, povlačila, ali je sačuvala sposobnost za otpor. Odbranila je Lenjingrad i Moskvu i pri tome zadala neprijatelju žestoke udarce, od kojih više nije bio tako jak kao onda kada je krenuo u rat. Svakog dana smo očekivali da Crvena armija sasvim zaustavi neprijatelja, snažno grune i slomi zločinačku fašističku armiju i potpuno je uništi. Zbog toga smo s više optimizma gledali na buduću uspješnu našu borbu.

Ustaše za to vrijeme, pored svih nastojanja, nisu uspjeli uništiti odred i narod Banije, pa ni ilegalni pokret na teritoriju Siska i drugih mjesta koja su kontrolirali, niti su za to imali izgleda u budućnosti. Nije pomogla ni brojna tehnička nadmoć, ni zima, blokada i teror. Ne postigavši željeni uspjeh, sa nastupanjem proljeća, prekinuli su svoju zimsku ofanzivu od koje su mnogo očekivali.

Fašistička Njemačka nije do tada uspjela razbiti Crvenu armiju i završiti rat kako je Hitler najavio. Nije osvojila Lenjingrad, stala je pred Moskvom. Vidjelo se da Hitlerova ratna mašina malaksava i da je njen pobjedonosni pohod doveden u pitanje. Umjesto brzog završetka rata, Hitler je tražio od Pavelića sve više vojnika, žita, stoke. To je povećavalo ionako velik teret koji su ustaše, za račun fašističke Njemačke, nametnuli hrvatskom narodu.

Na kraju, do tada su se pred licem javnosti objelodanila zlodjela, zločinački karakter i neljudska suština fašističkog rata, »novog poretka«; NDH, ustaške vlasti i vojske. Tada su se i oni, koji su u početku mislili da je NDH rješenje nacionalnog pitanja Hrvata, u praksi uvjerali da je NDH vještačka fašistička tvorevina, stvorena u interesu fašističke Njemačke.

Zbog svega toga došlo je do opadanja morala u redovima neprijateljske vojske i zavedenog dijela naroda, do sumnje u sigurnu pobjedu »svemoćne« njemačke ratne mašine, a time i u budućnost NDH i ustaša koji su svoju sudbinu vezali za fašistički Rajh. Narod je sve više okretao leđa ustašama orijentirajući se prema NOP, čiji ga je program sve više privlačio. Domobrani se sve češće predaju u borbi, sve veći broj ih ostaje u partizanima.

Zbog toga smo zaključivali da će se vojne snage NDH ubuduće sve manje moći opirati našim stalno rastućim snagama i njihovim napadima koji će postati sve jači i brojniji.

Na žalost, bilo je tada i onih, ne mali broj, koji nikako nisu vjerovali da su Nijemci i njihovi saveznici, u proljeće 1942. izgubili inicijativu, da je došao kraj njihovom »pobjedonosnom« nadiranjem, da će od tada njih goniti. Zbog toga, ustaše uspijevaju da zaustave jače osipanje domobranskih redova, održe relativno brojne vojne snage s kojima će moći produžiti daljnju borbu.

Poslije kratkog odmora i izvršenih priprema, već u martu, ponovo smo otpočeli živu vojnu aktivnost. Upućivali smo naše patrole i do samih neprijateljskih garnizona, naročito noću. Tada smo se često sukobljavali sa neprijateljskim patrolama i izvidnicama, koje je neprijatelj upućivao prema slobodnom teritoriju. U tim sukobima, nanijeli smo neprijatelju osjetne gubitke. Pored toga, Prvi bataljon je u to vrijeme izvršio nekoliko demonstrativnih napada na Glinu. U njima je srušio glinsku piramidu, koja je neprijatelju služila za svakodnevno osmatranje.

Shvativši da pobjeda nije samo u puškama, narod Banije je u isto vrijeme izašao na polja sa plugom i stokom da uzore njive i posije žito. Upregnuta, omršavjela stoka, jedva se kretala, ali se brazde ipak počеше slagati.

Selo Perjasica: Sklanjanje hrane ispred neprijatelja

Ubrzo iza toga, i neprijatelj je otpočeo napade na slobodni teritorij. Privremeno smo se našli u obrani. Vodeći ogorčenu borbu, naši bataljoni su uspješno sprečavali upade neprijatelja na slobodni teritorij. Bilo je i slučajeva kada smo ispred nadmoćnijeg neprijatelja morali odstupiti. Tada je i narod Banije morao prekidati započeti posao, kupiti svoj siromašni prtljag, povlačiti se i sklanjati ispred neprijateljskih napada. Bježeći, tko zna koji već put, formirao je narod kolone u kojima mnogi vidimo svoje očeve, majke, sestre i braću kako bježe, neki s nejakom djecom u Tukama.

Kada bismo nailazili na ove kolone, osjećali smo se teško i nelagodno. Promatrajući ih, naša mržnja prema neprijatelju i odlučnost za borbu bi silno porasla, a zatim bi se pitali: kada ćemo već jednom postati snažniji da možemo pružiti uspješniju zaštitu ovom napaćenom narodu? Ali, sada smo, za razliku od zimskih vremena, kod naroda primjećivali novo, vedrije raspoloženje. Na naša pitanja u prolazu: »Kako je?«, odgovarali bi, »sada je lakše, sa zimom je pregrmjelo ono što je bilo najgore. Znamo, međutim, da će biti još teških dana, ali ako nas neprijatelj nije mogao uništiti tokom zime, još manje će to moći ubuduće. Vjerujemo da ćemo pobijediti i da će svemu doći kraj.« To njihovo vjerovanje — u ono vrijeme — nije bilo zasnovano na logičkom zaključivanju, već je proizlazilo iz osjećanja da to tako mora biti.

Dok smo tako razgovarali svi sposobni za borbu, pa i nedorasli dječaci javljali su se našim komandirima i molili: »Primite nas, nećemo više ovako da bježimo!« Neke su komandiri primali, a nekima odgovarali da pričekaju dok se smogne oružje, jer su mnogi nenaoružani. Na navaljivanje najupornijih, komandiri bi popustili i primali ih u četvu, raspoređivali uz naoružanog borca kao »pomoćnike«, sa zadatkom da u slijedećoj borbi zajedno s naoružanim drugom, napadaju i zarobe pušku. Tako su naše čete tih prvih dana proljeća naglo rasle.

Svaki put kad se neprijatelj povukao, narod se uporno vraćao i produžio započeti posao. Izvukli su ljudi crnu zemlju na svjetlost dana, zasijali što su više mogli. Poslije toga su išli ispunjeni nadom da će imati dovoljno hrane za sebe i svoju vojsku.

Narod je tako izvojevao još jednu pobjedu. Tešku ali značajnu, bez koje bi se daljnja uspješna borba teško vodila. Bio je to znak narodne upornosti i odlučnosti, potvrđujući poznatu istinu da je narod neuništiv i nepobjediv. Ubrzo smo ponovo preuzeli inicijativu od neprijatelja i počeli s ostvarivanjem našeg plana: čistili neprijateljske posade iz preostalih mjesta na slobodnom teritoriju. Dalje se borba na Baniji vodila sve većom žestinom.

Sva ta aktivnost nije potisnula misao o dolasku komandanta i komesara odreda koji će izabrati borce za proletersku četvu. Kod svih je vladala velika radoznalost: tko će biti izabran?

U jeku najveće borbene aktivnosti, pošli su po bataljonima komandant odreda Vasilj Gaćeša i komesar Đuro Kladarin, kako bi između prijavljenih boraca i rukovodilaca izabrali one koji će ući u sastav proleterske čete. Povelili su sa sobom već ranije izabranog komandira Demonju i komesara Mutaka, da i oni učestvuju u izboru boraca i ostalih rukovodilaca za četvu kojom će rukovoditi i u njoj se boriti. Prije njihova dolaska, čete su se postrojile. U posebnom stroju stajali smo svi mi koji smo se javili za odlazak u proletersku četvu. Svuda je pojava komandanta i komesara odreda, u pratnji komandira i komesara buduće čete, snažno djelovala. Naročito snažan utisak ostavljao je Gaćeša. Mada sam se do tada s njim susretao više puta, bio mi je nedovolj-

ilo poznat. Zato sam ga i ovoga puta pažljivo promatrao. Krupan, ćutljiv, na-borana čela, plamtećih očiju, koje, rekao bih, nikad ne miruju, izgledao je da u ljutnji može biti strašan. Budući komandir Demonja svojim je izgledom i držanjem, također jako privlačio našu pažnju.

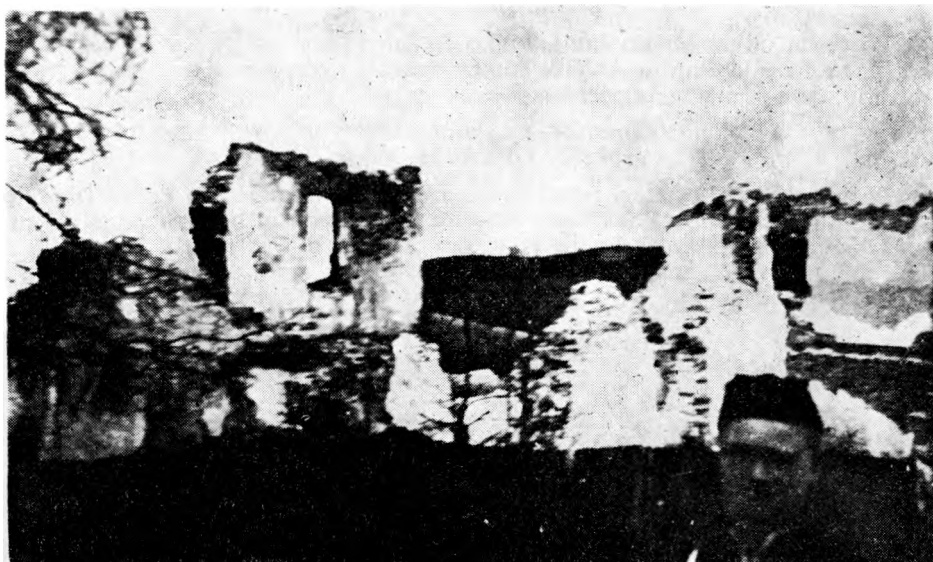
Pred postrojenim borcima, govorili su komandant i komesar odreda. Suš-tina njihova govora bila je u tome da na zahtjev Vrhovnog štaba NOV POJ i Glavnog štaba Hrvatske, naš odred formira proletersku četvu sastava 60—70 dobro naoružanih i opremljenih boraca i rukovodilaca, koja će biti sposobna za nove i teže zadatke, te biti pokretna; moći poći u druge krajeve i boriti se tamo gdje zatreba, u bilo kojem dijelu naše zemlje; tako podsticati mase na otpor neprijatelju; stvoriti uslove za njegovo učešće u borbi; pomoći razvoju NOB i partizanskih jedinica. Uslovi u kojima će se izvršavati ovi zadaci, bit će vrlo teški, borba će se voditi s jakim neprijateljem, na nepoznatom i teškom terenu s razvijenim komunikacijama i si. Zato borci takve jedinice mo-raj u raspolagati visokom sviješću o ciljevima NOB i značenju novog zadatka koji će izvršavati, moraju posjedovati veliku hrabrost, čvrstinu, upornost i izdržljivost za napore, raspolagati borbenim vještinama i iskustvom vođenja partizanske borbe, a rukovodioci — pored ostalog — moraju raspolagati po-sebnom sposobnošću za komandiranje, naročito vještinom partizanskog rato-vanja. »Među vama«, rekao je komesar Kladarin, »ima dosta takvih boraca i rukovodilaca. Za nas, za Baniju i naš odred, velika je čast što nam je povje-ren takav zadatak ...«

Poslije održanog govora, Gaćeša je između prijavljenih boraca po vrlo strogom kriteriju, izvršio konačan izbor. Tom prilikom ponovo nas je pitao da li i dalje želimo da idemo u proletersku četvu. »Sada se odlučite. Poslije ne-ma kolebanja. Ostaje vam samo da se valjano borite, ne plašeci se smrti. Hrabri ljudi će i smrt pobijediti, a kukavice će izginuti« — rekao je Gaćeša, uperivši u nas svoje tvrde, čelične oči, nastojeći da pročita na našim licima da li mi ozbiljno shvaćamo ono što nam je on govorio. Nitko nije odustao. Svi su ostali pri svojoj odluci, štoviše, bilo je i onih koji, pošto nisu ušli u uži izbor, kod Gaćeše inzistirali da ih uzme. Gaćeša ih je, kada se radilo o naročito dobrim borcima, naknadno primao.

Poslije izbora boraca, Gaćeša je lično birao ispravno naoružanje, kao i opremu novije izrade. Svaki borac i rukovodilac izabran u proletersku četvu, bio je zatim odjeven u novu vojničku uniformu, naoružan karabinom, dvjema bombama, sa 150 metaka, snabdjeven opasačima, uprtačima, fišeklijama, no-žem. Iz Drugog i Trećeg bataljona, Gaćeša je uzeo za svaki vod po jedan puško-mitraljez.

Dan-dva poslije izbora, saopćeno nam je da se pripremimo za odlazak u selo Brestik, gdje će četa biti formirana. Prije polaska, izabrani borci iz Prvog bataljona sakupili su se u selu Klasniću. Oprostivši se od svojih drugova, s kojima su do tada bili, krenuli su iz Klasnića pod rukovodstvom Dušana Kreće za selo Brestik. Stigli su vrlo brzo, jer udaljenost između ova dva sela, nije velika. Istoga dana kada i borci Prvog bataljona, stigli su u Brestik i bor-ci Drugog bataljona. Borci Trećeg bataljona okupili su se najprije u selu Joša-vici i odatle, pod rukovodstvom druga Bujića, krenuli u pravcu sela Brestika. Svi smo žalili što se rastajemo od svojih starih i dobrih drugova, ali smo se i radovali što idemo u novu četvu u koju smo izabrani. Ova grupa, u kojoj sam se i sam nalazio, imala je najduži put do Brestika. Put nas je vodio dolinom Sunje, zatim preko sela Begovića, Mačkova Sela, Velikog i Malog Gradca i

Trnovca. Prolazeći ovim krajem, svuda su se vidjeli tragovi svježih ustaških zločina. Nekad lijepa sela, sada spaljena, zaudaraju na trulež i zgarišta. Vide se mnogi svježi grobovi poginulih i umrlih.

Selo Dragotina: Zidovi spaljenih zgrada

Žrtve ustaškog pokolja na nasipu Save kraj Siska izvršenog 4/5. V1945 "
(pobijeno oko 350 lica)

Pjeva narod tužnu pjesmu:

*»Na Baniji grob do groba,
Traži majka sina svoga ...«*

Potresna slika. Mislio sam: koliko je žalosti na ovoj krvavoj Baniji! Ali Banija ne bi bila Banija, kad bi samo tugovala. Pored ove tužne, još češće i snažnije, čula se borbeni pjesma:

*»Šamarice, majko naša,
A grobnice od ustaša ...«*

Pošto se Brestik nalazi ispod samih obronaka Šamarice u dolini Dubokog potoka, ugledali smo ga tek kada smo mu prišli sasvim blizu. Iznenadili smo se. Ugledali smo čitavo selo. To je u ono vrijeme bila rijetkost. Ustaše su do tada popalili većinu sela, naročito onih koja su uz samu Šamaricu, kao što je i Brestik.

Panorama Brestika

Ušli srao u selo i znatizeljno i s radošću se zagledali u čitave kuće, šare na njima, dvorišta i ambare pa mi izađe pred oči mila slika moga dragog sela koje je ne tako davno nestalo u plamenu. Potok koji kroz selo protječe, davao je selu naročitu živost i činio ga ljepšim. Znali smo da to tako neće dugo ostati. Ustaše će i to selo prvom prilikom spaliti. To su očekivali i sami mještani Brestika, i o tome, već tada, razgovarali kao o nečem običnom.

Prolazeći selom, uputili smo se prema staroj seoskoj školi. Kod škole nas je dočekao komandir čete i predsjednik NOO s predstavnicima drugih društveno-političkih organizacija. Drugu Bujiću je tada Demonja rekao da do ras-

poreda po desetinama i vodovima ostajemo pod njegovim (Bujićevim) rukovodstvom kao grupa Trećeg bataljona i da se do daljnjega svakog jutra okupljamo u školskom dvorištu.

Razgovarali smo s ljudima iz sela i čuli da je škola, u čijem dvorištu smo bili, sagrađena u prvim godinama ovoga vijeka. Rekli su nam, nadalje, da je u ono vrijeme bila jedna od rijetkih škola na Baniji, jer bivšem austro-ugarskom režimu nije bilo mnogo stalo do prosvjećivanja ovog naroda. Više mu je odgovaralo da ostane neprosvijećen. Iz njegove sredine regrutirali su samo vojnike. Ni za vrijeme bivše Jugoslavije, nije se ništa nabolje izmijenilo. Ali, sada su eto i te malobrojne škole Banije predstavnici »novog poretka« spalili zajedno sa selima.

Škola u Brestiku: Mjesto formiranja Banijske proleterske čete

Kroz ovu školu je od njenog osnivanja pa do rata, prošlo mnogo generacija. U svakoj je bilo odličnih i darovitih učenika. Ali, zbog bijede i siromaštva, dalje se u školu u ovim krajevima nije išlo, govorili su nam ljudi. Svoju životnu školu nastavljala je većina djece, obrađujući tvrdu i štednu zemlju, radeći kao nadničari bogatih ljudi, a samo bi poneki otišao u zanat.

Promatrajući školu i slušajući ove ljude, i sami smo se sjećali svoga djetinjstva, koje mnogima nije baš tako davno prošlo. Za mnoge je to djetinjstvo bilo jedno i tegobno. Poklapalo se s djetinjstvom onih o kojima su nam ovi ljudi pričali. Među onima koje ja znam, bilo je i takvih koji su u svojoj đlačkoj torbi za dnevni obrok imali samo komadić tvrde »kuruzovnice« i glavicu nasoljenog luka. A bilo je i onih koji ni to nisu imali, pa su iščekivali ne bi li

se netko smilovao da s njima podijeli ono što je ponio za sebe. Ali, sjećali smo se tom prilikom i toga kako smo u takvim seoskim školama stjecali prvu pismenost i prva znanja. Podsjetili smo se da smo učeći geografiju, historiju, čitajući junačke narodne pjesme i knjige, saznali kaiko su još naši preci neprestance vodili ogorčenu borbu protiv brojnih gramzljivih osvajača, da je naša zemlja natopljena krvlju njenih najboljih sinova. A sada je, mislili smo, eto došao red i na nas da pođemo putem do sada najteže i najkrvavije borbe za slobodu i čovječni je društvo.

Poslije kraćeg zadržavanja, smjestili su nas članovi NOO po kućama. Prema imovnom stanju domaćina, ostavljali su negdje jednog, a negdje i dva i više boraca. S gostoljubivim narodom u Brestiku smo stari poznanici. Bili smo u selu i ranije sa svojim bivšim jedinicama. Kao i ranije, i ovoga puta su nas primili toplo i srdačno. Mada su nas poznavali, sada su nas ispitivački promatrali — jer su nas prije vidjeli različito obučene i naoružane raznovrsnim naoružanjem. Sada nas vide u jednoobraznim uniformama, naoružane gotovo novim karabinima, puškomitraljezima i bombama, s opasacima, uprtacima i fišeklijama, na temelju čega su zaključivali da je to neka »neobična jedinica«. Radovali su se toj pojavi, ali se nisu usuđivali da nas nešto o tome pitaju.

Sutradan, kad smo se bolje upoznali sa položajem i stanjem sela, vidjeli smo zašto je Gaćeša izabrao baš Brestik kao mjesto formiranja proleterske čete. Prije svega, Brestik je udaljen od Gline osamnaest kilometara, a od Maje, najbližeg ustaškog uporišta, deset kilometara. Naši bataljoni su po svom položaju, koji su zauzeli prema neprijatelju, štitili taj dio Banije. Nadalje, selo Brestik je s nekih dvjesto domaćinstava pružalo idealne uslove za smještaj i ishranu čete. I, najzad, Brestik je udaljen od Trnovca oko dva kilometra, gdje je Gaćeša u to vrijeme imao štab odreda. Zbog toga je veza između komande odreda i čete bila čvrsta i efikasna. Gaćeša je mogao svakog dana doći da se lično informira i vidi kako teče formiranje čete. Sve je to omogućavalo siguran i miran rad osnivanja jedinice i pripreme za zadatke koje je imala.

Do rasporeda po desetinama i vodovima, produžili smo s okupljanjem u dvorištu mjesne škole. Tu smo se, čekajući raspored, međusobno upoznavali, razgovarali, pa i zabavljali. Za to vrijeme je drug Stojan Komljenović-Čoka, vodio evidenciju pristiglih boraca. Nama, koji ga do tada nismo znali, »pao je u oči« taj mladić po svojoj snažnoj fizičkoj konstituciji; naročito širokim leđima, na kojima se zatezala dolamica, po širokom ali ne i grubom licu sa živim crnim očima, koje su neprekidno i nemirno igrale. Praveći spisak on bi, s osmijehom na licu, porazgovarao sa svakim od drugova.

Već drugog dana poslije dolaska u Brestik, održan je sastanak članova KP i formirana partijska ćelija. Bilo nas je na tom prvom sastanku oko petnaest. Za sekretara ćelije izabrali smo druga Tomu Smolčića, sisačkog radnika, člana KPJ iz prijeratnog razdoblja. Istog dana, sastali su se i članovi SKOJ-a, kojih je bilo oko 30. i formirali aktiv. Za sekretara SKOJ-a izabrali su druga Milana Joku, metalskog radnika. Na tom prvom partijskom sastanku smo, pored konstituiranja i izbora sekretara, razgovarali o vojno-političkim zadacima čete, mjestu i ulozi naše organizacije i pojedinih komunista u njihovu izvršenju.

Predviđeno je da naša četa organizacijski bude sastavljena od komande čete i dva voda sa po dvije desetine od petnaest boraca. Pošto su komandir i komesar čete, kao i zamjenik komesara bili izabrani i postavljeni od štaba odreda, preostalo je da se između pristiglih boraca i rukovodilaca izaberu komandiri vodova, politički delegati i desetari. Koliko se sjećam, radi izbora ovih rukovodilaca, održali smo sastanak partijske ćelije. Poslije komandirovog i komcsai'ovog prijedloga za vodnika Prvog voda izabran je Dušan Kreča, za političkog delegata — Rafael Marković-Rafo, dok je za desetara 1. desetine toga voda izabran Stojan Komljenović-Čoka, a za desetara 2. desetine Stevo Došen, za vodnika Drugog voda izabran je Ivica Živčić, političkog delegata drug Drago Jerman-Talijan, za desetara 1. desetine izabran je Pavle Miočino-
vić, a za desetara 2. desetine Nikola Sužnjević. Predložene drugove nismo svi poznavali, ali smo vjerovali da su komandir i komesar izabrali najbolje. Znali smo da bi borci koji su ih poznavali protestirali kada se ne bismo složili s njihovim imenovanjem. Kasnije se potvrdilo da su ovi drugovi zaista odgovarali dužnostima za koje su predloženi. Naša četa je imala i jednu organizacijsko-kadrovsku specifičnost. Imali smo, naime, zamjenika komesara čete Ivicu Bujića, koji je vršio samo tu dužnost. On nije bio i partijski sekretar, kao što je to, obično, bilo u toku rata. Time je politički kadar u našoj četi znatno ojačan.

Do 30. marta 1942. godine, Banijska proleterska četa, prva proleterska jedinica Hrvatske, bila je formirana. Za taj dan zakazana je svečana smotra i polaganje zakletve. Očekivali smo taj moment s uzbuđenjem i nestrpljenjem. Za ovaj čin pripremili smo se sasvim ozbiljno, čistili smo odjeću, oružje. Nastojali smo da četa dobije što svečaniji i, u isto vrijeme, što borbeniji izgled. Najprije smo se okupili u dvorištu stare škole u Brestiku, gdje smo se postrojili i u stroju krenuli do mjesta gdje će se obaviti svečana smotra i izvršiti polaganje zakletve. Tada smo prvi put krenuli postrojeni kao četa. Čim smo izašli iz školskog dvorišta, čula se gromka pjesma. Stigavši na prostor predviđen za svečanost, postrojili smo se ispred, na brzu ruku improvizirane tribine, gdje smo zatekli priličan broj okupljenog svijeta, naročito omladine, koji su nas radoznalo, radosno i s divljenjem promatrali. Komandir nam je dao »voljno«, ali da se ne udaljavamo od mjesta predviđenog za postrojavanje. Svakog časa smo očekivali da dođu vojni i partijsko-politički rukovodioci Siska i Banije. Dan je bio sunčan i topao, pravi proljetni. Te godine je nešto ranije nego obično oživjela priroda. Tako je u voćnjaku, u kojem smo se okupili, bila već zazelenjela trava, a na voćkama se pojavilo mlado lišće i pokoji proljetni cvijet duginih boja, čulo se zujanje pčela. To je stvaralo prijatno raspoloženje i svuda se čula pjesma — u četi i kod okupljenog naroda.

Neposredno pred početak svečanosti, ponovo smo se postrojili. Tada su u stroj proleterske čete stali:

KOMANDA ČETE

NIKOLA DEMONJA, komandir, rođen 1919. godine u selu Vlahoviću, općina Glina. Otac mu je bio željezničarski pružni radnik. Po zanimanju stolar. Član KPJ od 1941. godine. Borac Prve partizanske grupe na Baniji 1941. godine, zatim desetar, pa komandir voda u Prvoj četi Prvog bataljona BPO.

VLADO MUTAK— Mrki, politički komesar, rođen 1914. godine u Zagrebu. Potječe iz radničke porodice. Strojbravar. Od 1935. godine, član URS-ovih sindikata. Skojevac od 1935, a član KPJ od 1938. godine. U NOB od 1941. godine. Komesar Trećeg bataljona.

IVICA BUJIĆ, zamjenik polit, komesara čete, rođen 1913. u Slavonskoj Požegi, a živio u Sisku. Potječe iz radničke porodice. Metalski radnik. Član KPJ od 1936. godine. U NOB je od 22. VI 1941. u Sisačkom NOP odredu, zatim u Trećem bataljonu BPO.

PRVI VOD

DUŠAN KREĆA, komandir voda, rođen 1918. godine u Malom Gradcu, općina Glina. Potječe iz seljačke porodice. Poljoprivrednik. U NOB od 1941. godine u Prvom bataljonu BPO, odakle je otišao u BPČ. Kandidat KPJ od 1942. godine.

RAFAEL MARKOVIĆ – Rafo, politički delegat voda, rođen 13. IV 1915. u čučku, općina Delnice. Potječe iz radničke porodice. Drvotokar. Član URS-ovih sindikata. Od 1940. godine kandidat KPJ. U NOB od 1. IX 1941. u BPO, zatim desetar. Član KPJ od 1942. godine.

1. DESETINA prvog voda

STOJAN KOMLJENović – Čoka, desetar, rođen 1920. godine u Velikom Gradcu, općina Glina. Potječe iz seljačke porodice. Po zanimanju prvo trgovački pomoćnik, a zatim podoficir bivše jugoslavenske vojske. U NOB od 1941. u Prvom bataljonu BPO – skojevac.

DUŠAN GRIVA, rođen 1920. godine u selu Bijele Vode, općina Glina. Potječe iz siromašne, napredne seljačke porodice, otac Mičo član je KPJ od 1939. godine. Đak. Član SKOJ-a od 1940. Borac prvih partizanskih grupa na . Baniji, zatim Prvog bataljona BPO.

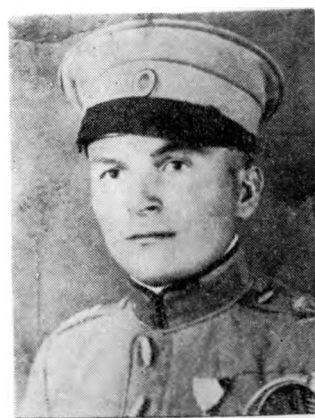
LUKA ŠKRINJAR. rođen 1917. u selu Joševici, općina Glina, u seljačkoj porodici. Nakon završetka osnovne škole, nastavlja školovanje u Glini (koje poslije trećeg razreda napušta), zatim se bavi zemljoradnjom, a na kraju radi kao lugarski pomoćnik. Prije rata održava vezu sa komunistima svog kraja. Kandidat KPJ od 1941. godine. Borac 1941. godine u Gačešinom odredu, zatim u Prvom bat'aljonu BPO. Član KPJ od januara 1942. godine.

MILAN JOKA, rođen 1922. u selu Trgovima, općina Dvor, u seljačkoj porodici. Otac mu je predratni aktivni simpatizer KPJ. Metalski radnik – strojobravar. Od 1939. član URS-ovih sindikata zadužen za rad s omladinom. Član SKOJ-a od 1941. godine. Borac 1941. u Prvoj gerilskoj grupi u dvorskom kraju, zatim u Drugom bataljonu BPO.

DUŠAN ĆORKOVIĆ, rođen 1924. godine u selu Donjoj Bačugi, općina Petrinja, u seljačkoj porodici. Poslije završene osnovne škole nastavlja školovanje u Glini, koje prekida na zahtjev roditelja i dalje se bavi poljoprivredom. Član SKOJ-a od 1941. godine. U partizanima također od 1941. godine, borac u 1. četi Prvog bataljona BPO.

PETAR ARBUTINA, rođen 1916. godine u selu Goričkoj, općina Dvor. Potječe iz seljačke porodice. Poljoprivrednik. Borac od 1941. godine u čerkezovačkom partizanskom odred, zatim u Drugom bataljonu BPO. Kandidat KPJ od 1942. godine.

MIRKO NEVAJDA, rođen 1920. godine u selu Vlahoviću, općina Glina u siromašnoj seljačkoj porodici. Stolar. Borac od 23. VII 1941. godine, najprije u Gaćešinom odredu, a poslije u 1. četi Prvog bataljona BPO. Član SKOJ-a od 1941. godine.

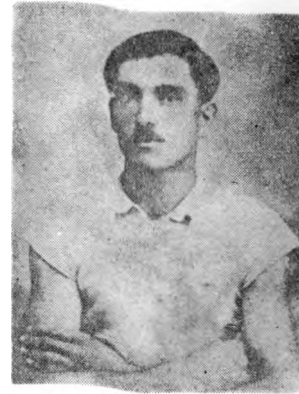

DUŠAN VUČINIĆ, rođen 1917. godine u Starom Selu, općina Sisak, u seljačkoj porodici. Zemljoradnik. Borac od 1941. godine u Kalinskom NOP odredu, zatim u 1. četi Trećeg bataljona. Član KPJ od 1941. godine.

LJUBAN RAJŠIĆ, rođen 1912. godine u selu Javorniku, općina Dvor, u siromašnoj seljačkoj porodici. Željezničarski radnik. Borac od 1941. godine u prvim partizanskim grupama na terenu Dvora, zatim u Drugom bataljonu BPO. Kandidat KPJ.

RADE MIOČINOVIĆ, rođen 1908. u selu Miočinovićima, općina Petrinja, u siromašnoj seljačkoj porodici. Radio je kao trgovački pomoćnik, šumski radnik (drvosječa), zatim kao radnik na mostogradnji. Borac od 1941. godine u Gaćešinom odred, zatim u Prvom bataljonu BPO. Kandidat KPJ 1941. godine.

BRANKO VLADIĆ, rođen 1920. u selu Drenovcu, općina Glina, u seljačkoj porodici. Otac i stričevi su članovi KPJ od 1939. godine. Đak – skojevac od 1940. godine. Borac 1941. godine u Prvom bataljonu BPO.

MILOŠ MARTIĆ, rođen 1922. godine u selu Buzeti, općina Glina, u siromašnoj seljačkoj porodici. Po zanimanju zemljoradnik. Borac od 1941. godine u Prvom bataljonu BPO. Član SKOJ-a od 1941. godine.

SAVO JARIĆ, rođen 1921. u selu Javorniku, općina Dvor, u siromašnoj seljačkoj porodici. Radio je kao zemljoradnik, zatim kao građevinski i šumarski radnik. U NOV od 4. Vili 1941. godine u partizanskom vođu sela Ivanjske kod Bosanske Otoke, u Bosanskoj krajini, zatim u 1. četi Drugog bataljona BPO. Član SKOJ-a 1941. godine.

DUŠAN MACAKANJA, rođen 1916. godine u selu šašava, općina Glina. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Radnik u kamenolomu i šumarski radnik. U NOB od 10. XI 1941. godine u 2. četi Prvog bataljona BPO.

MILOŠ TIŠMA, rođen 1923. u selu Javornju, općina Dvor, u siromašnoj seljačkoj porodici. Po zanimanju — knjigovežac. Član URS-ovih sindikata 1939. godine. Skojevac od 1941. godine. Borac 1941. u čerkezovačkom NOP odredu, a zatim u Drugom bataljonu BPO.

2. DESETINA PRVOG VODA

STEVO DOŠEN, desetar, rođen 1919. u selu Kraljevčanima, općina Petrinja, u seljačkoj porodici. Zemljoradnik. Borac od 1941 u 1. četi Prvog bataljona BPO. Kandidat KPJ.

SLAVKO MACAKANJA, rođen 1922, u selu šašava, općina Glina, u siromašnoj seljačkoj porodici. Lugarski vježbenik. Borac od 1941. godine u Prvom bataljonu BPO. Skojevac.

STJEPAN LAĆAN – Stevo, rođen 1920. godine u Sisku, u radničkoj porodici. Po zanimanju mlinar. Član URS-ovih sindikata 1935. godine. Aktivno uključen u napredni omladinski pokret od 1937. godine. Učesnik NOP 1941, a borac od 6. I 1942. godine u Trećem bataljonu BPO. Član KPJ 1942. godine.

JOSIP PRŠA, rođen 1922. godine u Obrežu kraj Zagreba, živio u Gredi kraj Siska. Potječe iz siromašne, poluproleterske seljačke porodice. Po zanimanju zemljoradnik-nadničar. Član SKOJ-a od 1939. godine, sekretar skojevske grupe i član Općinskog komiteta SKOJ-a u Selima.

PETAR DREZGA, rođen 1925, selo Majske Poljane, općina Glina. Potječe iz seljačke porodice. Obučar. Borac od 1941. godine u Prvom bataljonu BPO. Skojevac.

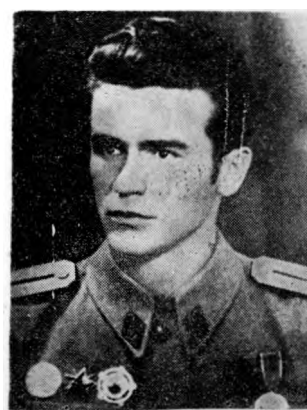
MIJO BUTKOVIĆ, rođen 1920. godine u selu Odri, općina Sisak, u seljačkoj porodici. Mesarski radnik. Član SKOJ-a od 1937. godine, a KPJ 1941. Borac već 1941. godine u Trećem bataljonu BPO.

ADAM SAVIĆ, rođen 1921. u selu Čore, općina Dvor, u seljačkoj porodici. Đak. Borac 1941. u prvom partizanskim grupama na terenu Dvora, zatim u Drugom bataljonu BPO. Skojevac.

IVAN TOMINAC, rođen 1916. u Hrastelnici. općina Sisak, u seljačkoj porodici. Radnik. U NOB od 1941. godine.

STJEPAN RIBARIĆ – Stevo, rođen 1922. godine u selu Orljakovu, općina Ozalj, živio i radio u Sisku. Potječe iz radničke porodice. Po zanimanju mlinarski radnik. Član SKOJ-a od 1939. godine, a član KPJ od 1941. godine. Član Mjesnog komiteta SKOJ-a u Sisku i zamjenik sekretara 1941. godine. Borac od 22. VI 1941. u Sisačkom NOP odred, zatim sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a Sisak. Krajem 1941. ponovo borac 2. čete Trećeg bataljona BPO.

MILAN ĐURIĆ – Veljača, rođen 1920. u selu Javornju, općina Dvor. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Zemljoradnik. U NOB stupio 1941. godine u Drugi bataljon BPO. Član SKOJ-a od 1941. godine.

SVETOZAR PANJKOVIĆ, rođen 1921. u selu Javorniku, općina Dvor, u siromašnoj seljačkoj porodici. Strojibravar. U NOB stupio 1941. u Čerkezovački NOP odred, a zatim postao borac 3. čete Drugog bataljona BPO. Skojevac.

MARTIN KNEŽEVIĆ – Bradica, rođen 1908. godine, radnik iz Zagreba. Kandidat KPJ.

DUŠAN GNJATOVIĆ, rođen 1920. godine u selu Buzeti, općina Glina, u seljačkoj porodici. Pekarski radnik. U NOB od 1941. godine u 2. četi Drugog bataljona. Skojevac.

VLADO JURJEVIĆ, rođen 1921. godine u Koprivnici – Podravina. Potječe iz siromašne zanatlijske porodice. Poljoprivredni radnik, seoski sluga. Borac od 1941. godine u 2. četi Drugog bataljona BPO, zatim politički delegat voda. Član KPJ početkom 1942. godine.

MILOVAN SVRABIĆ, rođen 1914. u selu Jošavici, općina Petrinja, u siromašnoj seljačkoj naprednoj porodici. Otac član KPJ od 1940. godine. Opančar. Prije rata pripadao naprednom radničkom pokretu. Član KPJ već 1941. godine. Borac od 1941. godine u Kalinskom NOP odredu, a zatim u 1. četi Trećeg bataljona BPO.

DRUGI VOD

IVICA ŽIVČIĆ, komandir voda, rođen 1915. godine u selu Bukovje Donje, općina Duga Resa. Potječe iz vrlo siromašne seljačke poluproleterske porodice. Po zanimanju radnik-tekstilac. Član URS-ovih sindikata od 1935. godine. U NOP učestvuje od 1941. godine, a poslije mobilizacije u domobrane, prešao u partizane u februaru 1942. godine, u Prvu četu III bataljona BPO. Kandidat KPJ.

DRAGO JERMAN – Talijan, politički delegat voda, rođen 1920. negdje u Istri, a živio u Sisku. Željezničarski radnik. Član URS-ovih sindikata od 1938. godine. Član KPJ. Borac od 1941. godine u BPO.

1. DESETINA DRUGOG VODA

PAVLE MIOČINOVIĆ, (gornji na slici), desetar, rođen 1913. godine u selu Miočinovićima, općina Petrinja. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Radio najprije kao zemljoradnik, a zatim kao lugar. U NOB je od 1941. godine u Prvom bataljonu BPO. Kandidat KPJ.

LAZO DRAGAŠ, rođen 1912. u selu Donja Mlinoga, općina Petrinja, u siromašnoj seljačkoj porodici. Radnik. Borac od 1941. godine u Kalinskom NOP odredu, zatim u 1. četi Trećeg bataljona BPO. Kandidat KPJ.

MILADIN ČIZMIĆ, rođen 1920. u selu Lovči, općina Kostajnica, u seljačkoj porodici. Zemljoradnik. Borac od 1941. godine u Kalinskom NOP odredu, zatim u Trećem bataljonu BPO. Skojevac.

MILAN TOJAGIĆ, rođen 1924. u selu Duboki Dol, općina Gračac, a živio u selu šušnjaru, općina Petrinja. Potječe iz seljačke porodice. Zemljoradnik. Borac od 1941. godine u Prvom bataljonu BPO. Skojevac.

JOVAN VASILJEVIĆ, (gornji na slici), rođen 1922. u selu Pedlju, općina Dvor, u seljačkoj porodici. Po zanimanju radnik – obučar. Borac od 1941. godine u Drugom bataljonu BPO. Skojevac.

ILIJA VELJAČA, rođen 1918. u selu Moštanića, općina Petrinja, u siromašnoj seljačkoj naprednoj porodici. Otac član KPJ od 1939. godine. Obučarski radnik. Aktivno uključen u napredni omladinski radnički pokret 1938. godine. Član KPJ postaje 1941. godine. U NOB je već prvih dana ustanka u Kalinskom NOP odredu, zatim 2. četi Trećeg bataljona BPO.

NIKOLA MRAKOVIČ – Učo, rođen 1920. u Vlahoviću, općina Glina. Potječe iz seljačke porodice. Učitelj. Borac od 1941. u Gaćešinom partizanskom odred, zatim u Prvom bataijonu BPO. Skojevac.

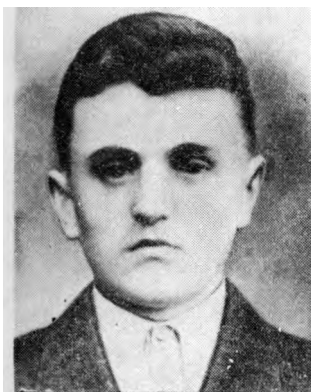

*

IVICA MELEŠ, rođen 1920. u selu Smiljanu, općina Gospić, a živio u Zagrebu. Potječe iz radničke porodice. Po zanimanju metalski radnik – kovinotokar. Član SKOJ-a od 1938. godine. Učesnik NOP od 1941, a borac od 6. I 1942. godine u 1. četi Trećeg bataljona BPO. Član KPJ.

TOMO SMOLČIĆ, rođen 1909. u selu Lipicama, općina Brinje, a živio i radio u Sisku. Potječe iz radničke porodice. Po zanimanju radnik. Član KPJ od 1934. godine. Borac od 22. VI 1941. godine u Sisačkom NOP odred, zatim u 1. četi Trećeg bataljona BPO.

MIRKO STRINEKA-Ribo, rođen 1922. godine u selu Donji Javoranj, općina Dvor na Uni. Potječe iz siromašne seljačke napredne porodice. Stric Nikola član je KPJ od 1938. godine. Po zanimanju krojački radnik. Borac od oktobra 1941. godine u Goričkoj partizanskoj orupi, zatim u Drugoj četi II bataljona BPO. Skojevac.

\$

MILOŠ PANJKOVIĆ, rođen 1920. u selu Javorniku, općina Dvor, u siromašnoj seljačkoj porodici. Zemljoradnik. Borac od 1941. godine u Čerkezovačkom NOP odredu, zatim u 1. četi Drugog bataljona BPO. Skojevac.

DRAGAN TRNINIĆ, rođen 1921. u selu Komogovini-, općina Kostajnica, u siromašnoj seljačkoj porodici. Po zanimanju radnik – tapetar. Borac 1941. u Kalinskom NOP odredu, zatim u 2. četi Trećeg bataljona BPO. Skojevac.

TOMO KOSTELAC, rođen 1916. u selu Donja Poljica, općina Otočac, a radio je u Zagrebu. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Po zanimanju obučarski radnik. Član URS-ovih sindikata od 1937. godine i član Odbora crvene pomoći. Kandidat za člana KPJ od 1942. godine. Od 6. IV 1941. godine prešao u ilegalnost i radio za NOB. Krajem 1941. borac 2. čete Prvog bataljona BPO.

STANKO BUNČIĆ, rođen 1920, selo Veliki šušnjar, općina Petrinja, u siromašnoj seljačkoj porodici. Zemljoradnik. Borac od 1941. godine u 1. četi Trećeg bataljona BPO. Skojevac.

STANKO DEJANOVIĆ – Šuco, rođen 1916. u selu Dejanovićima, općina Petrinja. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Obučarski radnik. Član URS-ovih sindikata od 1936. godine. Član KPJ od 1941. godine. Borac od 1941. u Kalinskom NOP odredu, a zatim u Drugom bataljonu BPO. (Drug Šuco je ušao u BPČ 5. V 1942, na mjesto druga Mirka Strineke – Ribe, koji je zbog bolesti ostao na Baniji).

2. DESETINA DRUGOG VODA

NIKOLA SUŽNJEVIĆ, desetar, rođen 1912, selo Donji Hrastovac, u siromašnoj seljačkoj porodici. Radnik. Član KPJ od 1941. godine. Borac 1941. godine u Kalinskom NOP odred, zatim u 1. četi Trećeg bataljona BPO.

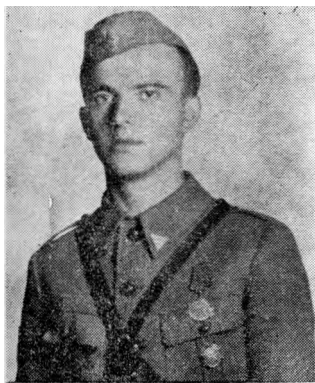

DRAGAN RADULOVIĆ – Baboriječan, rođen 1923, selo Babina Rijeka, općina Kostajnica, u siromašnoj seljačkoj porodici. Po zanimanju trgovački pomoćnik. Skojevac 1941. godine. Borac 1941. godine u Kalinskom NOP odred, a zatim u Trećem bataljonu BPO.

STEVO BEGOVIĆ, rođen 1923. godine u selu Begovićima, općina Petrinja. Potječe iz zanatlijsko-seljačke porodice. Đak. Član SKOJ-a odmah nakon okupacije. Borac 1941. godine u Kalinskom NOP odred, zatim u 1. četi Trećeg bataljona BPO.

MILOŠ CRNOBRNJA, rođen 1921. godine u selu Donja Pastuša, u siromašnoj seljačkoj porodici. Službenik. Član KPJ od 1941. godine. Borac 1941. godine u Kalinskom NOP odredu, zatim u 1. četi Trećeg bataljona BPO.

MILAN SVRABIĆ, rođen 1923. godine u selu Radonja Luka, općina Kostajnica, u siromašnoj seljačkoj porodici. Po zanimanju stolarski radnik. Borac od 1941. godine u 2. četi Trećeg bataljona BPO. Skojevac.

DUŠAN POPOVIĆ, rođen 1923. godine u selu Svinjici, općina Kostajnica, u siromašnoj seljačkoj porodici. Obučarski radnik. Borac od 1941. godine u 2. četi Trećeg bataljona BPO. Skojevac.

FRANJO FABIJAN, rođen 1919, selo Paljevine, općina Đakovo, radio u Zagrebu. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Pekarski radnik. Član URS-ovih sindikata. Za NOP radio odmah poslije okupacije, a u borbu stupio krajem 1941. godine u 2. četi Prvog bataljona BPO. Skojevac.

MATIJA EREČKO, rođen 1921. u selu Pobrđanima, općina Sisak, u siromašnoj seljačkoj porodici. Poljoprivredni radnik, seoski sluga. Borac 1941. godine u 2. četi Trećeg bataljona BPO. Skojevac.

LJUBAN KORDIĆ, rođen 1923. godine u Komofovini, općina Kostajnica, u siromašnoj seljačkoj porodici. Radnik – kovač. Borac 1941. godine u Kalničkom NOP odredu, zatim u 1. četi Trećeg bataljona BPO. Skojevac.

BOŠKO KRNJAIĆ, rođen 1920, selo Dodoši,
općina Petrinja, u siromašnoj seljačkoj porodici.
Zemljoradnik. Borac 1941. u BPO. Skojevac.

DUŠAN MAČAK, rođen 1920. u Mačkovom
Selu, općina Petrinja, u siromašnoj seljačkoj po-
rodici. Brat Đuro član je KPJ prije rata. Pekar-
ski je radnik. Član URS-ovih sindikata. Borac
od 1941. u Kalinskom NOP odred, zatim u 1.
četi Trećeg bataljona BPO. Skojevac.

NIKOLA IVANIĆ, rođen 1918, selo Dodoši,
općina Petrinja, u siromašnoj seljačkoj porodici.
Zemljoradnik. Borac od 1941. godine.

VINKO KINDER, rođen 1914. u selu Drenčecu kraj Zagreba, u radničkoj porodici. Obučarski radnik. Član URS-ovih sindikata. Borac od 1941. godine u BPO. Kandidat KPJ.

JOVO VASILJEVIĆ – Stariji, pekarski radnik.
Borac od 1941. godine. Član KPJ.

Zajedno s komandirima i komesarima čete, u stroju je bilo 65 boraca. Kada se pogledao naš stroj, prvo se moglo uočiti da su to sve mlađi ljudi, većina je tada imala između 18 i 23 godine. Svi izgledaju mladalački vedri, čvrsti i odlučni. Do rata su to bili krotki mladići, radnici, seljaci i intelektualci. Većina ih se bojala pred starijima glasno i da govori, ali neprijatelja se nisu uplašili, postali su tako reći preko noći, nepomirljivi borci za slobodu svoga naroda.

Ovim mladim ljudima rat je odjednom prekinuo svakodnevni život i posao; na njivi; u fabrici i školi. Pojavom rata, nestalo je puta kojim su do tada išli, kao da ga je mećava zamela. Nastao je prijelom u našem životu i rat nas je uputio sasvim novim pravcem..

Svim ovim mladim ljudima život je bio u opasnosti. Među Banijcima koji su bili u stroju, bilo je onih kojima je uništena i pobijena cijela porodica, od koje su pukim slučajem samo oni ostali živi; nije bilo ni jednoga kojem nisu nekoga bliskog ubili. Pored mene stajao je Lazo Dragaš, kojem su ustaše zvjerski ubili brata. S moje druge strane mladi je gimnazijalac Stevo Begović iz Begovića, prvog spaljenog sela na Baniji. Tu su i Luka Škrinjar i Vlado Jurjević, Hrvati, Banijski, koji se nisu mirili s ustaškim zločinima nad srpskim narodom na Baniji. U tom stroju stoje radnici Siska i Zagreba: Ivica Bujić, Josip Prša, Drago Jerman, Mijo Butković, Tomo Smolčić, Stevo Laćan, Ivan Tominac, Stevo Ribarić, Martin Knežević, Tomo Kostelac, Ivica Meleš, Franjo Fabijan, Vinko Kinder i drugi, kojima je prijetila opasnost zbog naprednih ideoloških ubjeđenja, zbog kojih su bili progonjeni i za vrijeme bivše Jugoslavije.

Zbog okupatorskih i ustaških zločina, latili smo se oružja i otpočeli bespoštednu borbu za oslobođenje naše zemlje. Ali, pored borbe za oslobođenje zemlje od okupatora, čvrsto smo riješili da se borimo i za novo, pravednije i čo-

vječnije društvo, za nove odnose među ljudima i narodima, za novu Jugoslaviju, ravnopravnu zajednicu naših naroda bez (koje nema slobode, nema ravnopravnosti, niti bratstva i jedinstva naših naroda. Odlazak u partizane i borba protiv okupatora i domaćih izdajnika za slobodu i novu Jugoslaviju, bio je naš novi put kojim smo odlučili krenuti u našem životu, sve do konačnog oslobođenja.

Na našem licu, osim odlučnosti, mogao se vidjeti optimizam i uvjerenje u pobjedu nad moćnim i, kako je tada izgledalo, nepobjedivim neprijateljem. Taj optimizam držao nas je do kraja rata. Crpili smo ga iz velikih ideala za koje smo se borili i iz snage našeg naroda, riješenosti naroda da se bori do kraja, ma koliko ta borba trajala, i iz snage antifašističke koalicije na čelu sa SSSR, s kojim smo se borili protiv zajedničkog neprijatelja.

U borbi na Baniji, osim Banijaca i Sišćana, našli su se borci protiv fašizma gotovo iz svih krajeva naše zemlje. Od 65 boraca i rukovodilaca naše čete, 49 je bilo iz Banije, a 8 iz Siska. Iz Zagreba je bilo 6 drugova, 1 iz Gorskog kotara i 1 iz Duge Rese kod Karlovca.

Kao izraz nacionalnog i socijalnog jedinstva stanovništva Banije i Siska, u sastavu čete bilo je 47 Srba i 18 Hrvata; 41 radnik, 14 seljaka i 11 đaka i službenika. Sve nas je ujedinila borba protiv zajedničkog neprijatelja, za slobodu našega naroda i za novo napredno društvo, novu ravnopravnu Jugoslaviju. Ti jedinstveni i napredni ciljevi naše borbe čvršće su nas vezivali i razvijali osjećaj bliskosti, ljubavi, solidarnosti i drugarstva, više nego ma kakva nacionalna pripadnost, više nego rodbinske veze ili ma što drugo. Samo zbog tih naprednih ciljeva, parola bratstva i jedinstva imala je onu čudesnu moć koja nas je povezivala i sjedinjavala u najtežim trenucima naše historije.

Među 65 boraca i rukovodilaca naše čete na dan formiranja, bilo je 20 članova KP i 11 kandidata za članstvo u KP te 30 članova SKOJ-a, a samo tri druga neorganizirana. Mnogi od njih, bili su članovi predratnih organizacija KP i SKOJ-a i raspolagali iskustvom vođenja borbe protiv klasnog neprijatelja i iskustvom iz partijsko-političkog rada. Međutim, svi koji su tada stajali u stroju, po svojim karakternim i moralnim kvalitetama, po ideološkim ubjeđenjima i borbenom duhu, bili su komunisti. Tako su se oni subjektivno osjećali i žarko, od svega srca, željeli da postanu članovi KPJ. Oni su dušom i tijelom bili odani revoluciji i KP. Zbog toga su svi, bez izuzetka, već tada mogli biti primljeni u redove KPJ. Po svom socijalnom sastavu i političkoj pripadnosti, to je bio pravi proleterski komunistički odred.

Od naoružanja i ratne opreme, četa je imala 60 karabina, 2 puškomitraljeza, svaki borac po 150 metaka, jednu ili dvije bombe a poneki i pištolj. U važan dio naše opreme, pored naše drage »troroge partizanke«, spadale su domobranske kape, koje smo nosili u torbama, a služile nam za maski ran je i iznenadne upade u neprijateljska uporišta.

Po spoljašnosti, opremi i naoružanju, razlikovali smo se od drugih naših jedinica i više smo ličili na neku regularnu vojsku, dobro naoružanu, opremljenu i odjevenu. Razlikovali smo se, međutim, od svake regularne vojske, jer smo bili dobrovoljci s jasnim, naprednim i revolucionarnim ciljevima naše borbe. Osim toga, razlikovali smo se i po unutrašnjem ustrojstvu, odnosima boraca i rukovodilaca, svjesnoj disciplini i moralu. Na kraju, razlikovali smo se i po našoj čvrstoj vezanosti s narodom.

Nikola Demonja i Vlado Mutak-Mrki, komandir i komesar Banijske proleterske čete

Ispred našeg stroja stoji već proslavljeni Nikola Demonja — komandir, mladić srednjeg rasta, lijepo građen, smeđih debelih obrva sraslih iznad pomalo smrknutih očiju, kuštrave guste kose. Njegovo borbeno i odlučno držanje uliva »rešpekt« i povjerenje. Do njega još mlad, podjednakog rasta, komesar čete, Vlado Mutak-Mrki, također pristala pojava.

Osobito interesantan lik partijsko-političkog radnika bio je Ivica Bujić, sisački radnik i član KP, koji se isticao svojom hrabrošću i moralnim vrijednostima. Već tada je po tome bio poznat velikom broju boraca naše čete.

Vasilij Gaćeša, komandant Banijskog NOP odreda — spomen-bista u glinskom Parku heroja

Vlado Janić-Capo, partijski rukovodilac Siska i Banij«, član CK KPJ i KPH

Komandir čete snažno, odlučnim glasom komandira: »Na svoja mjesta!«, a zatim, »Mirno!«. Tada nailaze članovi štaba Banijskog partizanskog odreda i partijsko-politički rukovodioci Siska i Banije. Komandir i komesar čete idu prema komandantu i komesaru odreda i komandir glasno predaje raport, saopćavajući da je četa postrojena za smotru i polaganje zakletve.

Između svih koji su naišli, ističu se dvije krupne figure: komandanta odreda Vasilja Gaćeše i odmah do njega Vlade Janića-Cape, partijskog rukovodioca za Baniju i Sisak. Gaćeša je djelovao energično, odlučno i strogo. Capo se doimao kao blag čovjek, ali istovremeno i energičan i odlučan. Njih smo odra-nije znali. U tim ljudima smo uvijek, kad bismo ih sreli, pa i ovog puta, gledali snagu, odlučnost i hrabrost.

Postrojenoj četi komesar odreda Đuro Kladarin, govorio je o uspjesima NOP i o zadacima naše čete za njegov daljnji razvoj. Ni ovom prilikom komesar odreda nije propustio da nam kaže kako ćemo naše zadatke izvršavati pod vrlo teškim uslovima i u raznim krajevima naše zemlje. Pozvao nas je na zalaganje i hrabro držanje u borbi i ukazao na konačan, pobjedonosni trijumf naše borbe. Uzeo je pripremljenu zastavu i predajući nam je rekao: *»Predajući vam crvenu proletersku zastavu sa zlatnom petokrakom zvijezdom, srpom i čekićem, kao znakom vaše čete, izrađenu rukama sisačkih skojevki, pozivam vas da je uvijek nosite visoko uzdignutu, da se pod njom hrabro borite protiv mrskog neprijatelja, dostojni proleterskog imena i da na to pod ovom zastavom položite zakletvu.«*

Komandir je sa razvijenom zastavom stao ispred stroja. Svima nam je drago što imamo takvu zastavu kao znak naše čete. Komandir nas poziva da položimo zakletvu, čita tekst koji za njim ponavljamo.

Tekst zakletve bio je onaj koji je Milan Nožinić naveo u romanu »Demonja« a glasi:

»Zaklinjem se svome narodu da iz ruke neću pustiti oružje, sve dok i posljednji fašistički okupator ne napusti moju zemlju, sve dok posljednji ustaški gad ne bude iskorijenjen. Zaklinjem se da ću se neprijatelju, koji je pomoću domaćih izdajica i plaćenika porobio moju zemlju, klao i ubijao moj narod, žene i djecu, otimao moje žito, moj kruh i muku i izgonio me s mog djedovskog ognjišta, zaklinjem se da ću se osvetiti nemilosrdno, da ću mu nanositi udarac za udarac, krv za krv, smrt za smrt.

Zaklinjem se da ću se u nemilosrdnoj borbi protiv ustaških razbojnika čuvati i kaniti svakog samovoljnog nasilja i osvećivanja nad nevinim stanovništvom, ženama i djecom, ma kakve vjere i narodnosti bili; zaklinjem se da ću svagdje i uvijek zastupati misao bratstva i zajedničke borbe Srba, Hrvata i muslimanskog živilja za čišćenje zemlje od zajedničkog neprijatelja, od fašističkog okupatora i domaćih izdajica i plaćenika, bili oni iz srpskih, hrvatskih ili muslimanskih redova.

Zaklinjem se da ću prije umrijeti, nego odati sebe ili svoje drugove i našu svetu borbu, da ću prije umrijeti, nego pljačkom ili samovoljnim načinom okaljati zastavu, pod kojom se borimo.

Ako prekršim ovu svetu zakletvu, ako pokažem slabost, malodušnost, kukavičluk, nediscipliniranost ili zlonamjernost i izdam interese svoga naroda, neka sramno padnem od ruke svojih drugova.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!«

Đuro Kladarin, politkomesar Banijskog NOP odreda

Nekima od nas ovaj tekst bio je već poznat s polaganja zakletve u Gaćešinom logoru. Ali, tekst iznova i na nas snažno djeluje, kao da ga prvi put čujemo.

Poslije polaganja zakletve, komandir uručuje zastavu prvom zastavniku, borcu-proleteru Luki Škrinjaru. Kada je Luka kasnije uzeo puškomitraljez, zastavu je preuzeo Milan Joka, sekretar skojevske organizacije naše čete, kome je kao stasitom, visokom i lijepom mladom momku zastava divno pristajala.

Dio Banijske proletherske čete s komandir i komesarom po dolasku na Psunj 1942. godine

Sve je to ostavilo dubok utisak ne samo na nas koji smo polagali zakletvu, nego i na sve ljude oko nas. Oči svih boraca sjale su od uzbuđenja. Komandir i komesar bili su očigledno ponosni. Vasilj Gaćeša, koji se rijetko smiješio, bio je toliko obradovan da je na njegovom, inače ozbiljnom licu, sve vrijeme lebdio radostan smiješak. On je četu gledao kao svoje djelo, kao rezultat svojih ličnih nastojanja i napora. Zaista, on je lično, od početka do kraja, radio na formiranju i opremanju naše čete. I kad je, na kraju, vidio četu postrojenu, ponosio se njome. Od tada nas je silno zavolio i poslije toga zvao »moji proleter«. Poslije formiranja, i dalje je o nama vodio očinsku brigu i uvijek držao uz sebe. Vlado Janić-Capo sa svojim vječitim blagim smiješkom, izgledao je očigledno sretan i zadovoljan. Prisutan svijet je također izgledao ponosan. Formiranje čete pretvorilo se u veliko narodno slavlje koje je dugo trajalo. Čule su se revolucionarne pjesme, a s njima miješale i banijske narodne pjesme, uglavnom one koje govore o borbi za slobodu i bolji život. U toku slavlja, brestičke djevojke su dotrčale s ručnicima izvađenim iz svojih djevojačkih oprema za udaju i zakitile našu zastavu. Odjednom je bilo ručnika toliko da ih je Luka Škrinjar jedva nosio.

Kad je sve završeno, obuzet brigom za četu, Gaćeša je pozvao komandira i komesara čete na razgovor o njihovoj dužnosti, zadacima čete i si. »Da biste uspješno izvršili svoje zadatke, treba pametno, hrabro i odlučno rukovoditi četom«, govorio je Gaćeša. Poznajući iz ranijih zajedničkih borbi žestoki temperament Nikole Demonje, Gaćeša mu se posebno obratio ovim riječima: »Samo ti, Demonja, pazi i s četom nemoj nagliti!«

Tako Banija iz redova svojih boraca vrlo rano stvara elitnu jedinicu, stavlja je na raspolaganje Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske za upotrebu u drugim krajevima, za rješavanje krupnih zadataka NOP. Do odluke GŠH o našoj upotrebi, ostajemo na Baniji pod komandom BPO i vršimo pripreme za nove zadatke.

Pripreme za izvršenje zadatka

Četa je formirana iz redova boraca koji su od prvog dana učestvovali u brojnim borbama protiv mnogo nadmoćnijeg neprijatelja u raznim uslovima i svim godišnjim dobima stekli velika vojna, politička i organizaciona iskustva i saznanja o vođenju partizanske borbe, političkom radu, razvoju NOP i angažiranju masa u borbi. Pa ipak, ocijenili smo to nije bilo dovoljno za nov, teži i složeniji vojno-politički zadatak koji je četa trebala izvršiti u vrlo složenim uslovima, na nepoznatom terenu itd. Jer, većina od ranije nije imala nekog vojnog znanja. Jedva da je jedna trećina boraca i rukovodilaca naše čete služila bivšu jugoslavensku vojsku, a partizanski kurs komandira u Žirovcu završili su samo komandir čete Demonja i vodnik Prvog voda Kreća, gdje su vrlo kratko i u osnovnim crtama izučavali taktiku partizanskog ratovanja. Ostale dvije trećine bili su mlađi ljudi, koji nisu služili vojsku i nekih vojnih znanja, osim iskustava iz borbi, nisu imali. Na kraju, nismo bili dovoljno osposobljeni i pripremljeni ni za uspješno političko djelovanje u masama. Trebalo je, dakle, pored iskustva, daleko više vojno-političkih znanja za izvršenje budućih zadataka. Sve je to zahtijevalo dopunske, konkretne vojne i političke pripreme.

Zato smo odmah poslije formiranja čete počeli s intenzivnim vojnim i političkim radom. Svakog dana imali smo strojevu obuku, vježbe rukovanja s oružjem, naročito bacanje i upotrebu bombe, kao jedino »teško« oružje kojim smo raspolagali za uništenje neprijatelja u zatvorenom i utvrđenom prostoru. Uvježbavali smo se u približavanju branjenim objektima i njihovom osvajanju, snalaženju na nepoznatom terenu itd. Većina nas je učila rukovati puškomitraljezom tako da, u slučaju potrebe, više nas može rukovati i tim oružjem. Svi smo marljivo i savjesno učili. U tome su se drugovi Tomo Smolčić i Petar Arbutina, naročito isticali. Oni su, skoro svaki dan, rasklapali do najsitnijih dijelova svoje puškomitraljeze, pažljivo ih čistili, podmazivali i pri tome usrdno objašnjavali nama, koji bismo se oko njih okupili, kako se koji dio zove i zašto služi. Dok su to činili, na licu im se ogledala ljubav prema tom oružju.

Vojnu obuku i vježbe, zajedno s komandirima vodova i desetarima, izvodio je komandir čete. Svatko od nas je zapamtio njegovo komandiranje; muško energično, divnim basom, melodično. Na tu njegovu komandu neobično smo se lako pokretali.

Također smo često imali političku nastavu, na kojoj smo se pored redovnih političkih informacija o situaciji kod nas i u svijetu — posebno na istočnom frontu, potpunije i detaljnije upoznali s ciljevima naše borbe. Težilo se da svaki od nas zna i može objasniti da ćemo, kada protjeramo okupatora, na ruševinama stare Jugoslavije stvoriti novo, pravednije društvo.

Svjesni toga da nam predstoji duga i uporna borba, da zbog toga moramo postati dobri vojnici, da moramo naučiti ratovati kako treba, mi smo se

u vojnoj obuci i političkom radu maksimalno zalagali. Pored redovne nastave, često smo sami individualno radili i međusobno se takmičili u boljem poznavanju svog oružja .nišanjenju, bacanju bombe itd. Kad bismo išli u patrolu, neki su otišli dalje nego što im je bilo naređeno, pa su se zavukli u kakvu uvalu, izabrali nišansku tačku i ispalili pokoji metak iz svoje »rezerve« za koju komandir nije znao.

Osim toga, svi naši drugovi, a naročito Banijci, tradicionalno su vični rukovanju oružjem. Zbog svega toga smo rukovanje oružjem, kojeg smo posjedovali ,nišanjenje i gađanje, vrlo brzo savladali.

I o političkim pitanjima su se u slobodno vrijeme, po grupama, vodile diskusije o ciljevima naše borbe, o karakteristikama socijalističkog društva i si. U ovim diskusijama naročito se isticao stari zagrebački radnik, sindikalist i najstariji borac naše čete, Martin Knežević-Bradica. On je ta pitanja uporno objašnjavao. Bilo je pri tome i šale, smijeha i drugarskog zavatlavanja. Kada neko nešto nije mogao shvatiti, on ga je gotovo grdio, govoreći kako smo nesposobni da bilo što naučimo i da se s nama neće više mučiti. Mi smo mu tada, zauzvrat, odgovarali da bismo bolje shvatili i naučili kad bi on to bolje znao objasniti. A kada bi mu neki drug ponešto i osporio, on bi se tada naljutio i ne bi nas gledao cijeli dan. Sutradan bi sve to zaboravio i ponovo počinjao s objašnjenjima, te opet završio grdnjom. Tako je to išlo gotovo svakog slobodnog dana. Mnogo toga smo u slobodnom vremenu čuli i od drugih starijih komunista, koji su koristili svaku priliku za političko djelovanje.

Takvim načinom rada i stavom prema svom vojnom i političkom izgrađivanju, brzo smo izrasli, kako u dobre vojnike, tako i u političke agitatore.

Bez sumnje je da su za uspjeh u borbi važni vojna obućenost i politička svijest. Ali pored značaja vojnih znanja i političke svijesti, bili smo svjesni i toga da su za uspješno izvršenje našeg zadatka, od velike važnosti bili unutrašnji odnosi, disciplina i red, kao i pravilan odnos prema narodu.

Na osnovi dotadašnjeg iskustva u organiziranju partizanskih jedinica, reguliranja unutrašnjih odnosa, dužnosti rukovodilaca i boraca, discipline i reda, organizirana je i naša četa i u njoj uspostavljeni unutrašnji odnosi, disciplina i red. Već prilikom formiranja čete, mogli smo konstatirati da među našim drugovima vlada drugarstvo, discipliniranost i red na koji su bili navikli u svojim ranijim jedinicama. I mi smo od samog početka živjeli strogo organizirano, s unutrašnjim redom i disciplinom. Ipak, mislili smo da to nije bilo dovoljno, jer se borci i rukovodioci međusobno nisu dovoljno poznavali, nisu se još zbližili i međusobno sprijateljili. Pored toga, bili smo svjesni da se vojnički i politički zadatak, naročito takav kakav je naš, ne može uspješno izvršavati bez čvrste vojne organizacije, komandiranja, pravilnih odnosa, discipline i reda. Zato smo smatrali da sve to treba podići na kvalitetno viši nivo, kakav dolikuje proleterskoj jedinici, pa smo u daljnjem učvršćivanju čete posvećivali, ako ne veću, a ono isto toliku pažnju koliku i vojnom i političkom osposobljavanju.

U to vrijeme nismo imali nikakvo pisano pravilo koje bi reguliralo unutrašnji život čete, tj. odnose, disciplinu i red, dužnosti rukovodilaca i boraca itd., na osnovi kojeg bismo radili na daljnjem unutrašnjem izgrađivanju čete.

Iskustva drugih armija i bivše jugoslavenske vojske, malo smo mogli koristiti zbog potpuno različite suštine rata koji smo vodili i na toj osnovi različitog karaktera naših jedinica. Imali smo, međutim, primjer organiziranosti, odgovornosti, discipline i reda koji su vladali u organizaciji KPJ. Naravno, za to su korištena i iskustva koja su nam prenijeli drugovi, učesnici oktobarske revolucije i španjolskog građanskog rata.

Temelj na kojem smo izgrađivali čvrstu disciplinu, odnose i red u nas, bili su veliki ciljevi i ideali naše borbe. Budući da je izvršenje naređenja bilo od jednakog interesa za borce i za rukovodioce, naređenja su ne samo prihvaćena, nego je pri njihovom izvršavanju ispoljavana velika inicijativa, upornost, zalaganje, samoprijegor i besprimjerna hrabrost u borbi, štoviše, ako bi nastupila duža pauza u borbenoj aktivnosti, naši su borci na sastancima tražili veću borbenu aktivnost. To je čudno i gotovo nevjerojatno, ali je kod nas zaista tako bilo.

Pored komandira imali smo, kao i u svim partizanskim jedinicama, političke rukovodioce u četi, koji su bili odgovorni za organizaciju političkog rada i kulturno-zabavnog života u četi i s narodom, kao i za kontakte i suradnju s društveno-političkim organizacijama na terenu. Pored političkog rada, učestvovali su s komandirima u rješavanju borbenih zadataka, vršili političke pripreme za njihovo izvršenje i zajedno s ostalim rukovodiocima i borcima išli u borbu. Za politički rad bio je odgovoran i komandir i kada je trebalo uzimao je u njemu aktivnog učešća.

Za vojne i političke rukovodioce bile su uvedene oznake. U skladu s tim, uvedeno je oslovljavanje s »Druže, komandire« ili »Druže, komesare«, vojničko prilaženje i predavanje raporta. Pozdravljali smo se međusobno i s rukovodiocima podizanjem pesnice uz izgovaranje prvog dijela naše borbene parole »Smrt fašizmu!«, a otpozdrav je bio »Sloboda narodu!«. Rukovodioci su imali dužnost i pravo da odlučuju o zadacima i komanduju u borbi. U svim drugim pitanjima, uspostavljeni su ravnopravni, pravi drugarski odnosi. Na primjer: rukovodioci i borci zajedno su se hranili, primali jednako sljedovanje cigareta, zajedno Spavali, zajedno se zabavljali. To, međutim, nije smetalo da naši rukovodioci uživaju velik autoritet, ugled i poštovanje boraca, jer su to osiguravali svojom ličnom hrabrošću i sposobnostima, a ne umjetnim i formalnim razlikama. Naš komandir je, na primjer, bio borac u Gaćešinoj grupi, zatim desetar, pa pred dolazak u našu četu komandir iurišnog voda Prvog bataljona Banijskog partizanskog odreda, te je zbog dokazane hrabrosti i umještosti, izabran za komandira naše proleterske čete. Mi smo sve to znali i zbog toga je njegov ugled i autoritet već od samog početka bio velik. Uskoro je on i u našoj četi, predvodeći je u napade i juriše, pokazao svoje velike borbene i starješinske sposobnosti. Zbog toga je, bez obzira što je bio s nama u bliskim odnosima, komandirao i rukovodio s velikim autoritetom. Mi smo ga zbog njegovih istinskih vrijednosti voljeli i bili spremni da za njim idemo bez obzira na opasnost.

Svijest i osjećanje da se borimo za zajedničke ciljeve, da ćemo zajedno živjeti u istoj jedinici, zajedno se boriti, biti upućeni jedan na drugoga u raznim prilikama, sve je to od prvog dana formiranja čete stvaralo bliskost, jedinstvo i drugarstvo. A kada smo se s vremenom međusobno bolje upoznali, onda smo se sasvim približili jedan drugome, sprijateljili i stekli međusobno povjerenje.

Za vanjski izgled, urednost, čistoću itd., nismo imali nikakvih propisa. Bez obzira na to, naši su drugovi bili veoma uredni, neki čak vrlo pedantni, pravi »kicoši«, držali su se tako uredno kao da nisu bili vi ratu i nisu mislili na to

što je ratni život pun neizvjesnosti i životnih opasnosti. Nije bilo ni traga ravnodušnoj mlitavosti i zapuštenosti; kod svih je, naprotiv, vladalo mišljenje da iako već sutra mogu poginuti, neka poginu uredni, ako se živi i jedan dan, treba ga živjeti ljudski, dostojno čovjeka. I ne samo da smo lično bili uredni, nego smo i tamo gdje smo živjeli, u seoskim kućama, držali strogi red. Svatko se divio našem držanju i urednosti.

Pravilno ponašanje prema narodu bio je važan zadatak, koji u našim uslovima nije bilo teško provesti, jer borba protiv okupatora i domaćih izdajnika, bila je u pravom smislu narodna borba. Mi smo bili dio tog naroda, onaj borbeni dio kojem je zadatak oružana borba.

Drugi dio te borbe bila je borba u pozadini i briga za snabdijevanje oružanog i ostalog dijela naroda. Bili smo svjesni da se svi zajedno borimo za iste ciljeve, samo na različite načine. Otuda su između nas i naroda uspostavljeni odnosi ljubavi i bliske suradnje. Neki vojni teoretičar je narod i vojsku usporedio s kopljem čije tijelo predstavlja narod, a vojsku oštri metalni vrh, koji podržavan i upravljan tijelom koplja ide naprijed. Ta se usporedba, dakako, može odnositi i na naš narod i njegovu vojsku.

Mi smo sa svoje strane izvršavali svoj dio obaveze, ne žaleći svoje živote. Tukli smo neprijatelja i širili slobodni teritorij. Kad god smo mogli, štitili smo narod u odstupanju i izbjegavanju neprijateljskog napada. Pored toga, pomagali smo mu u sakupljanju ljetine, pa i obradi zemlje. Narod je opet, sa svoje strane, brinuo o nama, ispoljavao na svakom koraku ljubav i spremnost da nam pruži sve uslove za uspješnu borbu, da nam da hranu i smještaj, da čuva naše ranjenike. Dijelio je s nama posljednji zalogaj i davao često više nego što je sebi ostavljao. Prema takvom narodu, iz kojeg smo i sami potekli i čija smo vojska bili, imali smo krajnje pažljiv odnos. Nitko nije smio ništa uzeti sam, makar gladovao.. Ovo smo posebno podvlačili da se netko naoružan ne bi osilio i zaboravio. Sve što nam je trebalo i što se od naroda moglo dobiti, regulirali su naši rukovodioci s NŌO i drugim društvenim organizacijama. Isto tako, ako je za naše potrebe trebalo nešto oduzeti od nekog sebičnog i samoživog bogataša, onda su to javno činili organi narodne vlasti.

Borci su naročito bliske odnose njegovali s mladima, s kojima su zajedno organizirali igranke i druge zabave. Na tim zajedničkim zabavama sviralo se i igralo kao da nije bio rat. Često su se tako između naših drugova i mladih djevojaka pojavile i međusobne simpatije, što je bilo i prirodno za mlade ljude, ali za neku ozbiljniju ljubav, nismo imali vremena. I mi i djevojke, ostavljali smo to za kasnije.

Za eventualne greške u radu, u to vrijeme u četi nismo imali nikakvih propisa i pravila po kojima bi se greške raspravile i izricale određene kazne. Nismo imali ništa predviđeno ni za priznanja onima koji se istaknu u borbi. Ali, tada se već u partizanskim jedinicama ustalila praksa da se raspravlja o greškama i da rukovodioci izriču kazne, naročito na sastancima voda ili čete, ponekad i bataljona, te izvrše neke kazne i pred strojem. Najčešće kazne bile su: kritika, upozorenje, opomena, a za teže slučajeve oduzimanje oružja i odstranjenje iz čete, a samo za izuzetne slučajeve i strijeljanje. Greške u akcijama razmatrane su analizom koja se redovito vršila nakon tih akcija. Odavala su se priznanja i onima koji su se istakli u njima.

Sve smo to i mi usvojili u našoj četi s tim što smo dodali još i kaznu oduzimanja oružja za izvjesno vrijeme i zabranu učešća u jednoj ili više akcija, skidanje oznaka pripadnosti proleterskoj jedinici, te isključenje iz naše čete.

Kad god se govori o ovim pitanjima i ocjenjuju borbenost, čvrstina jedinice, discipliniranost, međusobni odnosi, onda se ne da zaboraviti da je tome neprocjenjivo mnogo doprinosilo postojanje i aktivno djelovanje partijske i skojevske organizacije u četi. Partija je u naše jedinice ugradila svoju organizaciju, unijela svoja shvaćanja i osjećaj odgovornosti. Time je postala jezgro života čete. Primjeri discipline, požrtvovanja i drugarstva članova KP, imali su velik utjecaj na cjelokupan sastav. Zbog toga je Partija u to vrijeme imala ogroman ugled i autoritet i bila cijenjena i voljena.

Svi su nastojali da usvoje njene norme ponašanja, što je uskoro postala stalna praksa i svijetla tradicija naše čete.

Aktivnost čete na Baniji

Poslije formiranja i vojno-političkih priprema planirano je da se s četom izvede nekoliko manjih akcija, u prvom redu radi provjere njene borbene i moralne sposobnosti, provjere njenih kvaliteta i — u izvjesnom smislu — učvršćenja onoga što smo do tada u pripremama postigli. Zbog toga se predviđalo da to budu takve akcije koje bi kao prve, u svakom slučaju, uspjele i da četa na uspjesima počne graditi svoju tradiciju. S druge strane, željelo se da te akcije, po mogućnosti, budu bez gubitaka kako bismo na novi zadatak pošli u punom sastavu.

Bataljoni su, međutim, poslije našeg odlaska u proletersku četu i za vrijeme priprema nastavili veliku borbenu i političku aktivnost koja je počela dok smo još i mi bili u odredu. Tako je Prvi bataljon noću, između prvog i drugog aprila 1942. godine, napao željezničku stanicu Banski Grabovac s posadom jačine 50 domobrana, željezničku stanicu Vlahović s posadom oko 60 domobrana. Na čelu posade u Banskom Grabovcu i Vlahoviću, nalazili su se oficiri koji su s nama od ranije održavali vezu. U dogovoru s njima, organiziran je i pripremljen ovaj napad, tako da su se nakon kratke borbe posade u Banskom Grabovcu i Vlahoviću predale. Na drugim mjestima pružili su otpor, pa je bilo i žrtava. U borbi je poginuo komesar 1. čete, Prvog bataljona, Adam Mraković, jedan od organizatora ustanka u glinskom kraju. U toj akciji predalo se 76 domobrana i zaplijenjeno je 78 karabina, oko 95 bombi i blizu 12 hiljada metaka, kao i dosta drugog vojnog materijala i opreme.

Dva oficira s još 6 domobrana, ostali su u partizanima, te se brzo i lako saživjeli s našim jedinicama. Ostali zarobljeni domobrani, koji nisu htjeli ostati kod nas, nakon nekoliko dana političkog rada bili su pušteni svojim kućama. Svi su izjavili da će, čim budu mogli, otići u partizane.

Ubrzo poslije ove krupne akcije, Prvi bataljon je 4. aprila vodio borbu na pruži između Bačuge i Grabovca. Tom je prilikom ubijeno i ranjeno više neprijateljskih vojnika, a zarobljena su dvojica. Zaplijenjena su 3 karabina i jedan puškomitraljez. Isti bataljon je dan kasnije napao neprijatelja u Bijelim Vodama, rastjerao ga i oduzeo mu opljačkane stvari. Treći bataljon je u to vrijeme upao u sela Letovance i Madžare, razoružao tamošnje ustaše i zaplijenio nekoliko pušaka i izvjesnu količinu municije.

Odred je tim akcijama postigao nov, veliki vojni i politički uspjeh. Dok je neprijatelj još trubio o našem uništenju, mi smo se ponovo oglasili i pokazali da postojimo — jači nego što smo bili prije. To je odmah demantiralo neprijateljske glasine o uništenju NOP i partizana Banije i Siska i bacilo neprijatelja u nove brige. To je ostvarilo nov veliki politički utjecaj na narod, a posebno na dio naroda koji se nalazio na teritoriju koji je neprijatelj kontrolirao, kao i na neprijateljsku domobransku vojsku. Podstakli smo i ubrzali ranije započet proces stvaranja nepovjerenja i sumnji u neprijateljsku vojsku, NDH i ustaše, njihovu propagandu (podstakli smo daljnji proces odvajanja

naroda od ustaša). Sada se, zapravo, taj proces koji smo u toku zime tek naslućivali, vidno ispoljio. Domobranci su se sada počeli u sve većem broju predavati, a ponekad su se predavale cijele posade i jedinice. Također i narod koji je bio na teritoriju pod kontrolom neprijatelja, sada se masovno okretao prema NOP. Dok je u početku NOP na tom teritoriju bilo samo nekoliko NOO, s razvojem NOB u proljeće 1942. godine, bilo ih je u većini sela. Također u većem broju nego prije, stupali su ljudi u partizanske redove. Što još uvijek nije došlo do masovnog odlaska u partizane, kriva je politika HSS. Ali, što se borba dalje odvijala, moglo se ubrzo očekivati masovno učešće u NOB i naroda iz ovih krajeva. Zbog svojih vojnih uspjeha i političkog utjecaja na mase, naše snage su i dalje brzo rasle. Već 3. aprila 1942. godine, formiran je Četvrti bataljon Banijskog partizanskog odreda sastava tri čete.

Takav razvoj događaja, poslije zimske ofanzive, neprijatelj nije očekivao. Mislio je, naime, da se mi nećemo tako brzo oporaviti i nećemo biti u stanju otpočeti takvim borbenim akcijama. Zato je takva aktivnost Banijskog partizanskog odreda neprijatelja iznenadila, pa i uplašila. Posebno ga je zabrinjavalo sve teže stanje u njegovim redovima i sve lošija politička situacija u narodu na teritoriju pod njegovom kontrolom. Osjećao je neprijatelj da postaje sve slabiji i nesigurniji i zato je ponovo tražio načine kako da zaustavi ovaj proces i okrene situaciju u svoju korist. Jedini izlaz je vidio u novoj i opsežnijoj ofanzivi. Sve je to ubrzalo početak neprijateljske proljetne ofanzive.

I doista, ofanzivu je počeo već 10. aprila 1942. godine. Mi smo je očekivali, ali ne tako rano. Saznali smo da će u toj ofanzivi biti angažiran 4. »Gorski zdruk«, pod komandom zloglasnog pukovnika Mraka, žandarmerijske i druge posade koje je neprijatelj imao raspoređene oko slobodnog teritorija na Baniji, kao i to da će te snage biti podržavane s dosta artiljerije, tenkovskim odredima, pa i avijacijom kojom bi brzo stizali do mjesta opkoljavanja i blokiranja naših snaga. »Gorski zdruk« je i ranije vodio borbe s partizanima na Baniji, pa je poznavao teren i imao iskustva u borbi s nama. Pored toga, bilo je predviđeno da se te snage, ako se ukaže potreba, ojačaju dovlačenjem nekih jedinica iz okolnih garnizona.

Saznali smo također da je neprijatelj u ovoj ofanzivi odlučio da mijenja taktiku u borbi protiv partizana i primjeni onu — odvajanje naroda od partizana. Odlučio je, naime, da ovoga puta istovremeno s borbom protiv partizana ne vrši teror i represalije nad narodom, ne pljačka i ne pali sela. To će, mislio je, sigurno odvojiti narod od partizana, lišiti partizane narodne podrške i tada će ih lakše uništiti. S druge strane, neprijatelj je očekivao da će pomirljivom politikom prikriti zločinački karakter ustaško-kvislinške i fašističke vlasti, vojske i rata koji vode i tako spriječiti nepovoljan proces odvajanja naroda od NDH, izbjegavanje služenja vojske, proces opadanja morala i borbenosti u domobranskim redovima.

Na osnovi podataka o neprijatelju, zaključeno ■ je da su neprijateljske snage koje će se angažirati u proljetnoj ofanzivi nekoliko puta jače od naših, da ih neprijatelj može lako povećati, koristeći se trima željezničkim komuni-

kacijama koje presijecaju relativno uski teritorij Banije i da mu geografski i vremenski uslovi omogućuju masovnu upotrebu tehnike kojom je raspolagao, da će tako povećati svoju udarnu moć. Istina, i naše snage u tom vremenu nisu bile male. Bile su, bez obzira na brojnu nadmoćnost neprijatelja, dovoljno jake i u stanju da se primjenom partizanske taktike uspješno nose i s jačim neprijateljskim snagama. Uostalom, to smo pokazali u zimskoj ofanzivi, kada smo bili daleko slabiji i u nepovoljnijim uslovima.

Ipak je štab odreda odlučio da borbu ne treba prihvatiti; s jačim neprijateljskim snagama, koju nam neprijatelj nameće, nego treba glavne snage izmaći ispred koncentričnih udaraca neprijateljskih jačih snaga i napadati neprijatelja tamo gdje nama više odgovara i u vrijeme koje je nama pogodnije. Osim toga, naši su borci u to vrijeme zbog stalnih zimskih borbi, a i napornih borbi početkom proljeća, bili iscrpljeni i zamoreni. Uzeto je u obzir i to da su tri nabujale rijeke (Kupa, Sava i Una), u to vrijeme, ograničavale naš manevar na relativno uzak prostor. Na ovu odluku su, između ostalog, utjecale nepovoljne vijesti s Korduna: neprijatelj je zaposjeo cijeli Kordun i na tu se stranu u nuždi ne bi moglo odstupiti.

Na osnovi toga odlučeno je da se odred, na čelu s komesarom odreda Đurom Kladarinom kod sela Dobretina, prebaci preko Une u Bosnu i tamo razvije borbenu aktivnost, a zatim se vrati nazad kad prođe neprijateljska ofanziva. U Baniji, odlučeno je dalje, treba da ostanu naša proleterska četa i

1. četa Trećeg bataljona, na čelu s Vasiljem Gaćešom, sa zadatkom da prate razvoj, kretanje i namjere neprijatelja i da se u pogodnom momentu ubace u pozadinu protivnika, prema oslabljenim garnizonima iz kojih je neprijatelj izašao, da izvrše napade na neke od njih i da tim akcijama i brzim pokretima zavaraju neprijatelja. Ukratko, da razvuku neprijateljske snage i kompromitiraju njegovu ofanzivu. Time će se, računao je štab odreda, neprijatelju nametnuti borbu po mjestu i vremenu, kako to nama bude odgovaralo.

Takva zamisao štaba odreda unijela je i promjene u ranije spomenuti početni plan borbi naše čete. Umjesto manjih akcija, radi provjere borbene i moralne sposobnosti, sada smo se morali uklopiti u zamisao i plan borbene aktivnosti odreda u uvjetima neprijateljske ofanzive i djelovati u skladu s novonastalom situacijom.

U skladu s donesenom odlukom, odred se s bolnicom i drugim teško pokretnim dijelovima u vremenu od 8. do 10. aprila 1942. godine prebacio preko Une u Bosnu. Prebacivanje velikog broja ljudi (oko 800) bilo je dosta složeno, ali je za relativno kratko vrijeme uspješno izvršeno. Teško je opisati funkcioniranje cjelokupne organizacije prebacivanja. Može se samo reći da je svaki u___nik ispoljavao maksimalno zalaganje.

Odmah po prelasku u Bosnu, odred je izvršio napad na tri mjesta. Tom prilikom je ubijeno desetak, a zarobljeno pedeset neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je oko 50 karabina, 3 puškomitraljeza i 5 hiljada metaka. U zasjedi na pruzi Rudica—Blatna, ubijeno je jedanaest neprijateljskih vojnika, tri su ranjena i sedam zarobljeno. Zaplijenjena su 24 karabina i 1 puškomitraljez. Na istoj pruzi miniran je oklopni vlak i znatno oštećen zajedno s prugom. Kad su bosanski drugovi čuli za ove akcije, pozdravili su prelazak odreda i poželjeli da još koji put djeluje na tom teritoriju.

Dvije naše čete, koje su ostale na Baniji sa 160 dobro naoružanih boraca, predstavljale su zajedno vrlo sposobnu partizansku jedinicu. U momentu prebacivanja odreda u Bosnu, naša četa s dijelom štaba odreda i komandantom odreda Gaćešom, ostala je u Trnovcu, Prva četa Trećeg bataljona u selu Jošavici, odakle je svaka na svom sektoru vršila izviđanja i čekala neprijateljsko nastupanje.

Neprijatelj je 10. aprila 1942. godine otpočeo pokret i nastupanje iz garnizona Gline, Petrinje, Kostajnice i Dvora prema oslobođenom teritoriju, sa zadatkom da koncentričnim nastupanjem opkoli naše jedinice, sabije ih na mali prostor i uništi. S tim ciljem najprije je iz Gline prodro s pet satnija do sela Klasnića, a zatim zauzeo ostala sela putem prema Žirovcu, te se tu spojio s jedinicama također jačine pet satnija, koje su istovremeno stigle iz Dvora. Time je neprijatelj računao da je presjekao u to doba jedini vjerojatan i moguć pravac odstupanja naših jedinica prema Kordunu, a prijelaz pješke Une za Bosnu, koja je u to vrijeme bila nabujala i brza, smatrao je gotovo nemogućim. Pored toga, neprijatelj je za svaki slučaj od naroda u dolini Une, na sektoru Dvor—Kostajnica, oduzeo sve čamce i na neke pogodnija mjesta prelaza postavio osiguranje. Odmah iza toga je izašao na prugu Glina—Petrinja, a zatim na liniju Petrinja—Kostajnica sa dvanaest satnija, **radi** nastupanja prema selima na rubu Samarice, s ciljem da prvo potisne naše jedinice iz sela slobodnog teritorija na uži prostor u Šamaricu i oko njih formira čvrst обруч. U drugoj fazi neprijatelj je namjeravao da обруч postepeno sve više steže i potisne naš odred prema svojim snagama na komunikaciji Glina—Dvor, koje su tu čekale spremno da nas unište.

Poslije izlaska na položaje, neprijatelj je, prije napada, iz aviona bacio mnoštvo letaka u kojima je obavještavao narod o promjeni svoje politike prema njemu. Mnogi leci sadržavali su propusnice u kojima je neprijatelj čak i partizane pozivao da se vrate i jave vlastima.

Iza toga je počeo nastupanje. Mada mu nije pružan otpor, neprijatelj je do sela na rubu Samarice relativno sporo nastupao. Nepotrebno je zastajao na nekim linijama i otvarao često vrlo žestoku vatru po »sumnjivim« mjestima, na kojima bi primijetio bilo kakav pokret. Radilo se o narodu koji je, ne vjerujući neprijateljskimlecima, bježao i sklanjao se. Međutim, neprijatelj je često otvarao vatru da bi ohrabrio i podstakao svoje demoralizirane domobranske jedinice i da bi pretpostavljeni čuli za njegove »hrabre« napade. Bez obzira na sporo napredovanje, neprijatelj je ipak za 5 dana prodro do sela na rubu Samarice, zaposjeo ih i tu zastao. Pretpostavljali smo da je neprijatelj u toku nastupanja saznao za odlazak odreda u Bosnu i da je poslije toga odustao od daljnjeg prodiranja u Šamaricu. Provjerili smo to i utvrdili da je naša pretpostavka bila tačna.

Međutim, ovoga puta se neprijatelj poslije obustavljanja daljnjeg gonjenja nije odmah vratio u svoje garnizone. Otpočeo je povlačenje samo dijela svojih jedinica, a dio jedinica koje su se našle u naseljenim mjestima zadržao radi propagandne aktivnosti, koju je tada poduzeo sa željom da pokaže narodu da je tačno ono što je govorio. Neprijatelj ovoga puta zaista nije ubijao narod koji je pohvatao, nije pljačkao i palio sela. To je bio prvi slučaj od okupacije da u svojim barbarskim pohodima nisu ubijali, pljačkali i palili sela. Štoviše, dijelio je narodu sol, duhan, pa i propusnice za odlazak u grad ako je htio. Nagovarao je ljude da pozovu svoje rođake, ako ih ima u partizanima, neka se vrate kućama, neće im ništa učiniti zato što su do sada bili u partizanima, sve će im biti oprošteno itd.

Naša proleeterska četa sačekala je pokret neprijatelja prema selu Trnovcu, a 1. četa Trećeg bataljona k Jošavici, prateći njegov pokret i razvoj. Tek kada je neprijatelj došao do samog Trnovca, odnosno Jošavice, naše čete pomakle su se nešto dublje postavljajući se sa strane neprijatelju, odakle smo

uvijek imali povoljan položaj za izviđanje, praćenje njegova kretanja i za eventualni napad na njegove isturene i osiguravajuće dijelove. Tako smo o neprijatelju i njegovim pokretima imali gotovo svakog časa tačne podatke koje je detaljno dopunjavao narod koji je odstupao ispred neprijatelja. Bilo je slučajeva da su neprijateljski prednji i osiguravajući dijelovi prolazili tik pored nas. Te neprijateljske dijelove mogli smo lako potući. Komandir naše čete davao je takve prijedloge komandantu odreda, ali Gačeša ih nije prihvatio, dosljedno je provodio svoju zamisao da se ne otkrivamo i ne vodimo nikakvu borbu s neprijateljem koji nastupa. On je puštao neprijatelja da prođe slobodnim teritorijem i svim svojim snagama udari u prazno, da tako povjeruje da nas nema, a zatim da ga mi iznenada napadnemo tamo gdje se najmanje nada.

Kada je neprijatelj odustao od daljnjeg prodiranja u Šamaricu i počeo galamiti da nas je uništio, Gačeša je donio odluku da s obje čete otpočne napadima u pozadini neprijatelja.

Situacija u neprijateljskim garnizonima iz kojih je krenula ofanziva, bila je tada takva da su naše dvije čete mogle upasti u bilo koji od njih, uspješno voditi borbu i uvijek se lako povući. Međutim, mi smo za objekte naših napada birali sela u kojima je bilo naoružanih ustaša, čije naoružanje — ako ih iznenadimo — možemo prosto pokupiti. Na ovaj način smo najbolje ispunjavali naš drugi zadatak: zbunjivali smo neprijatelja o rasporedu naših snaga, razvlačili njegove snage i kompromitirali njegovu ofanzivu. Na osnovi te zamisli, primili smo naređenje da se tokom noći 23/24. aprila 1942. godine prebacimo najprije prema Glini do šume kod sela Luščana, gdje ćemo prikriveni predaniti i u toku naredne noći izvršiti napad na ustaše u Glinskom Novom Selu, a zatim krenuti prema Petrinji, Kostajnici i najzad prema Dvoru, pa svugdje u blizini tih mjesta izvršiti poneku akciju na oslabljene posade u garnizonima iz kojih je neprijatelj krenuo u napad.

Iz Brezova Polja krenuli smo 23. aprila 1942. godine poslije podne, i noću 23/24. aprila 1942. stigli do sela Luščana, blizu Glinskog Novog Sela, predanih u šumi i pripremili se za upad u selo. U okviru priprema, rečeno nam je, neprijatelj je u ovom selu imao oko 80 seljaka u ustašama, naoružao ih karabinima i dao im zadatak da brane selo i sektor oko njega od napada partizana, ali da nemaju naročito organiziranu obranu. — Obrana se — rečeno nam je — sastoji u tome što je oko sela postavljeno nekoliko stražarskih mjesta, dok ostatak ustaša spava u svojim kućama držeći sa sobom oružje i uniformu. Stražari imaju zadatak da otkriju eventualni nailazak partizana ida uzbune ustaše kod kuća, koji bi onda krenuli u borbu pod rukovodstvom ustaškog tabornika. Poslije toga upoznali smo se s položajem sela i okolnog terena. Pri tom nam je posebno naglašeno da se selo nalazi nedaleko od Gline, veoma blizu puta Glina—Petrinja, koji je pod stalnom kontrolom neprijatelja. I dalje, teren oko sela je ravničast i pod vodom od tek okopljenog snijega.

Naša četa dobila je zadatak da zaobiđe stražare i neprimijećeno upadne u selo, rasporedi borce prema kućama u kojima su boravili ustaše, te da ih pohvata i razoruža. Za to vrijeme 1. četa Trećeg bataljona vršit će zaštitu. Akciju smo izvršili koji minut poslije pola noći 25/26. aprila 1942. godine. Računali smo da su svi zaspali, da je i budnost stražara popustila. Uspješno smo prišli selu kroz vrtove. Prvi vod je upao u polovinu sela, a Drugi vod u drugu polovinu. Stražari su primijetili naš dolazak u selo i ispalili nekoliko metaka. Na to su pospani ustaše poskakali, zgrabili puške i pobjegli iz kuća, sakrivši se u mrak oko sela, koje su kao domaćini dobro poznavali. Ubili smo samo jednog ustašu. Selo smo pretražili i zaplijenili 4 karabina, nekoliko bombi i više stoti-

na metaka. U sukobu sa stražarima, poginuo je Branko Vladić, borac 1. voda, koji je nastupajući naišao na prikrivenog stražara. To je bila prva žrtva naše proleterske čete na Baniji. Prva četa Trećeg bataljona imala je jednog teško ranjenog druga (Milan Mikulić), koji je već drugog dana podlegao ranama. Obojica su bili 18-godišnjii mladići. Branka Vladića smo ispratili u njegovo selo, a 1. četa Trećeg bataljona ispratila je tijelo poginulog Mikulića u njegovo selo i predala ga roditeljima radi sahrane. Tuga roditelja, kad su ugledali mrtve sinove, bila je prevelika. Rekli smo im da su njihovi sinovi časno poginuli u borbi protiv neprijatelja našega naroda i da ćemo osvetiti njihovu smrt.

Preuzimajući mrtvo tijelo sina Branka, Petar Vladić, predratni član KPJ, kroz plač nam reče: »Hvala vam, drugovi, što ste mi moga Branka i mrtvoga donijeli. On je rano završio svoju borbu. Vi ćete produžiti do kraja. Samo, ja vam želim, da vas prati bolja sreća nego moga Branka...«

Prilikom rastanka, vidio sam, taj hrabri otac je u svakom od nas gledao svoga Branka i s tugom, ali i vjerom u pobjedu, ispratio nas iz svog dvorišta.

Nakon dvočasovnog zadržavanja u Glinskom Novom Selu, krenuli smo u selo Pecki, u blizini Petrinje. Neprijatelj je, međutim, smatrao da smo se uputili prema Luščanima i sutradan iz Gline u tom pravcu uputio potjeru. Kako nas u Luščanima nije našao, vratio se natrag u Glinu.

Do sela Pecki, došli smo prikriveni oko 12 sati 26. aprila 1942. godine. Znali smo da u selu ima oko 30 naoružanih ustaša-seljaka s rojnikom na čelu. Organizirani su za obranu na sličan način kao i oni u Glinskom Novom Selu. Riješili smo da se ovoga puta poslužimo lukavstvom, da ih prevarimo. Umjesto partizanskih kapa s petokrakom, stavit ćemo domobranske kape. Tako zamaskirani ući ćemo usred dana u selo kao domobrani, pohvatati ustaše i razoružati ih. Tu ratnu varku izvela je proleterska četa, dok je Prva četa Trećeg bataljona bila dužna zauzeti položaje oko sela radi naše zaštite.

Idući prema selu, očekivali smo da ćemo naići na ustaško obezbjeđenje koje su redovno držali, tu ih pohvatati i razoružati. Međutim, ništa od toga. Ustaše nisu očekivali naš nailazak . . .

Ušli smo u selo vrlo lako. Naša pojava u selu nije nikoga iznenadila a niti uzbudila. Osim toga, slučajno se dogodilo da su oni u vrijeme našeg dolaska očekivali jednu domobransku jedinicu iz Petrinje, koju ćemo mi istog dana poslije podne presresti kod Peckog jezera.

Kad smo ušli u selo, komandir Demonja je sreo nekoga od ustaša i pitao gdje su ustaše kad nisu na položaju. Dobio je odgovor da su se povukli i da je jedan dio svratio u krčmu, a drugi dio se razišao kućama. Demonja je odmah naredio jednom vodu da pretrese kuće i razoruža ustaše, a sam se s jednim vodom uputio u gostionicu. Tu je zatekao većinu ustaša kako piju i časte se u povodu nekog vjerskog praznika. Demonja im je poslije kratkog razgovora rekao da ih mora razoružati, jer su napustili položaj i povukli obezbjeđenje i da od tako pijanih, partizani mogu lako oduzeti oružje. Ustaše su predali puške. Tom prilikom, zaplijenili smo 22 karabina, nekoliko bombi i oko 1200 metaka. Kad smo ih razoružali, otkrili smo dm se. Demonja im je rekao da znamo da nisu učestvovali u zlodjelima ustaša i da zato nikome ništa nećemo učiniti, samo im oružje oduzimamo. Bili su time oduševljeni. Je-

dan od seljaka toliko se oduševio ovim našim postupkom da se odmah javio u partizane i kao borac ušao u sastav 1. čete Trećeg bataljona.

Razgovarali smo s drugim ljudima iz sela. Rekli su nam da ih je neprijatelj plašio partizanima. Govorili su im da mi ubijamo sve ljude, pljačkamo i palimo hrvatska sela. Gaćeši, koji je s grupom rukovodilaca i boraca stajao u jednom voćnjaku, prišao je jedan seljak. Na Gaćešino pitanje što zna o partizanima, odgovorio je da ne zna ništa osim onoga što ustaše govore, tj. da će ih partizani, ako dođu, sve poubijati. Čuo je i to da je komandant partizana neki »strašni« Gaćeša. Gaćeša mu se najzad otkrio, rekavši, da se ne tre, baju bojati, jer partizani im neće ništa učiniti. Ova naša akcija i postupak imali su velik odjek ne samo u ovom selu, nego i u svim ostalim selima okoline.

Ne zadržavajući se dugo, krenuli smo iz Peckog, bez odmora, prema Peckom jezeru. Tu smo susreli jednu domobransku jedinicu jačine 40 vojnika, koja se iz Petrinje uputila u Pecki. Pojava neprijatelja bila je neočekivana. Iznenadili smo se i jedni i drugi. U prvi mah nismo mogli ocijeniti jačinu neprijatelja. Međutim, naš komandir Demonja brzo se snašao i odlučno komandirao razvijanje u strijelce, a zatim juriš. Brzo smo se iz kolone razvili u streljački stroj i otvorili vatru, a zatim pošli na juriš. Neprijatelj zbunjen i ne otvarajući vatru, raspršio se kao krdo ovaca i dao u bijeg prema šumi kraj jezera. Od prvog nepreciznog, na brzu ruku i u hodu ispaljenog plotuna, dva domobrana su ranjeni i zarobljeni s još dvojicom. Zaplijenjena su četiri karabina i oko trista metaka. Ostali domobrani uspjeli su pobjeći u šumu. Zarobljene domobrane smo razoružali, uzeli im uniforme i pustili ih, poslije kraće »političke obrade« kućama.

Poslije tog kratkotrajnog sukoba, produžili smo prema Dejanovićima i Jošavici, gdje smo nakon dužeg marša i dvije kratke borbe, namjeravali se jednu noć odmoriti. Prelazeći preko željezničke pruge i ceste u Tješnjaku, naša je prethodnica primijetila nailazak jednog kamiona iz pravca Jabukovca. Naši drugovi pritajili su se kraj puta, pustili kamion da priđe bliže i vidjeli da su u kamionu naoružani neprijateljski vojnici. Kada je kamion naišao ispred njih, otvorili su vatru i onesposobili ga za daljnje kretanje. Brzo su poskakali na kamion. Dvojica domobrana su ubijeni, četvorica zarobljeni, a dvojica su uspjeli pobjeći. Zaplijenjena su četiri karabina, jedan puškomitraljez i trideset okvira za puškomitraljez punih municije. Zarobljene domobrane pustili smo kućama. Do tada, ništa od zaplijenjenog naoružanja nismo uzimali za našu četu, sve oteto oružje predavano je Prvoj četi Trećeg bataljona. Ovoga puta smo uzeli zaplijenjeni puškomitraljez. Sada je naša proleterska četa imala tri puškomitraljeza.

U naša već ranije oslobođena sela, Dejanoviće i Jošavicu, stigli smo pred večer. Ljudi su nam pričali o ponašanju neprijatelja prilikom prolaska kroz ta sela. »Već u početku«, pričali su ljudi, »neprijatelj je dao do znanja da ovoga puta narodu neće ništa učiniti. Ali, na osnovi ranijeg iskustva, svijet u ta obećanja nije povjerovao i pobjegao je, sklonio se, naročito muškarci. Kada u selima nisu nikoga zatekli, na sve načine pokušavali su da s narodom uspostave kontakt, žene i djecu, koje su pronašli i pohvatali oko kuća, slali su da pronađu muškarce i pozovu ih da slobodno dođu kućama. Međutim, narod im ni tada nije povjerovao, niti prihvatio njihovu pomirljivost: izbjegavao je svaki kontakt s njima ...«

Na ovom kratkom odmoru u Dejanovićima i Jošavici, iskoristili smo priliku da analiziramo tek izvršene akcije.

Konstatirali smo da je dobro počelo. Osim toga, saznali smo da su se naše akcije na Glinsko Novo Selo, Peoki, Pecko jezero i Tješnjak, brzo prošule. To je kod neprijatelja izazvalo iznenađenje, zbunjenost i strah. Zbog toga su iz nekih susjednih sela ustaše i žandari sami bježali u veća mjesta i sklanjali se, ne dočekavši naš dolazak.

Iz Dejanovića i Jošavice krenule su naše dvije čete na put Petrinja—Kostajnica, između sela Bjelnika i Knezovljana, kojim je neprijatelj od početka ofanzive često krstario, prebacujući trupe i materijal. Misleći da nas nema, počeo je slobodno da se kreće i s manjim snagama.

Do jutra 27. aprila, stigli smo na ovu komunikaciju između sela Bjelnika i Knezovljana i postavili zasjedu. Ubrzo poslije toga, iz pravca Kostajnice prema Petrinji, naišla su dva neprijateljska kamiona sa strane koju je držala prva četa III bataljona. Borci ove čete izvršili su napad. Od prvog plotuna kamioni su bili zaustavljeni. Neprijatelj je bio obezglavljen i nije uspio pružiti nikakav otpor. Naša proleterska četa je sada štitila 1. četu Trećeg bataljona koja je istrčala na put. Tom prilikom, ubijena su četiri domobrana, sedmorica ranjeni i sedmorica zarobljeni. Zaplijenjena su dva puškomitraljeza, 14 karabina, 24 bombe, 1.600 metaka i dosta druge opreme. Zarobljeni domobrani i ovog puta pušteni su kućama.

Od Knezovljana Proleterska četa uputila se u selo Lovču. Stigli smo u selo oko 14 sati. Tu nas je čekao ručak, a poslije smo se zadržali još koji sat, radi izviđanja i prikupljanja podataka na terenu oko Dvora. Imali smo vremena i za razgovor s narodom o neprijateljskoj ofanzivi koja je minula. Mještani Lovče, kao i drugih sela na slobodnom teritoriju kroz koja smo prošli, pričali su o postupcima neprijatelja prema narodu. Potvrdili su ono što smo već ranije čuli. Pokazali su nam letke koje su bacali iz aviona, u kojima neprijatelj poručuje narodu Banije, ako ga ne posluša i ne prestanu s borbom, sami će biti krivi za ono što će se poslije desiti. »Mi ih, evo, nećemo poslušati, a neprijateljske letke i propusnice iskoristit ćemo za zavijanje cigareta«, govorio je jedan seljak. Poslije svih zločina i zvjerstava, stradanja i patnji, pokušaja da nas uništi oružjem, narod nije mogao vjerovati da se neprijatelj odjednom pretvorio iz vuka u janje. Po svemu se vidjelo da je narod prozreo i ovaj neprijatelj si ki propagandni potez, sračunat na to da odvoji narod od partizana kako bi ih lakše uništio.

Prikupivši podatke na terenu Dvora, saznali smo da se neprijatelj poslije odlaska odreda u Bosnu »raskomotio« i počeo slobodno kretati slobodnim teritorijem. Krenuli smo dalje, iz Lovče prema Dvoru, kako bismo na tom terenu iznenadili neprijatelja i izvršili neku akciju sličnu onima koje smo do tada izvršili u blizini Gline, Petrinje i Kostajnice. U večernjim časovima, 28. aprila 1942. godine, stigli smo u selo Stupnicu. Ali, iznenađenje nije postignuto. Za naš nailazak brzo se saznalo. Saznavši za naše prisustvo, neprijateljski vojnici koji su se u grupama zadržavali na slobodnom teritoriju, pobjegli su u Dvor i Kostajnicu.

Narod se iskreno obradovao našem ponovnom dolasku na ovaj teren. »Znali smo da vas neprijatelj nije uništio«, govorili su oduševljeno. Pokuša-

vao je neprijatelj da uspostavi bliži kontakt s narodom na ovom terenu, radi pomirenja, ali nije uspio.

Našlo se, međutim, nekoliko »uglednijih« ljudi, bivših politikanata koji su povjerovali ustašama i jedva dočekali ustašku ponudu. To su oni koji nikada nisu bili za odlučnu borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Oni su od samog početka naše borbe precjenjivali neprijateljske snage i potcjenjivali naše mogućnosti, intimno mislili da se mi ne možemo uspješno boriti i da ne možemo pobijediti. Oni nikad nisu čvrsto vjerovali u mogućnost narodne borbe protiv velike sile i u njen uspješan završetak. Ali se u početku priprema i organiziranja naroda za borbu, nisu mogli suprotstaviti oduševljenim masama i njihovoj riješenosti da se bore za svoje oslobođenje. A sada, kad je prividno došlo do prve teže situacije u borbi s neprijateljem, u tome su našli potvrdu svog ranijeg stava protiv vođenja borbe. Vjerovali su u našu nesposobnost da produžimo daljnju uspješnu borbu, štoviše, bili su sigurni da ćemo biti uništeni, ako borbu dalje produžimo.

Uplašeni za svoje živote i svoju imovinu, smatrali su da treba prihvatiti ustašku ponudu i obustaviti daljnju borbu koja ionako, po njihovom, nema izgleda za uspjeh i tako se spasiti od uništenja. Zaključili su, dakle, da treba poduzeti odgovarajuće mjere radi likvidacije narodnog otpora i pomirenja s ustašama. Odlaskom dijela odreda i društveno-političkih organa u Bosnu, osjetili su se slobodni za akciju. Preko nekog fratra uspostavili su kontakt s predstavnicima ustaša u Dvoru i rekli im da oni prihvaćaju pomirenje, da su za prekid borbe itd. Izgleda, međutim, da ustaše time nisu bili sasvim zadovoljni. Tražili su od njih da pred narodom javno i na vidljiv način izraze taj stav, kako bi i narod to znao. Tražili su, naime, od njih da istaknu bijele zastave i kolima prođu kroz sela. Da ih narod vidi i da tako dođu u Dvor, u tadašnje ustaško poglavarstvo.

Izgubivši svaki ponos, ovi ljudi su prihvatili taj ponižavajući zahtjev ustaša. Posjedali su u desetak kola, istakli bijele zastave i u koloni prošli kroz mnoga sela do Dvora.

Dočekao ih je poglavar Kotarskog poglavarstva za Dvor i s njima o svemu razgovarao. Oni su pred njim u ime naroda kapitulirali, prihvatili ustašku ponudu za pomirenje i izrazili lojalnost (pokornost) ustaškim vlastima.

Prihvatili su bez gađenja ustašku ruku, poprskanu krvlju nevinih žrtava naroda Banije.

Sve su to učinili, ne mareći za dotadašnje ustaške zločine izvršene nad nevinim narodom. Nisu pitali narod Šegestina i drugih sela koji je usred zime ostao bez krova nad glavom. Nisu pitali one kojima su ustaše pobili roditelje, sinove, kćeri, braću i sestre. Nisu pitali one koji već godinu dana u BPO prolijevaju krv u borbi protiv ustaša, koji nikada ne bi pristali niti ikome dozvoliti pomirenje s ustašama.

Čuvši za ovo, Gašević je planuo od ljutine.

Odmah je naredio da se oni koji su to učinili pohapse i dovedu u štab odreda. A kada su »delegati« bili uvedeni, Gašević se naglo digao, prošetao ispred njih par puta i strogo ih gledao u oči, bez riječi. Onda je naglo zastao i pitao: »Tko vas je ovlastio da kao neki predstavnici naroda, NOP-a i borbe, s ustašama uspostavljate kontakt i pregovarate o prekidu borbe i predaji ovoga naroda koji se već godinu dana bori? Što je još gore, kako ste smjeli isticati bijele zastave i s njima demonstrativno prolaziti kroz sela i tako demoralizirati ovaj narod?« Na to su neki promucali: »Pa, eto, otišao je odred, a

mi smo to zbog naroda, da bismo umirili ustaše i spasili narod.« Šta to znači — viknuo je Gaćeša — »čim se odred makne s nekog terena, treba istaći bijele zastave i predavati se ustašama?! Na što bi to ličilo ako bi se tako radilo? Bez obzira što je odred otišao, vi ste dužni da se sklanjate ispred neprijatelja, kao i u vrijeme kad je odred bio na Baniji, kad vas svaki put nije mogao zaštititi, a ne da dižete bijele zastave ...«

Smatrajući da ih nema više što pitati, Gaćeša je htio da se odluka donese po kratkom postupku. Ali Ranko Mitić ide dalje. On je htio razotkriti njihovu lažnu brigu za narod. »Od početka ustanka pa sve do proljeća, neprijatelj je činio očajničke napore, nasrtao kao divlja zvijer da nas uništi. Pobio je i popalio sve što je mogao. Sada, međutim, kada vidi da narodu i NOP-u ne može ništa, kada je dakle izgubio bitku te vidio da ubuduće ima još manje izgleda na pobjedu, kada je vidio da narod, NOP i naše jedinice uspješno pružaju otpor, da je NOP stvorio partizanske jedinice koje stalno narastaju, postaju sve jače i sve uspješnije ga tuku, a neprijatelj sve slabiji i slabiji — on nudi pomirenje. Neprijatelj, dakle, mijenja taktiku, ali ne da bi ostavio narod na miru, nego pokušava pomirljivom politikom razbiti jedinstvo NOP-a, naroda i partizana. I što vi sada radite? Otišli ste kod neprijatelja u vrijeme najvećeg poleta NOP-a Banije i Siska, kada već i hrvatske mase čine krupan zaokret prema NOP-u. Predali ste se u situaciji, nepovoljnoj za neprijatelja. Vi, dakle, niste spasavali narod, vi ste, u stvari, spasavali ustaše, jer su oni pred neminovnom propašću. Obustavom borbe, oni bi se spasili od zaslužene kazne, održali se na vlasti i kasnije radili od naroda što bi htjeli. Ostao bi tako naš narod u fašističkom ropstvu, prepušten neizvjesnoj i mračnoj budućnosti.

»Kada vas je narod vidio s onim sramotnim bijelim zastavama«, upao je Gaćeša u riječ Ranku, »kako idete ustašama da biste pred njima kleknuli na koljena, trebao je uzeti toljage, pomlatiti vas i spriječiti tu sramotu za ovaj narod i našu borbu. Ovaj narod nikada nije mislio da se zaštititi predajom oružja i dizanjem bijelih zastava. Kad bi to prihvatio, on bi izdao sebe, svoje najbolje ljude, svoju borbu, a on to neće nikada učiniti, već će osuditi one koji to čine.«

Poslije toga, dio štaba odreda i političkog rukovodstva koje je ostalo na Baniji, odlučili su da se svi ovi koji su se ogriješili o narod i njegovu borbu — strijeljaju. Gaćeša je i ovom prilikom ostao dosljedan i pri svom odlučnom stavu. »Neka znaju ustaše«, zaključio je Gaćeša, »da ne priznajemo njihove sporazume, da smo ih poništili. Mi smo jednom zauvijek prekinuli svaki kontakt s ustašama, osim preko nišana. Za kontaktiranje s ustašama svakog ćemo nemilosrdno kazniti.« Ova odluka snažno je odjeknula u cijeloj Baniji. Narod ju je odobrio i pozdravio.

Iz Dvora smo se uputili prema Brezovu Polju i tako zatvorili krug na istom mjestu odakle smo i krenuli u naše akcije. Tu smo se sreli s Prvim bataljonom koji se vratio iz Bosne. Susret je bio topao i drugarski, poznanici su se međusobno grlili, kao da se nisu dugo vidjeli. Drugovi koji su došli iz Bosne, raspitivali su se kod svojih poznanika, o svojim porodicama; gdje se nalaze i kako su prošle u ofanzivi.

Poslije naših akcija kod Gline, Petrinje, Kostajnice i Dvora, neprijatelj je konstatirao da su mu izmakle iz obruča i one partizanske snage koje su ostale na Baniji. Na osnovi toga, odlučio je da se povuče u svoje garnizone iz kojih je izašao, te da spriječi daljnje napade naših jedinica. Povlačenje je otpočelo 25. aprila.

Ozlojeđen zbog vojnog neuspjeha u svojoj ofanzivi, zbog neuspjeha njegovih propagandnih mjera, sad je neprijatelj pri povlačenju u svim pravcima počinio brojna zlodjela u narodu. Gdje nije mogao uhvatiti odrasle, iskalio je svoj bijes nad nemoćnim starcima i djecom. Svugdje je ostajao njegov krvavi trag. Prijetio je narodu da je nezahvalan i nepopravljiv i da ga takvog treba uništiti. Od tada, pa sve do kraja rata, neprijatelj nije prestajao sa zločinačkim uništenjem ovog naroda ...

Za ove ustaške zločine, brzo se saznalo. U narodu je sazrela spoznaja da zločincima ne treba vjerovati, jer »vuk dlaku mijenja, ali čud nikada«. Ovo je razuvjerilo i one koji su makar i u podsvijesti razmišljali o tome da se s neprijateljem može mirno živjeti. Tako je neprijatelj uništio svaki mogući kontakt s narodom, osim kontakta preko nišana. Tako je, eto, završila i ova proljetna ofanziva na Baniji.

Sada smo izvršili detaljniju analizu naših akcija, uspjeha i neuspjeha.

U ovim akcijama u toku neprijateljske ofanzive, zaplijenili smo 40 karabina i 3 puškomitraljeza. To je naoružanje za jednu novu partizansku četu. Te su akcije izvedene u blizini neprijateljskih garnizona, baš u vrijeme kada je neprijatelj na sva zvana zvonio da nas je uništio. Zato, iako nisu veliki, ti naši uspjesi su odjeknuli kao najveća senzacija. U narodu, pa i kod neprijatelja, kružile su fantastične priče o nama. Neprijatelj je, na primjer, objavio da nas je kod svakog mjesta, gdje smo se pojavili, bilo nekoliko stotina, ne znajući da su to bile jedne te iste snage. Tako smo pored vojničkog, postigli naročito velik politički i moralni uspjeh. Još jednom smo dokazali da se primenom partizanske taktike možemo uspješno boriti protiv nekoliko puta nadmoćnijeg neprijatelja.

Borbe koje smo vodili, izigravši neprijateljsku ofanzivu, poslužile su našoj četi za provjeru borbenih i moralnih kvaliteta boraca i rukovodilaca i za stjecanje novih borbenih iskustava pred polazak čete na dalek put i velike zadatke. U svim borbama, četa je djelovala vrlo hrabro, odlučno, brzo i vješto, bez većih gubitaka, a borci su u cjelini ispoljili hrabrost, odlučnost, brzinu, samostalnost i izdržljivost, visok moral, disciplinu i drugarstvo. Mada smo se svi dobro držali, bilo je među nama i onih koji su pokazali naročite borbene sposobnosti, vještinu i okretnost, kao i preduzimljivost u borbi. Naročito su se isticali komandir naše čete Nikola Demonja i Ivica Bujić, zamjenik komesara čete, zatim Stojan Komljenović-Čoka, Stevo Došen, Josip Prša, Milan Joka, Dušan Čorković, Ivica Živčić, Drago Jerman, Petar Arbutina, Pavle Miočinović, Dušan Griva, Miloš Martić, Dušan Kreča, Nikola Sužnjević, Tomo Smolčić, Luka Škrinjar, Lazo Dragaš i mnogi drugi. Među ovim junaoima, najhrabriji je bio komandir Demonja, koji se predstavio kao izuzetno hrabar i vješt borac, kao da posjeduje naročito čulo i osjećaj za borbu i sposobnost rukovođenja, čime je osvojio simpatije i povjerenje svih nas. Od 1941. godine do 1945. godine, sreo sam mnogo hrabrih boraca i rukovodilaca, ali od Demonje nisam sreo hrabrijeg i odlučnijeg. Iako je bio izuzetno hrabar, odlikovao se skromnošću i o svojim podvizima i djelima nikada nije pričao. Demonja je više volio da se šali na svoj račun. Imao je običaj da kaže da se zbog jake neprijateljske vatre »priljepio za zemlju kao taksena marka«, da je mislio kako bi bilo dobro da se kojim čudom zemlja ulegne, pa da ga zakloni od neprijateljske vatre itd.

Uspjesi koje smo postigli, učvrstili su povjerenje u naše sposobnosti za izvršenje zadataka koji su nam predstojali. Stekli smo nova iskustva i povećali našu sposobnost. Ovim borbama i onima koje smo vodili ranije, borci i rukovodioci čete učestvovali su u najmanje deset, a neki i u 40 borbi. Tako smo, može se reći, postali prekaljeni i iskusni borci, stručnjaci za partizansko ratovanje. Četa je, kako smo i željeli, na uspjesima počela graditi svoju tradiciju. Kroz borbu smo se međusobno još više upoznali. Saznali smo da svi posjeduju divne crte karaktera, iskrenost i dobrotu. Svi su bili spremni pomoći drugu pa i da se žrtvuju jedan za drugoga. To nas je još više zbližilo i sprijateljilo. Uspostavljeni su odnosi međusobne ljubavi i iskrenog drugarstva. Zbog hrabrog držanja u borbi i drugarstva, stekli smo povjerenje jedan u drugoga i sigurnost u borbi. Znali smo da jedan drugog ranjenog i u nevolji ne bismo ostavili samog, jedni drugima sigurno i požrtvovno bismo pritekli u pomoć, ako se nađemo u nevolji. Osjećanje da smo okruženi vjernim drugovima, činilo nas je još hrabrija i jačima. Takve odnose stalno smo njegovali, jer tada u ratu ništa nije toliko vrijedilo kao dobar drug.

Pored toga, bez obzira na ratne opasnosti, pokazali su se drugovi duhoviti i svaki čas spremni za šalu. čim se okupe, pjevaju ili pričaju razne dogodovštine iz života i života svojih suseljana. Bilo je u tim pričama svega; istinske ljubavi, smiješnih zgoda, ali i patnje i životne tuge. Tu vedru atmosferu održavali smo i stalno podsticali. Zbog toga, među takvim drugovima nikad nije bilo dosadno i teško.

Bili smo zadovoljni svime što je naša četa postigla i pokazala u vojnom i moralnom pogledu. S vjerom u svoje sposobnosti, pošli smo dalje u izvršenje novih zadataka.

Osim vojne, izvršili smo i partijsku analizu. Na sastancima razgovarali smo o onima ikoji još nisu bili članovi Partije. Po ispoljenim moralnim i borbenim osobinama u proteklim borbama, gotovo svi borci i rukovodioci pokazali su se sposobni da postanu članovi KP. Svi su to i željeli i nastojali svim svojim bićem, držanjem i borbom. U praksi su to dokazali. Međutim, organizacija KP je možda propustila da već tada primi u članstvo one koji nisu bili članovi KP. S mnogo opreza odloženo je to za kasnije. Zbog toga su neki i poginuli za Partiju i njene ideje, a da nisu postali njeni članovi.

Od snaga koje je neprijatelj angažirao u ovoj proljetnoj ofanzivi na Baniji, najduže je ostala jedna bojna koja se nalazila u Žirovcu. Ali, i njeno povlačenje se očekivalo svakog trenutka. Štab odreda je na kraju saznao da će povlačenje biti izvršeno prema Glini, ujutro 29. aprila 1942. godine. Komandant odreda, na osnovi toga, odlučuje: da kod sela Brezovo Polje, na putu Žirovac—Glina, postavi zasjedu tim snagama, izvrši napad i uništi ih. Za izvršenje tog zadatka odredio je Prvi bataljon, koji se tek vratio iz Bosne i našu proletersku četvu. Naša četa imala je zadatak da napadne neprijateljsku pret-hodnicu i zaustavi njeno daljnje kretanje, a Prvi bataljon istovremeno da napadne glavninu.

Naređenja za ovu akciju dobili smo u Trnovcu 28. aprila 1942. godine. Toga dana se vrijeme naglo pogoršalo, zahladilo i nadvili su se sivi snježni oblaci, kao da je kasna jesen. Uvečer je počela padati hladna susnježica. Po tako ružnom vremenu, krenuli smo iz Trnovca noću, kako bismo do svitanja zauzeli svoj položaj. Mada od Trnovca do Brezova Polja nije velika udaljenost, taj blatnjavi put smo u mrkloj noći vrlo teško i sporo prošli.

Na položaj smo, zbog lošeg vremena, došli pokisli, ozebli i umorni. Ujutro nas je obavila hladna magla i susnježica. Stojimo tako na položaju pokisli i tijelo nam prožima hladnoća. Jutro je već bilo odmaklo, ali neprijatelj nije nailazio. Prolazili su tako časovi napetog iščekivanja. Na kraju je zahladilo toliko da je umjesto susnježice počeo padati gusti snijeg; brda su se ubrzo zabijeljela. Prošlo je već i 10 sati, a neprijatelja nema.

Gaćeša je sve to budno pratio. Poslije 10 sati, zaključio je da neprijatelj vjerojatno i neće toga dana krenuti zbog lošeg vremena i slabe vidljivosti. Na osnovi te pretpostavke, Gaćeša je naredio da se povučemo u pravcu sela Brubnja radi odmora i ručka.

Napuštamo položaj u koloni po jedan. Sinjeli otežali od vlage. Ozebli i umorni jedva se krećemo blatnjavim terenom. Prolazimo pored Gaćeše i primjećujemo na njemu veliku bezgraničnu ljubav prema nama. Tada sam mislio: koliko je taj naoko grub i neljubazan čovjek u duši jako dobar? Bio je strog, ali s razvijenim osjećajem odgovornosti za život boraca kojima rukovodi.

Naša četa dolazi u Brubanj i razmješta se po kućama. Štab odreda na čelu s Gaćešom i dijelom Prvog bataljona, smješta se u malu izdvojenu vilu nekog »amerikanca« koju je narod prozvao vila »Vajs«. Iscrpljeni umorom, raskomotili smo se i predali odmoru u toplim kućama.

Vrijeme se nikako nije poboljšavalo, naprotiv bivalo je sve lošije. Zbog toga smo već prestali o neprijatelju razmišljati. Iz istog razloga, inače promišljeni i oprezni Gaćeša, svima nam dozvoljava suvišnu komociju, nije postavljeno ni potrebno obezbjeđenje kakvo inače postavljamo pri smještaju u sela.

Najednom, iz prijatnog odmaranja trgnu nas najprije puščana pucnjava, pa reski rafali mitraljeza, na kraju prasak bombi. Brzo nestade umora. Istrčismo napolje. Magla, susnježica. Brzo smo se prikupili u selu. Ali, dok smo mi istrčavali i prikupljali se, pucnjava je jenjala, skoro prestala. To nas je još više zbunjivalo. Prikupljenu četvu komandir je odmah poveo prema mjestu odakle se pucnjava čula. Krenuli smo žurno, bez zadržavanja, puni neke zle slutnje. U prvi mah ništa nismo vidjeli. Tek poslije, kada smo se približavali vili »Vajs«, sreli smo ponekog druga koji je iz tog pravca trčao prema nama. Došli smo do vile »Vajs« zadihani. Neprijatelja tu više nismo zatekli. Ugledali smo, međutim, stravični prizor. Svuda uokolo ležali su izginuli borci, a među njima, ispred vile, leži i tijelo Vasilja Gaćeše pogodeno s nekoliko metaka i bombom raznesene glave. Okolo razbacane puške, na vili izrešetana vrata, prozori i zidovi. Zanimemili smo kad smo ugledali mrtvog komandanta odreda.

»Neprijatelj je poslije našeg povlačenja s položaja krenuo i dok smo se mi smještali za odmor, sa svojom pobočnicom od nekih stotinu vojnika, neprimijećeno došao do vile »Vajs«, u kojoj je bio smješten štab odreda i Prvog bataljona s mitraljeskim odjeljenjem i dijelovima Prve čete ovog bataljona. Naišavši na stražara ispred vile, neprijatelj je odmah otvorio vatru na stražara i na vilu. Otpočela je borba s iznenađenom desetinom 1. čete Prvog bataljona, koja se tu našla. U vili je nastala pometnja. Većina onih koji su u njoj bili, poskakali su kroz prozor i pobjegli. Gaćeša, međutim, ne gubeći prisebnost, uključuje se u ovu borbu iz neposredne blizine. Pucao je bez oklijevanja i počeo da se probija kroz neprijateljske redove. U tom momentu bio je ranjen. Ipak je, izgleda, i ranjen produžio da se kreće i bori. Međutim, još jednom je pogoden, ali ovoga puta smrtno i pao je u dvorište vile »Vajs«. Tako je herojski poginuo komandant Banijskog partizanskog odreda«, pričali su nam preživjeli očevici.

Smrt slavnog komandanta Vasilja Gaćeše, bolno je odjeknula u srcima svih boraca i naroda Banije. Obuzela nas je neizmjerena žalost zbog tako velikog gubitka. U Trnovcu, gdje je u to vrijeme bio štab, pripremali smo našem voljenom komandantu dostojan pogreb. Na pogrebu se okupilo mnoštvo naroda da oda posljednju poštu svom Vasilju. Od poginulog komandanta dirljivim govorom oprostili su se partijski rukovodilac za Sisak i Baniju, Vlado Janić-Capo i politički komesar BPO Kladarin, koji su evocirali uspomene na život i borbeni put slavnog komandanta, ističući da se Vasilj Gaćeša prvi latio puške i počeo nepoštenu borbu protiv neprijatelja naroda Banije; da su mu zbog njegove hrabrosti i vojnog talenta, naš narod i KP povjerali rukovođenje partizanskim odredom; da smo pod njegovom komandom postigli mnoge pobjede nad mrskim neprijateljem; da je u borbi za slobodu svoga naroda ulagao sve svoje snage; da je herojski poginuo boreći se puškom u ruci; da smo njegovom smrću izgubili mnogo, ali da će nas njegov hrabri primjer borca i partizanskog komandanta trajno podsticati na nova hrabra djela; sve dok ne izborimo slobodu za koju je i on dao svoj život i da ćemo se u daljnjoj borbi osvetiti mrskom neprijatelju za smrt voljenog komandanta.

Riječi drugova Cape i Kladarina izrazile su uzavrelu mržnju naroda i boraca prema okupatoru i ustašama zbog izgubljenog druga i komandanta, zbog svih ubijenih, jada i muka naroda i spaljenih domova. Poslije govora Đure Kladarina, zbor naše čete otpjevao je posmrtni Lenjinov marš. Kada su se čule riječi: »Vi padoste žrtvom i dadoste sve ...«, svi prisutni su jecali.

Uz počasni plotun, mrtvo tijelo komandanta Vasilja spušteno je u zemlju. Okupljeni oko groba, stajali smo šuteći, poklonili se grobu, zaklevši se još jednom da ćemo se krvnicima žestoko osvetiti.

Njegov lik smo zadržali u trajnom sjećanju. U svim našim kasnijim jurisima smo ga zamišljali ispred nas u njegovom kratkom kaputu sa kuburom u ruci kako juriša na ustaše i Nijemce.

Ostali smo još neko vrijeme u Trnovcu, očekujući daljnja naređenja za našu čet, dok su se bataljoni odreda bacili na neprijatelja svom žestinom. Napali su neprijateljska uporišta: Maju, Zrinj, Mečenčane, Grabovac, Skelu, Bjeljevinu. U tim akcijama, zarobljeno je i ubijeno preko 200 ustaša i domobrana i oslobođena gotovo cijela Banija. Tako je odred osvetio svog poginulog komandanta Gaćešu.

Zadaci Banijske proletherske čete

Početkom 1942. godine CK KPJ je uočio izvjesno zaostajanje razvoja NOP-a u pojedinim krajevima Hrvatske. Posebno je uočeno da je većina hrvatskog seljačkog stanovništva na teritoriju između Save i Drave ostala po strani. Naročito negativnu ulogu u tome, ocijenjeno je, odigrali su HSS i njen vođa Maček, koji je poslije okupacije i otpočinjanja narodne borbe izdao direktivu: »Nećemo s komunistima, treba čekati i pokoravati se vlastima.« Ali je, CK istovremeno ocijenio da su nastali povoljni uslovi za brži razvoj NOP-a u svim krajevima Hrvatske i angažiranje hrvatskih masa u njemu. U vezi s tim, drug Tito je pisao vojnom i političkom rukovodstvu Hrvatske: »S obzirom na teške poraze hitlerovskih bandi u sovjetskoj Rusiji, teške posljedice koje će se zbog toga odraziti u Hrvatskoj, nezadovoljstvo naroda koje se sve više širi — u Hrvatskoj nam se stvaraju sjajni uslovi za rad, za brži razvoj NOP-a i angažiranje hrvatskih masa u borbi protiv okupatora i raznih zločinačkih, ustaških i četničkih bandi, koje se pod okriljem okupatora spremaju za obračun i s hrvatskim narodom«.¹

Sagledavši novonastalu situaciju u Hrvatskoj i predviđajući daljnji razvoj događaja, drug Tito je izdao naprijed citiranu direktivu GŠH koju ćemo i na ovom mjestu ponoviti: »Proširiti borbena dejstva na cijelu Hrvatsku. U tu svrhu prebaciti iz 1. operativne zone (Lika, Kordun i Banija) na prostor između Save i Drave, koji je čvor situacije u sjevernoj Hrvatskoj nekoliko odreda jačine najmanje 50 već prekaljenih boraca partizana. Samo na tom dijelu se neprijatelj može osjetno pogoditi.«²

Usporedo s vojnom aktivnošću, drug Tito je naređivao da se razvija politički rad, objašnjavaju ciljevi naše borbe i potreba učesća u njoj svih naših naroda. »Posebno treba ukazati hrvatskim masama«, pisalo je u direktivi, »da ne smiju nasjesti fašističkim banditima, pa da svojim životima idu spasavati fašističku aždaju kojoj Crvena armija zadaje smrtonosan udarac i da postanu slijepo oružje okupatora u borbi protiv oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije.«³ U vezi s borbom, protiv utjecaja HSS, drug Tito je partijskom i vojnom rukovodstvu Hrvatske pisao: »Otvoreno raskrinkavati vođe HSS kao svjesne pomagače Pavelića, a samim tim i okupatora. Došao je čas da Kompartija Hrvatske smjelo i otvoreno kaže hrvatskom narodu da je takvo držanje vođa HSS ne samo štetno, već i izdajničko. Treba kazati hrvatskom narodu

1 Pismo druga Tita partijskom i vojnom rukovodstvu Hrvatske. Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 3, strana 10.

2 Naređenje VŠ NOPOJ, Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 3, str. 14. i 15.

3 Pismo druga Tita partijskom i vojnom rukovodstvu Hrvatske, Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 3, str. 1—12.

da su Maček i njegovo društvo ne samo odgovorni za dolazak Pavelića svojom predašnjom politikom, već da nose u velikoj mjeri odgovornost za zločine koje je učinio Pavelić, ne samo nad srpskim i drugim narodima, već i nad hrvatskim narodom. Propovijedati čekanje i mir u vrijeme kada padaju stotine i hiljade najboljih sinova naroda od krvave okupatorske ruke i njegovih izdajničkih slugu, znači izdajstvo nad narodom i takve proroke treba bezobzirno raskrinkavati. Smjelo otpočeti rad odozdo među hrvatskim masama, okupljajući ih pod zastavu naše Partije, za borbu protiv okupatora i svih izdajnika hrvatskoga naroda.«¹

»Slavonija je jedan od najvažnijih sektora u vezi s prenošenjem partizanskih borbi na cijelu Hrvatsku«², ocijenio je CK KPH. Na osnovu toga GŠH je naredio Trećoj operativnoj zoni da intenzivira borbena dejstva, širi slobodni teritorij, čvršće njime zagospodari, brže razvija NOP i u njemu, kao najvažnije, uključi mase hrvatske narodnosti, stvara nove, snažnije partizanske jedinice i onda jače ometa saobraćaj i neprijatelja, znatnije osujeti u korištenju velikih bogatstava Slavonije.

Dobivši ovo naređenje, Štab Prvog slavonskog partizanskog odreda je 23. marta 1942. godine, od GŠH zatražio pomoć za njegovo izvršenje: »Danas raspolažemo s oko 350 pušaka, 5 puškomdtraljeza i 1 lakim mitraljezom. Kao što vidite, vrlo malo za ovaj toliko važan u svakom pogledu teritorij.«³ I dalje: »S obzirom na vrlo veliku važnost koju treba da igra 3. operativna zona i s obzirom na vrlo veliku reakciju sa strane neprijatelja, koji je svjestan velike važnosti koju za njega ima Slavonija i čitava ova zona, mi vas molimo da nam što prije priskočite u pomoć, ako ikako možete, i to u što većoj mjeri.«⁴

Zbog toga GŠH, sasvim pravilno, odlučuje da sa svoje strane, kako mu je i naređeno od strane Vrhovnog štaba NOPOJ i druga Tita, u Slavoniju uputi Prvi proleterski bataljon Hrvatske⁵, koji je bio u formiranju i tako prvo ojača postojeće partizanske snage Slavonije, intenzivira borbu, a kasnije iz Slavonije s jačim snagama pruži pomoć Drugoj operativnoj zoni (zagrebačkoj) i tako utječe na razvoj NOP-a na cijelom teritoriju između Save i Drave. O toj svojoj odluci GŠH je obavijestio vojno i političko rukovodstvo Slavonije.

»U roku od jednog mjeseca stići će na teritorij vašega odreda proleterski bataljon koji je dobro naoružan i sastavljen od iskusnih partizana. Da bi se taj bataljon mogao prebaciti u Slavoniju, treba da uspostavite dobru vezu sa bosanskim partizanima i da od njih tražite da oni opet uspostave dobru vezu sa partizanima Banije, jer će preko njih proleterski bataljon biti upućen na vaš teritorij ... Dolazak proleterskog bataljona, kao i sve pripreme držite u najstrožoj tajnosti. Proleterski će bataljon operirati na teritoriju vašeg od-

1 Pismo druga Tita partijskom i vojnom rukovodstvu Hrvatske, Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 3, str. 1—12.

2 Pismo CK KPH Povjereništvu CK KPH za Slavoniju. Zbornik dokumenata V, knjiga 3, str. 351.

3 Izvještaj štaba 1. slavonskog NOP odreda, Zbornik dokumenata NOR-a, tom NOR-a, tom V, knjiga 5, str. 59.

4 Isto, str. 353.

5 Prvi proleterski bataljon Hrvatske formiran je 7. maja 1942.

reda u suradnji i suglasnosti s vama, ali organizaciono bit će nezavisan od vašeg odreda i stajat će pod direktnim rukovodstvom i komandom GŠH. S tim bataljonom dolazi i operativni oficir GŠH drug Seljo, koji će koordinirati operacije bataljona i vašeg odreda.

Zadaće proleterskog bataljona su:

1. da ojača i proširi borbe u Slavoniji i
2. da zaplijenjenim oružjem naoruža tamošnje jedinice i da mobilizacijom novih partizana, a naročito radnika iz Slavenskog Broda i Osijeka, prerašće u proletersku brigadu. Komanda slavenskog odreda treba da proleterskom bataljonu pruži svu moguću pomoć i podršku. Akcije toga bataljona će biti većeg stila, s ciljem stvaranja slobodnog teritorija oslobađajući pojedina mjesta.»¹

Ali, kako se odmah iza toga pojavila potreba da Prvi proleterski bataljon Hrvatske po svom formiranju bude upućen na tromeđu Dalmacije, Bosne i Like, to GŠH mijenja svoju prvobitnu odluku i umjesto Prvog proleterskog bataljona Hrvatske, odlučio je da za početak u pomoć slavenskim ustanicima uputi Banijsku proletersku četu s istim zadatkom, samo u smanjenom obujmu. U vezi s tom promjenom, GŠH je pisao Povjereništvu CK KPH za Slavoniju: »Nismo vam mogli poslati kompletan proleterski bataljon. Nadamo se da će dolazak i jedne proleterske čete povoljno utjecati na podizanje borbene sposobnosti vaših partizana, kao i na razvitak partizanskog pokreta».²

To je bio vrlo složen i težak zadatak za našu četvu. Ali, sasvim pravilno, GŠH je smatrao našu četvu sposobnom snagom za tako težak i složen zadatak. Kako će se kasnije pokazati, Banijska proleterska četa je zaista bila sposobna za taj zadatak i zajedno sa Slavenskim partizanskim odredom uspješno i potpuno ga izvršila samo za nekoliko mjeseci intenzivne borbe i političkog rada.

Naređenje o upućivanju naše čete u Slavoniju donio je 29. aprila 1942. godine i lično predao Štabu BPO, drug Franjo Ogulinac-Seljo, operativni oficir GŠH. Dan ili dva poslije sahrane Vasilja Gaćeše, našoj četi je saopćeno naređenje GŠH o njenom upućivanju u Slavoniju i njeni zadaci za vojnu i političku aktivnost.

Neposredno prije pokreta, drugovi iz Komande BPO i drug Seljo, opširno su objasnili naš zadatak i njegov značaj.

¹ Obavještenje Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 13. 4. 1942. godine Štabu Treće operativne zone. Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 4, str. 47. i 48.

² Pismo CK KPH Povjereništvu CK KPH za Slavoniju. Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 5, str. 59. i 61.

Franjo Ogulinac-Seljo, operativni oficir Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske

Suštinu novog zadatka brzo i lako smo shvatili. Svjesni smo bili njegove težine i složenosti, napora i žrtava koje će trebati dati da bismo ga izvršili, ali ono što je najvažnije, shvatili smo da ćemo tom našom borbom ojačati NOP i time pridonijeti bržoj pobjedi. To je ono zbog čega smo bili spremni da idemo ma kamo nas poslali, da podnosimo najveće napore i da damo najveće žrtve. Ne samo da smo bili spremni, već smo se bez obzira što smo bili četa, osjećali sposobnima za izvršenje tako velikog i složenog zadatka. Ta samouvjerenost bila je vrlo značajno i važno svojstvo naših boraca i rukovodilaca.

Izbor maršrute kojom ćemo ići za Slavoniju, izvršili su komandir čete Demonja i komesar Mutak, uz pomoć drugova iz Komande BPO. Postojale su dvije mogućnosti: jedna je bila preko Banijskog trokuta, a druga preko Bosanske krajine. Maršruta preko Banijskog trokuta nešto je kraća, ali njen veći dio prolazi teritorijem koji neprijatelj kontrolira iz više jakih garnizona. Jedna i druga strana obale Save gdje smo trebali prijeći, bila je također kontrolirana. Druga maršruta koja je vodila preko Bosanske krajine, nešto je duža i s više prirodnih prepreka (dvije veće rijeke, tri prijelaza preko željezničke pruge, cesta), ali njen veći dio, sve do rijeke Save, vodi slobodnim teritorijem, a obala Save na mjestu prijelaza bila je u našim rukama. Poslije razmatranja dobrih i loših strana jedne i druge maršrute, odbačena je maršruta preko Banijskog trokuta.

Bosanska krajina imala je uvijek dobre i uhodane veze s Banijom a isto tako i sa Slavonijom. Prednost ove maršrute bila je i u tome što je preko bosanskog sela Bistrice na Savi, najkraći put za partizanski logor na Psunju, gdje se nalazila krajnja tačka naše maršrute.

Na kraju smo izvršili lične pripreme za put. Uredili odjeću i obuću. Stariji drugovi, a naročito oni koji su služili bivšu jugoslavensku vojsku, opominjali su nas i pokazivali kako treba pravilno umotavati noge, da se ne bi nanzuljale na dugom maršu.

Dan prije polaska, mnogi drugovi koji su imali nekog u blizini, išli su da se vide i oproste. Rastanak je bio kratak. Ja sam svojoj majci i ocu saopćio da odlazim, a oni su me pitali kada ću opet doći. Na to pitanje nije bilo odgovora; i oni i ja mislili smo tada da se možda nećemo nikad više vidjeti, jer smo znali da je rat pun opasnosti po ljudski život. O tom smo izbjegavali razgovor. Majka je u suzama molila da se čuvam, ljubila i grlila. Izraz lica i očiju moje drage majke izražavao je strahovanja. Teško mi je bilo, priznajem. Sagnuo sam glavu na njeno suhonjavo rame i ovlažio ga suzama. Savladao sam se i htio da pođem. Roditelji su mi zaželjeli sretan put, zdravlje i sreću u borbi. Na vratima sklepane bajte, majka me još jedanput poljubila, tepajući mi nježno kao malom djetetu. Otac je kraj nje stajao skrušen i tužan. Zvuk materina glasa prodirao je do moga srca. Činilo mi se kao da je prestalo kućati. Počelo je da me guši u grlu. Majka me nikako nije puštala, morao sam se iz njenog toplog zagrljaja silom iščupati. Požurio sam da ne bih zaplakao, jer nisam želio da oni to vide. Odlazeći, nisam se obazirao, ali sam osjetio da je majka za mnom napravila još nekoliko koraka i pratila me pogledom dok nisam zamakao.

Ujutro, 5. maja, postrojili smo se za pokret. Odnekud i naroda dosta. Štab odreda također prisutan. Samo, umjesto Vasilja Gaćeše, došao je novi komandant odreda, drug Stanko Bjelajac-Čane, nama također dobro poznat.

Tu je i drug Franjo Ogulinac-Seljo koji ide s našom četom u Slavoniju da bi za prvi moment koordinirao akcije naše čete i jedinica Slavonskog partizanskog odreda. S njime su Stanko Parmač i Stjepan Rogina-Štefek koji su preko Banije i Slavonije upućeni na odgovorne dužnosti u Drugu (zagrebačku) operativnu zonu.

Bio je divan, topao proljetni dan. Voćnjaci u samom cvatu. Iza voćnjaka zazelenjele livade i ozimi usjevi. Sve je bujalo. Narod izišao da nas još jednom vidi i poželi nam sretan put. Demonja izađe, stade ispred svih i reče nekoliko riječi: »Drugovi, mi odlazimo da se na drugom mjestu borimo protiv istog neprijatelja, za spas svih naših naroda. Mi vam se zavjetujemo da nećemo osramotiti ovu zastavu pod kojom smo se zakleli. Da li ćemo se još ikada vidjeti? Vjerujem da hoćemo. Ali ako se i ne vidimo, važno je da u ovoj teškoj borbi pobijedimo smrtnog neprijatelja. Vama koji ostajete, želimo uspjeh u borbi. Na kraju vas, u ime svih proletera, pozdravljam našim pozdravom Smrt fašizmu!«

Poslije toga je nastalo ubrzano opraštanje proletera s okupljenim narodom i prisutnim rukovodiocima NOP-a Banije i Siska. Zapljuštaše oproštajni poljupci. Starije žene nam govore: »U srcu ste nam kao rođena djeca.« Nude nam razne mdlošte za put, po banijski: jabuku, orahe, lješnjake, kruške...

Demonja stade pred stroj. Malo oklijeva s komandom. Za to vrijeme zavlada tužna tišina. Vidjeli smo iz stroja kako mnoge žene plaču. Jedan stariji čovjek, možda otac nekog našeg druga, šuteći lije suze niz duboke bore. Prljavim rukavom iskrpljenog kaputića razmazivao je suze po licu. Dirnut tim prizorom, Lazo Dragaš mi reče: »Ostavio sam nezbrinutu porodicu svoju i pokojnog brata. Ja bih im bio potreban u ovim teškim uslovima, ali ne mogu ostati s njima. Neka se snalaze. Mene nešto neodoljivo goni da idem u borbu tamo gdje god se neprijatelju mogu nanijeti žešći udarci, želim da osvetim žrtve naroda i svog nevinog brata.« I mnogi drugi su se, stojeći u stroju, sjekali žena, djece, starijih roditelja koje ostavljaju bez krova nad glavom, bez igdje ičega. Ali je upravo život tih očeva, majki, žena i djece, zahtijevao borbu, samopožrtvovanje, upornost, hrabrost, pobjedu, da bi mogli živjeti slobodno.

Demonja je komandovao pokret, te po svom običaju ležerno zabacivši svoj karabin o desno rame, krenuo ubrzano pored kolone da bi izašao na njeno čelo. Svijet nas je tužno pozdravljao. Najjače su se čule žene koje su vikale: »Sretno, djeco naša!«

Tako je Banijska proleterska četa krenula na dalek i težak ratni put.

Zašli smo ubrzo u olistalu Šamaricu i izgubili se iz vida zavičajnog svijeta. Iz Šamarice izbili smo na teritorij Dvora, opet na zelene i u cvjetne livade i voćnjake, preko sela Gornje i Donje Stupnice i Trgova i dođosmo oko podne u Gornji Dobretin, blizu Une, gdje nas je dočekaio komandir 3. čete Drugog bataljona, Mijo Bobetko. U ovom selu, u ljepoti banijske prirode i proljeća, zadržali smo se sve do večeri okruženi, velikom pažnjom naroda i naših drugova iz Drugog bataljona. Sjedili smo po grupama, razgovarali, šalili se i veselili. Pjevali smo na smjenu, čas Dvorljani i Glinjani, pa onda Petrinjci i Kostajničani — kao da su se nadmetali, misleći da jedni od drugih bolje pjevaju. Mada to nisu bile naročito lijepe pjesme, ali tada su za nas bile posebno mile i prijatne. Dobro raspoloženi, čekali smo večer, pa da prikriveni mrakom pređemo preko Une u Bosnu.

Dok smo se odmarali u Dobretinu i čekali prelazak preko Une, komandiru i komesaru čete se javio Mirko Strineka, borac naše čete, i izvijestio ih da je bolestan. Ne osjeća se sposoban za daljnji pokret s četom i moli da ga ostave na Baniji. Demonja ga je odbio, ali i uputio liječniku na pregled i mišljenje. Ovaj je Strineku pregledao i konstatirao da je zaista bolestan od neke vrste gripa. Nije, međutim, rekao da se zbog toga ne bi mogao dalje kretati. Smatrajući da je to bolest koja se može preboljeti na nogama, Demonja je odlučio da Strineka uzme lijekove i uz pomoć ostalih drugova produži pokret.

Saznavši za ovaj slučaj, Stanko Dejanović-Šuco odlučio je da se javi u proletersku četu umjesto Strineke. O tome je bio izviješten Demonja, ali on nije odobrio zamjenu. Poslije toga su na Demonju vršili pritisak s više strana da pristane na zamjenu. Demonja je i poslije toga ostao čvrsto pri svojoj odluci i nije popuštao, ne želeći da mijenja sastav čete. Tek kada su ga uvjerali da je Šuco također dobar borac, odobrio je da Strineka ostane, a primio je Sucu u našu čet.

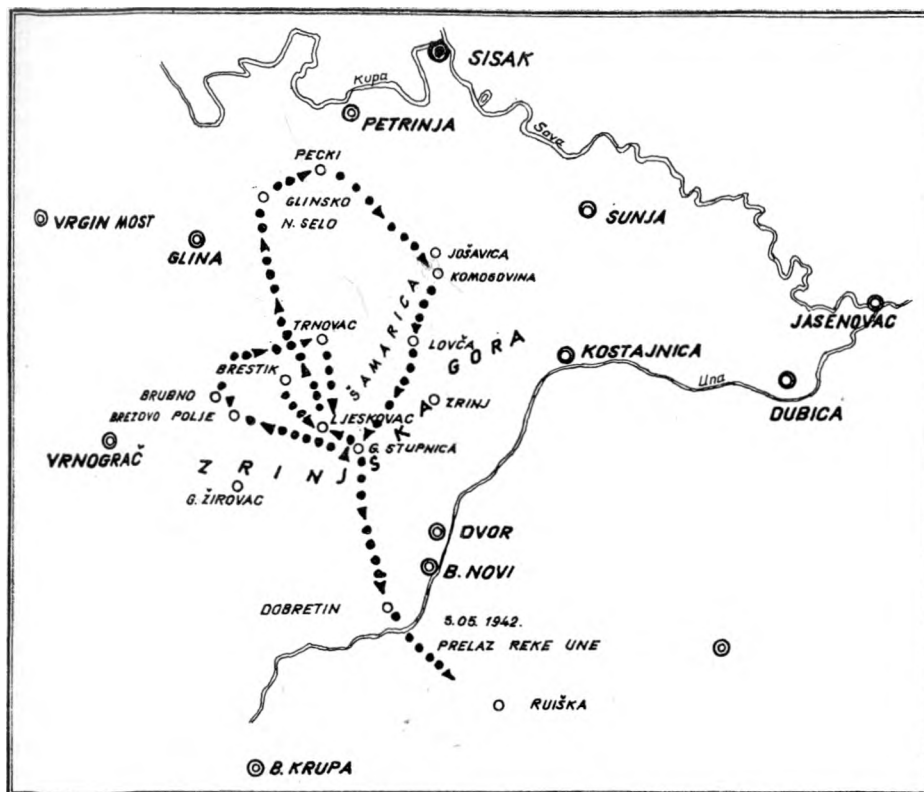
Demonja je već u ovom prvom slučaju pokazao, pored vojne sposobnosti, odlučnost jednog komandira i čvrstinu u rukovođenju četom. Pokazao je riješenost da čet

Organizacija i borbeno obezbjeđenje prijelaza preko Une bili su povjereni Miji Bobetku, vrlo energičnom komandiru 3. čete Drugog bataljona. Lijevo i desno od mjesta prijelaza, s jedne i druge strane Une prema Dvoru na Uni i Bosanskom Novom, zatim prema Ivanjskoj i Bosanskoj Otoci, prijelaz je osiguravala četa druga Mije. Teškoću je, međutim, predstavljalo obezbjeđenje potrebnog broja čamaca za prevoženje preko rijeke, jer je neprijatelj pred naš prelazak od naroda oduzeo i potopio skoro sve čamce u okolini, kako bi spriječio svaki kontakt s Bosnom i mogućnost prebacivanja naših jedinica s jedne na drugu stranu. Ipak je drug Mijo zajedno s Veljkom Bulatovićem, koji je inače bio zadužen kao partizanski skelar u tom rajonu, pronašao dva manja, dosta trošna čamca. Jedan od tih čamaca bio je vlasništvo gluho-nijemog brata našeg druga Ljubana Rajšića, koji je svoj čamac uspio sačuvati i skloniti na bosanskoj strani.

Prilazeći rijeci, čuli smo je kako šumi, a kad smo se približili, vidjeli smo je nabujalu od proljetnih kiša kako žuri i vijuga. Izgledala je brza i nesavladiva. Čekajući čamce, vraćale su nam se misli majci Baniji i svojim rođenima.

Pa i oni koji nisu rođeni na Baniji, napuštajući je, žalili su za njom i prijateljima koje su u njoj stekli. Možda je više nikada nećemo vidjeti. Ali, svatko se trudio da potisne te misli. Tome je pridonijelo raspoloženje onih koji su bili veseli i kada im je teško. Takvih je u našoj četi bilo dosta.

Nismo dugo čekali. Poslije nekoliko trenutaka, ugledali smo čamce kako pristaju i ukrcavanje je započelo. U svaki čamac moglo je stati četiri-pet drugova. Pošto smo rijeku morali prijeći što je moguće brže, u čamce smo ulazili po sedmorica i osmorica. To je bio velik rizik, jer je među nama bilo drugova koji nisu znali plivati. Samo mala greška — i čamac se mogao prevrnuti. Tada

SKICA BOKBLNOS PUTA BANUSKE PROLETERSKE ČETE NA BANJI OD NJENOG FORMIRANJA 30.03.1942 U BREST/KU DO PRELASKA U BOS. KRAJINU S. 05. IS42

bi u nabujaloj rijeci neplivači sigurno našli smrt, a teško bi se opterećeni spremom, spasavali i oni koji znaju plivati. Neplivači su, kad su ulazili u čamac, izjavljivali da bi radije i na bunker nego u čamac. Ipak, sve je prošlo u redu, zahvaljujući vještima čamdžijama, koji su poznavali sve čudi nabujale rijeke. Bez obzira na vještinu i zalaganje čamdžija, prevoženje je trajalo više od dva sata.

Na putu kroz Bosnu

Put nas je vodio dalje preko sela Matavazi za Veliku Rujišku u Podgrmeč. Prolazimo pored obezbjeđenja. U prolazu se pozdravljamo. Čulo se samo: »Zdravo!«, »Doviđenja!«, »Sretno!«. Proleterima Joki, Arbutini, braći Panjković i još nekima iz Drugog bataljona javljaju se po imenu.

Putovali smo cijelu noć. U ranu zoru lijepog majskog jutra, stigli smo u Veliku Rujišku, stali ispred školske zgrade i jedne trgovine. Kad se sasvim razdanilo, vidjeli smo da smo u selu čije su kuće razasute po međusobno bliskim malim brežuljcima, obraslim voćnjacima, uglavnom šljivicima, iz kojih su izvirale kuće crvenih krovova. Ispred škole smo sačekali dolazak odbornika, koji će nas rasporediti po kućama. Za to vrijeme oko nas se okupilo dosta svijeta, koji nas je radoznalo promatrao. Poslije pozdrava i razgovora s komandirom i komesarom, odbornici su nas rasporedili po kućama. Prolazeći kroz selo, primijetili smo da su kuće čiste, skoro okrečene i okićene zelenim granama. To je selu davalo naročito svečan izgled. Kada smo to vidjeli, sjetili smo se da je 6. maja pravoslavni vjerski praznik Đurđevdan.

Ušli smo u kuće u koje smo bili raspoređeni. Narod nas je veoma toplo primio, pokazao se vrlo gostoljubiv, svi su nam nudili piće i jelo koje su u velikoj količini pripremili za praznik. S tim jednostavnim i dobrim ljudima — našim domaćinima — brzo smo uspostavili prisan kontakt i našli zajednički jezik. Njih je radovala svaka pojava naše vojske, koja se bori protiv mrskog neprijatelja, koji je i ovom narodu učinio mnoga zla. Svidjelo im se što mi partizani-komunisti nismo ničim omalovažavali njihova vjerska uvjerenja i običaje. Za njih je bilo naročito interesantno prisustvo većeg broja drugova Hrvata, koji su se prema njihovom slavlju i običajima odnosili naročito pažljivo. Narod je prema njima iskazivao velike simpatije. Mnogi su govorili kako im je milo kad nas vide zajedno.

U Rujiškoj smo ostali cijeli dan i noć. Domaćini su nam priredili udobno prenoćište i odmor. Ujutro, 7. maja, srdačno smo se rastali uz tople pozdrave i lijepe želje svojih dobrih i gostoljubivih domaćina. Skoro iz svake kuće u kojoj smo bili, netko nas je ispratio do škole, kod koje smo se postrojili radi daljnjeg pokreta. Sad se i u Bosanskoj krajini dogodilo ono što i u Baniji. Mlade djevojke donijele su najljepše ručnike, darivale ih nama i okitile našu zastavu kao da kite svoje svatove.

Išli smo prema partizanskoj Kozari u stroju, s razvijenom zastavom. Čim smo krenuli, zaorila se pjesma. Svijet nas je dugo pozdravljao, a mladi i djeca išli su pored nas, sve dok nismo daleko izmakli.

Krećemo prema Kozari kroz divne predjele. Prolazimo kroz mnoga sela i imamo mnogo interesantnih susreta s narodom. Ostalo nam je u posebnom sjećanju jedno muslimansko selo, gdje nas, za razliku od drugih, u prvi mah nitko nije sačekao, nitko nije istrčao da nas vidi, kako se to obično događalo u drugim selima. Ulazeći u selo, susretali smo samo djecu, a i ona su vrlo

uzdržana u svojoj dječjoj radoznalosti. Ipak smo nekako uspjeli uspostaviti kontakt s nekoliko starijih ljudi i razgovarati s njima. Primijetili smo da nema mlađih muškaraca. Zaključili smo zašto ih nema, ali smo ipak pitali za njih. Najprije su se ustručavali da nam odgovore. Tek kad smo im rekli da nećemo nikome našao učiniti, oslobodili su se i otvoreno nam rekli da se nalaze u domobranima, a neki i u ustašama. Nismo, naravno, mijenjali svoj odnos prema tim ljudima, već smo i dalje s njima lijepo razgovarali, rekli smo im da se ti njihovi mladi ljudi bore protiv nas, a da oni i sami vide da tako ne bi trebalo. Tada su nas gledali začuđeno i bez riječi. Za naš postupak i razgovor brzo se pročulo po selu, poslije čega nam se narod sve više približavao i ubrzo se oko nas okupilo skoro cijelo selo. Vide se po grupama mlade muslimanke, prikrivena lica. Njihovu pažnju privlače lijepi momci, kakvih je u našoj četi bilo mnogo. Vragolastim pogledima prelijeću preko našeg stroja.

Okupljenom narodu komesar čete drži govor. Narod ga pažljivo sluša. Poslije toga je došlo do još većeg zbližavanja s mještanima. Najveću predu-sretljivost, međutim, pokazala je jedna mještanka koja je zamolila komandira i komesara čete da se zadržimo bar toliko koliko je potrebno da nam na brzu ruku spremi nešto da pojedemo. Rastali smo se kao dobri prijatelji.

Prošavši selo Gornje Agiće, produžili smo prema rijeci Sani. U sumrak 7. maja, stigli smo na rijeku između sela Svodne i Dragotinje Donje. Nedaleko odatle, u Bosanskom Novom i Prijedoru, nalaze se neprijateljski garnizoni, odakle je neprijatelj kontrolirao prugu Bosanski Novi—Prijedor.

Na rijeci nas je čekala skela. Dvojica skeledžija počеше po navici lagano povlačiti skelu preko razapetog užeta. Zbog toga umjesto njih, na svako mje-sto stadoše po dvojica naših drugova. Brzo predosmo na drugu obalu rijeke, odakle smo produžili dalje i ubrzo stigli u partizanski logor u Karan-šumi. Tu smo susreli prve partizane Bosanske krajine. Susret s njima bio je neo-bično srdačan. Pošto smo se odmorili, krenuli smo preko Donjeg Jelovca, Ko-zarom do legendarne Mrakovice.

Na Mrakovici je izgrađen najveći partizanski logor Bosanske krajine. Tu smo po drugu put sreli hrabre Kozarčane — partizane i njihove rukovodiocе; razgledali smo logor i vidjeli da je odlično organiziran i izgrađen. Imao je ba-rake za stanovanje, radionice za popravak oružja, izradu odjeće i obuće i još neke druge. Primili su nas veoma gostoprимljivo. Tu smo prenočili i odmo-rili se.

Sutradan, 9. maja, iz logora na Mrakovici spustili smo se na malu šum-sku željezničku prugu što vodi u Gornje Podgradce, koji se nalaze na sjevero-istočnim padinama Kozare. Još izdaleka ugledali smo malu željezničku kom-poziciju s lokomotivom pod parom, koja je čekala da nas odveze u Gornje Podgradce. Brzo smo poskakali u vagončiće i na male platforme. Kako je sve to bilo spremno, brzo smo krenuli. Lokomotiva povuče našu kompoziciju i mi se zaljuljismo. U početku smo se vozili sporo, ali kako se pruga prema Pod-gradcima blago spušta, mala lokomotiva počela je bijesno juriti kao neka hitra divlja zvijer, a vagončići i platforme su se tresli, te nam se činilo kao da će se svakog časa raspasti i da ćemo iz njih poispadati i rasuti se po pruzi. Pred ciljem je kompozicija usporila. Lagano smo ušli u spaljeno mjesto. Kuća nema, samo se crne grede i zidovi. Zloslutan izgled. Pretpostavljamo što je bilo s ljudima koji su tu živjeli. Po ostacima spaljenih i srušenih kuća, trgo-vina i pilane, moglo se zaključiti da je to nekad bilo lijepo mjesto.

Sve do Gornjeg Podgradca išli smo slobodnim teritorijem koji su kontrolirali Prvi i Drugi krajiški partizanski odred. Zato smo se kretali danju, osim pri prijelazu rijeke Sane, puta i pruge Bosanski Novi—Prijedor. Ipak smo napredovali oprezno, često u marševskom poretku, s izvidnicom, patrolom, prethodnicom i zaštitnicom, a na nekim mjestima gdje smo prolazili pored neprijateljskih garnizona, i pobočnicom. Na tome je naročito inzistirao drug Seljo, više zbog naše obuke, nego zbog opasnosti koja nam je prijetila. To je zaista, bilo od velike koristi, naročito za nas koji nismo služili vojsku. Put je zbog toga dosta zamoran, ali nismo znali za umor. Na putu nas je snajžila stalna smjena utisaka i održavala jedno fino, vedro raspoloženje. I čim bi kolona krenula zaorila se pjesma. Naš barjaktar Luka Škrinjar, pjevao je svoju omiljenu pjesmu. »Čula jesam da se dragi ženi; lijeva, desna, jedan, dva ...« To je dugo bila koračnica naše čete. A i kako ne bi kada je pjeva barjaktar čete. Kasnije, u selu Bistrici, naučili smo novu pjesmu:

»Mila majko, budi me u zoru,
primakni me mojemu prozoru,
da ja vidim četnu proletara
i pred četom mojega dragana,
proleterske čete barjaktara ...«

Luka Škrinjar je rado prihvatio i ovu pjesmu, ali nikad nije zaboravio svoju staru s kojom je krenuo iz Banije. Kako bi Luka prestao sa svojom omiljenom pjesmom, u Drugomvodu bi Franjo Fabijan i drugi zapjevali borbene revolucionarne pjesme, kao što su »Crven je istok i zapad ...«, »Partizan sam tim se dičim ...«, »Partizane naše, cio svijet već zna ...« i druge. Riječi ovih pjesama mnogi od nas prvi put čuju, ali svi su ih brzo naučili, jer su govorile o nečem lijepom i uzvišenom. Te pjesme su sa sobom donosili i pjevali drugovi Zagrepčani i Sišćani. Kada bi pjesma pobudila i izazvala naročito jaka osjećanja, poneki Banijac bi snažno podvrisnuo, što se čulo dalje nego pjesma. Sve te pjesme pratio je naš neumorni Rafo, delegat Prvog voda, na svojoj harmonici.

Kad nije bilo pjesme, zbijali smo šale na tuđi, kao i na svoj račun. Mnogi su znali da uoče smiješnu stranu iz vlastitog života. U tome je učestvovao i komandir. Ponekad bi tu šalu dopunjavali namjernim zapitkivanjem starih Bosanaca, koliko ima hoda do ovog ili onog mjesta, da bi na to pitanje dobili one bosanske, dobro poznate, neprecizne odgovore: »Od kamiša...« Tada je obično nastajao vedar smijeh. A kada bismo negdje stali, počeli bismo da se nečim zabavljamo, nadmećemo u rvanju, skoku u dalj, bacanju kamena sa ramena i si. Na takvu vedru atmosferu sam se toliko navikao da kasnije nisam mogao zamisliti partizane s tupim, sumornim pogledom, snuženim licem i tužnim glasom.

U svemu smo bili jedinstveni. Samo se drug Šuco, koji je ušao u našu četnu prilikom polaska u Slavoniju, nije uklopio u taj život i već nakon prvih kilometara marša počeo ispoljavati samovolju i nedisciplinu. Za vrijeme marša, a naročito za vrijeme odmora, on se često izdvajao iz naše čete. Obratili smo pažnju na to njegovo neobično ponašanje i pitali ga zašto zaostaje na maršu. Davao je neuvjerljiva objašnjenja, a ponekad je na razne načine odbijao da o tome govori. Kasnije smo utvrdili da za našom četom putuje njegova djevojka i da odmah iza nas stiže u svako mjesto gdje zastajemo. Lako je bilo zaključiti da se on izdvaja i izostaje iza kolone da bi bio sa djevojkom. Komandir i komesar čete su ga pozvali i rekli mu da se on ne može iz čete izdvajati da bi bio s djevojkom, a kada dođemo u Slavoniju i poč-

nemo s intenzivnim dejstvima, to će moći još manje. Rekli su mu da je pogriješio što ju je poveo i savjetovali mu da joj odmah kaže da se vrati na Baniju. Šuco, međutim, nije poslušao komandira i komesara čete. On se i dalje izdvajao iz čete, kao i prije, redovno izostajao iz stroja. Zbog ponovljenih zabrana došao je u sukob s komandirima čete, bunio se i protestirao, a za disciplinu u našoj četi govorio je da je gora nego u bivšoj jugoslavenskoj vojsci.

Tada je komanda čete odlučila da sama zabrani Šucinoj djevojci da se i dalje kreće za četom. Drugu Bujiću je bilo naređeno da to učini. Sačekavši Sucinu djevojku, drug Bujić joj je naredio da se smjesti vrati natrag. Poslušala je.

Mislilo se da je time riješeno pitanje druga Šuce i njegove nediscipline. Ali... Od tada su tek nastali još teži problemi sa Šucom. Odluka i postupak komande čete su ga teško pogodili. Smatrajući odluku komande čete nepravilnom, Šuco je postao duhom potpuno odsutan iz naše sredine, sasvim se osamio i oneraspoložio, a sukobi s komandom čete postali su još češći i oštriji. Ipak, nadali smo se da će se s vremenom pomiriti novom situacijom i saživjeti sa četom, u kojoj je vladalo zaista veliko i iskreno drugarstvo, vedra atmosfera.

Na prolazu kroz Bosansku krajinu, naša četa je na cijelom putu pobuđivala velik interes i ostavljala dobar utisak. Snažno je djelovala svojim izgledom, duhom, naoružanjem i razvijenom crvenom proleterskom zastavom, ukrašenom zlatnom petokrakom zvijezdom, srpom i čekićem. Također je snažno djelovalo naše primjerno ponašanje u susretu sa narodom i objašnjavanje ciljeva naše borbe. Narod je u nama vidio svoje borce za slobodu. Kud god smo prolazili, narod je ostavljao posao i istrčavao na ograde svojih dvorišta i gledao nas kako prolazimo. Mlađi i djeca dugo su išli pored nas, da nas što duže gledaju i slušaju.

Prolazeći Bosanskom krajinom — njenim selima, poljima i grobljima — svuda smo nailazili na strašnu sliku svježih tragova ustaških zločina. Umjesto sela, vidjeli smo srušene i spaljene gole zidove. Zbog toga je cijela Bosanska krajina odavala izgled kraja kojim je prošla ratna oluja poslije koje je narod, prividno miran, ali s primjetnom zebnjom očekivao još gore oluje.

Iz Podgradca je poslije kraćeg zadržavanja trebalo krenuti u selo Bistricu i odatle preko Save za Slavoniju i Psunj, krajnju tačku naše maršrute. Međutim, kako se u to vrijeme pripremao napad na jako neprijateljsko uporište u Prijedoru, naš odlazak u Slavoniju privremeno je odgođen. Dobili smo naređenje da učestvujemo u napadu na Prijedor. Dodijeljen nam je položaj kod Vrbaške i Karađorđeva, na tzv. sedamnaestom kilometru od Gradiške, s tim da smijenimo bataljon Kozaračkog partizanskog odreda, koji je predviđen za učešće u napadu na Prijedor i spriječimo prodor neprijatelja iz Gradiške prema Prijedoru, i ujedno ga onemogućimo da pruži pomoć napadnutom garnizonu. Naš komandir je bio pozvan u Operativni štab Bosanske krajine koji je rukovodio napadom na Prijedor.

Dva-tri dana prije napada, preuzeli smo od Kozarčana dodijeljeni položaj. Taj položaj je bio vrlo širok, čak preširok za našu četv. Ozbiljno se, zbog toga, postavljalo pitanje kako ćemo ga održati ako nas neprijatelj napadne jakim snagama, s kakvim je tada raspolagao u Gradiškoj i koje su bile neko-

liko puta jače od naših. Mi smo znali da je neprijatelj već više puta pokušao da s tog položaja odbaci Kozarčane, ali su ga svaki put natjerali u bjekstvo. Komandir je zato savjetovao svom zamjeniku drugu Kreći i zamjeniku kome-sara drugu Bujiću da smjenu izvrše prikriveno, tako da neprijatelj ne sazna i da taj položaj tada drži i brani četiri puta manja jedinica. »Ako neprijatelj ipak izvrši jak napad«, govorio je komandir, »pružite prvo energičan otpor, a zatim postepeno odstupajte i pružajte otpor na svakom pogodnom mjestu, makar i do Prijedora. Ni u kom slučaju ne smijete dozvoliti da vas zaobiđe.« Na osnovi uputstva komandira, rasporedili smo se u pravcima odakle je neprijatelj najčešće napadao, otprilike onako kako su bili raspoređeni i Kozarčani. Tamo gdje nismo mogli zauzeti položaj, slali smo manje grupe s puškomitraljezom da se oglase kratkim pripucavanjem.

Po svemu sudeći, uspjeli smo obmanuti neprijatelja. Zato je i dalje, kao i ranije, samo pripucavao na naše položaje. Također je produžio da i nas, kao i Kozarčane, gađa iz artiljerijskih i minobacačkih oruđa.

Kada se komandir čete Nikola Demonja vratio iz akcije na Prijedor, ispričao nam je: »Prijedor je branilo oko dvije hiljade neprijateljskih vojnika. Ali, Krajišnici su odlučno napadali, te s nekoliko uzastopnih juriša slomili obranu. Krajišnici su zaplijenili velike količine oružja i vojne opreme, što nas je sve mnogo obradovalo.« Komandir je iz ove akcije donio jedan puškomitraljez za 2. desetinu Drugog voda, koja do tada nije imala puškomitraljeza. Od tada smo u našoj četi imali 4 puškomitraljeza.

Poslije toga, krenuli smo veselo prema selu Bistrici. Bistrica je veliko selo. Proteže se usporedno sa Savom, otprilike jedan kilometar od obale. Tridesetak kilometara zapadno od Bistrice, u Dubici, nalazi se jak neprijateljski garnizon, a istočno, desetak kilometara, u Gradiškoj, nalazio se isto tako jak neprijateljski garnizon. Po dolasku u selo, smjestili smo se u prostranu školsku zgradu s ogromnim dvorištem. Obezbijedili smo se patrolama, naročito u pravcu Dubice. Prema Gradiškoj smo, u stvari, održavali samo vezu sa Kozarčanima, koji su ponovo zaposjeli svoje stare položaje.

Veza za Slavoniju bila je stalna. Kako se radilo o prelasku velike rijeke, većeg dijela teritorija koji kontrolira neprijatelj, kao i o prelasku utvrđenih i zaposjednutih komunikacija kontroliranih patrolama i pošto se radilo o tačnim dočecima na pojedinim mjestima, bilo je potrebno ponovo ugovoriti naš prijelaz i obezbijediti dovoljan broj čamaca. S tim ciljem je opet procijenjena situacija na našoj maršruti kojom je trebalo ići. Pošto nije bilo gotovo nikakvih izmjena, ostali smo na istoj maršruti koju smo i ranije izabrali. U dogovoru sa slavonskim drugovima, odlučeno je da se prijelaz preko Save izvrši noću 23/24. maja, kod sela Bistrice, pa produži rijekom Strugom i izljevom Save, sve dok se bude moglo čamcima, a onda pješice, do sela Vrbovljana.

Ovdje bih, usput, napomenuo još jednu interesantnu stvar. Na čitavoj našoj maršruti od Banije do Bistrice, drug Seljo je za svaki predah pravio raspored zanimanja. Ustajali smo tačno u određeno vrijeme i izlazili na fiskulturu. Drug Seljo bi ujutro prvi izašao i gol do pojasa savjesno vježbao zajedno s nama. Poslije smo doručkovali i nastavljali teoretskim časovima ili vježbama. Tu smo pod njegovim rukovodstvom za četiri ili pet dana, istina informativno, prošli neke elemente jedinične, desetinske, vodne pa i četne obuke. Četnu obuku izvodio je Seljo. Tako je, na primjer, prije prelaska u Slavoniju, poveo našu četvu prema Orahovu, najprije marševskim, a zatim nas razvio u borbeni poredak po obroncima Prosare i tjerao nas tako dugo dok nismo posrtali od umora. Bilo je naporno, ali je drug Seljo pedagoški uspijevaao da

kod nas razvije volju za obuku. Uostalom, on je u svemu služio primjerom i mi smo ga voljeli. Tada smo počeli shvaćati da za uspješnu borbu nije dovoljna samo hrabrost i odlučnost, nego i znanje i vještina.

U slobodno vrijeme održavali smo po selima mitinge, a poslije njih — zna se — narodno veselje. U tome su najaktivniji bili mlađi mještani. Sjećam se dječaka Jovice, koji se priključio našoj četi i bio s nama stalno, sve dok smo bili u selu Bistrici. Svuda je išao s nama, kretao se u našem stroju. Imao je snažan i lijep glas. Kada je išao u stroju, pjevao je i čuo se samo njegov glas, a on se okružen visokim i snažnim borcima naše čete, nije mogao vidjeti.

Organizaciju kulturno-zabavnog rada naše čete preuzeo je na sebe drug Štef, obuhvativši veliki broj drugova. Učio nas je, pored ostalog, pjesme koje do tada nismo znali.

Ta vrsta aktivnosti stalno je povećavala naše raspoloženje. Oni koje je nešto tištilo, brzo su to zaboravili među dobro raspoloženim, srdačnim i prostodušnim mladićima. Jedino je Šuco još uvijek bio izuzetak. Ni poslije 15 dana zajedničkog života, nije uspijevao da se uklopi u našu atmosferu. Ali, i dalje smo se nadali da će vrijeme učiniti svoje i da će se on s vremenom saživjeti.

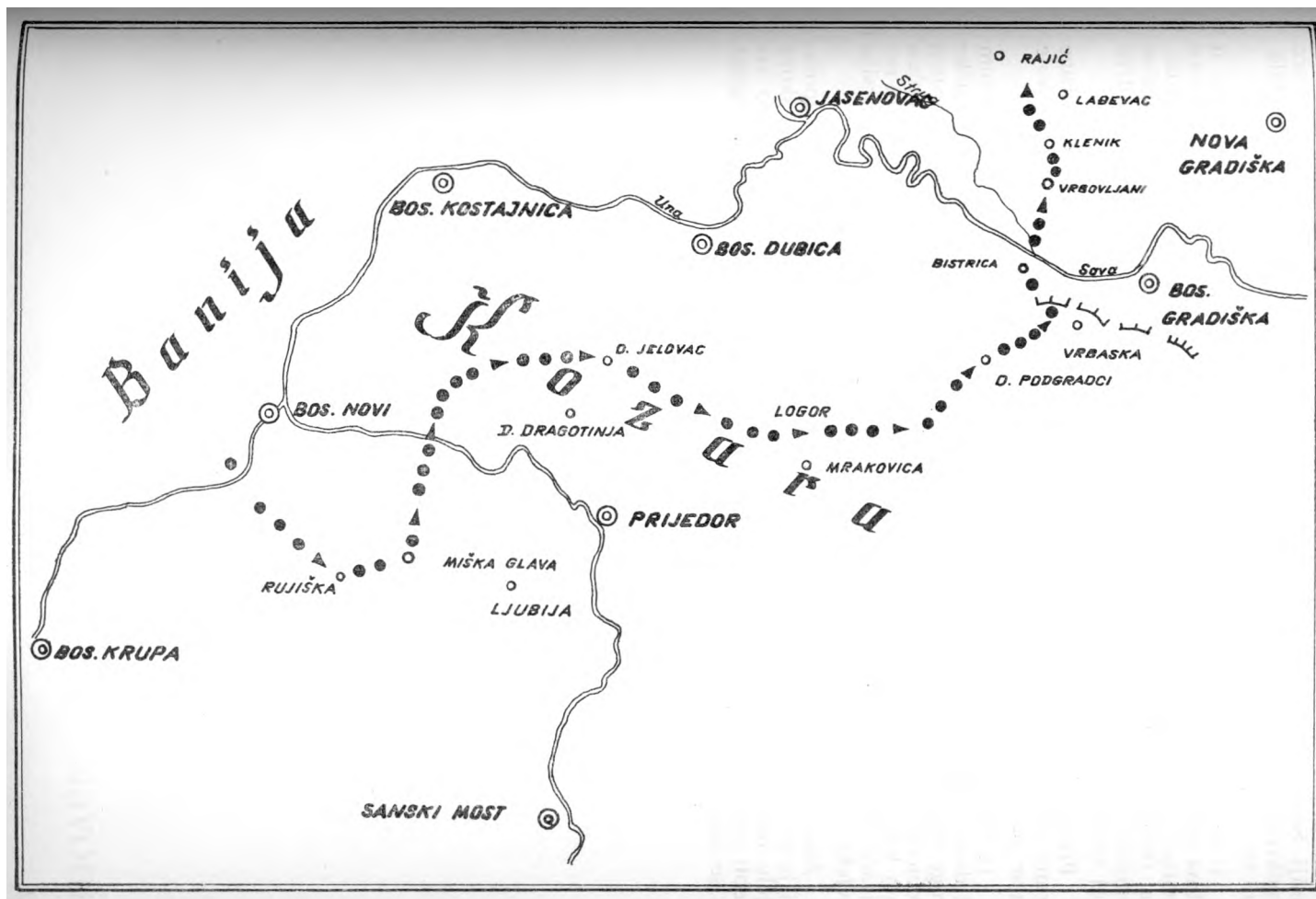
Do 23. maja sve je bilo spremno za naš prelazak u Slavoniju.

Osigurane su veze na našoj maršruti i potreban broj čamaca. Svi su bili spremni za pokret, jedino nije bilo komesara čete, koji se nalazio u bolnici. Nismo htjeli poći bez njega.

>Ta dan polaska, ispekli smo jedno veće svinjče, koje smo ponijeli sa sobom, da nam se nađe, ako ne bismo uspjeli brzo uspostaviti kontakt s narodom radi hrane. 23. maja, predvečer, pošli smo iz Bistrice na Savu. Dirljiv je bio rastanak s mještanima, koje smo za vrijeme našeg boravka upoznali i koji su nas brzo zavoljeli. Naročito je bio dirljiv rastanak s našim malim drugom Jovicom. Htio je poći s nama i mi bismo ga rado uzeli, ali nismo znali što se sve može desiti na putu. Kod nas nije bilo sigurne pozadine i mi ga ne bismo mogli čuvati. Bilo nam je žao da ga ostavimo. Teška nam je bila pomisao da ga više neće biti s nama i da nećemo više slušati njegove pjesme i njegov mio glas. Kad smo pošli, on je ostao na putu plačući.

Stigli smo nešto prije mraka na mjesto prijelaza udaljeno samo nekoliko kilometara od Gradiške. Zašli smo u vrbake na obali Save. Kroz mlado zelenilo vrba zasvjetlucala je voda i probijala se ružičasta majska večer. Ispred nas je široka i mutna Sava. Suprotna obala obrasla šumom. Sava se izlila na tu stranu, pa se vodena površina daleko prostirala izvan korita. Malo niže od našeg mjesta, primjećujemo ušće rijeke Strug u koje ćemo po prelasku Save ući, a zatim produžiti kroz prosoje šuma izljevom Save, dok se bude moglo čamcima.

Odmah uz obalu, nalazilo se petnaestak prikrivenih čamaca, kojima ćemo se preko Save prevesti u Slavoniju. Rasporedili smo se po grupama. Čekamo noć koja će prikriti naš prelazak. Dok čekamo, čujemo štekatanje ustaških mitraljeza iz više pravaca, a naročito iz Gradiške.

Skica borbenog puta Banijske proleterske čete preko Bosanske krajine do sela Bistriča na Savi gdje je 23. 05. 1942. izvršen prijelaz preko Save i odlazak u Slavoniju

Naših petnaestak čamaca formirali su kolonu i usmjerili se prema Sioniji. Sava je u pomrčini izgledala bistra i glatka kao staklo, mirna, skoro nepokretna. Vladala je potpuna tišina, samo je široka rijeka lagano šuštalala. Čuli su se laki udari vesala kao i kapi vode koje su sa njih padale.

U daljini smo vđđjeli osvjetljena slavonska sela. Mislili smo kako se u njima odvija život nama dobro poznat i drag. Ali, rat je nama oduzeo miran i nametnuo drugačiji život, pun pokreta i borbi, neizvjesnosti i teških iskušenja. Odlazeći iz Bosne, nismo ni znali da smo tada izmakli ispred ofanzive neprijatelja, koja je bila pripremljena za Kozaru i koja će strašno uznemiriti ovaj svijet.

Prešli smo Savu i uplovili u njenu lijevu pritoku Strugu. S jedne i druge strane obale izrasli su stoljetni hrastovi koji su nad rijekom sastavljali svoje grane, pa je izgledalo da se vozimo kroz dug mračni tunel.

Iz Struga smo se ubrzo uputili izljevom Save koji se prostirao širinom od dvadesetak kilometara i na nekim mjestima dopirao čak do željezničke pruge Zagreb — Beograd. U početku svi smo šutjeli. Tek je poslije izvjesnog vremena započeo tihi razgovor, šala i prigušen smijeh. Šalili smo se na račun onih koji ne znaju plivati. Međutim, ljudi koji su veslali, unosili su među neplivače spokojstvo, tvrdeći da dubina izljeva nigdje ne doseže više od prsiju čovjeka.

Zbog neznatne brzine rijeke i izljeva Save, veslalo se bez velikih napora. Ali je put, koji je trebalo prijeći, relativno dug, pa je putovanje trajalo skoro cijelu noć. Što je noć više odmicala, bilo je sve hladnije. Uskoro smo svi ozebli i pred zoru, kad je naročito zahladilo, zbijali smo se jedan uz drugoga da se zagrijemo.

Aktivnost čete u Slavoniji

Pred zoru, 24. maja, iskricali smo se iz čamaca u ravnoj Slavoniji, neda leko od sela Vrbovljana. Od nespavanja, dugog sjedenja u čamcima, umora i hladnoće, počeli smo se protezati, zijevati i stresati kao od groznice.

Od mjesta iskrčavanja krenuli smo u koloni po jedan, u selo Vrbovljane, koje se nalazi u rajonu Okučana, blizu pruge i puta Zagreb—Beograd. Teren ravan, noć prozirna, pa se vidi cijela kolona i njen pokret. Stigli smo u selo nešto prije zore. Narod je još spavao. Jedino su nas osjetili psi i, naravno, počeli lajati. Mora da su se od toga mještani razbudili. Ubrzo su došli odbornici i saopćili nam da u selu ne možemo ostati, jer je u blizini neprijateljski garnizon Okučani, a i željeznička pruga Zagreb—Beograd, kojom neprijatelj može brzo dovući snage i napasti selo.

Budući da nam je narod ovog sela bio naklonjen, mi smo mislili da bismo mogli ostati u selu, iako je neprijatelj zaista bio blizu. Ipak, na zahtjev odbornika napustili smo selo i otišli u obližnji mali šumarak s par visokih stabala gdje ćemo predanuti, a kad padne noć, (krenuti dalje za Psunj. Dogovorili smo se da nam tu dođe veza iz Psunja i da nam donese hranu.

Svanuo je prekrasan proljetni dan. Odatle smo okolinu lijepo vidjeli, jasno uočili gdje smo. Prvo poznanstvo sa Slavonijom bilo je uspostavljeno. Ravnica oko nas na sve strane u koju smo utočuli kao u morsku pučinu. Zatim smo ugledali kako iz slavonske ravnice izranja jarko sunce koje je zatim zasjalo punim sjajem. Lišće, trava, sve je još bilo nježno i mirisalo u to majsko doba, a zrak oko nas ispunjavalo je zujanje pčela. Gledali smo bujne livade koje su se šarenile od raznih cvjetova i plodnu zemlju dobro obrađenu vrijednim rukama slavonskih seljaka. Sve što je posijano bujalo je te godine kao rijetko kad ranije.

Češće smo pogledali na sjever gdje se nazirao gordi Psunj, koji je svoje obronke spuštao na jug prema Savi. Njegovi vrhovi su nas mamili. Promatrajući slavonsku ravnicu, razmišljali smo o tome kako je u tako prohodnoj i otvorenoj ravnici teško ratovati. Pošto smo mi navikli na teške uslove, to nas i nije naročito zabrinulo. Mislili smo, ako se sada ne može biti stalno u ravnici, moći će se brzo stići, hitro napasti neprijatelja i ponovo se povući u brda Psunja i Papuka. Uglavnom, ni tu mu nećemo dati mira.

Sasvim blizu nas je put i pruga Zagreb—Beograd. Okučani, u kojima se nalazi neprijateljski garnizon, udaljeni su svega nekoliko kilometara. Na pruzi vidimo gusto izgrađene željezno-betonske bunkere s više katova i na svakom puškarnice, iz kojih zloslutno vire mitraljezi poput nezasitnih lešinara. I pored toga što se iz ovih visokih bunkera dobro osmatra pruga, neprijatelj je upućivao patrole koje su željezničku prugu kontrolirale i obezb jedi vale. Prugom su cio dan u velikom broju jurili vlakovi u oba pravca. Bili smo toliko blizu da smo sasvim dobro uočavali njihov prolazak. Vjetar sa Psunja nanosio je na nas dim lokomotive koji se iznad nas zaustavljao, kao da je htio da nas otkrije i označi mjesto našeg položaja.

Milan Stanivuković-Oficir, jedan od organizatora ustanka u Slavoniji

Čim smo se smjestili u naš dnevni logor, obezbijedili smo se iz nekoliko pravaca i uputili naše patrole na izviđanje okolnog terena i daljnje maršrute, naročito prijelaza preko puta i pruge Zagreb—Beograd, koje smo naredne noći morali prijeći. Poslije toga smo se odmarali i doručkovali pečeno svinjče koje smo ponijeli iz Bosne. To, doduše, više nije bilo onakvo kakvog smo ponijeli iz Bosne. U toku noći, svatko tko je imao priliku da prolazi pored njega, otkinuo je ponešto, i kada smo ga ujutro sjekli i dijelili, nije bilo kože, nogu, ušiju i drugih dijelova.

Tu smo prema ranijem dogovoru čekali dolazak članova NOO i naroda iz Vrbovljana i Klenka i nekog od drugova slavonskih rukovodilaca koji bi s nama uspostavili vezu i pružili nam potrebnu pomoć radi našeg daljnjeg kretanja u pravcu Psunja. Posebno nas je interesiralo to kako će nas primiti narod, kakav stav imaju prema NOP i partizanima.

Nismo dugo čekali. U naš logor stiže Milan Stanivuković-Oficir, tada već poznati borac i rukovodilac Slavonije. Svi smo se s njim srdačno pozdravili i rukovali. Promatrao nas je okom starog vojnika, partizanskog borca i rukovodioca. On je dobro znao što vrijedi takva jedinica i vidjelo se, iskreno se radovao našem dolasku. I on je za nas bio jako interesantna ličnost, te smo ga također dobro osmotrili. Izgledao je još mlad čovjek. Srednjeg je rasta, a na sebi je imao, koliko se sjećam, neke dijelove vojne odjeće, zatim opasač, pištolj i bombe. Zapazili smo da je drug Stanivuković već do tada bio ranjen u ruku i produžio kao invalid da se bori, pa je samo to bilo dovoljno da osvoji naše simpatije. Razgovarali smo s njim o svemu, a najviše o planu za daljnji pokret do Psunja. Mnoga pitanja i on i mi ostavili smo za kasnije, kada dođemo u Psunj.

Ljudi i žene iz Vrbovljana i Klenka donijeli su nam hrane. Bio ih je neobično velik broj. Istina, donijeli su mnogo hrane, ali je ipak došlo više nego što ih je trebalo. Drug Stanivuković je upozorio odbornike na to, a ovi su se pravdali da ih prosto nisu mogli spriječiti. Uz svaku korpu išlo ih je nekoliko i govorili su: »Kada možemo da dajemo hranu i da znamo da su tu u našoj blizini, možemo ih onda i vidjeti.«

I ljudi i žene prilazili su ozarena lica, s neopisivom radošću, predavali nam svoje korpe ne skidajući oči sa nas, naše opreme i naoružanja. Zaista, taj susret je teško opisati. Oni su tada doživjeli jedinstveno iznenađenje, jer nisu očekivali da će vidjeti takvu partizansku jedinicu. Od ushićenja, mi smo se njima činili veći, brojniji, snažniji nego što smo bili. Od tada se počela stvarati legenda o našoj četi.

Razgovarali smo s narodom. Govorili su da u nama vide pravu vojsku i da su obradovani našim dolaskom, da nas primaju raširenih ruku kao svoje borce protiv ukletog neprijatelja, okupatora i domaćih izdajnika.

Naša pojava, vidjelo se, stvorila je optimističko raspoloženje i pobudila zapretane nade u oslobođenje. Neću pretjerati ako kažem da su se oni toliko obradovali našoj pojavi, kao da će u najskorije vrijeme doći oslobođenje. Na naše upozorenje da će biti teško, da će borba potrajati duže i tražiti žrtve, govorili su nam: »Znamo mi da vi ne možete odmah donijeti slobodu, ali sada bar znamo da okupator i ustaše neće zlodjela moći nekažnjeno činiti, kao do sada, zbog toga smo sretni i radosni.«

Ti ljudi, ne samo da su se oduševili, nego su, što je bilo još važnije, izražavali spremnost da se i sami bore svim sredstvima, spremni su da uzmu aktivno učešće u borbi i podnose žrtve za svoje oslobođenje. »Gledajući vas«, iz-

javljivali su, »čovjek prosto dobije želju da odmah uđe u vaše redove. Samo nam oružje dajte što prije.«

U časovima našeg dolaska, čuli su se topovi na Kozari i narod nas je pitao što se to tamo dešava. Objasnili smo da se to bore Kozara, Bosanska krajina, Banija, Kordun i Lika. Na to su odgovorili: »Pa, i mi ćemo sada jače nego do sada« i pogledali bi druga Stanivukovića.

Iz spontanog razgovora rodilo se vedro raspoloženje koje je poslije dobilo izraze u pjesmi i plesu. Igrao se drmeš koji je u Slavoniji kao i u Baniji stara tradicija. Čula se harmonika našeg Rafe i raspoloženje je sve više raslo, tako da se na sve zaboravilo. Upozoravali su nas ljudi da smo suviše bučni, ali to nitko nije mogao zaustaviti, osim komandira koji je ubrzo naredio pripreme za pokret.

Ljubav koju je narod Slavonije ispoljio prilikom našeg prvog susreta, pratile nas je za sve vrijeme naše duge i teške borbe u Slavoniji, što nas je uvijek poticalo na još žešću borbu i davalo nam snage da se borimo nesmanjenom žestinom, kao i na Baniji, i da u toj borbi do kraja rata izdržimo i najteže nevolje.

Prije polaska, komandir nas je okupio i rekao: »Krećemo dalje, na posljednji dio našeg puta. Na pruži koju ćemo sada prijeći, vidjeli ste i sami, gusto su raspoređeni željezno-betonski bunker, u kojima se nalaze naoružani neprijateljski vojnici. Pored vozova koji često saobraćaju, još češće su neprijateljske patrole koje kontroliraju prugu. Po tome izgleda da bi prijelaz trebao biti težak. Ali, ima pogodnih mjesta koja zna drug Stanivuković. U pogodno vrijeme lako se mogu prijeći, samo im se mora prikriveno prići. Zbog toga, u pokretu treba vladati najveća tišina. Ako pruži pridemo prikriveni, tada prijelaz neće predstavljati poseban problem. Zato na prugu prethodno nećemo upućivati obezbjeđenje, već ćemo prvo prići sasvim blizu, pa tek onda uputiti patrolu koja će utvrditi prolazak neprijateljske patrole, poslije čega ćemo se u koloni po jedan brzo prebaciti preko pruge. Drug Stanivuković koji poznaje ovaj teren dalje će nas voditi.«

Prikrivena mrakom krenula je naša kolona iz ravne Posavine u partizanski logor u Psunju. Kad se naša kolona izdužila u onoj ravnici, izgledala mi je duža nego što jest. Svuda oko nas sitne svjetlosti gusto naseljenih mjesta. U mnogima, znamo, nalaze se neprijateljske posade, ali i narod koji će sutra postati partizanska vojska i zajedno s nama oslobađati mjesta.

Nailazimo na prugu Zagreb—Beograd. Uspjeli smo prići neopaženo. Zaostajemo, a zatim se tiho prenosi komanda: »Lezi!« Vidimo utvrđenja iz neposredne blizine. Prugom stalno prolaze vozovi. Naša prethodnica se sasvim približila, čeka da prođu neprijateljske patrole koje obezbjeđuju i kontroliraju prugu. Nismo dugo čekali i neprijateljska patrola od desetak domobrana prošla je mimo nas, a da nas nije ni primijetila. Naša se prethodnica razdvojila na dva dijela, izašla na prugu i postavila lijevo i desno od mjesta prijelaza da bi vršila osiguranje. Lagano se krećemo, prelazimo prugu i put između sela Lađevca i Rajića, nedaleko od neprijateljskih garnizona i bunkera na pruži. Zbog mogućeg nailaska vlakova i neprijateljskih patrola, komandir nas požuruje i mi smo put i prugu prelazili u laganom trku, s puškom u ruci,

spremini za borbu. Poslije našeg prelaska, prethodnica koja je vršila obezbjeđenje, krenula je na začelje čete kao zaštitnica. Ali, i onda kada smo prešli prugu, i dalje smo žurili da bismo do obronaka Psunja stigli prije nego što se razdani.

Na putu za Psunj, zora nas je zatekla u lijepom slavonskom selu Cage. Selo nešto drugačije nego na Baniji. Sve su kuće zidane i okrečene, a put kroz selo vrlo širok. Zato su nam se u prvi mah sve kuće u Slavoniji činile iste. Tu nas je sada već dočekala veća grupa rukovodilaca slavonskog narodnooslobodilačkog pokreta, na čelu s drugom Karlom Mrazovićem-Gašparom.

Poslije pozdrava i kratkog razgovora, slavonski drugovi su, zajedno sa Seljom, našim komandirima i komesarima, prošli pored naše čete, tek toliko da je vide. Kod svake grupe bi se pozdravili i priupitali nas jesmo li umorni ili nešto slično.

Sa Psunja struji jutarnja svježina i dok se mi odmaramo i razgovaramo, odjednom mještani koji su nas budni dočekali, izađoše pred nas sa kruhom, slaninom, kobasicama, mlijekom. Narod ovoga sela dočekao nas je isto onako radosno i ushićeno kao i narod Vrbovljana i Klenka. Tako su se naši prvi pozitivni utisci o ljudima ovoga kraja, i ovom prilikom potvrdili i takvi ostali svo vrijeme rata, a i poslije, do dana današnjega.

Poslije napornog marša, četa je 25. maja 1942. godine, prije podne, stigla u predio zvani Gradine, iznad sela Bobara, gdje se nalazio partizanski logor. Tu smo zatekli jedan vod čete druga Stanivukovića i Grbića. Očekivali su nas i kada su nas ugledali, izašli su nam u susret da bi nas dočekali i pozdravili. Pozdravili smo ih našim borbenim pozdravom: »Smrt fašizmu«, našto su nam oni snažno odgovorili: »Sloboda narodu!«. Te riječi su tada zvučale kao zakletva i znak raspoznavanja.

Posjedali smo kako je tko izabrao i produžili spontan razgovor. Vidjeli smo iste mlade ljude, seljake, radnike, intelektualce, kao što smo i mi. Vidljiva razlika je bila u tome što smo mi bili besprijekorno obučeni u jednake, gotovo nove vojničke uniforme, dok je većina slavonskih drugova imala civilna odijela, a samo poneki vojnu uniformu. I u naoružanju bila je velika razlika. Mi smo tada gotovo svi imali nove karabine i četiri puškomitraljeza, po dvije bombe i 150 metaka po borcu. Velik broj slavonskih drugova još je bio naoružan lovačkim puškama. Na kraju da spomenem, slavonski drugovi su imali partizanska konspirativna imena koja mi nismo imali. Postojala je tada još jedna razlika koja se nije vidjela, a to je naše znatno veće borbeno iskustvo i veće samopouzdanje. Polazeći od toga da su borba i politički rad, koji su od nas stvorili ono što smo tada bili, smatrali smo da će borba, politički rad i vojnička organizacija, to isto stvoriti i od slavonskih drugova i da će se oni uskoro u svemu s nama izjednačiti. Ali ono što je bilo važno, svi su imali na kapama ili šeširima crvene petokrake zvijezde, kao i mi, što je govorilo da se borimo pod istim znamenjem, protiv istog neprijatelja i za iste ciljeve.

»Što se to čuje u Bosni, kakvo je to toliko gruvanje topova?«, pitali su nas slavonski drugovi. Mi smo im objasnili da se posvuda vođe velike borbe. Radovali su se tome, ali i strahovali da li će narod i partizani izdržati. Koristeći se našim iskustvom, uvjeravali smo ih da će sigurno izdržati.

Radosni zbog sretnog završetka tako duga puta, zbog svega onoga što smo vidjeli i čuli, zbog srdačnih susreta s narodom i partizanima Slavonije, među našim drugovima se zaorila borbena pjesma:

Budi se istok i zapad,
Budi se sjever i jug.
Koraci tutnje u napad,
Napred, uz druga je drug.

Grupa proletera u Psunju po dolasku u Slavoniju

Pridružili su nam se i slavonski drugovi i pjesmu prihvatili tako skladno kako to mogu samo oni koji su je do tada više puta pjevali kao i mi. Od tada smo zajedno pjevali, bili drug uz druga u vrlo teškoj i oštroj borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika u Slavoniji, Moslavini, Bilogori, Kalniku i Hrvatskom zagorju.

U logoru smo upoznali i najvažnije rukovodioce NOP: tadašnjeg komandanta i komesara Slavonskog partizanskog odreda, odnosno Treće operative zone, druga Karla Mrazovića-Gašpara i Bogdana Cmobjrnu-Tolju, kao i obavještajnog oficira Slobodana Ilića-Čiću. Ovo je bio uži dio štaba odreda i ujedno zone, jer u vrijeme našeg dolaska, Treća operativna zona još nije bila do kraja formirana. Zatim smo sreli komandanta i komesara Prvog bataljona druga Vicka Antića-Pepea i Manu Trbojevića-Maksu. Tu su bili i komandant i komesar Prve čete Prvog bataljona, drugovi Milan Stanivuković-Oficir i Čedo Grbić-Kedaci. Nešto kasnije smo upoznali rukovodioce i borce, komandanta i

Dr Pavle Gregorić, rukovodilac Povjereništva CK KPH za Slavoniju

komesara Drugog bataljona, zatim komandira i komesara Bilogorske čete i druge vojne i političke rukovodioce Slavonije, u prvom redu dra Pavla Gregorića, rukovodioca Povjereništva CK KPH za Slavoniju.

O ovim rukovodiocima u Slavoniji nismo mnogo znali. Ali smo ubrzo saznali. Naročito brzo upoznali smo komandanta i komesara Prvog bataljona, kao i komandira i komesara Prve čete toga bataljona. Između ostalih, naročito brzo smo upoznali tadašnjeg komandanta odreda, odnosno zone, druga Karla Mrazovića-Gaspara, koji nam se odmah približio i češće dolazio u našu sredinu. Njegova visoka, vitka i suhonjava figura isticala ga je i razlikovala od drugih. Zapazili smo njegovo suhonjavo lice s oštrim borama, energična izraza. Vidljive su mu bile rane na rukama zadobivene u španjolskom građanskom ratu. Vatro i sugestivno je govorio. Po svemu tome smo zaključili da je imao težak život.

U onome što su nam drugovi borci i rukovodioci pričali, i riječima kojima su nas dočekali, osjećala se ne samo radost, nego i iskrena zahvalnost što smo došli da se u Slavoniji borimo. Nas tada jedino nije dobro i srdačno dočekaio komandir voda Prve čete Prvog bataljona, Nikola Mazalica-Kiler. Jedino je on bio primjetno uzdržan, nadmen, uobražen i ohol. Vidjelo se da mu je dolazak naše čete nešto smetao. Tada nismo sasvim jasno znali zbog čega se tako ponaša. Bili smo skloni vjerovanju da se radi o sujeti. No, nadali smo se da će u zajedničkoj borbi, gdje se ljudi najbolje upoznaju, pokazati više razumijevanja za drugarstvo i suradnju. Ali, nismo izdržali. Već drugi dan smo pitali slavonske drugove: tko je taj kočoperni Nikola Mazalica-Kiler, kakav je borac i komandir? Dobili smo podatke da je po zanimanju šofer, privatni taksist i prijevoznik, da je prije rata dosta zarađivao, često lumpovao, kockao se i učestvovao u tučnjavama. U borbi je, rekli su nam, hrabar. Na to smo mi slijegali ramenima, nadajući se da ćemo ubrzo imati priliku da ga bolje upoznamo.

Sam logor se nalazio na vrlo lijepom mjestu, u izvanredno lijepoj prirodnoj sredini. Na nekoliko stotina metara iznad zaravni, na kojoj se nalazi logor, protezalo se planinsko bilo, koje obaviya logor u luku, a ispod logora obrazuje se još jedan sličan luk, ispod kojeg onda teren dosta strmo pada. Lijevo i desno od logora, bila su blaga uzvišenja. Logor je bio okrenut prema suncu, tako da je u to doba godine u njemu uvijek prijala debela hladovina koju su pravila stoljetna stabla. U svakom pogledu, položaj logora bio je povoljan. Tu su u blizini logora prirodni šumski izvori vode. Logor je bio dobro uređen. Imao je nekoliko baraka i zemunica, kuhinju, ambulantu, magacin za hranu, tako da je obezbjeđivao sve uslove za život. Logor je bio čuvan stražarima i patrolama. U logor nije mogao nitko ući tko ne zna partizansku lozinku.

Prvi dan u logoru brzo je prošao.

Odlazimo na spavanje. Neki su plegli u zemunice, u kojima je mračno i zagušljivo. Nisam mogao odmah zaspati. Pun utisaka sa puta i susreta, počeo sam razmišljati o Baniji koju smo prije nepun mjesec napustili, o susretima sa narodom i partizanima, o lijepim predjelima i selima kroz koja smo prošli, oko 300 kilometara dugoj maršruti do dolaska na Psunj, o zadacima koji nas čekaju itd.

Poslije ustajanja, počelo je jutarnje uređivanje. Svi se briju i umivaju. I ovdje smo se držali uredno i dosta polagali na svoj spoljašnji izgled. Ni život u šumi nas u tom pogledu nije bitno izmijenio.

Doručkivali smo domaći kruh i slaninu. Pravi slavonski doručak. Svatko je imao jela koliko je mogao. Poslije doručka, neki su otišli u ambulantu, naročito radi žuljeva na nogama koje su dobili na dugom putu, a neki kod frizera koji je šišao na nekom panju, a zatim su svi čistili oružje. U ambulanti je bio doktor Grujica Žarković-Stef, krasan drug koji se s nama brzo zbližio, kao da je oduvijek bio s nama.

Tako je otpočeo naš život u Slavoniji.

Već sutradan, po našem dolasku u logor, pozvani su komandir i komesar naše čete u štab odreda, odnosno zone da podnesu detaljan izvještaj o našoj četi, da se поближе upoznaju sa situacijom u Slavoniji i da dobiju konkretne zadatke za vojnu i političku aktivnost čete. S našim komandirima i komesarima išli su drugovi: komandir i komesar Prve čete Prvog bataljona, Milan Stanivuković-Oficir i Čedo Grbić-Kedaci.

Mi smo se za to vrijeme u razgovoru sa slavonskim drugovima, borcima i rukovodiocima, na poseban način upoznavali sa situacijom u Slavoniji, tadašnjim dejstvima, njihovim rezultatima i izmijenili prva iskustva o borbama na Baniji, razgovarali o budućoj zajedničkoj borbi, pripremali se za prvu borbu koju smo očekivali.

Komandir i komesar naše čete opširno su pričali komandantu i komesaru zone o pokretu na Baniji, o situaciji koja je prethodila ustanku, o organizovanju NOP i partizanskih jedinica, o borbama koje su se vodile, partizanskoj taktici, političkom radu s narodom, njegovom angažiranju i iskustvima koja smo u tom pogledu stekli. Između brojnih pitanja koja su iznijeli, naročito su podvlačili ona pitanja koja su smatrali značajnim kao iskustvo za NOP u Slavoniji. Prvo što su naročito naglasili bilo je da smo još od jeseni 1941. godine, poslije prvih napada neprijatelja na logor Samarica, napustili logorovanje u šumi i izašli u sela, naravno, prvo u sela na rubu Samarice, a kasnije prodirali sve dublje i dublje u teritorij koji je neprijatelj držao i tako širili slobodni teritorij kao važan uslov za daljnji uspješan razvoj NOP. Rekli su im dalje da smo tako bili u mogućnosti da češće mijenjamo mjesto boravka nego u logorima i da nam je zbog toga neprijatelj teško ulazio u trag. Kada mu je i polazilo za rukom da nam uđe u trag, rekli su im, mi smo već poslije toga mijenjali mjesto boravka i neprijatelj je morao ponovo danastraži. I dok nas on traži na jednom mjestu, mi smo se pojavili na drugom, na kojem nas nije očekivao, i tu ga tukli. Tako neprijatelj nije mogao s nama izići na kraj, ma šta radio i to ga je ozbiljno demoraliziralo.

Drugo, rekli su im, neprijatelj je nad narodom na Baniji vršio žestoke represalije, pljačkao, ubijao, palio, ali ga nije mogao uništiti, jer narod je uspješno izbjegavao represalije.

Naročito su istakli činjenicu da smo još u jesen 1941. godine, grupirali snage koje smo imali i čvršće ih međusobno povezali i kada je trebalo, koncentrirali u pojedinim akcijama. U vezi s taktikom partizanskog ratovanja, istakli su, nastojali smo uvijek da imamo inicijativu u svojim rukama. To je održavalo visok moral u redovima naših boraca i naroda.

Sve što su komandir i komesar rekli u štabu zone, ispričali smo i mi borcima i rukovodiocima s kojima smo razgovarali.

Karlo Mrazović-Gašpar, komandant Slavanskog NOP odreda

Poslije razgovora o situaciji na Baniji i iskustvima iz NOP i borbi, upoznali su komandir i komesar naše čete komandanta i komesara zone s našom četom, njenim naoružanjem, socijalnim i nacionalnim sastavom, političkom izgrađenošću i sviješću, moralom boraca, disciplinom i odnosima.

Upoznali su ih da su to po godinama sve mlađi ljudi, ali su svi stari i prekaljeni borci, od kojih su neki do tada prošli i kroz četrdeset borbi u kojima su ispoljavali hrabrost, inicijativu i snalažljivost.

Možda su ocjene o četi slavonskim drugovima u prvi mah izgledale u nečemu preuveličane. No, te su sumnje već u prvim borbama iščezle. Proleter i su svojom borbom potvrdili Demonjine i komesarove ocjene.

Na kraju referata, komandir i komesar su rekli, kao svoj zaključak, da je četa spremna za borbu, da kod boraca za to postoji raspoloženje i želja i da se sa borbom može odmah početi.

Bogdan Crnobrnja-Tolja, politkomesar Slavanskog NOP odreda

Budući da smo na Baniji o situaciji u Slavoniji i našem zadatku dobili vrlo malo podataka, izlaganje drugova iz zone o tim problemima bilo je za našu čet i njena buduća vojna i politička propagandna dejstva vrlo dragocjeno. Zato smo nestrpljivo čekali komandira i komesara. Oni su to znali, pa su još istog dana na našem partijskom sastanku prenijeli sve ono što im je rečeno o situaciji u Slavoniji, zajedno s odlukom o načelnoj upotrebi naše čete. Evo što su nam u glavnim crtama tom prilikom prenijeli:

Iznijeli su nam prvo podatke o broju stanovnika u Slavoniji, o nacionalnom i socijalnom sastavu, koje su im dali komandant i komesar zone. »Slavonija, područje između četiri rijeke (Save, Drave, Ilove i Bosuta), imala je uoči ustanka oko 700 hiljada stanovnika. Međutim, to stanovništvo ne predstavlja u nacionalnom pogledu homogenu, monolitnu cjelinu. Naprotiv, nema u Hrvatskoj nijedne druge pokrajine čije bi žiteljstvo bilo tako šarolikog nacionalnog sastava, kao što je to slučaj sa Slavonijom. Navedeni broj slavonskih stanovnika sastoji se od 20 raznih nacionalnosti. Od ukupnog broja 430.000 je Hrvata, 140.000 Srba, 40.000 Nijemaca, 30.000 Mađara, 13.000 Čeha, 10.000 Slovaka i oko 25.000 ostalih četrnaest nacionalnosti: Rumunja, Slovenaca, Makedonaca, Bugara, Siptara, Rusina i dr. Po socijalnom sastavu seljaci čine 78 posto cjelokupnog stanovništva Slavonije, a ostalo su radnici, zanatlije, trgovci, službenici, đaci i dr.«

Narodnooslobodilački pokret u Slavoniji, prenijeli su nam dalje, organiziran je još 1941. godine, stvorena široka mreža NOO i drugih društvenih organizacija. Istovremeno su stvorene partizanske jedinice, koje su u toku protekle godine vodile više uspješnih borbi s neprijateljem. Stvoreno je nekoliko oaza slobodnog teritorija na Dilju, Papuku, Psunju i Bilogori, ali su oni odvojeni, nepovezani.

Međutim, zbog vezanosti pojedinih vodova za teritorij na kojem su formirani i logore u šumi, neprijatelj je u zadnje vrijeme imao više inicijative i tu i tamo nametao borbu, nanijevši nekim vodovima i društveno-političkim organizacijama osjetnije gubitke. To je donekle negativno utjecalo na daljnju borbenu aktivnost i brži razvoj NOP-a. »Ipak su se pokret i borbe dalje razvijali, tako da danas imamo (podaci približni) 10 puškomitraljeza, 1 laki mitraljez s 4.500 metaka, 435 »mauzer« karabina s 34.000 metaka, 140 »manliher« karabina i 4.000 metaka, oko 200 bombi, 45 civilnih pušaka i oko 65 pištolja. Dakle, oko 620 pušaka. Imamo oko 650 partizana, od toga 70 Hrvata, nekoliko desetina Čeha, Mađara i drugih, a ostalo su Srbi. Socijalni sastav: oko 100 radnika, 25 intelektualaca, ostalo seljaci«¹ — rekli su im komandant i komesar Slavonskog NOP odreda i pisali GŠH na sam dan referiranja.

S obzirom na potrebu još bržeg razvoja NOP-a u cijeloj Hrvatskoj, posebno na prostoru između Save i Drave i značaj Slavonije u tome, naredeno je od strane druga Tita i GŠH — rekli su komandant i komesar zone — da se u Slavoniji razvije još intenzivnija borba, brže razvija NOP i u nj, pored ostalih, masovno uključe pripadnici hrvatske narodnosti, brže stvaraju nove, snažnije partizanske jedinice, da se brže širi slobodni teritorij, njime čvršće zagospodari, da se jače ometa saobraćaj i znatnije osujeti neprijatelja u korištenju velikih bogatstava Slavonije.

Mada su slavonske partizanske jedinice već dosta brojne i sastavljene od hrabrih boraca, rekli su im komandant i komesar zone, ipak za sada nisu dovoljne, niti su organizaciono osposobljene za brzo izvršavanje ovih krupnih i bitnih zadataka. »Vod je još uvijek osnovna jedinica za akciju, vezan za teritorij na kojem je formiran, a u ovom momentu nemaju dovoljno iskustva za partizansku borbu.«⁵

1 Izvještaj štaba 1. slavonskog NOP odreda od 26. V 1942, Zbornik dokumenata NOR — tom V, knjiga 4, str. 353.

2 Izvještaj štaba 1. slavonskog NOP odreda GŠH, Zbornik dokumenata NOR — tom V, knjiga 3, str. 353. i 354.

Zbog toga su im za izvršenje dobivenih zadataka za početak potrebne jače, borbeno spremnije jedinice i s više iskustva koje se mogu upotrijebiti svagdje gdje to bude potrebno i koje bi svojom pojavom i uspješnim dejstvom brže stvarale uslove za učešće u borbi širokih narodnih masa. Komandant i komesar zone se nadaju da će ojačani našom jedinicom, uspješno izvršiti postavljene zadatke: brže intenzivirati borbena dejstva, preuzeti inicijativu iz ruku neprijatelja, podstaći mase na jači otpor prema okupatoru i domaćim izdajnicima i brže razvijati NOP. U vezi s tim, komandant i komesar zone odlučili su da od naše čete i dva voda Slavonskog partizanskog odreda stvore dvije čete — jednu za dejstvo u rajonu Psunja, a drugu u rajonu Papuka.

Danas je sasvim povoljna politička situacija za izvršenje postavljenih zadataka (ocjena komandanta i komesara zone) — prenijeli su komandir i komesar naše čete. Hrvatski je narod za proteklu godinu, kao i ostali narodi, na svojim leđima osjetio sve teškoće rata, namete ustaških vlasti i okupatora, koji se i nadalje sve više povećavaju. Sposobne za vojsku u sve većem broju mobiliziraju i šalju na Istočni front da ginu za fašističku Njemačku, a u zemlji ih tjeraju da se bore protiv NOP i oslobodilačke vojske naših naroda, traže sve više stoke i žita i povećavaju ionako visoke poreze. Dok je u prvi mah narod taj teret mirno podnosio, sada je počeo izbjegavati mobilizaciju u domobranstvo, skrivati žito i stoku, izbjegavati plaćanje poreza i si. Ustaše ih zbog toga drastično kažnjavaju.

U toj borbi s ustaškim vlastima narodu su jedino NOP i partizanske jedinice pružali podršku i pomoć i bili mu siguran oslonac. Na toj osnovi uspostavljeni su čvršći i bliži kontakti naroda i NOP. Tim putem i na razne druge načine, narod se sve više upoznao s ciljevima NOP, naše borbe, snagama koje je vode, potrebi njegova učešća i perspektivama naše pobjede.

Uvjerivši se, na osnovi toga, da je bolja budućnost hrvatskog i ostalih naroda vezana za uspjeh NOP i naše borbe, hrvatski narod se nakon godinu dana rata sve više okreće prema NOP, pruža mu podršku i pomoć. Proces je, dakle, započeo. U početku, doduše, sporo, ali sada već sve brže i masovnije. Ali, zbog negativnog utjecaja HSS, još uvijek nije spreman na otvorenu oružanu borbu protiv okupatora i ustaša, ali intenziviranjem borbenih dejstava, rasrinkavanjem izdajničke politike HSS — narodne će se mase, bez obzira na nacionalnost, više pokretati i više priključivati NOP i poći u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Jedino pripadnici njemačke narodnosti, osim pojedinaца, otvoreno su i čvrsto stali uz okupatora. Primili su oružje, formirali čete i bataljone i tako postali najsigurniji oslonac fašističke Njemačke u Slavoniji.

Zbog toga je, prema mišljenju komandanta i komesara zone, najvažnije što prije početi borbu. Ponajprije sa zasjedama, u kojima se može polučiti siguran uspjeh, a zatim što žešće udariti po manjim neprijateljskim garnizonima da se oslobodi, poveže i proširi slobodni teritorij, da se stvore što bolje mogućnosti za rad terenskih partijsko-političkih radnika, te da se oružjem otežano od neprijatelja što prije naoružaju novi dobrovoljci.

Poslije toga, prenijeli su nam ocjene komandanta i komesara zone o neprijatelju i rekli da će se borba voditi s vrlo jakim neprijateljem, koji mentalno u Slavoniji ima oko 25.000 vojnika. Glavnina tih snaga nalazi se u većim mjestima oko ruba Psunja i Papuka, a manje posade i žandarmerijske stanice u velikom broju manjih mjesta unutar teritorija Psunja i Papuka, naročito na komunikaciji Pakrac—Kamensko—Slavonska Požega i Kamensko—Voćin—Podravska Slatina, koje presijecaju teritorij Slavonije, što neprijatelju omogućava da drži ove komunikacije, kontrolira unutrašnjost teritorija i vrši

pritisak na tamošnje stanovništvo. Jednu manju posadu drži u samom Psunj, radi osiguranja sanatorija na Strmcu. Na komunikacijama Okučani—Novska i Okučani—Pakrac, neprijatelj ima, rekli su, u svakom većem selu posadu, odakle kontrolira teritorij trokuta i osigurava glavnu komunikaciju Zagreb—Beograd. A na samoj željezničkoj pruži Zagreb—Beograd, koja za neprijatelja ima naročito velik značaj, osim velikog broja zaposjednutih mjesta, neprijatelj ima gusto izgrađene betonske bunkere. Mnoga mjesta u kojima okupator ima posade su utvrđena. S obzirom na položaj Slavonije i saobraćajne veze, neprijatelj je u mogućnosti, ako mu zatreba, da brzo privuče i angažira svoje snage iz okolnih mjesta izvan Slavonije, kao što su Zagreb, Sisak, Banja Luka i Sremska Mitrovica i tako postojeće snage u Slavoniji znatno poveća.

Geografski uslovi, kao što i sami vidite, veoma su povoljni za partizansko ratovanje, rekli su nam komandir i komesar naše čete. Šumoviti Psunj i Papuk, koji se uzdižu u sredini Slavonije i protežu pravcem zapad—istok, s narodom u njima, odličan su oslonac našim jedinicama za uspješno vođenje partizanskog rata. Istina, na jugu i sjeveru Slavonije velike su ravnice, ispre-sijecane komunikacijama, kao i prostor između Psunja i Papuka, ali upravo koristeći Psunj i Papuk, koji dominiraju tim ravnicama, i u njima će se moći voditi, makar i na kratko, uspješna borba. A kada se, međutim, stvore veće i jače jedinice, moći ćemo se i duže zadržati.

Radi bržeg preuzimanja inicijative iz ruku neprijatelja, smatraju komandant i komesar zone, neophodno je što prije likvidirati vezanost pojedinih vodova za određeni teren i sistem logorovanja koji »užasno koče pokretljivost partizana, a s druge strane omogućuju neprijatelju da nam ovdje, ondje nametne borbu, što partizani ne bi smjeli ni pod kojim uslovima dozvoliti.«¹ Ali, rekli su dalje da to ne mogu naglo učiniti. Tek s razvojem borbene i političke aktivnosti uspostaviti ćemo neposredan kontakt s narodom i postepeno napuštati logorovanje. Do tada će i naši vodovi ostati u logorima Psunja, odnosno Papuka.

Iz svega toga mi, banijski proleter, shvatili smo situaciju i zadatak nam je postao kristalno jasan: združeni s hrabrim borcima Slavonije tući što češće i što žešće neprijatelja svih boja.

Zadatak smo primili jednako kao i slavonski drugovi s velikim oduševljenjem i vjerom da ćemo ga uspješno izvršiti. Bilo je, međutim, u odluci komandanta i komesara ponešto što nam se nije sviđalo. Na primjer, razdvajanje vodova naše čete i daljnje logorovanje u šumi. To, međutim, nije utjecalo na naš odnos prema odluci i našem zadatku. Odluku smo u cjelini prihvatili i razmišljali kako je u određenim uslovima što bolje izvršiti, štoviše, tražili smo od komandira da borbu počnemo odmah. To je malo čudno, ali istinito. Ali, treba reći nismo mi tražili borbu zato što nam je dodijao život ili zato što nemamo drugog posla kao vojnici, iz čiste ratobornosti. Ne; tada dok smo slušali o zločinima nad našim narodom, nismo mogli ni željeti mirovati i pasivno držati oružje u rukama. Mi smo željeli da neprijatelju, ako ga već ne možemo sasvim spriječiti u njegovim zlodjelima, bar ne dozvolimo da mimo i nekažnjeno vrši te zločine. I borbe su zaista započele već slijedećih dana u koje smo se bacili surovom žestinom. Od tada bili smo stalno u borbi i pokretu, prelazeći Slavoniju s jednog na drugi kraj, upadajući povremeno i u teritorij koji je neprijatelj kontrolirao. No, prije nego što predem na njihov opis, htio bih da ocrtam jednu nemilu epizodu koja se desila u našoj četi.

¹ Izvještaj štaba 1. slavonskog NOP odreda GŠH — Zbornik dokumenata NOR — tom V, knjiga 3, str. 353.

Među narodom i borcima koji su nas bratski dočekali, u lijepoj Slavoniji, prilagođavanje ni za koga nije bilo teško. Jedino Šuco nikako nije uspijevao da se saživi sa situacijom, s novom sredinom i disciplinom u našoj četi. On je i dalje ostao potišten, usamljen i teško je preživljavao svoj položaj. Mnogi od nas pokušavali su da mu se približe i pomognu da prebrodi krizu i duševnu depresiju u koju je zapao. Ali, nismo uspjeli. Nisu pomogli ni savjeti, ni razgovori, on je svakog dana postajao sve šutljiviji, zamišljeniji i tužniji. Na kraju je odlučio da napusti našu četu i da se vrati na Baniju. Znajući da mu to Demonja neće odobriti, otišao je direktno drugu Selju i zatražio od njega da mu on odobri odlazak iz čete. Seljo ga je pažljivo saslušao, ali mu nije ništa odobrio, već mu je rekao da će komandiru i komesaru čete saopćiti njegovu želju, pa neka oni odluče. To je njihovo pravo.

Seljo je pozvao Demonju i Mrkog i naredio im da pozovu Šucu, saslušaju njegov zahtjev i donesu svoju odluku. Ujedno im je ukazao da je to pojava koju svakako treba spriječiti.

Komandir i komesar čete pozvali su Šucu i saslušali ga. Šuco im je tom prilikom rekao da više ne može ostati u četi i traži da se vrati nazad na Baniju. Kao obrazloženje, Šuco je rekao da se s njime nije dobro postupilo na maršu kroz Bosnu i da se on nikako ne može uklopiti u život čete.

Saslušavši zahtjev i obrazloženje, Demonja je energično odbio Šucin zahtjev. Šuco je, međutim, ostao pri svome.

Kad su komandir i komesar vidjeli da se Šuco ne pokorava njihovoj odluci, dogovorili su se da taj problem, prije nego ga upute višoj komandi, postavljaju na partijskom sastanku, nadajući se da će Šuco, kao član KP, biti toliko discipliniran i prihvatiti odluku Partije.

Na partijskom sastanku se o Šucinom zahtjevu široko diskutiralo. Svi smo shvatili ščinu jaku ljubav prema djevojci i žudnju za Banijom, ali smo smatrali da nije bilo vrijeme da se o ličnim pitanjima toliko misli. »Što može biti preče od borbe protiv neprijatelja koji ugrožava pravo na život i ljubav čitavog našeg naroda?«, pitali su se drugovi. Zaista, za nas tada ništa lično nije više značilo od borbe za slobodu, u kojoj će oni koji ostanu u životu moći živjeti i ljubiti sretno. Za nas nije moglo biti opravdanih razloga da se u ratnim uslovima napusti jedinica i zadatak borbe u Slavoniji, koji smo riješili izvršiti, makar izginuli. Zato su, na kraju, svi komunisti rekli da Šuci ne treba odobriti da napusti četu i zahtijevali od njega da se pokori ocjeni i odluci partijske organizacije.

Ali, Šuco nije htio prihvatiti ni odluku partijske organizacije. I dalje je tražio da ide iz čete i da se vrati na Baniju. Ako mu se to ne dozvoli, rekao je na kraju, on će otići bez odobrenja komandira i suglasnosti partijske organizacije, jer je dobrovoljno i došao u ovu četu. čuvši Ščinu izjavu, Demonja je na nju vrlo oštro reagirao i rekao: »Došao si dobrovoljno, ali iz nje ne možeš kada hoćeš.« Odmah je zatim naredio da ga se stavi pod stražu i tako spriječi njegovo dezerterstvo. S time se složila cijela partijska organizacija.

Poslije toga je nastalo mučno ubjeđivanje i nagovaranje Šuce da odustane od svoga zahtjeva. Govorili smo mu da je najvažnije boriti se tamo gdje se neprijatelju mogu nanijeti najteži udarci, da se time najviše brinemo za život najmilijih, i za Baniju; ukazivali smo mu i na primjere starijih drugova koji su ostavili žene i djecu neizvjesnoj sudbini, a ne traže da se vrate. Govorili smo mu dalje o zakletvi koju smo položili, koju je i on prihvatio, ulazeći u našu četu. Ali, ništa nije pomoglo. Onda smo mu predložili da odustane od

svoga zahtjeva za izvjesno vrijeme, pa da kasnije pokušamo riješiti taj problem. Nije ni to prihvatio. Tada smo mu ponudili da pozovemo njegovu djevojku u Slavoniju da bi se tako viđao s njome. Odbio je i to. Na kraju smo ga upozorili da, ako ne popusti, može doći i do najgorega, do čega ne bi trebalo tjerati. Ni to upozorenje nije pomoglo.

To mučno uvjeravanje trajalo je pet do šest dana, sve do polaska u prve borbene akcije. Do tada smo čekali i nadali se da će Šuco promijeniti svoju odluku. Zbog pokreta i predstojećih borbi, više nismo mogli odlagati rješenje problema. Tada smo još jednom od Šuce tražili da ostane u četi i krene s nama u borbu. On je to i ovoga puta odbio. Poslije toga je problem postao vrlo težak. Izvijestili smo o tome druga Selju i dobili odgovor da stvar riješimo sami.

Ponovo smo sazvali partijski sastanak radi konačne odluke. Drugovi koji su vodili razgovore sa Sucom, izvijestili su partijsku organizaciju da je Šuco tvrdoglavo ostao pri svome. Nikakva ubjeđivanja nisu pomogla. Šuco se pokazao kao čovjek na kojeg, mi bar, nismo mogli utjecati. Razloga za takvo ponašanje i izlaganje najvećoj opasnosti nije imao. Zbog toga smo smatrali da Šuci ne treba popustiti i odobriti da napusti našu četu i borbu u Slavoniji. Riječ je uzeo Demonja i uzbuđen rekao: »Drugovi, čuli smo i vidjeli da Šuco uporno odbija da se pokori našoj odluci. Mi razumijemo njegove razloge, jer tko od nas ne bi želio da se vrati u svoju Baniju, svojoj majci, ženi ili djevojci. Ali, što bi tada ostalo od naše proleterske čete, tko bi izvršio njene zadatke? Zato iz mnogo razloga ne možemo odobriti da on niti bilo tko drugi napusti četu i vrati se u Baniju. Još manje smijemo dozvoliti da je samovoljno napusti i da nas sve osramoti. Zbog nediscipline, odbijanja naređenja, napuštanja izvršenja naših zadataka u Slavoniji, zbog prijetnji dezerterstvom i kršenja zakletve, predlažem da se Šuco kazni najtežom kaznom!«

Nastao je muk. Bilo nam je svima neobično teško. Voljeli smo tog inače, dobrog druga i hrabrog borca. Ali, odlučiti se moralo. Izbora nije bilo. Bilo je svima jasno: popustiti se ne smije, jer sutra će se javiti drugi i s proleterskom četom je gotovo. Prihvatili smo, dakle, prijedlog komandira i kaznili Šucu na smrt strijeljanjem. To je bila surova odluka, ali ona je važila ne samo za Šucu, nego i za sve nas druge, za naše eventualne slabosti koje bi nam u onim sudbonosnim danima unakazile i uništile naš revolucionarni, oslobodilački hod.

S ovoga sastanka izašli smo kao ošamućeni i puni tuge za nesretnim drugom, koji je žrtva svojih nesavladavih slabosti. Ne znam šta bismo sve bili dali da do tog kobnog momenta nije došlo. Proklinjali smo dan kad se Šuco i javio i došao u našu četu.

Odluka je izvršena, ali Šucu kao borca naše čete, iz naše svijesti nismo izbrisali. On i svi oni koji su kasnije časno u borbi pali, bili su s nama dalje u našem borbenom stroju. Stalno smo osjećali njihovo prisustvo.

Danas bi se moglo reći da smo bili prestrogi. Ali, treba se prenijeti u onu situaciju u kojoj smo mi tada bili, shvatiti naš teški zadatak, naš tadašnji mladalački, revolucionarni entuzijazam, naše neosporno uvjerenje da možemo pobijediti i opstati samo ako se čvrsto držimo zajedno. Uostalom, to važi i danas.

Pred polazak u prvu akciju i nešto kasnije, u našu čet, su u okviru odluke komandanta i komesara zone o njenoj popuni, iz slavonskih jedinica dobrovoljno stupili i borili se zajedno s nama slijedeći drugovi:

PERO CAR – Zvrk, komesar onog dijela koji je određen za sadejstvo s našim Prvim vodom. Rođen 1920, selo Novaki, općina Zaprešić kraj Zagreba. Potječe iz seljačke porodice. Član URS-ovih sindikata i Sekcije metalaca od 1936. godine. Član SKOJ-a 1937, a KPJ od 1939. godine. U narodnooslobodilačkoj borbi je od 1941. godine, prvo kao borac, zatim politički delegat voda i komesar čete Slavenskog NOP odreda.

ANĐELIJA KOPAČ – Sitna, rođena 1920. godine u selu Čremušnica, općina Glina. Živjela u Slavoniji, radila kao učiteljica. U NOB stupila 1941. godine u Papučku partizansku grupu. Skojevka.

BOŽO GUNJEVIĆ – Kubura, rođen 1921. godine u selu Dragoviću, općina Pakrac. Radnik – strojobravar. Član SKOJ-a od 1939. godine. Borac 1941. godine u Prvom slavonskom NOP odredu. Član KPJ od 1942. godine.

ĐURO MILOSAVLJEVIĆ - Ubiva, rođen 1916. godine u selu Benkovcu, Okučani. Radnik – obučar. Od 1934. godine član URS-ovih sindikata. Član KPJ 1941. godine. Borac 1941. u Prvom slavonskom NOP odred.

BRANKO KUPREŠAN, rođen 1919, selo Pasikovci, općina Slavonska Požega, u siromašnoj seljačkoj porodici. Zemljoradnik. Poslije okupacije aktivno se uključio u NOP i bio član NOO u svom selu. Oktobra 1941. postao član KPJ. U partizane stupio početkom 1942. godine, kao borac Prvog slavonskog NOP odreda.

SVETOZAR PUČ – Kobac, rođen 1922. godine u selu Kruševu, općina Slavonska Požega. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Radnik na šumskoj željeznici. Borac od 1941. godine u Prvom slavonskom NOP odred. Skojevac.

MILAN STOJAKOVIĆ, rođen 1917. godine, selo Posikovci, općina Slavonska Požega, u siromašnoj seljačkoj porodici. Zemljoradnik. Član KPJ 1941. godine. Borac od 1942. godine.

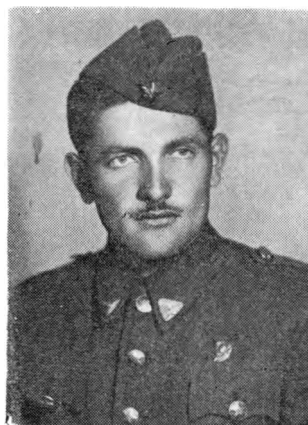

LAZO BOBIĆ, rođen 1921. godine u selu Retkovcu, kraj Okučana. Potječe iz seljačke porodice. Obučarski radnik. Član URS-ovih sindikata. Borac od 1941. godine u Prvom slavonskom NOP odredu. Skojevac.

JOCO DRAŽIĆ, OSTOJA JOVANOVIĆ, PETAR BRUIĆ – TESLA, PERO RADOVANLIJA – MIĆO, ĐURO VUKADINOVIĆ, MATIJA BUNJEVAC – MOCO, ĐURO OSTOJIĆ, IVO PREGELJ, IVAN TRUŠČAK, FRANJO OSTOJIĆ.

ŽELJKO ALBINI, rođen 1922. godine, selo Biškupci, općina Slavonska Požega. Potječe iz radničke porodice. Klesarski radnik. Od 1939. godine član URS-ovih sindikata. Član SKOJ-a 1940, a član KPJ od 1942. godine. U NOP aktivno učestvuje od 1941. godine, a u borbu stupio 1942. godine.

BORIS CAFUK, rođen 1923. godine u Zagrebu u radničko-intelektualnoj porodici. Đak poljoprivredne škole. U NOP aktivno radi od 1941. Član SKOJ-a 1941, a borac od 1942. godine.

GABRO PAVLOVIĆ, rođen 1917. godine u selu Maretiću. Obučarski radnik. Od 1935. godine član URS-ovih sindikata. Kandidat KPJ od 1940, a član KPJ 1942. godine. U NOB stupio maja mjeseca 1942. godine u Bilogorski NOP odred.

DRAGEC CINGULIN, rođen 1915. godine u Zagrebu, u radničkoj porodici. Bravarski radnik, Član URS-ovih sindikata 1935. godine. Član KPJ od 1942. U NOB stupio također 1942. godine.

ĐURO VRBANAC, rođen 1917. godine u Petrinji. Potječe iz radničke porodice. Obučarski radnik. Član SKOJ-a 1939. godine. U NOP aktivno uključen 1941. U NOB stupio maja 1942. godine.

IVAN MILIĆ, rođen 1924. godine u Zagrebu, u radničkoj porodici. Tvornički radnik. Član URS-ovih sindikata. Član SKOJ-a 1940, a KPJ od 1942. godine. U NOB je od 1942. godine.

FRANJO ZRINŠČAK, rođen u Zagrebu, pekarski radnik. Član KPJ. U NOP je od 1941, a u NOB od 1942. godine.

LINO DRK, rođen 1922. godine u Ivanić-Gradu, a živio u Zagrebu. Đak. Član SKOJ-a. U NOP uključen 1941. godine, a u NOB stupio 1942. godine.

Socijalni sastav ovih drugova koji su u Slavoniji ušli u sastav naše čete, bio je slijedeći: šesnaest radnika, pet seljaka i četiri đaka. Bili su to mahom mladi, žilavi i hrabri borci koji ni u čemu nisu zaostajali za svojim banijskim drugovima. Svi oni su znali da će naša četa u narednom periodu izvršavati najteže zadatke. Pored toga, oni su sami tražili da uđu u njen sastav. Popuna s takvim borcima bila je značajno pojačanje naših vodova, odnosno čete. Dobili smo, kao što se vidi, i jednu drugaricu. Nadimak »S i t n a«, sasvim je odgovarao njenoj fizičkoj konstituciji. Ali, iako sitna i nježna gimnazijalka, hrabro je učestvovala u svim našim akcijama. Bila je uvijek s nama u borbenom stroju. Pod najžešćom vatrom pružala je pomoć ranjenim drugovima. Zbog toga je među nama uživala velik ugled i poštovanje.

■*

Zadatak za prvu akciju u Slavoniji, dobili smo 29. V 1942. godine. Naređeno nam je da toga dana prije podne, na putu Nova Gradiška—Strmac, postavimo zasjedu i izvršimo napad na neprijatelja koji će jednim kamionom krenuti radi smjene ili pojačanja posade na Strmcu.

Nedaleko od Strmca, u staroj šumi pokraj puta Nova Gradiška—Strmac, Drugi vod naše proleterske čete neprimijećeno je postavio zasjedu. Zaklonjeni iza krupnog drveća, nismo mogli biti otkriveni. Mjesto je bilo vrlo pogodno i pregledno za efikasnu vatru, a da se neprijatelj u momentu napada ne može lako skloniti i izvući. Malo dalje, prema Strmcu, na osiguranju se nalazio vod Slavenskog partizanskog odreda (SPO).

Neprijatelj je ubrzo naišao. Ugledali smo najprije dvojica seljačka kola s konjskom zapregom i petnaestak domobrana kako se kreću iz pravca Gradiške prema nama. Iznenadili smo se, jer smo očekivali kamion s više neprijateljskih vojnika. I dok su se seljačka kola približavala, odjednom se na odstojanju 1 do 2 km od naše zasjede pojavi očekivani kamion pun ustaša.

Komandir voda naše čete Živčić ukazuje na nailazak kamiona i odlučuje da propusti domobrane u kolima, a da sačeka kamion i napadne ustaše.

Neprijatelj se približava, a kod nas raste napetost i spremnost da se na njega bacimo svom žestinom. Dok smo mi puštali kamion da nam priđe što bliže, seljačka kola s domobranima naišla su upravo ispred nas.

I samo što neprijateljski kamion također nije ušao u našu zasjedu, neprijateljska patrola upućena iz Strmca, u susret transportu, otkrila je vod SPO na osiguranju, ispalila nekoliko metaka i upozorila neprijatelja koji je nailazio na našu zasjedu.

Neprijatelj je s kamionom stao. Komandir voda, drug Živčić, odmah je naredio juriš na neprijatelja u seljačkim kolima. Komandirao je paljbu i sam otvorio vatru. Za njim smo svi otvorili kratku vatru. Odmah zatim, poslije nekoliko minuta, sve je bilo svršeno. U toj borbi ubili smo 7 neprijateljskih vojnika, zarobili jednog liječnika, zaplijenili 7 pušaka i nešto materijala.

Kamion sa ustašama povukao se na sigurnu udaljenost čekajući pojačanje iz Nove Gradiške.

S uzvišice u šumi, iznad puta Gradiška—Strmac, nedaleko od mjesta borbe, promatramo put i primjećujemo dugu kolonu kamiona kako juri prema mjestu borbe. Tu se iskrčala jedinica jačine jednog bataljona. Nismo očekivali da će poći za nama u šumu da nas gone. Međutim, na naše veliko iznenađenje, neprijatelj se odmah po iskrcavanju rasporedio i krenuo u napad prema nama, po običaju, otvarajući nasumce žestoku vatru.

Iako je odnos snaga za nas bio krajnje nepovoljan (10:1), ipak je komandir Živčić naredio: »Sačekati neprijatelja, pustiti ga na blisko odstojanje, oplesti ga što žešćom vatrom i tek tada, ako zatreba, povući se...« Rasporedili smo se iza krupnih hrastovih stabala. Kada su prišli sasvim blizu, opet se čula Živčićeva komanda: »Palil!« Otvorili smo žestoku vatru. Neprijatelj se pokolebao, uskomešao i dezorganizirao. Mi smo pošli na juriš. Međutim, neprijatelj je svojom rezervom pokušao da nas zaobiđe, te smo se nakon kraće borbe morali povući. Neprijatelj je također obustavio nastupanje. Vjerojatno je bio iznenađen bliskim i vrućim dočekom.

Stigli smo u Brezovo polje oko 14 sati. Tu nas je dočekaio komandir čete s Prvim vodom i još nekim jedinicama SPO. Razgovarali smo o napadu iz zasjede i kasnijem otporu neprijatelju koji je intervenirao. Slavonski drugovi, koji su nas gledali u toj borbi, divili su se kako naliječemo na neprijatelja, ne obazirući se ni na šta.

Mada uspjeh nije onakav kakav je mogao biti, ipak smatramo da je ova naša prva akcija u Slavoniji — uspjela. Mi smo prošli bez gubitaka, neprijatelju smo nanijeli gubitke, a posada na Strmcu jačine jednog voda ustaša i domobrana, pobjegla je i više se nikad nije vratila. Time je Psunj bio očišćen od neprijateljske posade.

Sutradan rano ujutro, neprijatelj je ponovo krenuo iz Nove Gradiške. Nepogrešivo je išao na naš logor u Brezovu polju, kao da nas je on tu rasporedio, ili kao da ga je vodio netko tko je vidio gdje smo zalagorovali. Neprijetečeno su se privukli do jedne grupe slavonskih drugova koji su doručkovali. Iz neposredne blizine otvorili su na njih vatru i na mjestu ubili nekoliko partizana. Nebudnost je plaćena ljudskim žrtvama. Nepotrebnim žrtvama.

Naša četa je bila nekih stotinjak metara dalje. Kada smo čuli paljbu, brzo smo poskakali i spremili se za borbu. Neprijatelj se za to vrijeme još više približio. Komandir čete Demonja, odmah je rasporedio svoja dva voda i poveo nas u napad bez otvaranja vatre. Kako smo se približavali neprijatelju, njegov- je pucnjava bila sve jača, meci su fijukali i lomili grane iznad glava i oko nas. Kada smo došli sasvim blizu, Demonja je povikao: »Juriš, drugovi!«, pa onda, »Lijevo krilo, desno krilo — zalomi!«. Otvorili smo vatru i pošli na juriš. Neprijatelj nije izdržao, pobjegao je glavom bez obzira, razbacujući opremu i naoružanje. Ipak, nisu svi pobjegli. U gonjenju smo uhvatili nekoliko domobrana, pokupili nekoliko razbacanih pušaka, sanduka municije i još neke opreme. Ovako lakom uspjehu, pridonijela je vjerojatno i muška Demonjina glasina.

Na skroman način, zajedno sa slavonskim drugovima, proslavili smo naše prve akcije i pobjede. Raspoloženje bi bilo i veće da kod slavonskih drugova nije bilo gubitaka. No, bez obzira na to, uspjeh u ovoj akciji imao je i kod nas i kod slavonskih drugova velik moralni učinak.

Doveli smo u logor prve zarobljenike. Bili su preplašeni. Razgovarali smo s njima. Nastojali smo prvo saznati kako je došlo do napada i kako su znali gdje se nalazimo, a zatim i zašto su se tako naglo dali u bjekstvo.

Poslije kraće političke obrade, svukli smo ih i u gaćama pustili njihovim kućama. Na domobrane smo vjerojatno ostavili snažan utisak — najprije žestokom vatrom — a zatim ljudskim postupkom. Znali smo već od ranije da će pričati o onom što su vidjeli i čuli. Obično su pri tome ponešto i uveličali. Bila je to za nas vrlo efikasna propaganda po hrvatskim, još neoslobođenim gradovima i selima. Ustaške glavešine, naravno, neusporedivo bi više voljeli da smo sa zarobljenim domobranima loše postupili ili ih ubijali. Ali, budući da je to izostajalo, ustaše su hapsili i na razne načine maltretirali takve domobrane. Na taj način radili su za nas: hrvatski sinovi su postepeno, sve brže i masovnije dolazili tamo gdje im je bilo mjesto — u redove NOB.

Poseban značaj ove borbe je u tome što je neprijatelj obustavio daljnje olake upade u šumu. Dobivši poštnu lekciju, neprijatelj je počeo izbjegavati šumu i partizane.

S Brezova polja trebalo je da sa Slavoncima krenemo u nove akcije.

Prvi vod se prebacio preko ceste Pakrac—Požega, između Bučja i Kamenskog i 30. maja 1942. godine zalogorovao u Ravnoj gori, blizu sela Budiča. Tu je uspostavio kontakt s vodom Dake Puača, Petra Nenađovića-Oreba, Franje Hemeteka-Lovca i Stanka Prodanovića-Kozaka s kojima je kasnije sadejstvovao u više akcija.

Istovremeno, II vod naše čete na čelu s komesarom čete Mutakom, prebacuje se preko ceste Lipik—Okučani i odlazi na Trokut u logor na Kričkom brdu, blizu sela Kričke. Ovom se vodu već tada na Brezovu polju pridružuje vod SPO. Ova dva voda međusobno su bili čvršće povezani i dejstvovali su kao jedinstvena jedinica. Sastav ovog voda je:

1. Nikola Mazalica-Kiler, komandir	20. Mirko Gemberovski-Alija, polit. delegat
2. Alojz Tencer-Maklja	21. Ferdo Gemberovski-Ribar
3. Duka Bosanac-Koplje	22. Ivan Vrban
4. Vlado Milanović-Had	23. Mile Miličević-German
5. Ilija Stanić-Jug	24. Miodrag Bijelić-Ključ
6. Milan Bijelić-Obilić	25. Petar Stojanović-Brko
7. Petar Krlajić-Tom	26. Ilija Sokolović-Nina
8. Jovo Milaković-Velebit	27. Tomo Balen-Crveni
9. Dragan Germanović-Momak	28. Petar Brujić-Tesla
10. Dragan Grujić-Zmija	29. Joco Drača-Đoni
11. Đuro Drača-Adam	30. Alojz Jelinek-Žarko
12. Rudi Car-Zvrčić	31. Alija Božić-Tarzan
13. Mišo Ljiljak-Brico	32. Petar Bućan-Bučo
14. Sreto Milošković-Crni	33. Josip Stanić-Nerast
15. Joco Grubić-Budo	34. Petar Ostojić-Bjelava
16. Branko Vukotić-Šicar	35. Ljuban Vukotić-Plavi
17. Grujo Kreća-Sjever	36. Mišo Pavlović-Osman
18. Petar Grbić-Dobrotan	37. Ostoja Kesar-Grujo
19. Branko Prica-Smjeli	

(Sastav ovog voda dao mi je njegov pripadnik Miodrag Bijelić-Ključ).

Vodovi SPO, koji su bili određeni za zajedničko dejstvo s našim vodovima, bili su sastavljeni od odličnih boraca, tako da smo zajedno s njima predstavljali jaku snagu. Zbog toga smo optimistički gledali na uspjeh u budućim akcijama.

Logori u koje smo došli bili su, kao i logor Gradina, uređeni s izgrađenim zemunicama i barakama za stanovanje, za kuhinju, radionice i tako pružili sve povoljne uslove za dugotrajniji život boraca.

Čim smo došli na svoj teren, oba naša voda su zajedno s vodovima SPO počeli s izviđanjima terena i neprijatelja, da bismo se što bolje upoznali sa situacijom i uslovima u kojima ćemo dejstvovati u narednom periodu. Upoznali smo najprije komunikacije koje neprijatelj drži i kontrolira, teren u njegovoj okolini, stanje u manjim garnizonima neprijatelja i saznali da iz njih redovno upućuje, jače i slabije izvidnice i patrole. Naročito je strogo kontrolirao teritorij Trokuta, zbog blizine tako značajne komunikacije kao što je pruga i cesta Zagreb—Beograd.

Odmah poslije kratkog upoznavanja sa situacijom na terenu, krenuli smo u akcije. Već 2. VI 1942. godine, zajedno sa slavonskim drugovima, likvidirali smo ustaško-domobransku posadu u Bučju, zapalili općinsku i školsku zgradu koje je neprijatelj koristio. Dva dana kasnije, napali smo i likvidirali ustaško-žandarmerijsku posadu u Bastajima, na pruži Daruvar—Virovitica. Ubrzo poslije toga, napali smo ustašku posadu u Poljanskoj. Borba je trajala dva sata. Ubijeno je 12 ustaša. Zaplijenjeno je 12 karabina, 950 metaka, 1 pištolj, 4 bombe i 7 pari cipela.

Poslije toga produžili smo sa zasjedama na komunikacijama i likvidacijama neprijateljskih patrola upućenih u kontrolu komunikacija i terena oko njih. Postavljali smo zasjede skoro svaki dan. I kada su neprijateljske patrole i izvidnice naišle, bile su lak plijen naših vodova. Tako smo u kratkom roku pohvatali i razoružali veći broj neprijateljskih patrola i izvidnica, zbog čega je neprijatelj prekinuo praksu upućivanjem malih patrola i izvidnica.

Neprijatelj je zbog prethodnih gubitaka patrola slabijeg sastava nastavio patroliranjem i kontrolom komunikacija s jačim snagama. Tako smo, na primjer, preko naše obavještajne službe saznali da će neprijatelj 8. VI 1942. krenuti u patrolu iz Čaglića za Bijelu Stijenu s odredom jačine 50—60 vojnika. Saznavši za to naš Drugi vod i vod Prvog bataljona SPO postavili su toga dana još u jutarnjim časovima, zasjedu između sela Bjelanovca i D. Čaglića. Proleterski vod je rano ujutro postavio zasjedu za napad, a vod Prvog bataljona SPO zauzeo je položaj za zaštitu nešto iza nas i desno prema čagliču, ukoliko bi neprijatelj naišao i šumskim putem, koji se protezao paralelno s putem na kojem je proleterski vod postavio zasjedu.

Oko šesnaest sati naš osmatrač javlja da iz pravca Donjeg Čaglića nailazi neprijateljska kolona (50 vojnika) s prethodnicom od 10—15 vojnika. Sve u svemu, oko 70 vojnika. Svi smo se obradovali i mislili: to je mala snaga za nas, da je i nešto veća, ne bi predstavljala problem za napad iz zasjede. Računali smo da ćemo neprijatelja naprosto zbrisati. Komandir voda naređuje da se neprijateljska prethodnica propusti, a čeka glavnina. Prolazi prethodnica — mi je promatramo. Vidimo je sasvim dobro kako prolazi pored nas. Glavnina

tek prilazi desnom krilu naše zasljeđe. S nestrpljenjem čekamo da neprijatelj pride još kojih stotinjak metara i da ga napadnemo. Ali, iznenadi nas prera-na vatra Slavonskog voda na neprijateljsku patrolu. Čuvši paljbu, neprijateljska glavnina najprije zastade, a zatim se poče zaklanjati. Ali, prije nego što je stigla do zaklona, proleterski vod otvara žestoku vatru. Od te vatre palo je šest neprijateljskih vojnika, a četvorica su ranjeni. Ostali su se raspršili i kao vrapci razbježali na sve strane. Druga desetina je zatim počela da progoni neprijatelja koji se povlačio prema Čagliću. Neprijatelj pokušava da nas vatrom zadrži. Od te vatre je pao Dragan Radulović-Baborječanin, puškomitraljezac Druge desetine. Produžili smo gonjenje sve do blizine Čaglića. Prva desetina je također uporno progonila neprijateljsku prethodnicu i pokušala da one bliže pohvata. Najdalje je istrčao neustrašivi Lazo Dragaš, u namjeri da uhvati jednog ustašu živog. Međutim, kad se ustaša dokopao zaklona, naglo se okrenuo, opalio metak na Dragaša i ranio ga u desno rame.

Dragan Radulović je bio krojački radnik, divna, vesela priroda, hrabar i vješt borac. To je bila prva žrtva iz redova proleterske čete u Slavoniji. Također i drug Dragaš je bio naš prvi ranjenik u Slavoniji. No, iako ranjen, drug Dragaš nije napustio vod. Previjao se u vodu i tako produžio borbu. Ni veće rane nisu mogle izbaciti naše proletere iz stroja. Samo su teški ranjenici izlazili iz stroja. To je postala tradicija naše čete.

Takvom aktivnošću ubrzo smo onemogućili neprijatelja da nesmetano koristi i kontrolira komunikacije i teritorij oko njih, kao i da održava kontakt između pojedinih garnizona i posada. Time smo ga prisiljavali da napusti neka manja mjesta u koja smo odmah ulazili i sve se više približavali većim neprijateljskim garnizonima. Spriječivši neprijatelja da se slobodno kreće komunikacijama i terenom oko njih, slobodni teritorij je znatno proširen, naročito u rajonu Kamenskog.

Još se nismo ni snašli na ovom terenu, a već smo dobili naređenje za povratak u Brezovo polje. Nismo znali zbog čega se vraćamo. Pretpostavljali smo da se radi o nekoj krupnijoj akciji. U Brezovo polje stigli smo 15. juna 1942. godine. Tu su se sada ponovo sreli Prvi i Drugi vod naše proleterske čete. Mada nismo dugo odvojeni, zbog ponovnog susreta, radosti nije bilo kraja. Na brzinu smo se raspitivali kako je na kom terenu. Sada smo tu sreli i neke druge jedinice SPO koje do tada nismo imali prilike vidjeti. Ubrzo smo saznali zbog čega smo došli u Brezovo polje. Saopćena nam je odluka da će se u toku noći izvršiti napad na Novu Gradišku, u kojoj se nalazi pripremna bojna, čiji raspored i obezbjeđenje dobro znamo. Koliko se sjećam, rečeno nam je da ćemo imati vodiče koji poznaju teren, raspored neprijatelja i njegove znakove raspoznavanja.

Zamisao je bila da se jedan odred koji će sačinjavati naša četa, kamuflira u domobrane, pride neprijatelju, razoruža obezbjeđenje, a iza nas da brzo upadnu u kasarne ostale jedinice i razoružaju neprijatelja prije nego što shvati varku.

Naša četa je za zadatak takve vrste imala domobranske kape koje smo sa sobom ponijeli još s Banije. Kada su nas ostali drugovi vidjeli sa domobranskim kapama, govorili su nam da tako obučeni možemo svakoga prevariti.

Pred naš stroj stao je Demonja i rekao da za specijalne zadatke u okviru predstojeće složene akcije, kao što je razoružanje stražara, upad u stražaru i

razoružanje straže, te brz upad u kasarnu i razoružanje neprijatelja prije nego što se snađe, traži dobrovoljce koji se osjećaju sposobnima da takve zadatke izvrše. Nato su prvi istupili pojedinci, a zatim su im se pridružili svi borci naše čete, bez izuzetka. Zaista, svi su mogli i htjeli sve. Ali, kako za neke specijalne zadatke nije bila potrebna cijela četa, Demonja je između nas izabrao samo potreban broj. Poslije toga su formirane grupe prema zadacima. Znam da je u prvoj grupi za likvidaciju stražara bio drug Milan Joka; on ju je zapravo predvodio. Ja sam se nalazio u drugoj grupi, koja je trebala da poslije likvidacije stražara upadne u stražaru i brzo razoruža posadu i pokida veze. U jednu kasarnu je trebalo da upadne ostatak naše čete, a u drugu neke jedinice SPO. Dio SPO ostao je za obezbjeđenje.

Poslije ovih objašnjenja, posjedali smo i spremni čekamo na polazak. Prije sumraka smo se ponovo postrojili. Činilo mi se da su se tada postrojili svi partizani Slavonije. Stajali smo u stroju veseli, mladi, snažni i spremni na sve.

Komandiri daju posljednja objašnjenja. Krenuli smo u grupama u pravcu Nove Gradiške. Na čelu se kretala grupa Milana Joke, zatim ona koja će upasti u stražaru, pa oni koji će dalje krenuti prema pojedinim objektima...

Primakli smo se u sumrak sasvim blizu Nove Gradiške. Onda je stiglo naređenje da se zaustavimo i posjedamo pokraj puta i čekamo. Promatrao sam put koji se protezao prema Novoj Gradiški. Pod slabim osvjetljenjem grad se nazire. Nitko iz grada nije izlazio u to doba, jer kad padne mrak, neprijatelj se ne usuđuje izlaziti. Ali, da je u ovom momentu netko i krenuo, mi smo za taj slučaj imali pripremljen postupak.

Sjedili smo i čekali, čekanje se odužilo. Okruživali su nas divna priroda, mirisne livade i zeleno bujno žito. U drugim prilikama, kada tako negdje noć; zastanemo, odmah pozaspemo. Ali, ovoga puta, san nikome nije išao na oči. Ja sam, na primjer, mislio samo na ono što me čeka i o tome kako ću izvršiti zadatak. Zamišljao sam sliku stražara, kojeg drug Joka mora tiho likvidirati, kapiju koju moramo proći ili preskočiti, usnule i zbunjene neprijateljske vojnike koje ćemo iznenaditi i razoružati. Nisam se plašio, ali sam se pribojavao da nešto ne uradim dobro, jer ova borba nije bila obična. Ovdje sam, naime, imao konkretan zadatak i zbog toga sam osjećao veću odgovornost. Kad sam sve misli sveo na jednu, zaključio sam da je najvažnije brzo i odlučno djelovati. Iznenadenje je najhitniji vojnički princip. Vjerovao sam da ja mogu i znam izvršiti takav zadatak. Ta spasonosna misao odagnala je sve sumnje, toliko me umirila i malo je trebalo da zaspim. Uvijek mi je tako bilo, kad se oslobodim sumnji i osjetim da mogu izvršiti zadatak. Tada se oslobodim svakog straha i osjećam se jednostavno svemoćnim. Ali, najednom čujem iz daljine najprije samo kao šapat, pa sve jasnije i jasnije — naređenje za pokret. Umjesto naprijed, vidim, pored mene prolaze drugovi koji su bili na čelu kolone, vraćaju se nazad. Bio sam znatizeljan, pa sam zapitkivao zašto se vraćamo. Objašnjeno nam je da je u Novu Gradišku toga dana došla neka nova jedinica kao pojačanje, te se time prethodna situacija bitno izmijenila. Svima nam je bilo žao, jer smo očekivali i željeli svoj uspjeh. U zoru smo se svi ponovo vratili u Brezovo polje.

Tog dana nalazili smo se iznad sela šnjegavića, na istočnim padinama Psunja. Netko nas je obavijestio da se prema nama kreće neka kolona naoružanih ljudi, raznoliko obučениh kao partizani. Odmah se logički postavljalo pitanje: odakle i koji su to partizani za koje mi ne znamo? Zbog toga smo

mislili da se neprijatelj kamuflirao u želji da nas iznenadi. Pomislili smo i na to da se možda odnekud u Slavoniju nisu prebacili četnici. Ne znajući o kome se radi, komandir je odmah u susret nepoznatoj koloni uputio izviđače, a ostalima je naredio da se pripreme za borbu.

Naši izviđači brzo su uspostavili kontakt s prehtodnicom kolone. Vođa prehtodnice rekao je našim izviđačima da je njihova jedinica Krajiški proleterski bataljon. Po svemu im se moglo vjerovati. Ipak su naši izviđači naredili da se kolona zaustavi i sačeka, a da samo rukovodioci jedinice pođu u komandu naše čete.

Rukovodstvo koje je s našom komandom uspostavilo kontakt činili su: Branko Vuković i Avdo Čuk. Poslije uspostavljenog kontakta i razgovora s komandom bataljona, ustanovilo se da se zaista radi o Krajiškom proleterskom bataljonu koji se 13/14. IV 1942. godine iz Bosne prebacio preko Save u Slavoniju, na sektor Pričac—Živinac, istočno od Slavonskog Broda.

Bosanski proletari ispričali su nam kako je njihov bataljon na Motajici vodio vrlo teške borbe s četnicima. U tim borbama, pretrpjeli su velike gubitke. Među ostalima, poginuli su komandant bataljona Zdravko Čelar i komesar Esad Midžić. Pritisak četnika bio je tako jak da se na sektoru Motajice dalje nisu mogli održati. Bili su stoga prinuđeni da se probiju preko Save u Slavoniju. To im je, uz teške borbe, nekako i uspjelo.

Od dugih i napornih marševa i teških borbi koje su duži period neprekidno vodili, vidjelo se, bili su i borci i rukovodioci strašno iscrpljeni. Na njima se vidjela i potištenost za izgubljenim drugovima. Ali, rekao bih, još su više bili potišteni zbog toga što su se morali povući i prinudno prijeći iz Bosne preko Save u Slavoniju i tako prekinuti izvršenje svog zadatka. Međutim, iako iscrpljeni, davali su utisak hrabrih i odvažnih boraca, što su poslije dokazali u višemjesečnim borbama i sađejsvu sa slavonskim borcima i banijskim proleterima.

Iz Brezova polja ponovo smo se vratili na svoje terene da nastavimo započetim akcijama. Naša prethodna vojna i politička aktivnost, konstatirali smo, započela je vrlo uspješno. Ali, za kratko vrijeme, ponovo su se ispoljili svi nedostaci logorovanja u šumi, koji su smetali većem uspjehu. Prije svega, iz logora u šumi nije se mogao stvarati i širiti slobodni teritorij, jače širiti utjecaj na mase i podsticati ih na otvoreni otpor i na brojnije uključivanje u borbene jedinice.

Na osnovi tih i ranijih iskustava, riješeno je da napustimo logorovanje u šumi, da se spustimo u sela, uspostavimo neposredan kontakt s narodom i odatle dalje razvijamo borbenu aktivnost, da s narodom politički radimo. Banijski proletari bili su oduvijek za takav način borbe. Kod Prvog voda pri izlasku iz šume, napuštanja logora i odlaska u sela — nije bilo problema i teškoća, štoviše, vod kojim je komandirao Dako Puač, već je i prije našeg dolaska napustio logorovanje u šumi i djelstvovao u selima rajona Kamenskog i Bučja, pa se njemu naš Prvi vod jednostavno priključio.

Međutim, kod komandira Slavonskog voda Prvog bataljona — Kilera, bilo je izvjesnog zaziranja od takve odluke. On je davao već ranije poznata obrazloženja koja smo više puta slušali. Govorio je da će zbog našeg odlaska u sela nastradati narod. »Istina je«, rekli smo mu, »da će neprijatelj pojačati repre-

salije, ali znamo iz našeg iskustva s Banije da se narod može uspješno sklanjati ispod neprijateljskih represalija i izbjeći uništavanje.« On je tvrdio također da će naša pojava i ostajanje u selu izazvati uzbunu kod naroda. Mi smo, međutim, cijenili da će nas narod dobro primiti, shvatiti potrebu razvijanja NOB, prihvatiti način borbe s kojim ćemo ga upoznati. Zasnivali smo svoju tvrdnju na osnovi nekoliko prethodnih utisaka prilikom susreta s narodom, koji je svakom prilikom izražavao spremnost za borbu; da u njoj učestvuje i podnese žrtve za svoje oslobođenje. Kiler je onda tvrdio da će nas neprijatelj lakše otkrivati i uspješnije voditi borbu protiv nas. Odgovorili smo mu na to da napuštanjem logora možemo razviti daleko veću i uspješniju vojnu i političko-propagandnu aktivnost nego iz logora, a napade jačih snaga neprijatelja lakše izmanevrirati. Osim toga, kad predemo u sela — govorili smo — svako selo je naš logor ,koji nam pruža svestranu pomoć: ishranu, smještaj, njegu ranjenika, pomoćne straže, izviđanja i obavještenja svih vrsta. Napokon, i s psihološke strane to je bolje, jer narod voli da vidi svoju vojsku, osjeća se jačim i sigurnijim, pa makar povremeno morao s njom i da se povlači ispred jačeg neprijatelja.«

Zbog osjetljivosti samog problema, održali smo sastanak partijskih ćelija.

Komunisti su ovu odluku jednoglasno prihvatili.

U vezi s tim, dogovorili smo se da na mitinzima i u pojedinačnim kontaktima, s narodom budemo krajnje otvoreni; narodu ćemo reći da u interesu što skorijeg oslobođenja moramo širiti našu borbu; u nju se moraju uključiti široke narodne mase, kako bismo stvorili nove i veće partizanske jedinice; otvoreno ćemo reći ljudima da će u borbi biti žrtava, ali će žrtvama biti kraj samo ako se budemo svi zajedno borili; u protivnom, žrtvama, patnjama i ropstvu, nikad neće biti kraja. Treba im reći i to da će našom aktivnijom i masovnijom borbom i neprijatelj pojačati represije, ali ćemo mi na kraju ipak pobijediti, jer nema te armije koja može pobijediti ujedinjen pobunjeni narod. Tako će se morati raditi sve dotle dok neprijatelju ne naneseemo veće gubitke i ne budemo jači od njega. Treba im otvoreno reći da neprijatelj može opljačkati i spaliti sela, ali se i takve žrtve za oslobođenje moraju podnijeti. Važno je da ljudi ostanu u životu, a onda ćemo zbratimljeni — u slobodi — lako izgraditi nova, ljepša sela i gradove.

Sutradan, poslije donošenja odluke, naši vodovi su napustili logore, otišli u sela i uspostavili neposredan kontakt s narodom. Budići i Kričke su prva sela u koja ulazimo poslije napuštanja logora. Drugi vod proletherske čete i vod Prvog bataljona SPO, stigli su prije zalaska sunca, postrojili se usred sela s razvijenom crvenom zastavom čekajući raspored. Narod je iznenađen time što su partizani danju u selu, ali je i radostan. Čuje se, narod govori kako nas je mnogo. I primili su nas radosno i bez ikakva straha od neprijateljskih represalija.

Ukazali su nam gostoprimstvo i pružili svaku uslugu i pomoć. Večera koju su nam pripremili, bila je prava gozba. Prvo su nas u svakoj kući, pa i u najsiromašnijoj, ponudili rakijom, zatim poznatim slavonskim kobasicama, šunkom i na kraju vinom. Tko nije imao svoga, kupio je za tu priliku. Kako piće nismo smjeli sami uzeti, uputili smo naše domaćine na najstarijeg u grupi. On je od domaćina uzeo piće i svakom podijelio po čašu, ostalo je vratio. To ih je nemalo začudilo, ali i povećalo naš ionako velik ugled u njihovim

očima. Za vrijeme večere i poslije, razgovarali smo s našim domaćinima, naravno, prvo o situaciji na frontovima i NOB u našoj zemlji. Primijetili smo da kod naroda za to vlada velik interes, jer su do tada i o NOB i snagama koje je vode, imali samo uopćene predstave.

Poslije večere, ostali smo u selu da prespavamo. Smjestili smo se u dva štaglja, obezbijedivši se potrebnim brojem stražara i patrola. Sjećam se da su nam odbornici ponudili da za patrole odrede neke mještane, kako bismo se mi bolje odmorili. Ovo je za Banijsku proletersku čet, od dolaska u Slavoniju, bila prva prespavana noć u selu.

Sutradan, u pratnji naših domaćina, okupila se četa proletera. Okružili nas stariji ljudi i omladina. Djevojke su očarane našim izgledom. Pred okupljenim svijetom smo se postrojili i razvili crvenu zastavu. Bio je to zaista svečan i radostan trenutak. Narod se neobično obradovao i s mnogo više vjere gledao u svoju i našu pobjedu.

Stojimo u stroju i gledamo prema Kričkom brdu, gdje smo do tada živjeli u logoru. Mislimo, život u šumi i logoru sada je prošlost, više tamo nećemo da bismo ondje živjeli. Napuštamo selo, ali se ovoga puta nismo uputili prema Kričkom brdu kao ranije, nego preko polja, u selo Subocku da uspostavimo neposredan kontakt i s narodom ovog sela. Za razliku od dotadašnje prakse slavonskih partizana, koji su u ova sela ulazili samo noću, mi smo išli usred bijela dana pod razvijenom zastavom i pjevali revolucionarne pjesme. Neka narod vidi i čuje svoje borce, a neprijatelj, ako nas čuje, neka zna da mu najavljujemo otvorenu borbu i da ga se ne bojimo.

U selo Subocku ušli smo nešto prije podne — po lijepom, sunčanom i toplom danu. Prva su nas, kao i obično, ugledala seoska djeca i istrčala nam u susret. Stali smo usred sela. Ubrzo se oko nas okupilo gotovo sve stanovništvo; veliko i malo, staro i mlado. Uskoro su stigli i oni koji su bili u polju na radu. Ostavljali su posao i žurili kući da nas vide. Cio taj dan, narod se nije odvajao od nas.

U popodnevnom časovima, kada je vrućina malo popustila, okupljenom narodu održao je govor komesar naše čete. Govorio je trezveno, pošteno i toplo o potrebi odlučne borbe protiv okupatora i učešća u njoj širokih narodnih masa, o svemu drugom, kako smo se već ranije dogovorili. To je bio prvi miting koji smo održali u Slavoniji.

Poslije mitinga, priredio je narod veliko slavlje u čast našeg dolaska. Pjevale su se pjesme, svirala je muzika, igrao se poznati slavonski drmeš i taraban; te smo igre i sami brzo naučili. Čule su se zajedničke borbene pjesme omladine i naših boraca. Pomiješali se proleter i s narodom. Šezdeset proletera — šezdeset malih komesara — u živom i srdačnom razgovoru sa stanovnicima sela Subocke.

Sudeći po reakciji naroda najviše se dopala pjesma:

*Bezglavniče zvani poglavniče
Ispod nogu tlo ti se izmiče,
Nećeš uteć' nit' iznijeti glave,
Naše ruke tebe čvrsto dave.*

Zatim:

*Omladino diko našeg roda,
Od tebe se traži ponajviše,
Da se gadni taj fašizam briše,
Ti ćeš donijet sreću i slobodu,
Hrvatskome i srpskome narodu.*

Ostali smo još jedan dan u ovom selu. Zadržavali su nas da ostanemo i dalje, ali se mi nismo mogli dugo zadržavati. Na rastanku su nam darivali rublje, čarape, peškire i si. Bilo je i novog rublja koje kao da je bilo izvađeno iz djevojačke škrinje za udaju. Kada smo polazili, ispratili su nas riječima blagoslova i lijepih želja za sretan put, uspjeh u borbi i skori povratak u selo i njihovu gostoprimljivu sredinu.

U toku sljedećih nekoliko dana obišli smo s Prvim vodom velik broj sela u rajonu Bučja, Kamenskog i Vučjaka, a s Drugim vodom u rajonu Trokuta. Od tih sela dosta je bilo onih koja prvi put vide partizane. Može se onda zamisliti što je za njih značio naš dolazak.

Posvuda smo održali mitinge istog sadržaja. Poslije toga se svuda ponovilo isto što je bilo u Subockoj; srdačni razgovori o svemu, zatim veselje, zabave, ples i čašćenje. Poslije posjeta ovim selima, vijesti o nama, o našoj pojavi, širile su se vrlo brzo. Glasovi u narodu pretvorili su nas u snagu nekoliko puta veću nego što smo doista bili. Prema tim glasovima, bilo nas je nekoliko stotina. Tome se narod radovao, a neprijatelj strahovao.

Ona sela koja nismo obišli, također su željela da nas vide. Iz njih su dolazili predstavnici partijskih organizacija, NOO, NOF, žena i omladine, da nas pozovu da i k njima dođemo, da nas narod vidi i čuje.

Pokazalo se tako da je strahovanje da nas narod neće dobro primiti, bilo neosnovano. Bilo je, doduše, i pojedinaca koji su strahovali za svoju glavu i imovinu. Oni su obično pitali: »Što ćemo mi kad vi odete, ili ako naiđu ustaše i Nijemci?« Ali, mi za takve nismo mnogo marili.

*

Obezbijedivši podršku naroda, usporedio s političkim radom, naši vodovi su sada svaki na svojem teritoriju i u duhu dobivenih zadataka, ponovo razvili vrlo intenzivnu vojnu aktivnost.

Drugi vod naše čete i vod Prvog bataljona SPO izvršili su 16. VI diverzantsku akciju na šumsku željezničku prugu Novska—Potok, kojom prilikom je uništena lokomotiva sa 17 vagona. Četiri dana kasnije, na željezničkoj stanici Poljana, između Banove Jaruge i Daruvara, razoružana je ustaško-domobranska pratnja, uništena kompozicija teretnog voza sa 20 vagona i lokomotivom, srušena željeznička pruga na nekoliko mjesta. U isto vrijeme je nekoliko sličnih akcija na svom terenu izvršio Prvi vod naše čete.

Poslije naših prvih uspješnih akcija, neprijatelj je povukao sve manje posade s teritorija na kojem smo djelovali, koncentrirao ih u nekoliko garnizona na važnim komunikacijama. Sasvim je prestao izlaziti iz tih garnizona manjim snagama. Kasnije ćemo vidjeti, odlučio se za pripremu snažne ofanzive, kojom bi uništio partizanske snage i NOP Slavonije. Manje posade je osta-

vio, još samo dublje na teritoriju koji je kontrolirao, pretpostavljajući da se mi nećemo odlučiti dublje prodirati na taj teritorij, održavati se na njemu i vršiti upade.

Povukavši se u veća mjesta, neprijatelj odlučuje da se u njima utvrdi, snabdije većom količinom municije i odatle brani od naših eventualnih napada, a izlazi iz njih samo jačim snagama. Naročito dobro organizira obranu Spanovice, Kamenskog i Orljavca na putu Pakrac—Slavonska Požega i na putu Pakrac—Okučani—Bijele Stijene i Čaglic za koje je pretpostavljao da bismo ih mogli napadati. Najvažniji položaj mu je bio u Kamenskom, jer se nalazi u centru Slavonije, između Psunja i Papuka, na raskrsnici važnih puteva Pakrac—Kamensko—Slavonska Požega i Kamensko—Voćin—Podravska Slatina, čijim držanjem je zajedno s posadama u Španovici i Orljavcu kontrolirao komunikaciju Pakrac—Slavonska Požega i stanovnike oko njih, a s posadom iz Voćina, komunikaciju Kamensko—Podravska Slatina, te tako razdvajao naš slobodni teritorij i naše snage na Psunju i Papuku, otežavajući vezu između njih. Stoga je neprijatelj, pošto-poto htio zadržati Kamensko u svojim rukama.

Time su se uslovi za daljnju borbu bitno izmijenili.

Učvrstivši svoje položaje, neprijatelj je smatrao da mu ne možemo ništa. Počeo je čak i prijetiti da će nas uništiti, ako se usudimo napasti ga. U tim prijetnjama naročito se isticao zloglasni zapovjednik posade u Kamenskom, satnik Petranović, prozvan u narodu Palija. Kad je te prijetnje čuo naš komandir Demonja, on mu je uzvraćao istom mjerom. Razmijenjeno je čak i nekoliko prijetećih pisama s jedne i druge strane, s mnogo prijetnji, gorčine i uvreda. Ali, mi smo i u tom na neki način, vidjeli svoju pobjedu, jer čim je, inače uobraženi neprijatelj, počeo s nama da se dopisuje, bio je to znak da se ne osjeća više tako siguran kao prije..

Ocijenivši novonastalu situaciju, štab Treće operativne zone smatrao je, da je potrebno mijenjati dosadašnji način djelovanja, od zasjeda i napada na manja mjesta, prijeći na likvidaciju pojedinih većih i utvrđenih neprijateljskih garnizona i vršiti dublji prodor na teritorij koji neprijatelj kontrolira, radi likvidacije manjih posada koje je neprijatelj tamo još držao.

Budući da se Kamensko nalazi u centru Slavonije i slobodnog teritorija, kao kost u grlu, smatrao je štab zone da je Kamensko prvo mjesto koje treba napasti i likvidirati neprijateljsku posadu, te tako proširiti slobodni teritorij, čvršće njime zagospodariti, stvoriti uslove za daljnji brži razvoj NOP na tom teritoriju, jer sve dotle dok se ne likvidira i ne osvoji ovaj neprijateljski garnizon, ocijenio je štab zone, nije se moglo računati da je teritorij u centru Slavonije, između Psunja i Papuka, potpuno slobodan.

Odlukom Treće operativne zone, Nikola Demonja, komandir Banijske čete, dobio je zadatak da s Banijskom proleterskom četom i vodom Slavonaca Dake Puača (oko 100 boraca sa šest puškomitraljeza i veoma malom količinom municije i bombi), noću 21/22. VI 1942. godine, izvrši napad na neprijateljski garnizon u Kamenskom i likvidira ga.

Vodovi Pere Nenadovića-Oreba, Franje Hemeteka-Lovca, Stanka Prodano-
vića-Kozaka, dobili su zadatak da postave osiguranje prema Pakracu, a Krajiški proleterski bataljon prema neprijateljskom garnizonu — Orljavcu i Slavonskoj Požegi.

Neprijatelj je u Kamenskom imao jednu satniju ojačanu pratećim oruđima. Oko Kamenskog, u pravcu mogućeg napada, neprijatelj je izgradio nekoliko bunkera, postavio žičane prepreke i minska polja. U samom mjestu je sve zidane zgrade (žandarmerijsku stanicu, školu, šumariju, mlin) podesio za obranu, pretvorio u prava utvrđenja i međusobno povezao sistemom vatre, tako da se uzajamno mogu štititi i ispomagati u borbi. Satnija je bila naoružana karabinima, s desetak puškomitraljeza, jednim teškim mitraljezom, snabdjevena je većom količinom municije, bombi i granata, tako da su se mogli boriti više dana.

U garnizonima Pakraca i Slavonske Požege, iz kojih može uslijediti intervencija, neprijatelj je raspolagao s više hiljada vojnika. Zato se od nas zahtijevalo da napad bude silovit i brzo izveden, kako bi prije intervencije izvana garnizon bio likvidiran.

Dakle, neprijatelj je u obrani raspolagao neusporedivo većim snagama od naših koje su napadale. To je pred Demonju i komandire vodova, kao i svakog borca, stavljalo velike teškoće i probleme, tražilo maksimum zalaganja u borbi.

Rukovođenje cjelokupnom akcijom na Kamensko, pripreme i izvođenje akcije, preuzeo je lično drug Franjo Ogulinac-Seljo. Zbog toga je došao kod Demonje, kojeg je neobično cijenio i volio, da mu pomogne u pripremi i izvođenju napada, da mu prenese svoja velika iskustva i znanja i tako pridonese njegovu osposobljavanju za rukovođenje krupnijim, težim i složenijim akcijama. Seljo je od Demonje očekivao mnogo. Ne bez razloga. Upoznao ga je dobro na putu od Banije preko Bosne.

Prije svega, Demonja je volio da napada, a ne da se brani. Tu Demonjinu osobinu drug Seljo je naročito cijenio, zbog čega je i inzistirao da baš on rukovodi ovom akcijom i napadom. Demonju je posebno obradovalo i to što mu se pruža prilika da pokaže Petranoviću da se nije hvalisao kada mu je obećavao da će ga uništiti.

Odmah je pozvao komandire vodova i desetare, saopćio im naređenje i naredio da se sprema za odlazak u izviđanje. U izviđanje ih je sve zajedno poveo drug Seljo. Popeli su se na uzvišenje Blažuj, koje je dominiralo nad Kamenskim i cijelim terenom uokolo, s njega se sve vidjelo kao na dlanu. Njihova pažnja bila je skoncentrirana na vanjska utvrđenja: rovove, žičane prepreke, zatim na žandarmerijsku kasarnu, školu, šumariju i mlin.

Poslije detaljnog izviđanja, razgovaralo se o raznim kombinacijama za izvršenje zadatka. Mnoge su bile neizvedive, pa su i odbacivane. Na kraju, odlučeno je da banijski proleter napadaju od sela Mijače i preko rječice Orljave, te puta Pakrac—Kamensko—Slavonska Požega na žandarmerijsku kasarnu, školu, šumariju i mlin, gdje je glavna snaga neprijatelja. Vod Dake Puača dobio je zadatak da napada duž puta Vučjak—Kamensko i rječice Brzaja, prema raskrsnici koju je neprijatelj također utvrdio i zaposjeo. Zadaci su detaljizirani i konkretizirani po desetinama. Zaključeno je da akciju treba izvršiti tokom noći, jer snaga za dužu borbu nemamo.

Demonja je bio oduševljen ovom odlukom kao da je već vidio uspješan i sretan kraj izvršenja dobivenog zadatka. Pravio je čak i sebi svojevrzne šale. Kad je, naime, drug Dako Puač primijetio da vodnik Dušan Kreća nije ništa ucrtao ili zapisao od onoga što su izviđali i o čemu su se dogovorili, Demonja mu je odgovorio: »Što će da piše, zar ne vidiš kolika mu je glava?«

Neposredno prije napada, izvršene su detaljne vojničke i političke pripreme. Svaka desetina je dobila svoj pravac i objekt napada. Čak su i pojedini borci, naročito puškomitraljesci, dobili konkretne zadatke.

Prvi vod Banijske proleterske čete, kako je i naređeno, pošao je u napad iz sela Mijača. Kada se približio samom mjestu napada, razvio se u strijelce. Produžili su s približavanjem vrlo oprezno. Bili su još daleko, kad odjednom zeleno-bijeli, oštar odsjaj ispaljenih raketa zaslijepi oči. Svjetlost je još treperila gasеći se. Zatim, kao da su se otrgli s lanca, zaštektaše neprijateljski mitraljezi. Izgledalo je u prvi mah da su primijetili naše približavanje. Ali ne, to je bila samo uobičajena neprijateljska noćna pucnjava za rastjerivanje straha.

Naš vod se i dalje mirno približavao ne otvarajući vatru. Došao je već blizu vanjske obrane neprijatelja i stražara. Sada su neprijateljski mitraljezi pojačali paljbu i tukli ludom žestinom. Izgledalo je da bezbrojno mnoštvo bičeva svirepo šiba vlažan mrak.

Tek kada smo se sasvim približili, otvorili smo vatru. Od te vatre najprije su pali stražari, kojima smo se neopaženo privukli. Rakete koje su sada ispaljivali u nebo, samo su im štetile. Svjetlost je otkrivala njihove objekte. Sada je naša paljba stalno rasla, koncentrirala se i zgušnjavala. Borba se vodila očajnički — grčevito. Neprijateljski mitraljezi su se pojavljivali sve češće. Obje strane su dostigle vrhunac napetosti. Žurili smo se da što prije prodremo u unutrašnjost neprijateljske obrane i po mogućnosti spriječimo neprijatelja da zaposjedne centar naselja i čvrste objekte pogodne za žilavu obranu. A neprijatelj je nastojao da nas zaustavi, uništi ili barem odbije.

Međutim, u tome nije uspio; ni da nas zaustavi, ni da nas odbaci. Naprotiv, mi smo relativno brzo uništili njegovu vanjsku obranu. I kada je neprijatelj vidio da je vanjska obrana pala, požurio se da zauzme utvrđene objekte s namjerom da im njih pruži odlučan otpor. To je uspio i iz njih je vatrom brisao sve prilaze.

Demonja je zajedno s drugom Seijom, od samog početka, pažljivo pratio tok napada svih vodova, spreman da intervenira na vrijeme, kako ne bi došlo do zastoja u napadu. Kada je pala vanjska obrana, Demonja je odmah došao da organizira daljnji napad Prvog voda Banijske proleterske čete na utvrđene objekte, iz kojih je neprijatelj pružao žestok otpor, a od čijeg uspjeha je zavisio uspjeh cijele akcije.

I pored izričite zabrane druga Selje, on se lično umiješao u borbu. To je snažno djelovalo na moral boraca. Podstaknuti njegovim primjerom, proletari su činili nemoguće. Pod sigurnom zaštitom vatre puškomitraljezaca Petra Arbutine i Luke Škrinjara, koji su tukli po prozorima i puškarnicama, prišli su proletari do samih objekata u kojima se neprijatelj nalazio i bacali bombe kroz prozore. Zatim su Ivica Bujić i Milan Joka, pod pljuskom neprijateljske vatre, pretrčali cestu i zašli sa zadnje strane jedne zgrade odakle nije bila efikasno branjena. Ta zgrada je brzo pala. Time je bio poremećen neprijateljski sistem obrane. Poslije se prebacila slijedeća grupa boraca; od ove zgrade brzo smo napredovali i osvajali ostale iz kojih se neprijatelj grčevito branio. »U zgradi u kojoj sam bio sa grupom boraca«, pričao mi je komandir Prvog voda Banijske proleterske čete, »našao se i Milan Joka«. »Dok smo razmišljali kako zauzeti posljednju sobu iz koje je neprijatelj pružao otpor, odjednom pride krupnim koracima visoki Milan Joka s puškomitraljezom, zgrabi kvaku na vratima, širom ih otvori i sasu rafal u sobu iz koje je neprijatelj davao otpor. Tada u sobi nastaje tišina, a zatim iznutra viču da se predaju.«

Poslije toga napad je prenesen na mlin i raskrsnicu puteva odakle je neprijatelj još uporno pružao otpor. Zajedno sa vodom Dake Puača likvidirali smo i preostale tačke otpora. Tako je zauzeto cijelo mjesto.

Drug Dako Puač, komandir voda Drugog bataljona SPO, o napadu svoga voda koji je napadao na Kamensko od Vučjaka priča: »U početku se napad odvijao kao i na strani proletera. S vanjske obrane kojom smo relativno brzo ovladali, produžili smo prema kavani i mlinu gdje se neprijatelj povukao. Međutim, jedna grupa domobrana nije se uspjela povući sa spoljne obrane i mi smo nastupajući naišli i zarobili ih. Prva desetina mogla je produžiti prema kavani, a Druga prema mlinu i raskrsnici puteva. Međutim, daljnji pokret i napad na raskrsnicu i mlin sprečavao je neprijatelj iz krčme koja se nalazila ispred raskrsnice. Zato sam najprije organizirao napad na kavanu. Ubrzo smo je osvojili i mogli smo tući prema raskrsnici i mlinu, te im se pod zaštitom vatre približiti. Proleterci su poslije uspješne likvidacije neprijatelja u školi i šumariji, imali mogućnost da još lakše priđu mlinu. Tako smo mi s jedne, a proleterci s druge strane prišli mlinu i likvidirali ga. Sjećam se da sam s drugom Bujićem ulazio u mlin kroz pogonski prostor u kojem se još neprijatelj nalazio. Poslije mlina, ostala je još samo otporna tačka na raskrsnici s koje je iz teškog mitraljeza tukao nitko drugi nego satnik Petranović. Kada je na tu tačku skoncentrirana vatra, Petranović je bio ubijen. Mitraljesko gnijezdo je likvidirano. Tek tada je Kamensko bilo osvojeno.

U ovoj borbi svi su se hrabro borili, ali ipak želim istaći Petra Radivojevića-Bočka, desetara prve desetine, Siniu Prodanovića-Junaka, komandira druge desetine, i Stanka Puača-Ridu, koji su tom prilikom ispoljili najviše inicijative«.

Borba za Kamensko trajala je oko tri sata. Ubijeno je 25, a zarobljeno 68 neprijateljskih vojnika. Ostali su se razbježali. Među ubijenima bio je i poznati bandit Petranović. Zaplijenjeno je stotinu i šest pušaka, četiri puško-mitraljeza i jedan teški mitraljez, te oko tri hiljade metaka. Zapaljeni su svi objekti koje je neprijatelj koristio.

Zahvaljujući pripremama, hrabrosti i vještini boraca i rukovodilaca, naši gubici su bili: pet poginulih i sedam ranjenih drugova.

Sa svitanjem dana, Kamensko je ugledalo slobodu. Odnekud se skupilo dosta svijeta kao da su neposredno iza nas čekali da Kamensko bude oslobođeno. Taj mnogobrojni svijet zaigra kolo pred objektima koji su dogorijevali. Mnogi su objesno podvrisivali i koliko su mogli jače pjevali.

Bio je to velik uspjeh. Zauzimanjem Kamenskog, čvršće smo zagospodarili dijelom komunikacije Pakrac—Kamensko—Požega i Kamensko—Voćin—Podravska Slatina. Nestala je velika prepreka za održavanje veze i prelazak iz Psunja u Papuk i obratno.

To je bila prva krupnija akcija koja je snažno odjeknula i o njoj se brzo pročulo širom Slavonije.

Dolazili su ljudi i tražili našeg komandira Demonju i Daku Puača da im izraze zahvalnost. Govorili su: »Ma što se desilo, neće nam biti žao, samo kad smo vidjeli da ste tako udesili tu bandu.« Narod je poslije toga pjevao pjesme o našoj četi, Demonji i Daki Puaču. Jedna je od njih »Petranoviću, gdje ti je satnija«. Ova akcija, podstakla je mase na borbu i otpor neprijatelju i daljnji snažni razvoj pokreta u Slavoniji.

Iz Kamenskog smo se povukli u obližnja sela. Neprijatelj je, da bi popravio negativan utisak poraza u Kamenskom, krenuo jakim snagama iz Pakraca i Slavonske Požege i demonstrativno ušao u Kamensko. Mi mu tom prilikom nismo pružili otpor. Ali, neprijatelj se nije zadržao, jer više nije imao uslova da tu ostane. Istog dana napustio je Kamensko i povukao se u Pakrac, odnosno Slavonsku Požegu.

Sastav voda Dake Pauča koji je učestvovao u napadu na Kamensko:

1. Dako Puač, komandir	18. Ivan Mišković-Brk, polit, delegat
2. Stanko Puač-Riđo	19. Svetozar Puač-Kobac
3. Đuro Puač-Fićo	20. Milan Puač-Ćumur
4. Stevo Carević-Golub	21. Joco Šteković-Desni
5. Simo Prodanović-Junak	22. Petar Radivojević-Točak
6. Stevo Radivojević-Joško	23. Pero Radivojević-Jakov
7. Luka Radivojević-Jugo vić	24. Jovan Radivojević-Jole
8. Milan Radivojević-Mustafa	25. Adam Mlađenović-Lancman
9. Milan Kaloper-Beg	26. Milan Radivojević-Krndija
10. Nikola Radivojević-Baron	27. Gavriilo Šljubura-Dinar
11. Milan Vujasinović	28. Joco Dokić-Suljo
12. Miloš Dokić-Doktor	29. Savo Dorontić-Sajle
13. Dušan Cvijetić-Gutman	30. Lazo Cvijetić-Vjeverica
14. Stevo Cvijetić	31. Simo Božić-Delibaša
15. Mile Kujavić-Alija	32. Ljubo ja Kujavić-Crni
16. Mile Babić-Cicin	33. Ljuboja Babić
17. Đuro Latinović-Vuk	34. Petar Gašparević-Murat

(Ovaj spisak dao mi je Petar Radivojević-Točak, pripadnik ovog voda). Na žalost, sve junake koji su učestvovali u ovoj značajnoj akciji na Kamensko ne mogu nabrojati u ovoj monografiji, jer nisam uspio saznati njihova imena.

Drugom vodu naše čete i vodu Prvog bataljona SPO naređeno je da 3. VII 1942. godine, izvrše napad na neprijateljski garnizon Lipovljane, kraj Novske. Zadatak je trebalo izvršiti napadom na žandarmerijsku stanicu i općinu, u kojoj je također bilo neprijateljskih vojnika. Glavnina Prvog bataljona SPO, trebala je da nešto ranije izvrši napad na garnizon sa sjeveroistočne strane i tako povuče barem dio neprijateljskih snaga iz žandarmerijske kasarne i općine, te time olakša uspjeh našeg Drugog voda i voda Prvog bataljona SPO.

Spomenuta dva voda neopaženo su se prebacila preko ceste Zagreb—Beograd i već oko 23 sata približila su se žandarmerijskoj stanici i općini. Rasporedili smo se i »zamrli« na svojim položajima.

Osmatramo i osluškujemo. Toliko smo se približili da vidimo stražare i čujemo njihovo smjenjivanje. Ležimo tako i čekamo početak napada Prvog bataljona SPO.

Prolazi vrijeme predviđeno za napad, a akcija ne počinje. Ubrzo nam je postalo jasno da je Prvi bataljon SPO zakasnio. Produžili smo čekanje. Ali to u neposrednoj blizini neprijatelja postaje vrlo teško, neizdrživo. Zbog noćne hladnoće i ležanja na zemlji, na sve je navalio kašalj i kihanje. Da se ne bismo otkrili, kišemo i kašljemo grizući rukave.

Napad smo izvršili tek poslije pola noći. Prvo smo otvorili vatru po zgradi općine i žandarmerijske stanice. Zatim smo priskočili samim zgradama. Dvojica ili trojica naših drugova kroz prozore su ubacili bombe. Neprijatelj nije dao otpor. Ušli smo u općinu i kasarnu. Zatekli smo tri ubijena žandara i jednog ustašu. Ostali su pobjegli.

Zaplijenjeno je petnaest pušaka, četiri pištolja, hiljadu i sedamsto meta-ka, desetak pari uniformi i cipela, nekoliko pisacih mašina i drugog materijala. Uništili smo zgradu općine, žandarmerijsku i željezničku stanicu. Od trgovaca, koji su bili aktivni ustaše, oduzeta je sva roba i prebačena u Kozaricu. Dobrim dijelom zaplijenjena je roba podijeljena stanovništvu.

Akcija je uspjela. Pored ostalog, zauzeli smo mjesto na teritoriju koji je neprijatelj do tada čvrsto kontrolirao. Zadržali smo se u samom mjestu sve do podne. To je imalo velik i povoljan odjek u narodu toga kraja, a kod neprijatelja povećan strah, jer više nije bio siguran ni duboko u teritoriju koji kontrolira.

Poslije Kamenskog, Prvi vod naše čete i vod Drugog bataljona SPO, također dublje prodiru u teritorij koji neprijatelj drži i napadaju posade u mjestima koja su manje branjena. Tako je 14. VII 1942. godine, izvršen napad na žandarmerijsku stanicu u Biškupcima.

Protjerali smo neprijatelja i uništili žandarmerijsku stanicu, ustaški dom, općinsku zgradu i školu. Neprijatelj se u to mjesto više nije vraćao. Po svemu sudeći, neprijatelj je ispred nas počeo pježati. To je bio i naš veliki politički uspjeh.

Akcija u Posikovcima, o kojoj će sada biti riječ, nije od nekog značaja u vojnom pogledu. Zbog toga bismo mogli da je i ne spomenemo. Ali, karakteristična je po nečem drugom. Poslije nje, naime, došlo je do djelomične preorijentacije naroda ovog kraja u jednom delikatnom pitanju. Ljudi nisu voljeli da napadamo neprijatelja u njihovim naseljima bojeći se ustaške odmazde. U ovoj akciji uvjerali su se da griješe, jer ustaše vrše odmazdu u svakom slučaju. Zato ćemo ukratko opisati kako je došlo do te akcije, kako je izvedena, s kakvim vojnim rezultatima i političkim efektima.

U selu Posikovcima živjelo je nekoliko naoružanih ustaških pripadnika. Oni su bili velika opasnost za narod i smetnja za njegovo aktivno učešće u NOB. Zato je partizanski vod Prvog bataljona SPO polovinom jula ušao u selo da pohvata spomenute ustaše i likvidira ih. Opkolili su kuću u kojoj su ustaše stanovali, ali ih nisu uspjeli uhvatiti. Opkoljeni ustaše su, koristeći prolaze koje su samo oni znali, uspjeli pobjeći.

Već sutradan je zbog toga došla kaznena ekspedicija iz Orljavca jačine oko šezdeset domobrana, a iz Vilica Sela deset do petnaest ustaša s ciljem da za odmazdu uhapsu izvjestan broj ljudi i da ih strijeljaju i tako zaplaše ostale stanovnike.

Narod je na vrijeme otkrio dolazak kaznene ekspedicije i u ovom slučaju postupio onako kako smo mu ranije govorili. Blagovremeno se sklonio u obližnje šumarke. Neprijatelj je ušao u gotovo opustjelo selo...

U momentu dolaska kaznene ekspedicije u rajonu Posikovaca našao se Prvi vod proleTERSKE čete. Bio je u vrlo pogodnom položaju da izvrši uspješan napad na zlikovce i s velikim izgledima da ih uništi. Međutim, narod na to još nije bio spreman. Tražio je još tada od nas da ne napadamo naselja, jer su mislili da će time sačuvati selo od uništenja.

Zbog toga nismo izvršili napad, nego smo promatrali sa strane kako kaznena ekspedicija nekažnjeno vršlja po selu.

Kad se kaznena ekspedicija već spremala za povlačenje bez uhapšenih, neki mještani su se vratili u selo. Među njima je bio i naš suradnik Milan Stojaković. Ustaše su ih opazili, brzo opkolili kuće i pohvatali da se iz »lova« ne bi vraćali praznih ruku. S uhapšenima su sjeli u troja kola i pošli prema Vilića Selu. Domobrani su se postrojili i okrenuli prema svom Orljavcu.

Tada su majka i sestre uhapšenog Milana Stojakovića došle do komandira našeg voda i u prisustvu predstavnika NOO sela, druga Đure Kuprešana, zamolile da ipak napadnemo neprijatelja i otmemo uhapšenog Milana. Komandir joj je tada rekao: »Kako ćemo, kad je u kolima među ustašama, može poginuti od naše vatre?« Majka, da bi uštedjela muke svom sinu, na koje će ga ustaše sigurno staviti, kaže našem komandiru: »Volim, djeco, da ga i vi ubijete, nego da ga ustaše prvo muče, pa onda ubiju.« Prisutni predsjednik i članovi odbora su se tada složili da se akcija izvede. »Dobro, ako je tako«, reče komandir voda, »napast ćemo ustaše, a uhapšene žive ili mrtve oteti od njih.« Komandir voda je zatim odredio grupu boraca s puškomitraljezom da presretne ustaše na putu od Posikovaca do Vilića Sela, napadne i otme uhapšene drugove. Po mogućnosti žive. Pošto su ustaše već pošli iz sela, naši momci morali su požuriti da ih presretnu. Sustigli su ih na izlasku iz sela Posikovaca.

Kad su kola s ustašama i uhapšenima naišla, naša grupa boraca je otvorila vatru. Među ustašama nastala je panika, bježanje. »Da smo mogli po njima otvoriti vatru«, govorili su borci, »mogli smo ih sve potući. Ovako smo htjeli da ih rastjeramo i uhapšene žive otmemo.« Tako je i bilo ustaše su pobjegli, napustivši uhapšene. Ustaša koji je sprovodio druga Stojakovića, prije nego što je pobjegao, ispalio je u njega metak. Htio je da ga ubije, ali nije pogodio u glavu, nego u vrat. Tako je i drug Stojaković, iako ranjen, oslobođen živ. Poslije je ozdravio i postao borac naše čete. Saznali smo kasnije da je od našeg plotuna jedan ustaša poginuo, a jedan ranjen.

To što su članovi Narodnooslobodilačkog odbora Posikovaca pristali na napad u naseljenom mjestu, bila je krupna pozitivna promjena. Dostojno se tako nešto nije moglo ni zamisliti. Ali, još uvijek su željeli da to ne postane praksa, već da se i dalje — po mogućnosti — izbjegavaju napadi u naseljenim mjestima. Za nas je bilo važno i bitno da se odnos naroda i narodne vlasti prema borbi u naseljenim mjestima počeo mijenjati.

22. jula 1942. godine, odlučeno je da se izvrši napad na željezničku stanicu Brezine-Bujavica, kada u stanicu bude ulazio putnički vlak Banova Jaruga—Lipik u kojem se nalazi posada domobrana i ustaša.

Zadatak za napad dobio je Drugi vod proletherske čete, a vod Prvog bataljona SPO bio je u zaštiti prema Banovoj Jarugi. Izvođenje napada zamišljeno je tako da se s dijelom proletherskog voda do zore zaposjedne izvica šume, udaljena od stanice pedesetak metara i u da tom momentu izvrši napad, a s grupom od 8 proletera, (na čelu s Dragom Jermanom, delegatom proletherskog voda) s domobranskim kapama na glavi uđe na željezničku stanicu kao domobranska »ophodnja«. Drug Jerman, kao bivši radnik željeznice, trebao je da drži pod kontrolom šefa stanice, a kada uđe voz, pokida veze u stanici i od šefa stanice zatraži da skine mašinovođu i tako onemogući daljnji pokret. Ostali drugovi iz ove grupe trebali su da stanu pored voza, pozovu domobrane i ustaše da izađu, da ih odvedu u stanicu, razoružaju i stave pod stražu. Iza toga vod raspoređen na ivici šume, treba munjevitom brzinom, bez otvaranja vatre, s druge strane da upadne u voz, pohvata i razoruža domobrane i ustaše koji bi ostali u vagonima.

Proletherski vod došao je noću do željezničke stanice neprimijećen, do zore je jednim dijelom zauzeo svoj položaj i dobro se prikrrio. Grupa boraca proletera s Jermanom na čelu, hladnokrvno je ušla u stanicu ne izazvavši nikakvu sumnju. Jerman je otišao šefu stanice, a ostali su ostali ispred zgrade, osmatrali i čekali dolazak voza.

Nismo dugo čekali. Voz je lagano ušao u stanicu. U početku se sve odvijalo kako smo zamislili i planirali. Pokidavši veze na željezničkoj stanici, Jerman je izašao sa šefom stanice do lokomotive i naredio mašinovođu da izađe, a ostali drugovi su se rasporedili duž kompozicije, hladnokrvno sačekivali domobrane i ustaše i odvodili ih u stanicu gdje su ih razoružavali i stavili pod stražu. Ostatak našeg voda je, ne otvarajući vatru, potrčao prema vozu. Kad su nas ustaše i domobrani koji su ostali u vagonima primijetili, zasuli su nas vatrom na čistom prostoru i iz neposredne blizine. Mi smo odmah otvorili vatru, produžili jurišati na voz, brzo se dohvatili vagona i počeli uskakati u njih. Sada se razvila borba između 20—25 domobrana i ustaša u vozu i našeg voda. Međutim, mi smo bili u vrlo nepovoljnom položaju zbog toga što je dan i čistina oko voza koji se uz to nalazio na visokom nasipu, zbog čega je uskakanje u vagone jako otežano. Tako smo bili odlična meta neprijatelju, koji se, iako nema siguran zaklon u vagonima, nije vidio i nalazi se u povoljnijem položaju od nas.

Jurišajući u tim uslovima, visoki i hrabri Dušan Mačak, borac našeg voda, zakoračio je jednom nogom u vagon i povikao neprijatelju koji se unutra nalazio: »Predaj se!«, ali toga momenta bio je pogođen u grudi i stomak s nekoliko metaka. Njegovo visoko tijelo se zanjelo, pao je licem na zemlju. Prišli su mu drugovi koji su bili s njim. U tom momentu ja sam s još nekim drugovima uskakao u jedan susjedni vagon. Zatekao sam i civile i neprijateljske vojnike kako leže na podu pod klupama. Većina je, ne znam zašto, ležala na leđima i kada smo ušli, čini mi se da su uvis digli i ruke i noge. Kroz prozor vagona vidim grupu drugova oko teško ranjenog Mačka, koji leži ispred vagona. Skočio sam da im pomognem.

Poslije kraće borbe, mi smo zauzeli željezničku stanicu i spalili kompoziciju. Ubili smo 5 ustaša, jednog oficira, kao i jednog njemačkog vojnika. Devetorica ustaša, jedan domobranski oficir i nekoliko njemačkih stručnjaka su zarobljeni. Zaplijenjeno je desetak pušaka, nekoliko pištolja i nešto vojničke opreme. Među zarobljenim ustašama nalazio se zloglasni ustaša Semiš, kojem je u ovoj borbi naša bomba — koju je htio vratiti — raznijela šaku ruke.

I mi smo ovu borbu i uspjeh skupo platili. Poginulo je 6 naših drugova: komandir i delegat proleterskog voda Ivica Živčić i Drago Jerman, te borci Dušan Maćak, Joco Dražić, Ostoja Jovanović i Petar Milanović-Ćamac.

Poslije akcije, pokupili smo mrtve i ranjene, povelili zarobljene i povukli se u selo Bujavica. U dvojim kolima smo vozili mrtve drugove, a u trećima smo lagano vozili Dušana Maćka, koji je još bio živ. Umirao je na putu. Gledao sam ga, a on samo šuti. Nije ni zaječao, niti se mrštio. Lice mu je sasvim bijelo. Još su se samo primjećivali mlitavi trzaji krupnog i snažnog mladog tijela. Nismo ga dugo vozili živog. Ubrzo je izdahnuo. Prolazeći pored kola i gledajući draga lica poginulih i krupno lice umirućeg Maćka, osjetio sam, kao i moji drugovi, da nam ne postoje bliži ljudi od ovih s kojima smo išli zajedno u smrtonosnu borbu.

Vijest o uspješnom napadu na željezničku stanicu Brezine-Bujavica i o tome da je među zarobljenim ustašama zloglasni ustaša Semiš, koji je zlostavljao narod ovog kraja, brzo se pročula okolnim selima. Narod je istrčao na put da ga svojim očima vidi zarobljenog. Masa naroda je nasrnula na njega da ga rastrga, ali smo to spriječili. O Semišu nam je tada pričao Pero Car, kako ga je Semiš saslušavao i mučio u zatvoru. »Kad je počeo s mučenjem, vidjelo se iz zlikovčeva pogleda da će u mučenju biti zvjerski surov. Tukao nas je svačim što bi mu došlo do ruku, a zatim gazio nogama kada bi nas oborio na zemlju. Poslije toga se javno hvalio svojim zlodjelima.«

U Bujavici smo sahranili poginule drugove. Vojnički, jednostavno. Ovoga puta sam bez uzbuđenja mirno razmišljao o tome kako su ti drugovi do jučer postojali, a da ih danas nema i zaključivao kako je rat nemilosrdan. Šest humki je izraslo kraj sela. Narod koji je prisustvovao sahrani, bio je obliiven suzama. Minuta šutnje i odlazimo u selo Bujavicu.

Tu nas mještani srdačno dočekuju. Čestitali su na uspjehu, radovali se, iako nam je sve bilo pomučeno našim velikim gubicima. Uspjeh je, bez obzira na žrtve, kod naroda još više podigao borbeni moral, spremnost za borbu bila je još veća. Razmjestili smo se po kućama za ručak koji se pamti. Narod nam je iznio piće, pečenje, kolače, voće. Ljudi su naprosto izmišljali kako da nas počaste. Nudili su nas da sa sobom ponesemo što želimo.

Naš uspjeh je odjeknuo cijelim Trokutom. Poslije ove akcije, kao i one u Lipovljanima, narod je na ovom terenu vidio da se NOB sve više rasplamsava. Mladići i djevojke u velikom broju su se javljali u borbu.

I ovu akciju smo poslije njenog izvođenja analizirali, naročito zbog velikih žrtava koje smo imali. Utvrdili smo da je u početku sve funkcioniralo kako treba. Međutim, i ovoga puta Kiler nije bio na svom mjestu i nije radio ono što je trebao. Napustio je svoj vod koji je bio u zasjedi i stao pored lokomotive, odakle je s vremena na vrijeme pucao čas s jedne, čas s druge strane voza, dok smo se još mi nalazili oko voza i u kompoziciji. To nas je svakako ometalo i zbunjivalo. Pored toga, pretpostavljali smo da je od njegove vatre mogao poginuti netko od naših drugova. On je to, naravno, poricao.

Do Bujavice je Kiler napravio više grešaka. Skoro u svakoj borbi do tada radio je drukčije nego što treba. U prvoj zajedničkoj akciji kod Strmca, u kojoj je trebao da štiti napad Drugog voda naše čete, dozvolio je da zaštita bude otkrivena i tako doveo u pitanje uspjeh zasjede. Tada smo mislili da je

to slučajnost, nesmotrenost i slično. Ali, greške su se i dalje ponavljale. U zasjedi na putu Čaglič—Bijela Stijena, Kiler je preranim otvaranjem vatre omeo vod proleterske čete da uspješno izvede napad i uništi neprijatelja koji je naišao.

Zbog ovih grešaka, Kilera smo kritikovali, nadajući se da će se mijenjati nabolje, da će pokazati više smisla za suradnju u borbi. Međutim, ponašanje u akciji na voz i željezničku stanicu Brezine—Bujavica, uvjerilo nas je da se naša očekivanja nisu ostvarila. Kiler je ,naprotiv, postao smetnja boljoj koordinaciji u borbi između našega voda i voda Prvog bataljona SPÖ, čiji je sastav boraca bio odličan i s kojima smo bili u najboljim drugarskim odnosima.

Zbog toga smo poslije akcije Brezine—Bujavica zaključili da se dalje s Kilerom ne može zajednički boriti i izvjestili Stab Treće operativne zone o štetnom ponašanju Kilera. Ujedno smo tražili da se smijeni s dužnosti komandira voda. Došao je drug Milan Stanivuković, uvjerio se u loš rad Kilera, složio se s našim zahtjevom da ga se smijeni, poveo ga sa sobom i obećao da će odrediti drugog komandira voda. Od tada, u zajedničkim akcijama našeg proleterskog voda i voda SPO, nismo imali problema.

Osim napada na manja neprijateljska uporišta, u to vrijeme su oba naša proleterska voda prakticirali upade s jačim patrolama, dublje u teritorij koji neprijatelj drži radi hvatanja pojedinaca koji se naročito ističu u svojoj zločinačkoj aktivnosti protiv naroda radi njihove likvidacije.

To, međutim, nisu bile nimalo lake akcije. Naprotiv, bile su skopčane s velikom opasnošću, jer svi oni koje smo željeli uhvatiti, znali su za svoja zlodjela. Zato su bili oprezni. Čini mi se, nikad noću nisu spavali tamo gdje žive i rade danju. Zbog toga smo se u tim akcijama morali služiti u prvom redu lukavstvom i izvršavati ih danju. Naime, morali smo se presvlačiti u domobranske ili ustaške uniforme. Nikakva borba s njima nije dolazila u obzir, već samo hvatanje ili brza nečujna likvidacija. Ukoliko bi došlo do borbe, budući da su ti banditi obično stanovali blizu ili u samim garnizonima, neprijatelj bi mogao brzo intervenirati i osujetiti našu akciju.

Iako teške i neugodne, takvih akcija je bilo više. Između njih je naročito interesantna ona koju je izvršila grupa na čelu sa drugom Bujićem, zamjenikom komesara čete. On je dobio zadatak da s jednom grupom u selu Kunovci, blizu Slavonske Požege, uhvati tamošnjeg ustaškog tabornika, poznatog po zlodjelima protiv naroda i da ga živog dovede u našu komandu; ako to ne uspije, onda da ga na brzinu neprimijećeno likvidira.

Bujić je smislio lukav plan. Preobukli su se u žandarmerijske uniforme i usred dana upali u selo Kunovce sa strane, otkuda ustaški žandari obično dolaze. Došli su pred tabornikovu kuću u kojoj je imao trgovinu. Ušli su u trgovinu, ali tabornika nisu zatekli. Na pitanje gdje se nalazi, odgovorili su im da je u Zagrebu, ali da svakog časa treba stići. Vidjeli su po odgovoru da njihovo pitanje nije izazvalo nikakvu sumnju. Poslije ovog obavještenja, odlučili su da ga sačekaju. Hladnokrvno su sjeli i čekali. Bujić je, imitirajući Ličanina, zapodjeo razgovor s prisutnima i glasno se smijao. Zaista, nije dugo potrajalo i tabornik se poslovno, ali i ustaški bahato pojavljuje na vratima i pozdravlja se sa »žandarima«. Budući da je snabdijevanje cigaretama u to

vrijeme bilo neredovito, Bujić je izabrao da za ovu priliku upita tabornika nasamo da li bi mogao kupiti veću količinu cigareta. Kada su se njih dvojica udaljili, Bujić mu je saopćio da mora smjestiti počiti s njim, jer navodno surađuje s partizanima. Tabornik se na to prenerazio, govoreći da to nije istina i navodio je kao dokaz sve svoje zločinačke postupke. Bujić mu kaže da oni za to znaju, ali im je rečeno da se on time samo kamuflirao. Tabornik je počeo opširno da objašnjava, ali ga Bujić, sada već grubo, prekida i kaže da nema vremena, jer mora žuriti, a on neka se opravda pred zapovjednikom kojem ga moraju privesti. Tabornik je pristao da ide. Kada su ga, međutim, povelili u suprotnom pravcu od Slavonske Požege, tabornik je posumnjao u »žandare«, ali je sada bilo već kasno.

Za njima je iz Slavonske Požege brzo uslijedila potjera pa su se morali zaobilaznim putem izvlačiti. Zbog toga su se zadržali duže i komandir se već bio zabrinuo za njihovu sudbinu. Već je htio da šalje drugu grupu, koja bi ih pronasla. U tom času Bujić i grupa su stigli sa zarobljenim tabornikom.

Ove akcije imale su velika odjeka. Kad bi narod čuo za smrt nekog zločinca, uvijek se radovao. Osim toga, bila je to opomena ostalima da ne čine zlodjela, jer će ih stići zaslužena kazna.

Na sličan način smo pohvatali dosta domobrana, koji su dolazili na odsustvo naoružani. S njima nismo postupali strogo. Obično bismo ih razoružavali, uzeli im uniformu, pokušali ih nagovoriti da više ne idu u neprijateljsku vojsku i tako ih ostavljali da razmišljaju. Neki nisu poslušali, te smo ih morali još koji put razoružati, a neke koji su s vremenom zaglibili u zločin i likvidirali.

Napadima na voz i željezničku stanicu Brezina—Bujavica, završio se period odvojenih dejstava naših vodova. U tom periodu, kako se vidi, vodovi naše čete i s njima vodovi Prvog i Drugog bataljona SPO, vodili su s neprijateljem vrlo intenzivnu i uspješnu borbu. U tim borbama nanijeli smo neprijatelju znatne gubitke i zaplijenili prilične količine naoružanja. Protjerivanjem neprijatelja iz nekoliko mjesta, stvorili smo dosta velik slobodan teritorij s kojim smo relativno čvrsto zagospodarili. Time smo ujedno ozbiljno narušili sistem neprijateljske obrane.

Ove pobjede makar i male, pokazuju da smo ne samo u teoriji nego i u praksi bili u stanju da s vremenom uništimo i najopremljenije jedinice vojske NDH. Pokazali smo da se protiv okupatora može voditi uspješna borba usprkos njegove nadmoćnosti. Mi smo tako opravdali nade koje su u nas polagane.

NOP u Slavoniji sve se više širio. Dolazak u partizane, naročito borbeno raspoloženje omladine, sve je češći i masovniji. Jačale su i rasle partizanske jedinice. Od novopridošlih boraca i zaplijenjenog oružja, formiran je i II partizanski odred.

Zajednička teška borba i uspjesi, još više su nas zbližili sa slavonskim borcima i narodom. Uvjerili smo se u tim borbama da su Slavonci hrabri borci i divni drugovi, a naša četa je zbog pokazane hrabrosti i borbenosti postala jako popularna u svim partizanskim jedinicama širom Slavonije. Naročitu popularnost uživao je naš komandir Nikola Demonja, čiji je ugled kod boraca i naroda Slavonije bio naročito velik. O njemu i našoj četi pjevale su se i stalno stvarale nove pjesme.

Narastanje naših snaga natjeralo je neprijatelja da izvrši još jedno pregrupiranje i koncentriranje snaga po većim garnizonima oko Psunja i Papuka, kao što su: Pakrac, Lipik, Okučani, Nova Gradiška, Slavonska Požega, Pleternica, Đakovo, Podgorač, Našice, Feričanci, Orahovica, čačinci, Podravska Slatina, Suho Polje, Đulaves, Virovitica, Sirač, Voćin, Daruvar itd., koja se uglavnom nalaze u ravnici s dosta razvijenim vezama.

Zaposjevši ta mjesta, neprijatelj je napravio skoro neprekidan obruč oko slobodnog teritorija. Dublje u slobodnom teritoriju ostao je neprijatelj samo u Voćinu i Orljavcu. Te garnizone je solidno utvrdio. U svakom garnizonu, bez obzira gdje se nalaze, izgradio je sistem bunkera, žičanih i minskih prepreka; u centrima tih gradova osposobio je za obranu podesne zgrade. Ovakvim sistemom, očigledno je težio da sprečava naše prodiranje u još neoslobodjen teritorij Posavine, Podravine i Daruvarske kotline. Povremeno organizira napade jačih snaga na naš slobodni teritorij s osloncem na spomenute garnizone.

Duž komunikacija, na prijelazima i mostovima, naročito na pruzi Zagreb — Beograd, povećao je broj bunkera, koji su bili prava utvrđenja. Neprijatelj je računao da mu tada u utvrđenim garnizonima, s našim relativno još uvijek malim snagama, nećemo ništa moći.

Takvim sistemom i metodom obrane neprijatelj je, zaista, za određeno vrijeme stabilizirao svoj opći položaj u Slavoniji. Međutim, bilo je u tome nešto što on, naravno, nije želio, ali je bilo očigledno. Pokazao je da diže ruke od centralnog dijela Slavonije i da više nije u stanju da ga kontrolira.

U tim uslovima naši su zadaci postali sve teži, a borbe svakim danom sve oštrije i za njih su vodovi bili mala snaga. »Za svaku bravu se nađe ključ«, kaže naš narod. Komanda Treće operativne zone je krajem juna 1942. godine odlučila da i ona prikupi svoje rastrkane vodove u čete, a čete u bataljone i tako osposobi ove jedinice za uspješnu borbu s prikupljenim neprijateljskim snagama.

To je bila krupna i značajna odluka za daljnje uspješno vođenje borbe i adekvatno reagiranje na opisane mjere protivnika. Ova odluka posebno je obrađivala nas, banijske proletere.

Ujedinjenje naše čete izvršeno je 24. VII 1942. godine, u selu Sažije kraj Kamenskog. Zahvaljujući popuni sa slavonskim dobrovoljcima, naši vodovi su, bez obzira na gubitke u dotadašnjim borbama, bili ojačani. Sad je četa brojila 86 boraca, raspoređenih u dva voda, s tri jake desetine u svakom vodu. Pored toga, svaki vod je sa sobom donio po tri puškomitraljeza. Ujedinjena i brojno ojačana, bolje naoružana i obogaćena novim iskustvima, četa je tada bila mnogo jača nego onda kada smo došli u Slavoniju. Tada su za izvjesno vrijeme u našu četvu bili raspoređeni i liječnici Anđelko Kučišec-Stojan i Gustav Keler. To su bili divni drugovi. Brzo smo se sprijateljili. Oni su od tada s nama išli u sve akcije dok nismo otišli u Kalnik. Pri tom su pokazali veliku hrabrost. Odmah iza nas, našeg mjesta borbe, organizirali su previjalište i brzo pružili pomoć ranjenim drugovima. Zahvaljujući njima, mnogim našim drugovima uspješno su izliječene teške rane.

Branko Kuprešan i Slavko Macakanja, puškomitraljesci Banijske proleterske čete

Tako je Slavonija krajem jula imala dva relativno jaka odreda od oko 1000 naoružanih i iskusnih boraca, ojačanu Banijsku proletersku četu i Krajiški proleterski bataljon, koji je inače raspolagao velikim borbenim mogućnostima. To su bile vrlo jake i sposobne snage s kojima smo mogli uspješno izvoditi veće akcije i napade na veća i utvrđena mjesta, duže voditi borbu i nanijeti neprijatelju teže gubitke.

Nismo, međutim, raspolagali teškim naoružanjem koje je u ovim uslovima bilo neophodno. Ali, imali smo hrabre bombaše koji su do bunkera (iz kojih je rigala smrtonosna vatra) dopirali bez minobacača i topova i ručnim bombama ih likvidirali.

Odmah poslije izvršenog grupisanja i reorganizacije, primakli smo se neprijatelju i opet ga napadali, i to žestice nego ranije, dalje vršili na njega pritisak u novim garnizonima u koje se povukao. Tako je neprijatelj povlačenjem samo suzio okupirani teritorij, a napušteni teritorij je istovremeno postao naš slobodni teritorij na kojem smo vršili svoj utjecaj na stanovništvo i dalje širili NOP.

U to vrijeme bio je pred nama jedan neodložan zadatak — zaštita žita — koje je te godine rodilo kao nikad do tada. Cijela Slavonija, od Save do Drave, od Srijema do Bilogore, bila je kao žitno more. Kada je došlo vrijeme vršidbi, neprijatelj je uputio u žitorodne krajeve ustaško-kulturbundaške posade da kontroliraju vršidbu i istovremeno oduzimaju od seljaka veći dio žita za Nijemce i ustaše. Uzimali su bez milosti, a one seljake koji su pokušali nešto sakriti ili su odbijali da ispune obavezu u određenoj mjeri — stizala je teška kazna, pa čak i strijeljanje.

Komanda Treće operativne zone na vrijeme je ocijenila situaciju i odlučila neprijatelja spriječiti koliko najviše može, da ne pljačka narodnu muku i znoj. Izdala je, dakle, svim svojim partizanskim jedinicama i pozadinskim organima naredbe i instrukcije za uništavanje neprijateljskih posada koje kontroliraju vršidbu; onemogućiti saobraćaj i spriječiti odvoz žita za Njemačku; oduzeto žito od neprijatelja sakriti itd.

Zbog te odluke sišli smo u ravnicu s terenskim radnicima, članovima partijskih i skojevskih komiteta koji su trebali politički objašnjavati ovu našu akciju pozadinskim organima koji su zaplijenjeno žito (oduzeto od neprijatelja) otpremali u za to već ranije pripremljena skladišta na Psunju i Papuku.

Odmah po spuštanju u žitorodne ravnice, napadali smo neprijateljske posade koje je neprijatelj poslao da kontroliraju vršidbu i oduzimaju žito. Većinu tih posada rastjerali smo ili uništili, i tako omogućili narodu da bez kontrole obavi vršidbu i sklone žito. Tamo, pak, gdje to nije bilo moguće postići, uništavali smo vršilice.

Ovaj zadatak nije bio nimalo lak. Izvršavajući ga, dolazilo je do žestokih okršaja, ali smo uz pomoć naroda postigli uspjeh. Neprijatelj nije uspio sakupiti onoliko žita koliko je planirao.

Sklanjanje žita u Slavoniji

Naša četa nije ostala dugo na ovom zadatku. Na prijedlog Demonje, povukli smo se u selo Mi jače kraj Kamenskog radi ponovnih napada na neprijateljske posade u garnizonima. Već drugi dan dobili smo podatke da se u selu Lučincima nalazi žandarmerijsko-domobranska posada s oko 30 žandara i domobrana, naoružanih karabinima i s 3 puškomitraljeza, sa kojima je uspostavljen kontakt i dogovorena predaja. Potrebno je samo da ih opkolimo u toku noći, otvorimo vatru po krovu žandarmerijske stanice, gdje su se nalazili i pozovemo ih na predaju.

Oko jedan sat poslije pola noći, došli smo u selo Lučince i opkolili žandarmerijsku stanicu. Kako je dogovoreno, ispalili smo nekoliko rafala po krovu i pozvali žandare i domobrane na predaju. Međutim, žandari nisu izlazili na predaju, ali nisu mi vatru otvarali. Onda je Demonja naredio da se vatra otvori po prozorima stanice. Tako smo i učinili i ponovo ih pozvali na predaju. Ali, ni ovoga puta nisu izlazili na predaju, niti su otvarali vatru.

Komandir naredi da se koristeći zaklonima i mrakom privučemo što bliže kasarni i pod zaštitom naše vatre pokušamo upasti u kasarnu. Na nekim mjestima prišli smo kasarni na odstojanju 3—4 metra. Tek kad smo se sasvim približili i počeli bacati bombe kroz prozore, žandari su otvorili vatru po nama. Čuli smo kako se nešto dogovaraju.

Uskoro se razdanilo. Sada je bilo teško zadržati se pored kasarne, još teže prići joj bliže. Ipak je bilo onih koji su iznenada pretrčavali brisani prostor i ubacivali bombe, kao Adam Savić i još neki. Žandari su odgovarali vatrom, ali od nje nitko od nas nije ni ranjen. Očekujući predaju žandara, nismo se bili pripremili za odlučan napad, nismo iskoristili noć i iznenađenje što je bila naša velika greška. Pošto se već razdanilo, komandir je odlučio da odustanemo

od daljnjeg napada i naredio da se povučemo. Poslije povlačenja, žandari i domobrani su se na brzinu spakovali i povukli u Slavonsku Požegu. Lučinci su tako postali naš slobodni teritorij.

Iz ove akcije potječu priče o tome da je svojim sitnim glasom drugarica Sitna, kao naš četni agitator, vikala: »Predajte se, braćo domobrani, bog vam dava, ne gubite glava!« Nato joj je komandir Demonja rekao: »Čuti, Sitna, krù ti!... Mislit će žandari da ih napadamo s djecom ili ženama, a tko će još da se ženama preda!?« Onda su, navodno, drugi oko njega u šali dodavali: »Pa, domobrani!«

Poslije zaštite žetve, i ostale jedinice Slavonije stupile su u borbu s neprijateljem u njegovim garnizonima na drugim sektorima.

Osjetivši našu povećanu aktivnost, neprijatelj je u julu 1942. godine odlučio da poduzme ofanzivnu akciju širih razmjera s ciljem da odbaci naše jedinice od svojih garnizona, sabije nas negdje u Psunju i Papuku i tu uništi, te tako povрати izgubljenu inicijativu. Osim toga, riješio je uništiti narod i sela koji su bili naš oslonac. Želio je tako stvoriti pustu zonu i udaljiti naše snage od garnizona koje drži, te smanjiti mogućnost naših iznenadnih upada. Da bi proveo ovu akciju, dovukao je u Slavoniju znatna pojačanja.

Prije vojnih akcija, ustaše pokušavaju lažnom, pomirljivom politikom i tobožnjim ograničavanjem terora prema Srbima, odvojiti ovaj narod od partizana. Obćavali su zaposlenje u NDH i Njemačkoj, pa čak i državnu službu, počeli su pozivati Srbe u domobransku vojsku i tome slično. Sve je to dakako bila samo ustaška obmana i propaganda. U praksi su produžili svoju zločinač-

Žene i djeca s Kozare u ustaškom logoru kod Daruvara juna 1942. godine

ku politiku ubistava, pljački i odvođenja srpskog stanovništva u ustaške i njemačke logore. Narod je, naravno, prezreo neprijateljsku propagandu, umjesto odaziva ustaškim pozivima, još je masovnije prelazio u partizanske redove. U to vrijeme su, na primjer, iz okolice Osijeka sve češće u naše jedinice stizale sve veće grupe Srba, Hrvata, Čeha, Slovaka, Mađara, pa čak i Nijemaca.

Dvoboj između naše istine i neprijateljske lažne propagande, produžio se u novim oblicima. Ustaše su počeli širiti glasine da su partizani i narod na Kozari uništeni; to čeka i narod i partizane Slavonije. Rasturali su po Slavoniji ilustrirane brošure, čini mi se pod naslovom »Kozara — grobnica partizana«. Da bi bio još uvjerljiviji, neprijatelj je na slobodni teritorij Slavonije preselio velik broj iznurenih i izgladnjelih žena, djece i staraca, protjeranih s Kozare, u namjeri da izazove strah naroda Slavonije od iste sudbine. Kad smo ugledali ovaj napačen svijet i vidjeli njihovo jedno stanje, to nas je teško potreslo. Ali, to nije djelovalo onako kako je neprijatelj želio i mislio. Narod Slavonije nije se uplašio odmazde. Naprotiv, to ga je ozlojedilo i ogorčilo, pa je još više i odlučnije pošao u borbu protiv okupatora i njegovih slugu, a hrabre Kozarčane prihvatio kao svoje, nahranio i oporavio. Uskoro su te Kozarčanke listom prešle u naše redove i pokazale se kao neviđeno hrabri borci. Na lecima koje je Pavelićeva propaganda bacala iz aviona, nalazila se propusnica za partizane kojom se mogu slobodno vratiti kućama. »U protivnom«, pisalo je, »čeka vas sudbina partizana Kozare«. Narod je uzimao, čitao te letke i odbacivao ih s gađenjem, ili ih koristio kao cigaret-papir.

Usporedo s propagandnim akcijama, neprijatelj je vršio prikupljanje i pripremanje relativno velikih snaga za provođenje lokalne ofanzive većih razmjera radi uništenja NOP u Slavoniji.

Iako su mu velike snage bile angažirane u borbi s partizanskim jedinicama u Lici, Kordunu, Baniji i Bosni, neprijatelj je ipak uspio da u Slavoniji stvori odnos snaga od najmanje 15:1 u svoju korist. Odnos u naoružanju bio je još nepovoljniji za nas. Te snage neprijatelj je skoncentrirao u Pakracu, Daruvaru, Slavonskoj Požegi, Podravskoj Slatini i u Voćinu. Namjeravao je izvršiti koncentrični napad i brz prodor u centar slobodnog teritorija, te opkoliti i uništiti naše snage.

Neprijatelj je, kao i ranije, i ovoga puta promašio. Slavonski partizani, Krajiški proleterski bataljon i Banijska proleterska četa, nisu se dali okružiti, a još manje uništiti. A evo kako je propala i ta neprijateljska ofanziva.

U pravcu Pakrac—Kamensko—Slavonska Požega, neprijatelj je otpočeo s napadima prvih dana augusta. Interesantno je da nije istovremeno počeo i napade iz Slavonske Požege, što bi našu situaciju još više otežavalo.

Ali, ma što neprijatelj radio, mi smo ga brzo neutralizirali. Kad je Demonja saznao da će neprijatelj krenuti iz Pakraca, odlučio je da ga s proleterskom četom ne čeka u centru slobodnog teritorija. Hitno smo se prebacili do sela Branežaca blizu njegovih garnizona — iz kojih on treba da izađe — postaviti se tako kako bismo ga mogli stalno pratiti, izbjeći udar njegovih glavnih snaga i u povoljnoj situaciji biti u stanju napasti njegove manje i osiguravajuće dijelove ili oslabljene garnizone. Primijetili smo, dakle, manevar i taktiku kakvu neprijatelj nije predvidio i njegovi planovi su bili bezvrijedni. Slično su postupile partizanske jedinice i na drugim sektorima u Slavoniji.

Kod sela Branežaca, došlo je do prvog manjeg sukoba između naše čete i neprijateljskih izviđačkih dijelova. Iza toga je 3. VIII 1942. godine uslijedio iznenadan upad neprijatelja jačim snagama u selo Kusionje. Upavši u selo, neprijatelj se sa zvjerskom okrutnošću obračunava s pohvatanim narodom. Oko tri stotine žena, djece i staraca pobacali su žive u bunare, a selo do temelja spalili.

Poslije tog zločina, povukao se i vratio u Pakrac i Lipik. 5. augusta 1942. neprijatelj iz Pakraca ponovo kreće jakim snagama, pojačanim tenkovima, komunikacijom prema Kamenskom i Slavonskoj Požegi. Ispred tih snaga uputio je jak odred, ojačan tenkovima, sa zadatkom da brzo prodre u rajon Kamenskog, u nadi da će tamo zateći naše veće snage, vezati ih borbom do pristizanja snaga iz Pakraca koje bi nas opkolile, a zatim uništile.

Naš komandir Demonja je ocijenio snage, namjere i način dejstva neprijatelja i odmah naredio pokret od sela Branežaca u pravcu Kamenskog. U rajon Kamenskog stigli smo nešto prije neprijatelja. Komandir je Prvi vod ostavio ispod sela Sažija, blizu puta Kamensko—Voćin—Podravska Slatina, a s Drugim vodom prebacio se do sela Šeovaca, s druge strane puta Kamensko—Voćin—Podravska Slatina, sa zadatkom da sačeka neprijateljsku lijevu pobočnicu i napadne je. Položaj Prvog voda nije bio naročito povoljan za napad i borbu, ali je zato Drugi vod imao idealan položaj.

Čim je u Kamensko stigla neprijateljska glavnina, bilo je upućeno manje bočno obezbjeđenje putem Kamensko—Vučjak, prema položaju Prvog voda. Prvi vod ih je čekao na svom položaju spreman da ih napadne. Ali se neprijatelj iznenada zaustavio ispred položaja našeg voda i postavio u zaštitu glavnine koja je zastala u Kamenskom. Međutim, u pravcu sela Šeovaca, prema položaju našeg Drugog voda gdje je neprijatelj zbog pogodnosti položaja bio siguran da bismo se mi mogli nalaziti, uputio je jači odred.

Demonja je bio gotovo obradovan takvim razvojem događaja. Bez oklijevanja odlučuje da sačekamo neprijatelja i napadnemo ga. Rasporedili smo se po selu iza i ispred kuća i promatramo. Odjednom, iza pješadije koja se uputila prema našem Drugom vodu, pokazase se tenkovi. Nismo se nadali tenkovima. U prvi mah smo mislili da neće daleko zbog dosta lošeg terena. Ali su se čelične nemani usmjerile pravo na nas. To je među nama izazvalo nelagodnost, jer smo znali da tenkovima ne možemo ništa. Nemamo protivtenkovskih pušaka, ni bombi, ni zapaljivih boca. Čak sam primijetio da je i hladnokrvni Demonja, koji se lako odlučivao i za najopasnije akcije, bio uzbuđen promjenom situacije. Čekamo šta će on odlučiti. On je brzo savladao svoje prvo uzbuđenje i ponovo naređuje da se samo dobro prikrijemo u voćnjacima i oko seoskih kuća, da propustimo tenkove i da sačekamo pješadiju.

Neprijatelj se kretao lagano i nasumce otvarao vatru iz svih oružja, i na sve strane, jer nije znao gdje se zapravo nalazimo. Tenkovi puze prema nama uz jaku grmljavinu motora, pretražujući vatrom sumnjiva mjesta. Iznad nas padaju grane i lišće pokošeno mitraljeskom paljbom. Neprijatelj nam se i dalje približava, već vidimo tenkove kako prolaze kroz vrtove, lome ograde i voćke, a pješadija odmah iza njih ide uperenih pušaka prema nama. Napeto očekujemo da prođu tenkovi kroz naš stroj, da napadnemo i uništimo pješadiju koja ih prati. Ali, na naše veliko iznenađenje, pa da priznam i olakšanje, baš tada neprijateljski tenkovi naglo skreću i odlaze u drugom pravcu, prema selu Vraniću. Za njima je pošla i pješadija. I tako do borbe s tom grupom uopće nije došlo.

Takvim razvojem događaja komandir je bio jako nezadovoljan. Bilo mu je očigledno krivo da neprijatelj prođe, a da ne osjeti proleterski udarac. Zbog toga je smatrao da bi bilo dobro da makar Prvi vod naše čete napadne na neprijateljsko obezbjeđenje koje je zauzelo položaj ispred njega. Zato je hitno pozvao druga Bujića, pokazao mu gdje se nalazi neprijatelj i Prvi vod i naredio mu da odmah krene do naših i prenese naređenje za napad. Bujić, čini mi se, nije rekao ni riječi, samo je malo popravio bluzu, bacio karabin preko ramena i uputio se u pravcu Prvog voda.

Samo što je drug Bujić stigao na položaj Prvog voda i prenio naređenje, iskusni komandir voda, drug Kreća, koji je i sam budno pratio situaciju, odmah je poveo Prvi vod u napad.

Promatrao sam s naših položaja približavanje i napad Prvog voda. Vidjelo se: žurili su proletari, preticali jedan drugoga i kad su došli blizu, otvorili vatru. Ali, sada neprijatelj ne prihvaća borbu. Žestokom vatrom na čistom polju zadržava pritisak našeg voda i brzo se povlači za glavninom koja je iz Kamenskog već krenula u pravcu Slavonske Požege.

Snage koje je neprijatelj u ovom napadu iz Pakraca upotrijebio, bile su tako velike da im je trebalo gotovo pet sati dok su prošle kroz Kamensko. Kad je za ovu, u stvari, promašenu akciju čuo komandant zone drug Grga Jankez, pisao je našem komandiru: »Zar je moguće da neprijatelj pored vas toliko dugo prolazi, a vi na njega ni da pripucate? Dokle ćemo se igrati parti-zanske vojske?« To je našeg komandira uvrijedilo, jer je zaista u ovom slučaju postupao kako je najbolje mogao.

Pošto smo poslije naleta neprijatelja iz Pakraca očekivali akcije iz Slavonske Požege, naša četa se prebacila u tom pravcu i postavila se u rajonu sela Slobostine, kako bi mogla pratiti pokret neprijatelja i u povoljnom momentu ga napasti.

Iz Slavonske Požege neprijatelj je krenuo 12. augusta 1942. godine s osamdeset do stotinu ustaša u pravcu Orljavca, radi izviđanja, prenošenja zadataka posadi u Orljavcu i dogovora za zajednička dejstva većih snaga koje su imale iza toga uslijediti.

Demonjin zamjenik Kreća i Bujić, zamjenik komesara čete, odlučili su da postave zasjedu u selu Pasikovcima i napadnu neprijatelja pri povratku iz Orljavca za Slavonsku Požegu.

Za to vrijeme, neprijatelj je već krenuo iz Orljavca za Slavonsku Požegu. Da bismo stigli prije neprijatelja, žurili smo što smo više mogli. Prosto smo trčali. Dok smo se mi približavali selu Pasikovcima, približavao se i neprijatelj. Naš Prvi vod je uspio da izbije u selo prije neprijatelja, zauzeo položaj i otvorio vatru na neprijatelja koji je prolazio kroz selo. Neustrašivi puškomitraljezac Petar Arbutina, dočekao ih je na putu i vatrom puškomitraljeza pokosio one koji su bili na čelu. Drugi vod je dočekao one koji su pobjegli ulijevo od vatre Prvog voda. Milan Joka s puškomitraljezom i grupom boraca, presreo je one koji su pobjegli udesno od puta.

Kad je neprijatelj prolazio za Orljavac, nas nigdje nema, a sada kada se vraća, odjednom smo se pojavili kao da smo iz zemlje ispali. Nastala je strašna pometnja i panika. Skakali su jedan preko drugoga i bježali glavom bez obzira.

Zbog iznenađenja, nanijeli smo im tom prilikom velike gubitke. Ubijeno je oko pedeset ustaša, a zarobljeno trideset domobrana i tabornik iz Orljavca, Mirko Kremer. Zaplijenili smo jedan puškomitraljez, dvadeset karabina, dvije hiljade petsto metaka i trideset bombi. Na našoj strani imali smo samo jednog ranjenog, i to druga Tomu Smolčića, mitraljesca, sekretara partijske ćelije naše ćete.

Zadovoljni postignutim uspjehom, vratili smo se iz te akcije veoma dobro raspoloženi. Petar Arbutina, puškomitraljezac, pričao je: »Kad sam tu gamad uzeo na nišan, pa nanizao, srce mi je od radosti zaigralo u prsima«. Milan Joka: »Ugledavši kako ustaše trče prema brežuljku iznad nas, odlučio sam, spriječiti ih da ga se domognu. Zgrabio sam puškomitraljez i zajedno sa Savom Jarićem potrčao na brežuljak kojem su se i ustaše približavali. Stigao sam prvi samo za koji korak i odmah otvorio vatru. Od onih koji su išli prema brežuljku, malo je tko ostao živ.«

Sutradan je neprijatelj krenuo s mnogo jačim snagama da uništi ustanička sela Posikovce, Soboštinu i Kujnik.

Zbog naše akcije izvršene prethodnog dana u selu Posikovcima, narod je ovih sela očekivao represalije, ubistva i pljačke, te je pobjegao ispred neprijatelja u obližnje šume Psunja i Papuka, poveo stoku i ponio sve što je mogao.

Ušao je neprijatelj u tako reći opustjela sela. Jurili su kroz njih kao pobješnjeli psi, ne bi li ikoga uhvatili od stanovnika. Razjareni, pucali su i bacali bombe i u prazne kuće. Međutim, u selima je zatekao samo nesretne, stare i nemoćne izbjeglice s Kozare. Kad već nije bilo stanovnika ovih sela, ustaše su iskalili svoj bijes nad ovim nevinim izbjeglicama. Samo u selu Soboštini, bacili su u pet bunara 1368 žena, djece i staraca (među kojima 1165 s Kozare).

Poslije toga, temeljito su spalili Posikovce, Soboštinu, Kujnik, Vranić i Posrće.

S obližnjih visova narod je gledao kako plamen guta njegovu imovinu koju je, zlopateći se, godinama stjecao.

S obzirom na posljedice poslije ovog ustaškog zlodjela, mislili smo da će se narod demoralizirati d na nas baciti krivicu.

Umjesto toga, ljudi su nam se zahvaljivali što smo potukli ustaše, a time i njihove živote spasili. Inače bi ih ustaše iz Požege iznenadili, pohvatali i pobili.

Ukratko, shvatili su stvari pravilno. Jer naša borba u Posikovcima, nije bila povod ovom zločinu. Ovaj zločin neprijatelja bio je samo jedna od mnogih akcija njegove zločinačke politike. Naša intenzivna borba samo je pridonijela zaoštavanju postojećih suprotnosti između ustaških bandi i ovog naroda, natjerala neprijatelja da pokaže svoje pravo zločinačko lice.

Sutradan se narod vratio na zgarišta. Gledali su ostatke svojih kuća s gorčinom u srcu. Ostali su bez krova nad glavom, bez igdje ićega. Ali, nisu se uplašili nastale situacije i teškoća. Naprotiv, u tim teškim uslovima ispoljavali su izvanrednu sposobnost, snalažljivost, izdržljivost i hrabrost. Brzo su se prihvatili posla i izgradili sebi nove bajte.

Poslije ovoga slučaja, većina sposobnih za borbu, iz popaljenih Posikovaca, Sloboštine, Kujnika, Vranica i Posrća, naročito omladina, stupili su u partizane. To su poslije Vrhovaca, Kruševa i Kantrovaca, prva sela u Slavoniji čije je stanovništvo masovno pošlo u borbu. Iz drugih sela širom Slavonije broj dobrovoljaca, koji su dolazili u partizane poslije ove ofanzive, bio je sve veći.

Od više stotina dobrovoljaca organiziran je u Budićima centar za obuku i pripremu partizanskih jedinica. Oružja još uvijek nije bilo za sve, ali su ti mladi ljudi bili spremni da ga golim rukama otimaju.

To je bio nov moment u razvoju NOP i borbe u Slavoniji. Od tada je, može se reći, počelo masovno učešće naroda u borbi. Pokret i borba u Slavoniji doživljavaju nagli polet i širenje.

Mada je neprijatelj prešao preko slobodnog teritorija, znali smo da ga neće moći zadržati, jer su za držanje tog terena i obezbjeđenje komunikacija bile potrebne mnogo veće snage. A i kad bi ih imao, držeći velik teritorij, rasturio bi svoje snage koje bi tako postale lak plijen naših jedinica.

Zbog toga se neprijatelj poslije prolaska kroz slobodni teritorij ponovo vratio u svoje periferne, već spomenute garnizone oko slobodnog teritorija. Dublje, u našem teritoriju, neprijatelj je ostao samo u Voćinu, Đulavesu i Orljavcu.

U ovoj ofanzivi doživio je potpun neuspjeh. Nije uspio uništiti naše snage, niti je mogao preuzeti inicijativu. Sam je pretrpio gubitke i postao slabiji nego što je bio.

Iako je bio svjestan neuspjeha, neprijatelj je ipak proglasio da nr • je uništen. Objavio je da je ubijeno oko 2000 partizana. Taj se broj poklapao s brojem pobijenog naroda; žena, djece i staraca.

Mi smo izašli kao pobjednici, bez obzira na izvjesne žrtve, naročito kod naroda. Zahvaljujući primjeni partizanske taktike i rasporedu naših snaga, mi smo potpuno neutralizirali premoć neprijatelja u broju i tehnici. Uspješno smo izmanevrirali njegove glavne snage i tako za njega bili neuhvatljivi, a sami uspješno napadali njegove manje dijelove. Pokazalo se da odlučujući faktor nije oružje, nego ljudi sa svojim narodom d svojom borbenom i moralnom spremnošću.

Neprijateljska ofanziva je minula, pa je došlo »naših pet minuta« za napad. Štab zone riješio je da noću 28/29. augusta izvršimo napad na neprijateljski garnizon u Đulavesu. Krajiški proleterski bataljon i SPO dobili su ovoga puta zadatak obezbjeđenja napada prema Daruvaru, odnosno prema Pivnicama, Suhopolju i Podravskoj Slatini, a Banijska proleterska četa da napadne garnizon u Đulavesu.

Neprijatelj je u Đulavesu imao oko dvjesto kulturbundovaca, žandara i domobrana, naoružanih karabinima i s trinaest puškomitraljeza. Raspola-gao je dovoljnom količinom municije za dugotrajnu borbu. Na svim prilazima mjestu, izgradio je veći broj bunkera, a međuprostore zapriječio bodljika-vom žicom d minskim poljima. Sve zgrade u centru utvrđene su i osposoblje-ne za obranu.

Za izvršenje napada, naša četa je imala osamdeset pet boraca naoružanih karabinima, šest puškomitraljeza, po sto metaka, jednu ili dvije bombe na borca.

Neposredno prije napada, nalazili smo se u šumi zvanoj V. Breznica, iznad sela Kuzme. Prije zadatka, dani su nam podaci o neprijatelju i organizaciji njegove obrane. Sam zadatak je glasio: »Naša četa, izvršit će u toku noći napad na neprijateljski garnizon u Đulavesu radi njegovog uništenja. Prvi vod ima zadatak da napada od sela Krivaja, a Drugi vod iz pravca sela Pivnice. Spoljnu obranu treba brzo savladati, a potom što prije probiti se k centru mjesta i spriječiti neprijatelja da tu zapos jedne utvrđene objekte, a zatim zauzeti žandarmerijsku i željezničku stanicu kao i općinu...« Dese-tine su dobile sasvim konkretne zadatke, pravce i objekte napada, na kojima trebaju samostalno dejstvovati do izbijanja u centar.

Po izbijanju u centar treba da se povežu s komandrom čete, koji će da-lje preuzeti rukovođenje borbom. Demonja je i ovoga puta naglasio da treba dejstvovati energično i brzo, te likvidirati neprijatelja prije nego se pojave njegove spoljne intervencije.

Zbog težine zadatka, vojne pripreme su bile detaljne. U okviru pripre-ma, detaljno smo se upoznali sa sistemom obrane; preprekama i fortifikaci-jama, objektima napada i rasporedom neprijatelja u njima. Zbog želje da se u centar mjesta probijemo po mogućnosti što prije, detaljno su proučeni pravci nastupanja prema centru i neki međuprostori u spoljnoj obrani koji su slabije branjeni i kroz koje treba pokušati proći i zaobići neprijateljsku spoljnu obranu.

Radi lakšeg snalaženja na terenu u samom mjestu dobili smo po deseti-nama dobre i hrabre vodiče iz okolnih sela koji su odlično poznavali teren, raspored neprijatelja i svaki slobodni prostor kojim se može neopaženo proći.

I moralno-političke pripreme također su bile vrlo opsežne i temeljite. Komesar čete nam je, prvo, iznio značaj zadatka. Rečeno nam je da se od svakog pojedinca traži maksimum inicijative, upornosti i zalaganja. Skre-nuta nam je pažnja na pravilan odnos prema narodu u mjestu. Komesar nije propustio da nas podsjeti na slučaj jednog borca koji je u prvom napadu na Đulaves, krajem prošlog mjeseca, uzeo malo više alkohola, zaos-tao iza boraca i zaspao. Ujutro su ga ustaše našli, zarobili i strijeljali. »Ne bi valjalo«, rekao je komesar, »da se nešto tako ili slično ponovi.«

Pred večer, 28. VIII 1942. godine, komandir nas je poveo iz šume u na-pad. Kao i uvijek, u borbu smo pošli veselo i bezbrižno. Nitko nije mislio na ono najgore. Da su smjeli, naši hrabri mladići bi zapjevali neku veselu ba-nijsku pjesmu.

Kad je pao mrak, ušli smo u selo Krivaju, pod rukovodstvom komandira. Odatle je Prvi vod produžio s komandrom na čelu, pravo na Đulaves. Drugi vod na put i prugu Đulaves—Pivnica, pa s te strane na Đulaves.

Kada smo se približili samom mjestu, razdvojili smo se po desetinama koje su produžile svaka svojim pravcem, žureći se da se na vrijeme što više približe neprijateljskim spoljnim obrambenim položajima.

Neprijatelj je, međutim, otkrio naše približavanje i otvorio žestoku vatru po već unaprijed utvrđenom planu. Naročito žestoko tukli su mitraljezi. Mada je zviždalo i praskalo na sve strane, ni smo se sasvim mirno, bez otvaranja vatre, približavali spoljnoj obrani. Po sve većoj gustini vatre, znali smo da smo blizu, ispred neprijatelja.

Idući tako na čelu 1. desetine Prvog voda, neustrašivi Demonja je naišao na neprijateljske vojnike u rovu. Susrevši se oči u oči s neprijateljem, najbrže je reagirao puškomitraljezac Petar Arbutina. On je, (kao da je bila već odvrnuta) aktivirao bombu i bacio je u rov među grupu neprijateljskih vojnika. Od te bombe nekoliko ih je poginulo, a ostali su se razbježali. Demonja je primijetio: »Uh, Arbutina, kru' ti tvoj, da ne legoh, umalo i sam u ne pogiboh od te tvoje bombe.« Odatle je ova desetina krenula naprijed i brzo se probijala k centru mjesta.

Premda baš nije bilo propisano da se pretvara u borca, komandir čete Demonja, učinio je to i ovoga puta. Osjetivši jaču vatru, pričaju drugovi koji su bili s injdme, opsovao bi po banijski: »Čer mu ..., gadno li tučel!« A kad bi mu se desilo i nešto gore, još ljuče je psovao i žestoko kidisao na neprijatelja. Po svom starom običaju, forsirao je borbu i hitao sve brže i brže u samo mjesto. Pratili su ga u stopu hrabri drugovi Ivica Bujić, Čoka, Milan Joka-Griva, čorković, Prša, Luka Škrinjar i drugi borci 1. desetine.

Probijajući se tako kroz neprijateljsku obranu i brzo napredujući, Demonja se u ovoj borbi drugi put oči u oči susreo s neprijateljskim podoficirima. Reakcija je i s jedne i s druge strane bila munjevit.

Ispalili su jedan na drugog hite iz pištolja kao u dvoboju. Pošto su u brzini i jedan i drugi promašili, uhvatili su se ukoštac i počeli rvati. Srećom je u blizini bio i drug Vlado Jurjević, borac naše čete, koji je pomogao komandiru da savlada fizički krupnijeg neprijatelja.

Neprijatelj je opet postupio kao mnogo puta ranije, čim je osjetio da je narušena spojna obrana i naše nastojanje da se probijemo k centru, relativno brzo se povukao u središte i zaposjeo čvrste zgrade unaprijed pripremljene za obranu u kojima se mogao duže održavati i sačekati spoljnu pomoć.

Grupa u kojoj sam i sâm bio, kretala se na desnom krilu II voda k centru i žandarmerijskoj stanici. Do željezničke pruge, koja prolazi sa sjeverne strane ispod samog mjesta i do prvih prepreka — bez obzira na neprijateljsku pucjavu — došli smo brzo. Prvi su izbili drugovi Lazo Dragaš, desetar, Stevo Begović, Milan Svračić, Franjo Fabijan, Dušan Popović, Ljuban Kordić, Boško Krnjaić i ja. Na prvim preprekama smo zastali. Očekivao sam, kao i ostali, da će brzo uslijediti naređenje desetara za produženje napredovanja, ali ga je pozvao komandir čete koji je htio da zna dokle je tko stigao i da odluči što treba dalje poduzeti. Desetar je otišao i mi smo tako ostali sami sa svojom savješću. Znali smo, na osnovi opće zamisli, da moramo odmah energično produžiti naprijed, napasti i savladati prepreke, likvidirati neprijatelja, probiti se što prije u samo mjesto i likvidirati ostatke neprijatelja. Tako je i bilo. Izbio sam na prugu i zastao na moment da se orijentiram. Tog trenu neprijatelj je osuo paljbu po pruzi. Skočio sam naprijed, našao se pravo ispred bunkera iz kojeg je neprijatelj tukao po pruzi. Bio sam u Uvali i neprijatelj iz bunkera nije mi mogao ništa. Rekao bih da nije znao *a mene. Prišao sam sasvim blizu sa strane i pokušao ubaciti u bunker bombu, ali sam promašio i bomba se skotrljala prema meni, te sam se morao spašavati od vlastite bombe.

Osjetivši našu blizinu, neprijatelj je iz bunkera pobjegao. Za njim sam išao u stopu. Izbio sam tako u centar, gdje sam zatekao ostale drugove koji su vješto zaobišli žičane prepreke i minska polja i tako izbili u centar, prije nene. Tako se sada i Drugi vod naše čete pridružio Prvom u borbi za utvrđene objekte samog mjesta. Zauzeo sam položaj iza jednog stuba i počeo gađati preko puta, odakle sam osjetio neprijateljsku vatru. Neprijatelj nas je

tu obasipao gustom vatrom iz automatskog oružja. U nekoliko navrata, osjetio sam pravi pljusak metaka po stubu iza kojeg sam stajao. Znao sam da bi trebalo potražiti pogodniji položaj, ali sam prije toga htio dobro osmotriti odakle neprijatelj tuče i odakle mu se može najlakše prići. Zato sam još malo produžio da djelujem i osmatram. Međutim, nisam dugo ostao, ubrzo sam bio ranjen u desnu ruku ispod ramena.

Od direktnog pogotka metka, mišićna kost se potpuno slomila, ruka mi je odmah klonula, a puška pala pred noge. Prilikom ranjavanja, osjetio sam strašan udarac, a zatim čudno reagiranje ozlijeđenih mišića i toplinu krvi niz ruku i rebra. Nisam pao. Smogao sam toliko snage da lijevom rukom podignem pušku, ponesem je sa sobom i da se povučem u dvorište iza jedne kuće. Tu sam se onesvijestio, ali sam ubrzo došao k sebi uz pomoć drugova i nekih žena iz kuće u čijem smo dvorištu bili. Drugarica Sitna stavila je zavoj, a drugovi su me odnijeli u previjalište koje se nalazilo na kraju sela N. Krivaje.

Poslije izbijanja u samo mjesto i sabijanja neprijatelja u nekoliko objekata, nastala je borba pod jedinstvenim rukovođenjem komandira čete.

Zgrade koje je neprijatelj zaposleo, bile su prave tvrđave i iz njih je neprijatelj pružao žestok otpor. Osim pušaka i bombi, drugih sredstava za osvajanje takvih objekata mi nismo imali.

Naš komandir i borci ispoljili su veliku hrabrost i upornost, iznalazili razne načine da neprijatelja pošto-poto likvidiraju. Na juriš su osvojene zgrade žandarmerijske stanice, općine i željezničke stanice. Ostala je još samo zgrada ustaškog tabora. Iz nje je neprijatelj žestokom vatrom sprečavao svaki pokušaj približavanja.

Borba oko ove zgrade potrajala je duže. Dan je osvanuo, a neprijatelj se još uvijek žilavo branio i nije pokazivao nikakve znakove popuštanja. Sada smo se skoncentrirali na ovu zgradu, ali je prilaz danju bio još teži. Borci su se ipak, bez obzira na opasnost, približavali, bacali bombe, penjali se na krov, pokušavali zapaliti zgradu odozgo, ali je nije bilo moguće osvojiti bez sredstava za rušenje. Mi nismo imali ni kilogram običnog eksploziva.

Trebalo je ostati cio dan, sačekati noć, pa pod zaštitom mraka prići objektu i izvršiti napad. Naš komandir i borci bili su i na to spremni.

Međutim, naše zasjede nisu izdržale. Neprijatelj je već u devet sati savladao onu od Pivnice i uputio se prema napadnutom garnizonu. Tada je našoj četi naređeno povlačenje. Demonja je odugovlačio s povlačenjem. Borci se nisu odmicali i ponovo su pokušali likvidirati ovu posljednju zgradu iz koje neprijatelj pruža otpor. Nije im se ostavljalo nelikvidirano uporište. I zaista, trebalo je još samo malo pa da uspijemo.

Ipak, lead se neprijatelj spolja sasvim približio, morali smo se povući.

Neprijatelj je poslije našeg povlačenja ušao u Đulaves, no, nije se dugo zadržao: s ostatkom posade povukao se još istog dana. Od tada neprijatelj u Đulavesu nije imao stalnu posadu. S vremena na vrijeme bi ušao u mjesto i zadržao se izvjesno vrijeme, a potom se ponovo povlačio.

Oslobađanjem Đulavesa, mi smo probili neprijateljsku obranu na komunikaciji Daruvar—Suhopolje i stvorili slobodan prostor u lancu neprijateljskih garnizona tog sektora širine do 30 kilometara. Tako smo povezali slobodni teritorij NOP i partizanske jedinice Slavonije i Bilogore, te stvorili bolje uslove za prodiranje na zapad.

U toj borbi ubijeno je oko 50 neprijateljskih vojnika, zarobljeno je 30 domobrana, 9 kulturbundovaca i 4 žandara. Poslije saslušanja, domobrani i 3 žandara su bili pušteni. Zaplijenjeno je 48 pušaka i 3 puškomitraljeza s većom količinom municije i drugog materijala.

Pored mene, u ovoj borbi teže je bio ranjen drug Dušan Griva, a lakše Stojan Komljenović-Čoka, Ljuban Kordić, Milan Joka i Stevo Ribarić, koji po običaju proletera kada su lakše ranjeni — nisu išli u bolnicu već su ostali u jedinici. Bez mrtvih u ovoj borbi i s malo ranjenih prošla je naša četa, zahvaljujući vrlo brzom i vještoj borbi boraca kao i dobrom rukovođenju našeg komandira. Ostale slavonske jedinice imale su 4 poginula i 10 ranjenih boraca.

Također su i vođići u ovoj akciji igrali veliku ulogu. Žao mi je što im ne znam imena da i njih spomenem, jer to je najmanje što, zbog pomoći koju su nam pružili i hrabrosti koju su pokazali, zaista zaslužuju.

U ovoj smo akciji stekli nova iskustva u napadu na utvrđenu obranu protivnika i u savladavanju prepreka. Zaključili smo da se, bez obzira na nedostatak teškog oružja, možemo uspješno boriti. Samo organizacija napada i priprema moraju biti detaljni, sam napad vrlo brz i energičan tako da se neprijatelju spriječi manevar unutar naseljenog mjesta.

Na kraju borbe, kao i obično, sakupljao se plijen. Tu se nađe svašta, pa i pića. Neki od nas bi, i pored stroge zabrane, onako da se ne vidi, popili po koju čašicu. Banijci smo uostalom, pa sve volimo. Ali, nismo se opijali. Međutim, tog puta drug Ivan Tominac popio je malo više. Sve zlo ne bi bilo u tome da je na tome ostalo. Alkohol je, međutim, kod njega poslije ove teške noćne borbe i iscrpljenosti jako potencirao nervnu napetost, izazvao razdražljivost i agresivnost u ponašanju. Izgubivši svaku kontrolu nad postupcima, počeo je da se sukobljava s drugovima, da se ljuti, svađa i psuje. Od toga je prešao na grubo vrijeđanje pojedinih drugova. Ponašao se krajnje izazovno. Takvo Tominčevo ponašanje svakog se časa moglo pretvoriti u skandal, međusobnu tuču s teškim posljedicama za četu, nesagledivim moralnim posljedicama za njen ugled.

Opominjali su ga drugovi, ali je on postajao još razdražljiviji i još žešće reagirao. Sve je to vidio i drug Bujić, zamjenik komesara. Smatrao je svojom starješinskom dužnošću da smiri ovog borca kojem je alkohol totalno uništio samokontrolu. Opomenuo je Tominca i zahtijevao od njega da prekine s neredom, ali ni njega nije poslušao.

Uvidjevši da će — ako tako nastavi — doći do najgoreg, Bujić je odlučio da Tominca spriječi u takvu ponašanju. Uhvatio ga je za ruku, naglo ga trgnuo i okrenuo prema sebi da bi ga »otrijeznio«. Ali, uzalud! Teški ispadi i vrijeđanja drugova bivali su sve žešći i u jednom momentu prevršili svaku mjeru. Nadmašili su čak i Bujićevo strpljenje. U momentu najveće razdraženosti, Bujić je naglo i nekontrolirano reagirao, zgrabio Tominca, okrenuo prema sebi i pucao u nj. Desilo se to poslije ove teške noćne borbe kad su nervi svih boraca, pa i Bujićevi, bili krajnje napeti. Bujić se trgnuo, ali kasno — žrtva je pala. Nastalo je jezovito mučno stanje. Bujić se odmah odvojio i sav ošamućen otišao do komandira i komesara. Tominac je odnesen s ostalim poginulima i sahranjen negdje u blizini sela Lisićine. U analizi akcije, ovaj slučaj je zauzeo vidno mjesto. Drug Bujić je iskreno žalio što je do toga došlo. Nama je bilo žao Tominca, jer je inače bio dobar drug i borac, ali ipak drugu Bujiću nismo prigovarali. Bujić je postupio u skladu s našim nepisanim normama prema kojima smo mi strogo kažnjavali ovakve i slične greške.

S mjesta ranjavanja do previjališta u selu Nova Krivaja, koliko se sada sjećam, odnijeli su me drugovi Stevo Begović, Franjo Fabijan, Dušan Popović i Boško Krnjaić. Budući da nismo imali nosila, drugovi su riješili da me do previjališta udaljenog oko 2 kilometra prenesu u čebetu. Čim su me podigli od zemlje, nastale su velike muke. Svaki neujednačeni korak pomjerao je slomljenu ruku i izazivao nesnosne bolove od kojih sam gubio svijest. Na moje zapomaganje drugovi bi ujednačili korak i time mi smanjili muke. Ali, to nije sve. Na putu prema previjalištu, morali su me prenijeti preko ulice duž koje je neprijatelj tukao, čim smo izašli na ulicu, neprijatelj je otvorao vatru na nas. Drugovi su me spustili, a sami se sklonili i pričekali dok se paljba ne smiri. Ja sam za to vrijeme ležao na neravnom putu i bilo mi je užasno loše. Poslije paljbe, morali su ići preko polja gdje je bilo teško održati ujednačen korak. Pored toga, morali su me nositi kroz narasle kukuruze, koji su me stalno udarali po ranjenoj ruci. Mada je bilo kratko odstojanje od previjališta, meni se put činio vrlo dug. U previjalištu me od drugova koji su me donijeli preuzeo drug Stojan, a oni su se odmah vratili u borbu. Vidim, Stojan poslovično ozbiljan, čutljiv i strog, ali neumoran u radu oko ranjenika. U nedostatku drugih sredstava, oko moje slomljene ruke stavio je štapiće, a zatim zavoj. Poslije njegove intervencije, bilo mi je lakše. Tek kad nas je previo i pripremio za bolnicu, bio je to drugi Stojan: blag, srdačan, nasmijan, sretan i zadovoljan, i obratio nam se toplim riječima.

Kad sam se probudio, ugledam, donose i stavljaju pored mene našeg proletera Dušana Grivu. Glava mu je umotana u zavoj koji su tada već bili crveni od krvi. Iz zavoja se vidi nos, oči, čelo i vijenac crnih kovrdža kose, po čemu ga lako prepoznajem. Kad su ga odvili, vidjela se crveno-crna rana na licu pored nosa, odmah iznad desne gornje usne. Tu mu je metak ušao, probio vilicu po dužini i izišao sasvim ispod uha. Cijela vilica mu je razbijena.

Nisam više mogao spavati, gledao sam druga Grivu. S mukom su mu zaustavili krv. Pao je u nesvijest, a kad je otvorio oči, pitao je hoće li on moći ići ponovo u borbu. Trpio je bol i mučio se, nije mogao da govori, a cijelo to vrijeme je pokušavao nešto reći. Tada mu je iz usta šikljala krv. Međutim, ništa ga nije brinulo, osim to da li će moći ponovo u borbu. Činilo se kao da ga je to mučilo više nego bol.

Uskoro su sve ranjenike stavili u kola i uputili u partizansku bolnicu u Ravnoj gori, u rajonu Ljutoča. U bolnici nas je primio rukovodilac bolnice drug Jozo Jakopović, s grupom drugova i drugarica — mladih djevojaka.

Smjestili su nas pod male šatore na ležajeve od šušnja i suhe trave. Dani su još bili sunčani i topli i takav smještaj nije bio neprijatan.

Ne znam da li ću ikad više vidjeti tako dubok izraz poštovanja i ljubavi kakav su tada pokazivale drugarice prema nama ranjenicima. Sa zebnjom su slušale i pratile naš nemir, prilazile nam i gledale da li bi nam u čemu mogle pomoći. A kad im to nije uspijevalo, vidio sam, bilo im je vrlo teško.

Prvu noć proveo sam vrlo nemirno. Rana me je strašno boljela, lice mi se grčilo od bola i nesvijest me hvatala. Od najmanjeg pokreta vrijeđala me i sama košulja. Želio sam da bilo tko dođe, pa da me samo vidi i upita kako mi je. Činilo mi se da bi mi od toga bilo lakše. Tako je protekla prva ranjenička noć u bolnici.

Sutradan je došao drug Jozo Jakopović s nekoliko ljekara da nas pregledaju. Među njima smo poznali druga Grujicu Žarkovića-Štefa. Odvili su mi ranu i vidjeli da loše izgleda.

Autor knjige ranjen 1942 – bolnica u Papuku^a

Kad su se drugovi medicinari upoznali s prirodom moje rane i općim stanjem, počeli su raspravljati o tome da li se rana može izliječiti ili se ruka mora amputirati. Čuo sam te riječi u polusvijesti, ali sam mogućnost amputiranja ja unaprijed odbio. Odlučio sam da radije umrem nego da izgubim desnu ruku. Tada sam imao dvadeset godina i nisam mogao zamisliti svoj život bez ruke. Mislio sam: ako bez desne ruke ostanem, neću biti sposoban ni za rat, ni za rad. Tada je bolje da me i nema. Saznavši za takav moj kategorički stav, ljekari su se dali na liječenje, te uz moju jaku volju i veliku snagu zdravog i mladog organizma, izliježili ruku kojom sam poslije još dugo ratovao, a danas —tri i pol decenija kasnije — pišem evo sjećanja na te dane.

Uskoro smo se iz ove improvizovane bolnice preselili u novu, blizu Boraka. Ova bolnica je, za razliku od prve, imala barake za smještaj ranjenika, previjališta, kuhinju i trpezariju. Tu su bili mnogo bolji uslovi za život i liječenje ranjenika. Poslije je u Slavoniji takvih bolnica bilo više i one su, kada je trebalo, omogućavale manevar s ranjenicima.

Bez obzira na nedostatak stručnog osoblja, naše liječenje je, zahvaljujući ljubavi prema ranjenicima i zalaganju druga Joze Jakopovića bilo vrlo uspješno. Oni su budno pratili stanje naših rana i stalno su gledali kako bi nam pomogli. Drug Jozo Jakopović nije bio ljekar, ali je imao ogromno iskustvo. Naučio je to u španjolskom građanskom ratu. Zbog toga je uspješno intervenirao u našem liječenju i mi srno u njega imali veliko povjerenje. Naizgled je bio grub, nije bio nježan kao drugarice, ali je imao dobro srce i mnogo ljubavi za ranjenog druga. Provodio je dane i noći, bdijući nad nama i spašavajući naše živote.

Nedaleko od Đulavesa, na sredini puta Voćin—Pivnice, nalazi se malo mjesto Hum, u kojem je iz Voćina neprijatelj imao isturenu posadu — jačine oko stotinu vojnika radi kontrole komunikacije i stanovništva u tome rajonu. Taj garnizon je također predstavljao smetnju našim pokretima i borbi. Zato je Štab III operativne zone odlučio da odmah poslije Đulavesa napadne i likvidira posadu u Humu.

Naređenje za napad dobila je opet naša četa. Već sutradan poslije napada na Đulaves, gotovo bez odmora, krenula je naša četa u pravcu Huma. U napad je pošla 31. augusta uvečer, iz sela Lisičine. Do pola noći prišla je četa samom selu. Negdje oko jedan sat iza ponoći, 1. septembra 1942. godine, izvršen je brz i munjevit napad. Neprijatelj se, međutim, »nije pokušao oduprijeti. Umjesto otpora, počeo je odstupati, a kada je dočekan s druge strane, pošao je na proboj u pravcu Voćina. Borba je trajala svega pola sata. Neprijatelju je pošlo za rukom da se probije ostavivši osam mrtvih.

Tako smo iz Huma protjerali neprijatelja i oslobodili komunikaciju Voćin—Pivnica i rajon Hum. Zaplijenili smo osam karabina, jedan puškomitraljez i hiljadu i sedamsto metaka. S naše strane u ovoj borbi poginuli su Slavko Macakanja i Mićo Đurić, zvani Veljača, i tri druga lakše ranjeni, koji zbog toga nisu napustili četu.

Uspješnim razvojem NOP, u Slavoniji je djelomično izvršena citirana Titova direktiva od januara 1942. godine. Jer, na ostalom prostoru između Save i Drave, NOP je i dalje bio u zastoju. Zato je GŠH krajem augusta 1942.

godine, uputio iz Banije u Moslavinu snažan odred sastava tri bataljona sa četiri stotine pedeset iskusnih i dobro naoružanih boraca radi pomoći NOP u ovim krajevima. Ovim odredom komandirao je poznati junak Banije Nina Maraković, Prvim bataljonom Živko Bronzić, Trećim bataljonom Nikola Kajić, a Petim Mate Jerković.

Taj odred prerasao je u toku uspješnih borbi u Moslavini, Bilogori i Slavoniji u Prvu banijsku brigadu, koja je kasnije dobila naziv Sedma banijska NO udarna brigada »Vasilj Gačeša«.

Iz istih razloga GŠH naređuje Trećoj operativnoj zoni da svoje snage »odlijepi« od Psunja i Papuka i da počne s akcijama u slavonskim ravnicama, tj. Podravini i Posavini na teritoriju Moslavine i Bilogore, a zatim i u Hrvatskom zagorju, te tako rasplamsa ustanak i na tom području.

U vezi s tim, Štab Treće operativne zone odlučio je da izvrši veoma dubok prodor u teritorij koji neprijatelj kontrolira, napadne Gojio i uništi izvore nafte, a da u povratku za Slavoniju izvrši nekoliko akcija na terenu Moslavine i Bilogore. Komanda zone, naime, ocijenila je da će likvidacija Gojla i uništenje izvora nafte osjetno pogoditi neprijatelja i najsnažnije politički odjeknuti u narodu toga kraja. Odluka se pokazala više nego zreloom i pravilnom.

U duhu te odluke, upućen je u rajon Gojla drug Bogdan Crnobrnja-Tolja, zamjenik komandanta Treće operativne zone, zajedno s Bogdanom Gojkovićem i Josipom Hanzlom-Ružičkom, radi izviđanja i izrade plana napada na Gojio.

U toku izviđanja, drugovi su utvrdili da neprijatelj intenzivno koristi izvore nafte i dnevno otpremi za Njemačku osam vagona (80.000 litara) nafte i vrši snabdijevanje s plinom cijelu takozvanu NDH; dalje, da u Gojlu ima 150 domobrana, 50 Nijemaca iz Rajha i otprilike toliko ustaša. Oko Gojla i izvora nafte bili su izgrađeni bunker i postavljene minske i žičane prepreke. U okolnim mjestima, iz kojih je mogao intervenirati u slučaju napada na Gojio, neprijatelj je u Kutini imao oko stotinu i pedeset ustaša, satniju domobrana i nešto Nijemaca, u Čazmi oko dvjesto ustaša i žandarmerijsku posadu. U Garešnici je bilo oko sedamsto pedeset ustaša i domobrana i oko četrdeset žandara. U Popovači je >imao dvjesto dvadeset ustaša i jednu satniju Nijemaca. Osim toga, duž pruge Zagreb—Beograd, u blizini Gojla, neprijatelj je imao jako obezbjeđenje.

S obzirom na položaj Gojla, jake snage i utvrđenja, kod neprijatelja je vladalo mišljenje da je mjesto neosvojivo. Zaboravio je, međutim, jednu sitnicu — smetnuo je s uma da u tom kraju ne operiraju više male udarne i diverzantske grupe. Tu se početkom septembra skupilo oko hiljadu petsto iskusnih i dobro naoružanih Titovih boraca.

Bez obzira na jake snage neprijatelja, odlučeno je da se noću 5/6. IX 1942. godine s jednim bataljonom Prvog SPO (stotinu i pedeset boraca, osam puškomitraljeza) i našom Banijskom proleterskom četom (oko osamdeset boraca i šest puškomitraljeza) izvrši napad na Gojio, a sa dva bataljona SPO vrši osiguranje prema Kutini i Čazmi, a Krajiškim proleterskim bataljonom i Moslavačkim bataljonom prema Garešnici.

Rukovođenje tom akcijom Štab Treće operativne zone povjerio je Bogdanu Crnobnji-Tolji, zamjeniku komandanta zone.

Sve jedinice iz Slavonije određene za ovu akciju, prikupile su se 3. IX 1942. godine na Ravnim nadama, iznad sela Bijele i Boraka. Tu je jedinicama saopćen zadatak i izvršene su pripreme za pokret.

Na putu iz Slavonije do Moslavine, teren je uglavnom otkriven i gusto naseljen. Da ne bismo bili otkriveni, morali smo se kretati noću. Na put iz Slavonije krenuli smo 3. IX 1942. godine predvečer i usiljenim maršem stigli drugog dana ujutro u Moslavinu, u rajon sela Dišnika, nedaleko od Gojla.

U ovoj akciji pratio nas je drug Keler kao liječnik, sa zadatkom da organizira previjalište, a zatim otpremi ranjenike za Slavoniju.

Marš je bio naporan i borci su stigli u Moslavinu umorni, pogotovo pripadnici Banijske proleterske čete, koji su nekoliko dana prije toga izvršili dvije akcije u Đulavesu i Humu.

Cijeli dan, 4. IX 1942, odmarali smo se, vršili izviđanje i neposredne pripreme za predstojeću akciju. Svakoj desetini naše čete dodijeljeni su dobri i hrabri vođići koji su poznavali teren, raspored neprijatelja, prepreke i utvrđenja. To su većinom bili partizani toga kraja, partijski terenski radnici i skojevoi. Njihove usluge bile su dragocjene.

Jedinice određene za napad, prebacile su se u toku noći 4/5. IX 1942. godine preko sela Stupovače u šumu Velika Dišnica koja je udaljena jedan do dva kilometra od Gojla. Tu su se ove jedinice prikrale i izvršile posljednje pripreme za napad.

Doznajući za dolazak slavonskih jedinica u Moslavinu, te za pripremu napada na Gojio, Nina Maraković, uputio je u štab Bogdana Crnobrnje (svog komandanta Prvog bataljona) Živka Bronzića da uspostavi vezu, raspita se o planu dejstva i predloži njihovo koordiniranje uopće i konkretno, zajedničko učešće u napadu na Gojio.

S planom o zajedničkom učešću i dogovoru grupe bataljona BPO i slavonskih jedinica u akciji na Gojio, upoznao me poslije rata Bogdan Crnobrnja: »Kad smo stigli u Moslavinu, došao mi je komandant Prvog udarnog bataljona BPO Živko Bronzić i obavijestio me da su sva tri bataljona BPO spremni za učešće u akciji na Gojio.

Sa zadovoljstvom sam prihvatio, jer je to bilo značajno pojačanje. Time su naše snage za ovu akciju porasle od sedamsto na oko hiljadu dvjesto boraca. Odmah poslije toga, dogovorili smo se o zadacima. Jedan bataljon BPO odmah je upućen u zasjedu prema Vukovijama, gdje je bila ustaško-žandarmerijska posada. Drugi bataljon je upućen da izvrši diverziju na pruzi Zagreb-Beograd, a Treći bataljon demonstrativne napade na neka mjesta oko Gojla, kako bi vezali te snage i onemogućili da interveniraju spolja prema Gojlu.«

Tako je počela do tada neviđena ofanziva Slavonaca, Moslavčana i Banijsaca u Moslavini, Bilogori i Slavoniji, a trajala je punih četrdeset dana. Budući da je naša proleterska četa u nekim bitkama dala naročit obol, pokušat ću da te bitke koje su slijedile jedna za drugom detaljnije opišem.

Kad je pala sudbonosna noć, komandiri su povelili jedinice u napad. Sam napad je otpočeo 5. IX 1942. godine u dvadeset i tri sata.

Naša četa je napadala iz pravca istoka. Čim smo prišli spoljnoj obrani, neprijatelj je otvorio žestoku vatru. Žurili smo da se što prije probijemo do izvora. Međutim, bodljikava žica je znatno usporila naš napad i brz prodor kroz neprijateljsku obranu.

Bez obzira što neprijatelja nismo iznenadili na vanjskoj obrani, ipak nam je pošlo za rukom da spriječimo ulazak u borbu jednog dijela domobrana, naročito onih koji su bili smješteni u drvenim barakama tučenim našom vatrom. Iz ovih baraka domobranci su poskakali u donjem rublju, bez uniforme i oružja, i počeli bježati. Kad su naišli na naše jedinice, predavali su se. Nijemci, međutim, koji su bili smješteni u prostorijama od tvrdog materijala, uspjeli su da se srede i pruže jak otpor. Vidjevši domobrane koji se predaju, otvarali su vatru po njima i priličan broj pobili. Tada su se pojedini domobranci odmah pridružili partizanima u borbi protiv Nijemaca. Kad su se Nijemci angažirali, razvila se žestoka bliska borba. Puške i puškomitraljezi su se malo čuli, jer su eksplozije bombi bile česte. U tom je okršaju na sektoru čete poginulo oko 30 Nijemaca. Ostalo je likvidirala Udarina četa SPO koja je napadala lijevo od nas.

Kad je većina Nijemaca bila likvidirana, opirale su se još samo neke otporne tačke, od kojih je najveću smetnju predstavljao bunker u centru izvora okružen brisanim prostorom i preprekama. Za njegovu likvidaciju trebalo bi teško naoružanje koje mi nismo imali. Ali, moralo se i bez toga. Došao je Demonja i naredio da se oformi bombaška grupa koja će pod zaštitom mitraljeske vatre prići bunkeru i likvidirati ga. Izvršene su, na brzinu, potrebne pripreme i napad je otpočeo. Bombaše je odlučno poveo drug Ivica Bujić, koji je u toj akciji zamjenjivao odsutnog komesara čete. Bez obzira na žestok otpor neprijatelja, bombaši su se, predvođeni hrabrim Bujićem, približavali smjelo i odlučno. Brzo su doprli do bunkera i kad su počeli da ubacuju bombe u otvore bunkera, drugovi Ivica Bujić, Ljuban Rajšić i Dragan Trninić-Padobranac, bili su pokošeni neprijateljskom mitraljeskom vatom. Ostali iz bombaške grupe ipak nisu odustajali. Nije ih obeshrabrila smrt hrabrih drugova i vođe grupe. Naprotiv, to ih je podstaklo da taj bunker nikako ne ostave nelikvidiran. Nastavili su juriš, bunker ubrzo likvidirali i tako pridonijeli brzom i potpunoj likvidaciji uporišta u cjelini. Za ove drugove koji su išli preko brisanog prostora na armirano-betonske bunkere, iz kojih je rigala smrtonosna vatra mitraljeza i eksplodirale bombe, može se sa sigurnošću reći da su pravi heroji.

Poslije likvidacije ovog bunkera, neprijatelj je bio savladan, izvori nafte i rafinerija zapaljeni, sva postrojenja uništena tako da se dugo nije moglo ništa obnoviti ni koristiti. Buknuo je požar u kojem su se povremeno čule eksplozije. Pored toga, bile su zapaljene i neke zgrade. Plamen je osvijetlio ravnice oko Gojla. Nebo se žarilo od plamena. Ovaj požar je poslije napada još dugo bjesnio i podsjećao na akciju hrabrih partizana. Ubijeno je 50 neprijateljskih vojnika, među njima jedan domobranski natporučnik, a zarobljeno 80. Zaplijenjeno je 110 karabina, 2 puškomitraljeza, 1 laki mitraljez »šarac«, oko 10.000 metaka, 3 šmajsera, nekoliko sanduka bombi, kao i velike količine razne opreme i hrane.

Izvori nafte u Gojlu u plamenu

U to vrijeme, s obzirom na važnost benzina u ratu, bila je to najveća akcija i u ekonomskom smislu težak udarac za neprijatelja.

Pokušaj neprijatelja da se spolja probije i pruži pomoć napadnutom garnizonu, naše zasjede su brzo i lako spriječile. Jedan banijski bataljon koji je bio u zasjedi prema Banovoj Jarugi i Vukovju, razbio je neprijatelja koji je pošao iz Vukovja i progoneći ga upao u Vukovje, zapalio općinu, žandarmerijsku stanicu, poštu i jednu ustašku trgovinu.

Naši ukupni gubici u svim ovim borbama bili su 13 poginulih i 26 ranjenih, od kojih su naša 3 proletera poginula, a 3 ranjena. Najveći teret u ovoj borbi imala je naša četa i Udarne četa SPO.

Kad je stanovništvo okolnih sela saznalo za napad na Gojio i vidjelo u to doba neobično duge kolone partizana, bilo je ugodno iznenađeno. Ljudi su govorili: »Sad vidimo da je lažna ustaška propaganda. To nije grupa ljudi, kako nam se pričalo, to je ogromna vojska, dobro organizirana, koja se uspješno bori. Nije moguće da tu vojsku vode nesposobni seljaci, kako nam se pričalo...«

Zbog pada Gojla kod neprijatelja je zavlitala panika. Sām je uveličavao naše snage. Nije više bio siguran ni u najdubljoj pozadini i najbolje bra-njenim garnizonima. Da bi ojačali obranu na tom teritoriju, ubrzo su u Ku-tinu dovukli još jednu jedinicu njemačkih vojnika i pojačali mnoge druge posade garnizona.

»Poslije akcije na Gojio«, pričao je drug Bogdan Crnobmja-Tolja, »sazvao sam sastanak svih štabova jedinica koje su učestvovala u toj borbi. Izvršili smo analizu izvedene akcije. S rezultatom i držanjem svih jedinica i boraca, pokazanom hrabrošću, bili smo potpuno zadovoljni. Posebno priznanje odali smo Banijskoj proletherskoj četi i Udarnoj četi SPO koje su ponijele najveći teret borbe. Poslije analize akcije, odlučili smo da od raspoloživih snaga formiramo dvije grupe. Prva grupa bila je sastavljena od jedinica koje su učestvovala u napadu (Prvi bataljon SPO s Udarnom četom i Banijska proletherska četa) sa zadatkom da se sa plijenom i ranjenicima vrati u centar Slavonije, gdje bi se premoreni borci, naročito Banijske proletherske čete, odmorili do novih akcija. Druga grupa je formirana od jedinica koje su u akciji na Gojio bile na obezbjeđenju (tri bataljona BPO, jedan bataljon SPO, Krajiški proletherski i Moslavački bataljon) sa zadatkom da prije odlaska u Slavoniju izvrše jedan veći vojno-politički pohod i više akcija na teritoriju Moslavine, Bilogore i Podravine.« »I danas se s divljenjem sjećam«, kaže drug Tolja, »kako smo se lako sporazumjeli i dogovorili o svemu. Za komandanta prve grupe određen je Vicko Antić-Pepe, komandant Prvog SPO. Za drugu grupu formirali smo na tom sastanku zajednički operativni štab, koji će rukovoditi predstojećim akcijama. Za komandanta sam izabran ja, za političkog komesara Đuro čizmek, za mog zamjenika izabran je Nina Maraković, a za zamjenika komesara Josip Krajačić-Prika.«

Prva grupa, pod komandom Vicka Antića, krenula je s ranjenicima i plijenom predvečer 9. septembra 1942. godine. Na putu do Slavonije ova grupa je trebala da prođe noću 9/10. septembra pored Uljanika, u kojem je neprijatelj imao posadu domobrana jačine jednog voda i desetak žandara, kao i nekoliko financa. Za obezbjeđenje prolaza pored Uljanika upućena je Banijska proletherska četa koja je od Gojla poslala kao prethodnica prve grupe. Prišavši Uljaniku, Demonja je uputio patrolu u samo mjesto. Dobio je podatke da na prilazu mjestu nema obezbjeđenja. Zato je komandir u patrolu poveo cijelu četetu, iskoristio neprijateljevu nebudnost i na prepad razoružao iznenađene domobrane, žandare i financa. Pokupili smo oružje i vojnu opremu, zapalili općinsku zgradu, porezne knjige i evidencije vojnih obveznika.

Pri prolazu kolone pored Uljanika s plijenom i ranjenicima, na začelje kolone stala je naša četa kao zaštitnica. Mada je uspjeh u Gojlu bio velik, proleter i nisu bili naročito raspoloženi, izgubili smo hrabrog zamjenika komesara čete druga Ivicu Bujica i borce Ljubana Rajšića i Dragana Tminića, koji padoše kao neustrašivi bombaši. Tada smo prvi put vidjeli svog omiljenog komandira Demonju tužnog. Išao je i šutio. Vidjelo se da je do bola tužan, zabrinut i kao da se lično osjećao krivim zbog izgubljenih drugova. Vjerojatno je sumirao gubitke naše čete.

Do tada iz stroja čete izbačeno je oko 20 drugova, od kojih je 11 mrtvih. Mnogo je to zaista za jednu četu od 65 boraca i za tako kratko vrijeme. Ako tako produžimo, brzo ćemo se istopiti. Mora da se sjetio Gaćešinih riječi: »Pazi, Nikola, na četu, i nemoj nagliti!«, te se sigurno pitao da li ih se uvijek pridržavao. Ali, u borbi je Demonja bio takav. Nije mogao da se suzdržava, nije trpio oklijevanje i zastoje. »Ako dođe do zastoja u toku boja, govorio bi i uzvikivao, »gotovo je s borbom, gotovo je s pobjedom! Uništiti će nas banda!«

Ali, s obzirom na to da smo od dolaska u Slavoniju do Gojla, u svim akcijama uvijek dobivali glavni, težišni zadatak, toliki gubici bili su normalni, štoviše, mogli su biti i veći, da nismo imali tako hrabre i vješte borce i rukovodioce. Pored gubitaka, borbeni moral proletera bio je i dalje visok i svi smo bili spremni za ponovne akcije i borbe.

Kolona slavonskih i banijskih partizana poslije akcije na Gojlo

Noću, između 15. i 16. septembra, prva grupa s plijenom i ranjenicima, uspješno se prebacila preko pruge Pakrac—Daruvar, kod željezničke stanice Bijela. Po prelasku ranjenika i plijena, na pruži je ostala naša četa koja je bila u zaštitnici i pobočnici, prekinula je prugu i sasjekla više telefonskih stupova, da bi se zatim uputila za kolonom u pravcu sela Bijele i Donjih Boraka.

Najteži posao na povratku imao je drug Keler. Vozio je dvadesetak teških ranjenika na tako dugom putu s neudobnim prijevozom. Na putu ih je trebalo liječiti i hraniti. Ali, sve je to u onoj općoj nestašici drug Keler uspješno rješavao. Pri tom je uvijek došao do izražaja njegov optimizam, što je naročito pozitivno djelovalo na ranjenike.

Druga grupa otpočela je s vojnim akcijama na teritoriju Moslavine i Bilogore. Već 10. septembra 1942. godine, u 4 sata ujutro, jedan bataljon Banijskog partizanskog odreda izvršio je uspješan napad na Veliku Mlinsku koju je branilo 60 kulturbundovaca. U toj borbi ubijeno je 35 i zarobljeno 7 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 25 pušaka i nešto municije. Bataljon Banijskog partizanskog odreda imao je jednog poginulog i 6 ranjenih.

Sutradan, u svitanje 11. septembra 1942. godine, krajiški proleter i Prvi udarni bataljon Banijskog partizanskog odreda izvršili su napad na željezničku stanicu Hercegovac. Stanica nije osvojena, ali je zauzet jedan vlak i u njemu ubijeno 16 domobrana i jedan oficir, a zarobljeno 27 domobrana i uništena kompozicija od 17 vagona. U to vrijeme Treći i Peti banijski bataljon i Moslavački bataljon postavili su zasjedu u Tiupinskom Gaju. Na zasjedu je naišla jedna domobranska satnija koja je u roku od nekoliko minuta bila potpuno razbijena i imala preko dvadeset mrtvih.

Poslije odmora od nekoliko dana u rajonu Velikog Grđevca, cijela druga grupa se prebacila preko Bilogore prema Podravini i napala neprijatelja u Kloštru i Pitomači. Dio neprijateljskih posada je uništen, a dio se uspio izvuci; zapaljeni su željeznička stanica, nekoliko vagona natovarenih raznim materijalom i mlin.

Iz Podravine ova grupa se ponovo vraća na teren Bilogore i napada garnizon u Grubišnom Polju. Napad su izvršili Peti banijski bataljon, Krajiški proleterski bataljon i Moslavački bataljon. Ostali su bili na spoljnom obezbjeđenju. Iako mjesto zbog kratkoće vremena nije sasvim oslobođeno, velik broj neprijateljskih vojnika je ubijen, zarobljena su sto i četiri domobrana, jedan satnik, dva natporučnika, jedan zastavnik i nekoliko podoficira. Iz ustaškog zatvora je pušteno oko trideset zatvorenika.

Pored vojnih akcija, ova grupa je održala nekoliko narodnih zborova. Zborovi su bili dobro posjećeni. Narod je bio oduševljen pojavom tolikih partizanskih snaga. Svuda na putu, kuda su se kretali, narod je radoznalo promatrao i oduševljeno pozdravljao. Radovao se našim uspjesima.

Dok se operativna grupa BPO nalazila u Bilogori, 3. operativna zona im se obratila pismom 21. IX 1942. godine i pozvala ih da učestvuju u akciji na Španovicu, koja je bila u pripremi. Pošto su komandant i komesar operativne grupe BPO dali pristanak, druga grupa je iz Bilogore krenula za Slavoniju. Između 20. i 25. septembra 1942. g. ova grupa je prešla prugu Daruvar—Virovitica, kod sela Bastaja. Došavši u Slavoniju, jedinice ove grupe rasporedile su se po selima na zapadnim padinama Ravne gore, prema Daruvaru.

Narod Slavonije budno je pratio sve naše akcije od Gojla, pa sve do povratka u Slavoniju. Dočekao nas je s velikom radošću. Neki su se čudili kako smo smjeli otići tako duboko na teritorij koji je neprijatelj kontrolirao i gdje je imao raspoređene jake snage.

Tek sada, poslije svih ovih borbi, neposredno su se sreli i izmiješali Banijski naše proleterske čete s Banijcima iz VII banijske brigade. Radost je bila velika. Bili smo ponosni na njih i oni na nas. Gledajući ih, mislili smo: kuda se sve neće probiti ovi hrabri borci? Oni su iz Banije, boreći se prošli pored Siska, prešli Savu, put i prugu Zagreb—Beograd, ušli u najosjetljiviji teren za NDH i izvršili mnoge akcije na teritoriju Moslavine i Bilogore. Oni su raspoloženi i svuda kuda se kreću pjevaju.

Došavši poslije Gojla u Slavoniju, naša četa se, postavivši potrebno obezbjeđenje, zadržala u selu Bijeloj radi odmora. Istog dana upućeni su ranjenici u bolnicu, koja se tada nalazila u blizini sela Boraka. Među njima su bili drugovi iz naše čete Ivica Meleš-Traktor i Savo Jarić. Drug Traktor je bio teško ranjen i sasvim nepokretan. Zbog toga smo ga drug Griva i ja često obilazili i tješili. To mu je, vidjeli smo, značilo mnogo. Poslije svakog posjeta i razgovora, smirio bi se i oraspoložio.

Poslije ranjenika, uslijedili su posjeti bolnici komandira i komesara, te boraca. Komandir i komesar su nas hrabрили riječima punih osjećanja. Dobra riječ i drugarska pažnja tada su nam mnogo značili.

Dva ili tri dana poslije naše čete, stigao je u Bijelu Nikola Mazalica-Kiler s plijenom iz neke akcije, koji je pratio sa svojom četom. Zaustavio se u selu i ostavio kola s plijenom ispred našega stražara Miloša Tišme. Kada je ujutro polazio, Kiler je došao kod Demonje i optužio drugu Tišmu da mu je iz plijena uzeo više vrijednih stvari namijenjenih višim komandama.

Kiler je znao da je Demonja osjetljiv na ugled čete i na moralni lik proletera, pa je nastojao da slučaj prikaže što težim. Na kraju je rekao Demonji da je o tome izvjestio štab zone. Pri tom je Kiler zlobno i pakosno likovao i pravio aluzije na moral proletera, ponašao se slavedobitno i izazivao Demonju.

Pravo je čudo što je na sve to Demonja ostao miran. Bio je, doduše, primjetno uzbuđen, ali je vladao sobom, rekao Kileru da će slučaj odmah raspraviti i za krivca tražiti najoštriju kaznu.

Odmah iza Kilera, javio se također štab zone sa zahtjevom da se slučaj raspravi, stvari pronađu i upute u štab zone. Tražili su od Demonje da za taj slučaj poduzme najoštrije mjere i energično spriječi takve pojave.

Valjda zato što je znao da je nagao, prijek i drastičan u mjerama, Demonja nije htio nijedan krupniji slučaj raspravljati sam, već je tražio da se teži slučajevi razmotre na partijskom sastanku. Tako je postupio i u ovom slučaju. Pozvao je tadašnjeg sekretara partijske ćelije u našoj četi, drugu Stevu Laćana, i saopćio mu zašto Kiler tereti našeg borca Miloša Tišmu. Poslije toga, dogovorili su se da pozovu Tišmu i da ga saslušaju u vezi s optužbom Kilera.

Na saslušanju kod komandira čete. Tišma je iznio slijedeće: »Dok sam bio na straži, naišao je Kiler s nekoliko kola plijena iz akcije. Zatražio je da se s kolima i plijenom zaustavi ispred stražarskog mjesta na kojem sam bio. Odobrio sam mu. Iz razgovora sam saznao da među zaplijenjenim stvarima, ima, pored ostalog, masti za cipele i još nekih sitnica. Nato sam zamolio Kilera da mi odobri da uzmem koju kutiju za sebe. Velikodušno je to odobrio i otišao. Ja sam za sebe i još neke drugove uzeo nekoliko kutija masti za cipele i još neke sitnice. Priznajem da sam pogriješio što sam uzeo više negc jednu kutiju masti za cipele, paste za zube itd. Ali vas uvjeravam, drugovi da drugo ništa nisam uzeo. Možda je Kiler sam uzeo te vrijedne stvari i sklonio pa optužbom drugoga, želi da sa sebe skine krivicu. Možda je upravo zbog toga i odobrio meni da uzmem neke sitnice iz kola da me može optužiti i za ostalo i tako otkloniti sumnju sa sebe.«

Demonja nije povjerovao Tišmi da nije uzeo stvari za koje ga tereti Kiler. Naprotiv, ozbiljno je zamjerio Tišmi što sumnjiči Kilera. Kao pošten i moralan čovjek, Demonja je mislio da jedan partizanski komandir neće lagati i da ne može imati razloga da nedužna čovjeka optuži. A Tišminu obranu je uzeo kao nastojanje da sa sebe skine krivicu i izbjegne odgovornost. Zato je od Tišme, bez obzira što nije priznao, tražio da odmah vrati uzete stvari. Osjećajući se prav, Tišma je na to uvrijeđeno reagirao. Ali, Demonja je ostao pri svom uvjerenju da je Tišma uzeo stvari za koje ga tereti Kiler i rekao Tišmi da će tražiti da se slučaj raspravi na sastanku partijske ćelije. Tišma se s tim složio, imajući povjerenje u partijsku organizaciju i njen objektivni sud.

Odmah poslije razgovora s Tišmom, sazvan je sastanak partijske ćelije. Na tom sastanku Demonja je iznio zašto Kiler tereti Tišmu i dodao da je Tišma, uzevši stvari koje su mu bile povjerene na čuvanje, napravio prekršaj u vršenju stražarske službe što čitav slučaj čini još težim. Iza toga je Tišma iznio ono isto što je rekao na saslušanju kod Demonje i Laćana. Mnogi su mu poslije postavili razna pitanja. Kad su iscrpljena, drug Laćan je zamolio Tišmu da napusti sastanak i otvorio diskusiju.

Tišma ni ovoga puta nije uspio uvjeriti komandira i ostale u svoju nevinost. Zato je Demonja, kada je uzeo riječ, s dosta oštine i uzbuđenja odbacio obranu i rekao: »Tišma je prekršio moralne norme naše čete, osramotio sve nas i našu četvu i pri tom nepravilno vršio stražarsku službu. Moramo oštro reagirati na ovu pojavu. Svako gledanje kroz prste proleteru koji je teško pogriješio, krajnje negativno bi se odrazilo na druge. Tišma je znao da iz plijena sam ništa ne smije uzeti, pogotovo ako mu je bio povjeren da ga čuva. Znao je i to da se za to kod nas oštro kažnjava. Pa, ipak, svjesno je napravio tu grešku. Zato predlažem da se Tišma kazni strijeljanjem pred strojem.«

Možda je Demonja još nešto govorio, ali to je suština onoga što je rekao.

Drug Laćan je poslije Demonjina izlaganja tražio mišljenje ostalih članova KP. Riječ je uzelo samo nekoliko drugova. Svi su u svojoj diskusiji pošli od toga da je Demonja, kad tako čvrsto istupa, sigurno utvrdio krivicu Tišme. Zato su svi govorili vrlo oštro. Bili su uvrijeđeni postupkom Tišme i osuđivali ga. Na kraju je drug Laćan dao prijedlog druga Demonje na glasanje. Mada je svima, bez izuzetaka, pa i komandiru koji je predložio kaznu, bilo zao druga Tišme, ipak su svi glasali za prijedlog Demonje i donijeli odluku da se Tišma strijelja pred strojem.

Takav stav ćelije iznenadio je druga Laćana. Nije očekivao da će komunisti izglasati tako tešku kaznu, jer nije bilo jasno da je Tišma zaista uzeo neke vrijedne stvari, namijenjene komandi zone. Jasno je bilo samo to da je uzeo više nekih sitnica nego što mu je Kiler odobrio. Iako je to greška, ipak nije takva da bi se za nju trebalo životom odgovarati, smatrao je drug Laćan. Ali što sada raditi kada je odluka već donesena, i to jednoglasno i na osnovi prijedloga komandira čete. U toj situaciji drug Laćan je iskoristio činjenicu da slučaj nije dovoljno ispitan i predložio ponovno ispitivanje i provjeravanje navoda. Na osnovi toga ponovno raspravljanje na sastanku partijske ćelije i tek poslije toga konačno donošenje odluke. S tim prijedlogom su se složili svi komunisti i sam Demonja.

Ovaj slučaj brzo se saznao u našoj četi. To je cijelu četu potreslo i uzbudilo. Tim više, jer su mnogi znali Kileru i njegov neprijateljski stav prema proleterima: Umirilo nas je, međutim, saznanje da će se slučaj ponovo ispitati, pa tek onda donijeti konačna odluka. Znajući Kileru, ukazali smo Demonji i Laćanu da je Kiler možda namjerno inscenirao krađu nekih važnih stvari namijenjenih radu štabova. Rekli smo im da treba biti oprezan i budan s Kilerom da se ne bi nasjelo njegovim smicalicama.

Ponovnim provjeravanjem — međutim — mnogo novoga nije se moglo saznati. Kiler je ostao pri onom što je ranije rekao. Ipak se utvrdilo da kod Tišme nema nikakvih vrednijih stvari za koje ga tereti Kiler. Kod njega su se našle one sitnice za koje je priznao da je uzeo. To je bilo dovoljno da se izmijeni gledanje na krivicu Tišme. Uzeli smo u obzir da to nije bilo ni iz kakva koristoljublja, a i samo vrijeme je utjecalo da članovi Partije mirnije razmisle o cijelom slučaju. Sada je većina tvrdila da je Tišma kriv, naročito zato što je uzeo sitnice u vrijeme vršenja stražarske službe. Tišma, govorili su, zaslužuje kažnjavanje i predložili da mu se oduzme oružje i skinu oznake pripadnosti proleterskoj jedinici. Sada je drug Laćan dao na glasanje ovaj prijedlog. Za svaki slučaj, dao je da se o ovome prijedlogu kazne izjašnjavamo tajno. Ovaj prijedlog je bio usvojen. S njim se složio i Demonja.

Kazna razoružanja i skidanja oznake pripadnosti našoj proleterskoj četi bila je za nas vrlo teška. Značila je praktički isključenje iz naše sredine. To je za nas bilo gotovo ravno smrti. Jer — za nas smrt među drugovima nije bila toliko teška — koliko isključenje iz njihove sredine. Ali, Tišma se tješio, jer je računao da će kroz daljnju borbu zaslužiti da mu se vrate oružje i uniforma s oznakama proleterske jedinice.

Iako teška, ova odluka je među nas unijela veliko olakšanje, jer poslije ranijih tragičnih slučajeva, užasavala nas je i pomisao da opet vidimo našeg druga pred strojem za strijeljanje. Još da je valjaniji razlog, mi bismo se i pomirili. Ali, ovako nismo mogli pomisliti da za nesigurnu i nedokazanu optužbu izgubimo hrabrog i dobrog druga.

Ubrzo poslije toga, na osnovi čitavog niza utvrđenih činjenica, Kiler je bio otkriven kao izdajnik i neprijatelj NOP. Osuđen je na smrt i strijeljan. Tada je Tišma donekle rehabilitiran. Kad je došlo do formiranja Kalničkog odreda, vraćena mu je uniforma s oznakama proleterske jedinice i raspoređen je za puškomitraljcsca. Za kaznu nije postao rukovodilac kao ostali, iako se radilo o hrabrom i provjerenom borcu.

Zahvaljujući pravilnoj liniji i politici KPJ u Slavoniji, u toku NOR četnici nisu uspjeli u toj pokrajini formirati ni najsitnije četničke jedinice. Zbog toga su ovakvi rijetki pojedinci kao što je bio Kiler, pokušali da razore jedinstvo unutar naših jedinica. Nisu, naravno, ni to uspjeli.

Kad se iz Moslavine i Bilogore vratio i drugi dio združenoga odreda, neprijatelj je iz Daruvara, Sirača i Pakraca otpočeo intenzivna i sistematska izviđanja prema Ravnoj gori. Zbog toga smo se našli u obrani od napada na slobodni teritorij. Kako smo do tada vrlo rijetko bili u obrani, nitko od naših drugova, naročito komandir, nisu voljeli što smo se našli u situaciji da se branimo.

Pogotovo obrana nije bila interesantna za Demonju, koji je bio tipičan napadač, koji se u obrani nelagodno osjećao, sve dok ne dobije mogućnost da pređe u napad. Na osnovi toga znali smo da će Demonja u štabu zone tražiti da se iz obrane pređe u napad.

Dok smo se odmarali i vršili zaštitu slobodnog teritorija, došlo je do sporazuma između ustaških vlasti i III operativne zone o zamjeni dvojice zarobljenih ustaša i 30 naših političkih zatvorenika koje su ustaše već ranije uhapsili. Dogovoreno je da se zamjena, uz sve druge detalje, izvrši 24. IX 1942. godine kod sela Cage, nedaleko od Okučana, uz obezbjeđenje s jedne i druge strane jedinicama jačine 80 vojnika.

Štab III operativne zone izabrao je za taj zadatak našu četvu, jer je bila sastavljena od mladih boraca, odjevena u vojničke uniforme, naoružana karabinima i sa 6 puškomitraljeza. Dan prije polaska na zadatak, izvršene su detaljne pripreme. Upoznati smo sa svim pojedinostima koje su se ticale obezbjeđenja. Najvažnije je bilo do maksimuma osigurati gotovost za borbu, ako se druga strana ne bi pridržavala dogovora.

Sat prije početka razmjene, izašle su jedinice jedne i druge strane i zauzele svoje položaje. Osmatrali smo jedni druge i sasvim dobro vidjeli raspoređene ustaše. I ustaše su mogli dobro vidjeti našeg komandira koji je bio ispred nas na vidnom mjestu. Mi smo imali skrivenog osmatrača na visokom drvetu koji je mogao promatrati i vidjeti da li se iza snaga koje se nalaze na obezbjeđenju ne nalaze druge jedinice.

Uskoro su počele formalnosti zamjene. Na određeno mjesto istovremeno su izašli njihov i naš predstavnik i izvršili provjeravanje spiskova. Poslije toga su, na ugovoreni znak, istovremeno pošli zarobljene ustaše i naši politički zatvorenici prema njihovom i našem predstavniku. Tada je izvršena identifikacija i istovremeno prelaženje zarobljenih ustaša na ustašku stranu, a političkih zatvorenika na našu stranu.

Ustaše su izgledali kao poraženi, kao da nisu mogli shvatiti da moraju pregovarati s nama i zamjenjivati zarobljenike, zatvorenike. Mi smo izgledali kao da primamo bezuslovnu kapitulaciju neprijatelja, a ne političke zatvorenike. U suštini, to je i bila neka vrsta ustaške kapitulacije.

Pošto su politički zatvorenici prešli na našu stranu, počeli su se grliti i kroz plač zahvaljivati. Kad smo vidjeli njihova izmučena, blijeda lica, pomislili smo što zločinci učiniše od ljudi. Smirivši se malo, pričali su nam kako su uhapšeni i što su pretrpjeli. Pričali su da se osjećaju kao da su uskrsnuli iz mrtvih i da će se sada dvostrukom snagom boriti.

Ovaj događaj imao je velik politički odjek u narodu. Vidjeli su ljudi da smo natjerali ustaše da nam puste političke zatvorenike, vidjeli su u tome našu snagu i slabost ustaša.

Štab Treće operativne zone odlučio je da se daljnja borbena aktivnost usmjeri uglavnom na neprijateljske garnizone koji se nalaze na rubu slobodnog teritorija, s namjerom da se slobodni teritorij i naš utjecaj dalje šire. Dok smo se još nalazili u Moslavini, pripremljen je plan za napad na zloglasno ustaško uporište u Španovici.

U Španovici, povećem selu u rajonu Pakraca, u to vrijeme nalazilo se oko 220 domaćih ustaša, a po nekim podacima i jedna satnija ustaša sa strane. U Dragoviću, susjednom selu, neprijatelj je imao posadu od 70 do 100 ustaša. Ukupno u Španovici i Dragoviću bilo je oko 350 dobro naoružanih ustaša. Ali, taj broj ne kazuje sve. Treba istaći da su to bili zloglasni ustaše, ogrezli u zločinima nad stanovništvom, spremni za ogorčenu borbu do posljednjeg čovjeka. Uvijek su Španovicu proglašavali ustaškom tvrđavom i izjavljivali i poručivali da im se ne može ništa desiti. Zbog njihovih zločina, Pavelić ih je lično isticao kao primjer kakvi ustaše trebaju biti.

Da bi se sigurno održali, utvrdili su skoro svaku kuću. Osim toga, u blizini Španovice i Dragovića, nalaze se prilično jake posade Lipika, Čaglića, Pakraca, Sirača i Daruvara, koje su mogle brzo intervenirati u slučaju napada na Španovicu i Dragović.

Za izvršenje napada na Španovicu, određena su dva bataljona III operativne zone s oko 300 boraca naoružanih puškama, puškomitraljezima i bombama, ojačani s 4 puškomitraljeza Krajiškog proleterskog bataljona, a za napad na selo Dragović jedan bataljon. Za komandanta ovih jedinica u napadu, određen je drug Vicko Antić-Pepe. Snagu ovih jedinica i boraca povećavala je mržnja prema neprijatelju zbog zvjerskih zločina koje je izvršio nad nevinim slavonskim stanovništvom, zbog popaljenih kuća i opljačkane imovine. Zbog toga je bila njihova velika želja da pođu u napad na Španovicu i tome su se radovali. Pripreme u smislu podsticanja boraca na borbenost, u ovom slučaju nisu bile potrebne, ali je bilo potrebno upozoriti borce da ne učine nešto nedozvoljeno, da se ne svete porodicama ustaša. To je sada bio jedini sadržaj moralno-političkih priprema.

Zadatak za zaštitu napada prema Lipiku, Pakracu, Siraču i Daruvaru, dan je VII banijskoj brigadi i Moslavačkom bataljonu. Za komandanta jedinica u zaštiti, određen je drug Bogdan Crnobrnja-Tolja. Krajiški proleterski bataljon i Banijska proleterska četa, određeni su za rezervu Štaba III operativne zone.

Napad na Španovicu izvršen je noću 4/5. oktobra 1942. godine, pola sata poslije ponoći s oba kraja sela. U isto vrijeme izvršen je napad na garnizon u Dragoviću.

Već iz prvih kuća, neprijatelj je pružio žestok otpor. Morala se osvajati kuća po kuća. Ali, pritisak boraca III operativne zone bio je silovit. Do 4 sata ujutro, neprijatelj u Španovici bio je razbijen i satjeran u utvrđeni centar općinske zgrade, poštu, mlin i školu, a u Dragoviću u školu, odakle je produžio žestok otpor. Otpočela je borba za likvidaciju neprijatelja u tim zgradama. Nedostajalo je neophodno teško naoružanje. Napad je zbog toga pred utvrđenim objektima malo zastao i jenjao, ali nije prestajao.

Saznavši za napad u Španovici i Dragoviću, neprijatelj je već u rano jutro krenuo u pomoć svojim napadnutim garnizonima, istovremeno iz Pakraca, Sirača i Daruvara. Nastojao je da razbije našu obranu i probije se k Španovici, ali je bio odbijen od VII banijske brigade i Moslavačkog bataljona. Svaki put bi Banijci i Moslavčani, poslije odbijanja neprijatelja, slali slavonskim drugovima u napadu poruku da ih uvjere da neprijatelj »preko njih živih neće proći«.

Drug Bogdan Crnobrnja-Tolja, ispričao mi je jedan detalj iz svojih sjećanja o zasjedi prema Pakracu.

»Neprijatelj je vršio strahovit pritisak iz Pakraca na našu zasjedu. Ali nije imao uspjeha — uvijek je bio odbijen. Na kraju smo gotovo ostali bez municije. Svaki borac je imao najviše pet metaka, a puškomitraljesci po desetak. Nastala je vrlo teška situacija. Naredio sam da borci stave nož na pušku, naravno oni koji su ga imali, da puštaju neprijatelja sasvim blizu i pucaju samo onda kada je svaki metak pogodak, a zatim da prihvate borbu prsa o prsa. Neprijatelj nije smio proći.

Sve jedinice su se držale dobro i izdržale pritisak neprijatelja, odbivši svaki put njegov pokušaj da se probije do Španovice, te pritekne u pomoć napadnutoj posadi...«

Zbog jakog pritiska neprijatelja na naše zasjede, komanda zone odlučila je da ubrza likvidaciju neprijateljskih ostataka u utvrđenim objektima iz kojih se neprijatelj žestoko branio. S tim ciljem komandant zone, Grga Jankez, uputio je drugu Vicku Antiću pomoć iz svoje rezerve — Banijsku proletersku četvu. Vicko Antić naredio je tada Demonji da se jednim dijelom Banijske proleterske čete uputi u Španovicu i pomogne u likvidaciji neprijateljskih grupa, a da drugi dio uputi u Dragović radi likvidacije neprijatelja koji je tamo iz škole pružao otpor. Slavonski drugovi, komandanti i komandiri, zajedno s Demonjom, iskusnim bombašem, organizirali su jurišne, bombaške i minerske grupe koje su odmah stupile u akciju. Zadatke teškog naoružanja morali su i ovoga puta rješavati bombaši i mineri ručnim bombama i eksplozivom. Tako su utvrđeni objekti počeli padati jedan za drugim.

Pošto su naše zasjede spriječile pristizanje pomoći u Španovicu, neprijatelj je uvidio da neće moći još dugo izdržati. Stoga je zatražio pomoć u avionima koji bi napadom dezorganizirali naš napad i omogućili preostalim grupama da se izvuku i probiju. I zaista, oko 12 sati, uslijedio je napad neprijateljskih aviona. Neprijatelj je tada pošao u proboj. Ali, ni to nije pomoglo. Jedan avion je oboren, a samo jedan mali dio okruženih posada uspio je da se probije. Mnoge od ovih pohvatale su naše jedinice koje su bile na obezbjeđenju i u rezervi Štaba III operativne zone.

Nakon 30 sati žestoke borbe, Španovica je bila likvidirana. Ubijeno je oko 160 ustaša i 60 zarobljeno, od kojih je 40 strijeljano zbog počinjenih zločina. Ostali su pušteni. Velik broj zgrada, iz kojih je neprijatelj pružao otpor, bio je zapaljen; zaplijenjeno je oko 100 pušaka, 1 puškomitraljez i 7 automata.

Naše su žrtve bile znatne. Samo naša desetina koja je učestvovala u likvidaciji škole u Dragoviću, imala je 4 poginula. Bili su to Jovo Vasiljević-mlađi, Matija Erečko, Franjo Zrinščak i Lino Drk. Ranjenih je bilo više. Puškomitraljezac Krajiškog proleterskog bataljona Simo Marić, ranjen je iz civilne puške u lice, od čega je izgubio vid.

Tako je, eto, bilo likvidirano jedno zloglasno i krvoločno ustaško leglo, čije smo ime izgovarali s mržnjom i gorčinom. Time smo bar djelomično osvetili žrtve španovačkih krvoloka. Likvidacija Spano vice i Dragovića od stanovništva okolnih sela, koje je stradalo od španovačkih ustaša, dočekan je s neopisivom radošću. Narod je odahnuo. Proširen je slobodni teritorij a prostor neprijatelja još više sužen.

Poslije Španovice, VII banijska brigada vraća se na Baniju. Pred polazak, brigada se postrojila na Ravnoj gori. Njeni borci i rukovodioci raspoređeni su i pjevaju banijske pjesme snažno i glasno, koliko glasnije mogu. Ne mare što će se morati ponovno probijati kroz teritorij koji je gusto zaposjednut od neprijatelja, kojeg su, zajedno s nama prije nepun mjesec dana strašno uznemirili. Osjeća se njihova spremnost da hladno prihvate i neravnopravnu borbu. Uz brigadu se postrojio i Moslavački bataljon koji će s njima krenuti u Moslavinu. Krajiški proleterski bataljon odlazi u selo Bijelu, da bi se pripremio za povratak u Bosansku krajinu. Naša četa također je bila raspoređena u Bijelu, a Prvi i Drugi slavonski partizanski odred rasporedili su se u druga sela u rajonu Ravne gore, da bi se pripremili za nove zadatke.

»Na ras tank u s drugovima Banijcima, pričao mi je drug Bogdan Cmo-brnja, »bilo je radosti i sjete. Posebno kod mene. Proveli smo oko mjesec i pol dana zajedno. Mjesec i pol uspješnog ratovanja i političkog rada. Pokojni Nina Maraković bio je prekrasan drug. Zavolio sam ga. Od njega sam dosta stvari naučio. Spomenuo sam Ninu, ali ne želim zapostaviti ni Čižmeka, ni komandante bataljona s kojima sam direktno saobraćao. Teško mi je reći koji je od njih bolji drug i borac.«

*

Usporedo s vojnom aktivnošću, jedan od važnih naših zadataka, bio je politički rad s masama. Drug Tito je u naređenju za formiranje operativnih zona i razvijanje borbe u svim krajevima Hrvatske pisao: »Vršiti jaku propagandu i politički rad, naročito u zaostalim krajevima. U ovom cilju ići sa četama i vodovima na konferencije. S partizanskim odredima prolaziti kroz naseljena mjesta. Priređivati kulturne priredbe. Nastojati da partizani uvijek budu uredno opremljeni, veseli i da imaju vojničko ponašanje.«¹

Za politički rad u to vrijeme, naročito za onaj koji provode vojne jedinice, postojao je velik interes. Kad god bismo došli u neko mjesto, makar ostali samo jedan dan, narod i društveno-političke organizacije su tražili da održimo miting i govorimo narodu. Htjeli su od nas vojnika čuti što ima nova, kakva je ratna situacija. Partijska organizacija je organizirala mitinge, a omladina je pripremala tribine za govore i priredbe, ukrašavajući ih crvenim i nacionalnim zastavama, parolama o NOP-u, NOB-i i KPJ, bratstvu i jedinstvu, i

¹ Naređenje VŠ NOPO Jugoslavije. Zbornik dokumenata, tom V, knjiga 3, str. 16.

parole koje su govorile protiv fašizma okupatora i domaćih izdajnika, vlade i kralja u izbjeglištvu, a na čelu svih parola bila je glavna parola NOP: »Smrt fašizmu — sloboda narodu!«

Na našim mitinzima obično je istupalo više drugova i drugarica koji su govorili u ime društveno-političkih organizacija, pojedinih naroda i narodnosti. S naše strane najčešće je govorio komesar čete, zatim zamjenik komesara i komandir čete. Pored ovih drugova, često je govorio borac naše čete, drug Dušan Griva, vješt i vatren govornik, vrlo uspješan tumač ciljeva naše borbe. Umio je zagrijati mase, oduševiti ih, podstaći ih i pridobiti za NOP i borbu. Za vrijeme govora, volio je baratati svojim karabinom; osloniti se na njega; izdizati ga iznad glave; udarati dlanom po kundaku. Poslije njegova govora, slijedili su vatreni aplauzi.

Govori su obično počinjali osudom okupacije, zločina okupatora i njegovih slugu, domaćih izdajnika i politike jugoslavenske vlade i kralja, Mačeka i drugih. Poslije toga se redovno prelazilo na objašnjenje ciljeva NOP i NOB, rezultata borbe protiv fašizma uopće, a posebno u našoj zemlji pod rukovodstvom KPJ. Završavali su se pozivom na zajedničku borbu protiv okupatora i njegovih slugu, za oslobođenje zemlje, za novu Jugoslaviju, ravnopravnu zajednicu svih naših naroda. S izraženim uvjerenjem u našu sigurnu pobjedu.

Raskrinkavanju politike HSS posvećivali smo posebnu pažnju. Na Mačkovu parolu o čekanju, govorili smo da je narodu teško pod okupacijom i terorom, da mu neprijatelj odvodi sinove na istočni front — odakle roditelji dobivaju samo smrtonosnice — tu nema čekanja i toga zla se možemo i moramo osloboditi samo odlučnom borbom. Okupator neće sam otići iz naše zemlje, to što Maček priča, samo je obmana, kojom ide na ruku Nijemcima i ustašama u borbi protiv naroda. Narod je vrlo pažljivo slušao i u mnogim pitanjima tražio detaljnija objašnjenja.

Poslije mitinga, narod se razilazi kućama, ali ne prestaje naš politički rad. Tek tada počinje politička aktivnost, koju smo svi, prema svojim sposobnostima, bili obavezni obavljati. Kad smo se vratili s narodom njihovim kućama, vodili smo neposredne razgovore o svim pitanjima kojima nas ljudi obasipale. Pričali smo za večerom i dugo poslije toga.

Ovaj način rada bio je nezamjenjiv, jer se na mitinzima nije moglo sve objasniti što je ljude posebno interesiralo, dati potpun odgovor na sva pitanja koja su ljudi postavljali. To smo pojedinačno objašnjavali svaki svom domaćinu kod kojeg smo bili raspoređeni.

Bili smo svjesni da naš uspjeh u političkom radu, naš utjecaj, zavisi — pored ostaloga — od našeg ponašanja, držanja i odnosa prema žiteljima. Zato se od nas tražilo ne samo da politički radimo i objašnjavamo ciljeve naše borbe, već da nam i držanje bude primjerno, o čemu je svaki od nas strogo vodio računa.

Usporedo s političkim radom na slobodnom teritoriju, često smo prodirali i u teritorij koji je neprijatelj kontrolirao, da bismo upoznali i taj narod s ciljevima NOB i snagama koje je vode, te tako i ljude tih poluoslobođenih ili još neoslobođenih krajeva podsticali na borbu protiv okupatora, ukazujući im na uslove i mogućnost borbe i perspektivu pobjede. Ponekad smo išli na taj teritorij samo da bismo se pokazali kao NOV i ispisali parole. I to je u ono vrijeme značilo mnogo.

U nekim mjestima u kojima je od ranije postojao naš utjecaj, gdje je narod bar nešto znao o NOB i NOV, nije bilo teško uspostaviti kontakt s na-

rodom, organizirati i održati miting, žitelji su nas u ovim selima dočekali toplo, prisno i prijateljski. Pa ipak, zbog represalija ustaša koje bi obično uslijedile po našem odlasku, morali smo tražiti naročite forme za prikupljanje na miting. Ljudi su, na primjer, tražili da s njima iz njihovih kuća idemo na miting, kako bi izgledalo da su išli pod prinudom.

Međutim, bilo je u to vrijeme na teritoriju koji je neprijatelj strogo kontrolirao dosta mjesta u kojima je narod bio izoliran i o NOP nije mogao ništa saznati. U tim mjestima, prevladavao je utjecaj neprijatelja i na osnovi toga narod je imao sasvim krive predstave o NOP i NOB. Zbog toga, kada smo ulazili u neka od ovih mjesta, narod je bježao od nas ili nas je veoma hladno i sa strahom primao. Ipak, primjećivali smo njihovo interesovanje i želju da o nama saznaju što više, da ih o svemu neposredno obavijestimo. S vremenom »led se topio«, a naročito kad su vidjeli da u našoj borbi ima pripadnika svih naših naroda, kad je čuo kako pjevamo pjesme o Matiji Gupcu, kad je vidio kako se odnosimo prema njima i njihovoj imovini. I tako, kad smo u isto mjesto dolazili drugi ili treći put, primjećivali smo da nas ljudi primaju otvorenije, bez straha. Kasnije su, naravno, dolazili i na naše mitinge.

Posebno je značajan bio naš politički rad sa zarobljenim domobranima. Pravi cilj tog našeg rada sastojao se u nagovaranju da ostanu s nama. Neki su to i učinili. U početku je to bio mali broj. Kasnije, kako je rat tekao na štetu okupatora — taj broj je sve više rastao. Ali, ni rad s onima koji su izražavali želju da se vrate svojim kućama, nije bio uzaludan. Oni su možda i nehotice propagirali za partizane.

Pod utjecajem takva našeg političkog rada i borbenih uspjeha, narod se sve aktivnije i smjelije suprotstavljao neprijatelju, prestajao je slušati ustašku vlast, nije htio davati tražene količine žita, nije uredno plaćao porez, izbjegavao je vojnu obavezu itd. Sve je veći broj onih koji odlaze u NOVJ.

Razumije se da ni neprijatelj 'nije mirovao. Trudio se svim silama i sredstvima da umanjí efekte našeg političkog, propagandnog rada. U tome mu je mnogo pomoglo rukovodstvo HSS kojem je hrvatsko žiteljstvo više vjerovalo nego ustašama i Nijemcima, I, mora se priznati, 1941. i 1942. godine, u tome su imali uspjeha. Govorili su ljudima da nema izgleda za našu pobjedu i da treba čekati. U tu svrhu HSS je obilato koristio činjenicu da je Hitler još uvijek napredovao, a da su naše snage bile relativno male i da naši izgledi za pobjedu nisu bili tada tako vidljivi. Mi smo primjećivali da ta nova Mačekova politika — politika čekanja — ima određene uspjehe. Uspjehe što su smetali i našem uspješnom vojno-političkom djelovanju. Jer, pri slijedećem susretu ljudi su nam govorili: »Vi imate pravo, borite se za narod, ali što se može protiv tako jakog neprijatelja i ne vidimo kako ćete pobijediti tako snažnu silu kao što je fašistička Njemačka, koja drži cijelu Evropu i potiskuje Crvenu armiju. Mi ćemo vas pomagati i izbjegavati odlazak u neprijateljsku vojsku i razne obaveze koje nam okupator nameće, a s odlaskom u partizane, još ćemo pričekati.« U tim riječima prepoznali smo ponovo aktiviranje i utjecaj HSS.

Međutim, nismo gubili nadu u uspjeh naše borbe i političkog rada i zato smo produžili političko djelovanje. Svracali smo u neka sela više puta i držali mitinge, strpljivo objašnjavali liniju naše borbe i zašto u njoj moraju učestvovati svi naši narodi. Sada smo još upornije raskrinkavali politiku HSS. Parolu o čekanju, otvoreno smo nazvali izdajničkom i otvorenom suradnjom s okupatorom i ustašama. U vezi s tim, govorili smo, u ovim uslovima, kada

je u pitanju borba za slobodu i novu Jugoslaviju, nitko ne može ostati po strani; ne smije se čekati dok Hitler i njegovi pomagači ruše i pale, muče i ubijaju. Još se manje može odlaziti u njihovu vojsku, koja se teško može izbjeći ako se ostane kod kuće.

Zato je, bez obzira na neprijateljske pokušaje da onemogući naše uspjehe, naš politički utjecaj i utjecaj naše borbe i uspjeha stalno rastao i dovodio do sve većeg angažiranja naroda u NOP i brzog razvoja pokreta u svim krajevima gdje smo se borili i gdje smo politički djelovali.

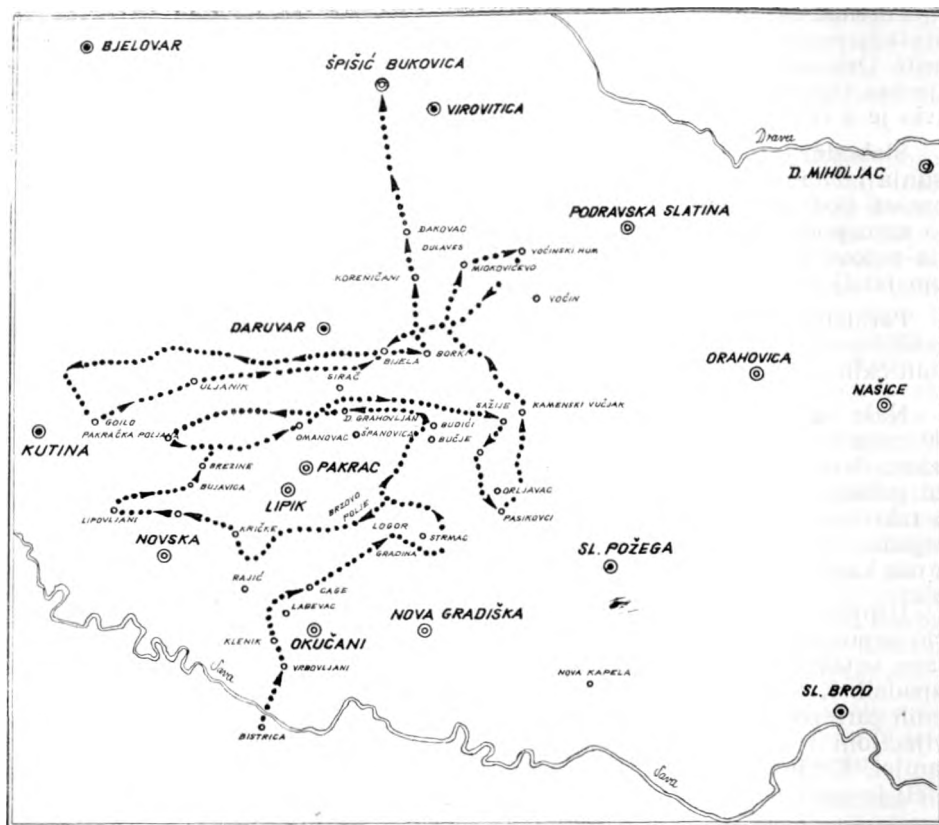
U odazivu za borbu, naročito se ističe borbeno raspoložena omladina, koja je ispoljila najveću sposobnost da shvati ciljeve naše borbe, da usvoji novo i napredno, da se za to bori revolucionarnim žarom i zanosom mladih ljudi. Borbeno raspoložena omladina došla je u partizanske jedinice i u njima ispoljila neviđena herojstva. Pa i djeca su dolazila.

Posebno treba istaći masovno učešće žena u NOP i NOB u Slavoniji. Žene su, prije svega, ušle u sve društvene organizacije. U njima su najaktivnije učestvovala kao agitatori NOP, u svim pa i najopasnijim akcijama koje su te organizacije provodile. Prikupljale su podatke o neprijatelju, služile za vezu, spremale hranu, njegovale ranjenike itd. Pored rada u društvenim organizacijama, one su u velikom broju dolazile u partizanske jedinice i same se kao borci hrabro borile s puškom u ruci, išle su s nama rame uz rame u borbu za oslobođenje zemlje. Gledao sam mnoge i divio se njihovoj hrabrosti i izdržljivosti.

Za sve vrijeme naše borbe u Slavoniji, narod je ispoljavao najveću ljubav i toplinu. Mi smo to osjećali na svakom koraku. Zaista bi bilo teško izdvojiti pojedini kraj ili selo po privrženosti nama. Ipak, moram reći, naš su glavni oslonac bila sela na obroncima Psunja i Papuka gdje je narod, mada siromašan, opljačkan i spaljen, od svega srca dijelio s nama svoj siromašni komad kruha. Voljeli su nas kao svoje borce, željeli da nam stvore što povoljnije uslove za tešku borbu. Treba istaći da nas je svesrdno pomagao i narod neoslobođenih teritorija, odakle su nam pod vrlo teškim uslovima dolazili razni podaci o neprijatelju, sanitetski i drugi materijal. Najveći teret našeg snabdijevanja nosili su brojni članovi NOO koji su bili organizirani širom Slavonije i koji su o svemu vodili brigu. Upravo zbog tijesne povezanosti s narodom i povjerenja koje smo uživali, pomoći koju nam je pružio, bilo je moguće da izdržimo u neravnoj borbi i da na kraju pobijedimo.

Sa Španovicom su se završila četiri i pol mjeseca vrlo intenzivne borbene i političke aktivnosti naše čete u Slavoniji. Mnogo puta smo prešli teritorij Slavonije. Taj put je teško izraziti kilometrima ili ucrtati na geografskoj karti. Kada bismo vjerno ucrtali našu maršrutu, ona bi bila jako ispletena i ličila bi na namotano vretno položeno pravcem zapad—istok s ispupčenjem na sjeveru i jugu.

Za to vrijeme zajedno smo s ostalim jedinicama Treće operative zone izvršili brojne napade na neprijatelja iz zasjeda, vodili borbe u desetak većih i dvadesetak manjih neprijateljskih garnizona i izvršili više diverzantskih akcija na glavne saobraćajnice, koje su za neprijatelja bile od velike vojne i ekonomske važnosti.

SKICA BORBENOG PUTA BANJSKE PROLETERSKE ČETE
U SLAVONIJI OD 25. 05. DO 11. 10. 1942. GODINE

U tim žestokim borbama postignut je velik uspjeh. Ubijeno je oko 500 neprijateljskih vojnika, ranjeno najmanje tri puta više, a zarobljeno oko 750. Tako je u tom periodu izbačeno iz stroja 2.500—3.000 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je oko 1000 pušaka, 40 puškomitraljeza, 10 automata, jedan teški mitraljez, 18 pištolja, veća količina municije, nekoliko sanduka bombi, dosta odjeće i obuće i ostalog materijala.

Istovremeno je uništen velik broj objekata koji su služili neprijatelju. Željezničke pruge bile su rušene više od 20 puta, zbog čega je saobraćaj svaki put bio prekinut jedan do dva dana. Pri tom oštećeno je i uništeno osam lokomotiva i najmanje 50 vagona u kojima je obično bilo vojnog i drugog materijala koji je mogao služiti za ratne potrebe. Osim toga, srušeno je nekoliko mostova na važnim putevima. Naročito velika šteta nanesena je neprijatelju paljenjem izvora nafte u Gojlu. Neprijatelj je također bio znatno spriječen u potpunom korištenju velikih ekonomskih i ljudskih potencijala kojima je Slavonija raspolagala. Uz pomoć naroda, već te godine otet je od neprijatelja veći dio bogate zetve. Sto se nije moglo ukloniti, nastojali smo uništiti.

Likvidacijom pojedinih neprijateljskih garnizona i rastjerivanjem manjih ustaških posada iz pojedinih sela, ozbiljno je narušen sistem neprijateljske vlasti. Osvajanjem Gojla i drugih mjesta u Moslavini i Bilogori, neprijatelj nije bio siguran ni u najdubljoj pozadini, ni u najutvrđenijim garnizonima. Živio je u velikom strahu i u stalnom iščekivanju našeg napada.

Slobodni teritorij je za to vrijeme znatno proširen i širio se daleko izvan Punsja i Papuka prema Pakracu, Daruvaru, Podravskoj Slatini, Đakovu, Slavonskoj Požegi i pruži Zagreb—Beograd. Tim teritorijem smo, uglavnom, čvrsto zagospodarili. Tako je centralna Slavonija početkom jeseni 1942. godine bila gotovo slobodna, osim većih garnizona u Posavini i Podravini, koje je neprijatelj držao jakim snagama.

Paralelno s rušenjem okupatorsko-ustaške vlasti, jačala je i naša narodnooslobodilačka vlast. Formiran je velik broj novih NOO i drugih društveno-političkih organizacija u mjestima, u kojima ih do tada nije bilo.

Naše partizanske jedinice su za to vrijeme imale oko 200 poginulih i oko 500 ranjenih boraca. Ali, na svakog našeg poginulog borca, dolazilo je u naše redove desetak i više novih dobrovoljaca. Tako je za nepunih pet mjeseci, pored gubitaka, broj boraca porasao od šest stotina na 2000 hiljade. Stvoreni su tako uslovi za formiranje novih jedinica, među kojima je Prva slavonska brigada i Kalnički odred. Sada odnos snaga nije više bio onako nepovoljan za nas kao u vrijeme našeg dolaska.

Uspjesi koje smo postigli tim su veći, ako se zna da smo ih postigli u vrlo nepovoljnim uslovima. Naših oko 1400 boraca napadalo je oko 3000 Nijemaca, ustaša d domobrana, koliko ih je otprilike bilo u garnizonima koje smo napadali. K tome treba dodati da se neprijatelj branio iz manje ili više utvrđenih garnizona, bolje naoružan (s više pušaka, automata, minobacača, topova, avijacijom i tenkovima). Ipak, svako uporište koje su ujedinjeni Slavonci, Banijski, Krajišnici i Moslavčani napadali, bilo je likvidirano. Pri tom, neprijatelj je pretrpio i četiri puta veće gubitke od naših.

To su bili zajednički uspjesi svih partizanskih snaga koje su se tada borile u Slavoniji, među kojima je Banijska proleterska četa odigrala posebnu ulogu. Svojim dolaskom i aktivnošću, pridonijeli smo oživljavanju i intenziviranju borbe, njenoj silini i tempu i preuzimanju inicijative. U protekla četiri i pol mjeseca izvršavali smo težišne zadatke u većini akcija na neprijateljska uporišta. Primjerom smo pokazivali da se protiv okupatora i njegovih slugu borba može uspješno voditi, usprkos njegove tehničke i vojne nadmoćnosti.

Svojim visokim moralom i hrabrošću, u borbi koju su potvrđivali svaki dan, iz akcije u akciju, banijski proletari su stekli velik ugled u narodu i među borcima Slavonije. Stanovništvo Slavonije ponosilo se našom četom, jer smo na određen način postali jedinica toga naroda. Ponosi se narod, jer je u svojoj sredini imao tako hrabre borce kao što su banijski proletari i među njima legendarnog Nikolu Demonju. Mi se također osjećamo sretni i ponosni što smo postali dio velike borbe, hrabrog slavonskog naroda i njegovih boraca.

Na kraju, mogli smo sa zadovoljstvom konstatirati da smo naprijed citirane direktive svog vrhovnog komandanta druga Tita, izvršili kako valja.

Započeto vojno i političko izgrađivanje na Baniji produžili smo na putu kroz Bosnu i za sve vrijeme naše borbene aktivnosti u Slavoniji. Kad god je bilo vremena, vježbali smo, analizirali naše akcije i našu praksu. Tako smo stalno povećavali svoju borbenu sposobnost, vojna znanja i vještine, postajali sve sposobniji i vještiji borci.

Posebno je bila značajna priprema za izvršenje borbenih zadataka, pored ostaloga, i zbog toga što mi, naročito u početku, nismo poznavali teren kojim se krećemo i ratujemo. Tome nas je i u Slavoniji učio drug Franjo Ogulinac-Seljo. On je isticao značaj priprema uopće, a pogotovo na nepoznatom terenu. Za napad na Kamensko izvršio je primjerne detaljne pripreme. Bila je to najbolja priprema za akciju. U njoj je i posljednji borac tačno znao kuda i kako da se kreće, kojem cilju da ide itd. I po tome smo se kasnije uvijek sjećali toga darovitog i vještog vojnika, revolucionara i vojnog rukovodioca, koji nam je ovdje bio nezaboravan učitelj. Kada je drug Seljo otišao iz Slavonije, mi smo produžili sa pripremanjem svake akcije. Komandir bi pred napad držao sastanak s komandirima vodova i delegatima, ponekad i s desetarima, a zatim izašao pred stroj čete, ukratko saopćio zadatak, iznio opći plan za napad i dao najkraća objašnjenja. Komesar čete bi također nešto rekao o držanju u borbi, odnosu prema narodu itd. Ali, pripreme nikad nisu mogle biti takve da bi sve bilo jasno, da bi se sve znalo. Ponekad je tih nejasnoća bilo mnogo. Neke drugove to bi ozbiljno zabrinulo. Među nama, međutim, bilo je mnogo takvih koje ništa, pa ni najveća opasnost, nije zabrinjavala, čime su blagotvorno djelovali na ostale. Ti su se ljudi u onoj nejasnoj situaciji, kojom obiluje naročito noćna borba, snalazili nepogrešivo, nalazili put do cilja i brzo se kretali. U mojoj desetini takav očit primjer bio je Milan Svrbić, a svaka je imala po nekoliko takvih.

Velik značaj za naše daljnje borbeno osposobljavanje bile su analize naših akcija koje smo redovito vršili. Pored opće analize akcije, posebno bi isticali one koji su dobro radili, a kritikovali one koji su pravili propuste.

Zbog stalnih pokreta i borbi, politički rad u četi svodio se uglavnom na informiranje o događajima iz naše zemlje i svijeta. Za nas su pored vijesti o uspjesima partizana u našoj zemlji, naročit značaj imale vijesti s istočnog fronta. I najmanje pobjede Crvene armije, izazivale su veliku radost, jer nam je borba bila zajednička i protiv istog neprijatelja. Uspjesi NOV i Crvene armije su učvršćivali naše vjerovanje, u konačnu pobjedu. Vijesti drugih frontova, međutim, u to vrijeme nisu bile interesantne, jer su znatnije promjene bile vrlo rijetke. Zbog toga nam je izgledalo kao da se bore samo Crvena armija u SSSR i NOV u Jugoslaviji.

Disciplina, dobri međuljudski odnosi bili su u našoj četi na zavidnoj visini. Zadaci su ne samo požrtvovno izvršavani, nego je u njihovu izvršavanju došla do izražaja i velika inicijativa, upornost, zalaganje, samoprijegor i besprimjerna hrabrost, štoviše, ako bi nastupila duža pauza u borbenoj aktivnosti, naši su borci na sastancima tražili veću borbenu aktivnost.

Bilo je, međutim, povremeno i grešaka. Na njih smo odmah reagirali i nastojali ih brzo otkloniti, te smo tako neprestano podizali borbenu disciplinu i moral boraca. Sve krupnije greške opisane su. Strogo reagiranje na krupnije greške bila je i ostala praksa naše čete od početka do kraja njenog postojanja. Ali, nismo prelazili ni preko sitnijih grešaka. Karakteristično je bilo kod nas da ove greške u većini slučajeva komandir nije rješavao. U tu svrhu smo držali sastanak vodova ili čete, koje smo zvali sastancima kritike i samokritike. Kritika na tim sastancima bila je vrlo oštra i teža je bila od svake druge kazne. Reagovali smo, na primjer, na tako sitne greške kao što su:

— prigovor za raspored na stražu za dnevnu ili noćnu smjenu, učestalost držanja straže itd. Neki su smatrali da su oni naročito opterećeni, iako se nikad nisu htjeli interesirati o rasporedu na straži i dužnostima, pa se dobivao utisak da su zato reagirali, jer im je u naravi bilo da prigovaraju;

— sporost u pripremi za stroj ili pokret. Bilo je i takvih koji nikad nisu imali dovoljno vremena da se pripreme za stroj pa su redovito zakašnjevali. Bili su zbog toga predmet kritike, pa i šale;

— neki su bili nezadovoljni rasporedom za smještaj i prehranu, smatrajući da su uvijek baš oni najlošije raspoređeni;

— bilo je i sladokusaca, oni su tražili gdje bi pronašli ono što naročito vole. Bili su majstori u procjeni situacije i otkrivanju izvora tog specijalnog snabdijevanja. Imali su i posebnu taktiku u ovom poslu i redovito su uspijevali;

— kritikovali smo pojavu samovoljnog uzimanja iz plijena i zamjenjivanja oružja, odjeće, obuće i drugog. Samo kritika te pojave nije imala potrebnu oštrinu kao kritika ostalih pojava, jer smo svi teško odolijevali iskušenju da ono što lično zarobimo ne uzmemo, ako je bolje nego ono što smo do tada imali. Zato su takvu kritiku morali vršiti komandir i komesar čete i sekretar partijske organizacije.

Imali smo dosta uspjeha. Postigli smo to da se krupnije greške u našoj četi nisu ponovile. Ostale su samo sitne greške a i one su bile svedene na beznačajan broj.

Sve to — vojni i politički rad, disciplinske mjere i drugo — imali su za posljedicu to da je naša četa bila izuzetan vojni kolektiv u pogledu vojne i političke izgrađenosti, morala, discipline, reda i odnosa.

U uslovima stalnih pokreta i borbi, zabava i razonoda, za nas je mnogo značila. Zato smo u slobodnom vremenu, pored vojnog i političkog rada, uvijek našli vremena za zabavu i razonodu. Za zabavu i razonodu naši drugovi, budući da su bili zdravi i mladi, imali su mnogo smisla. Bili su sposobni da sami nađu načina kako da se zabave i razonode. Samo što bi se podigli s ozbiljnih sastanaka, zastali na maršu, počelo bi neko nadmetanje, ako ne svih, a ono barem najžilavijih i najvedrijih pojedinaca oko kojih bismo se svi okupili, navijali i bodrili ih. Pojedinci koji su za to imali smisla, počeli bi pričati o svakojakim šaljivim zgodama vezanim za pojedince iz naše čete. U tom je često prednjačio komandir. Ove šaljivčine su čak i ozbiljne nezgode iz kojih su pojedinci sretno izašli, preradili i pretvorili u šalu. Pred njima je čovjek morao paziti što i kako govori.

Poseban doživljaj i značaj imale su naše zabave s omladinom. Uvijek su bile vezane za održavanje mitinga ili za kulturne priredbe koje su se često održavale... U programu su naši borci aktivno učestvovali koji se gotovo redovno sastojao od nekoliko borbenih pjesama koje je pjevao zbor naše čete, zatim recitacija, pa neki skeč ili odlomak iz pozorišnog komada, npr.: »Sluga Jernej i njegovo pravo« I. Cankara i na kraju šaljiv raport ili kako se popularno zvao »Vrabac«. Poslije priredbe, svirala bi muzika uz koju se pjevalo i plesalo. Poneki put je to trajalo vrlo dugo, ali za umor se nije znalo.

U zabavi i razonodi, makar i za moment, zaboravili bismo na sve teškoće koje smo preživjeli i koje nas još očekuju. Sjećam se da su neki drugovi od žuljeva na nogama u pokretu jako hramali. Ali kad bi po dolasku u neko mjesto zasvirala muzika i počeo ples, oni su toga časa zaboravljali na žuljeve i počeli plesati kao i ostali kojima su noge bile zdrave. Kad je sve to prestalo, noge su tek tada jako boljale i u pokretu bi poslije toga još jače i vidljivije hramali. Zbog toga smo im se rugali i 9mijali se na njihov račun. Ipak, u toku borbe kao i na zabavama, za žuljeve nisu znali.

U susretima mladih djevojaka i naših mladića, često se rađala i ljubav, ali to nije predstavljalo nikakav problem, jer zbog toga naši borci nisu popuštali u borbi koja se vodila nesmanjenom žestinom.

Ove priredbe vršile su snažan utjecaj i stvarale kod naroda i boraca optimističko raspoloženje, volju za daljnje napore i borbu.

Čitava vojna i politička djelatnost naše čete, kao i drugih partizanskih jedinica, odvijala se na osnovu političke linije i programa borbe KPJ za oslobođenje zemlje, stvaranja nove Jugoslavije i parole bratstva i jedinstva naših naroda, a pod općim i stalnim rukovodstvom CK KPJ, na čelu sa drugom Titom, vrhovnim komandantom NOV i POJ. Mi smo se posebno kao proleterka jedinica smatrali jedinicom Partije i socijalističke revolucije, osjećali se posebnim i istaknutim vojnim odredom revolucije.

Partijska organizacija naše čete rukovodila je ostvarivanjem političke linije i programa borbe KPJ, kao i zadataka višeg partijskog i vojnog rukovodstva kroz svakodnevnu borbu i politički rad, cjelokupnu izgradnju naše čete.

Doneseni zaključci i zadaci naše ćelije bili su obavezni za sve komuniste, pa, naravno, i za komandira i komesara. Za njihovo izvršenje svi smo odgovarali pred Partijom. Komandir je na sastancima, u pravom smislu te riječi, odgovarao za stanje u ćeti, za organizaciju, pripreme i uspjehe akcija. On i svi ostali, bez izuzetka, bili su kritikovani, ako je trebalo. Politički komesar odgovarao je partijskoj organizaciji za provođenje političkog rada, kontakte s narodom i društveno-političkim organizacijama i bio kritikovan za sve ono što u tome nije bilo dobro. U kritici grešaka bili smo energični. Nikom i ništa nismo opraštali. Ali, istovremeno, tražili smo od svih poslušnost i pokoravanje komandi i borili se za autoritet i ugled komandira i ostalih rukovodilaca. To u našem slučaju, pogotovo kad se radilo o našem komandiru, nije bilo teško obezbijediti. Bez obzira na pravo kritike i što smo mu ponekad uputili poneku primjedbę, naročito u pogledu nekog naglog reagiranja i postupka, naš komandir je zbog svojih kvaliteta uživao nepodijeljene simpatije svih nas i imao veliki ugled i autoritet.

Razmatrajući i rješavajući ova pitanja, partijska organizacija je uradila mnogo, ali je nešto propustila, čak i pogriješila. Mislim da je u nekoj mjeri bila zanemarena unutarpartijska izgradnja, a naročito prijem novih članova u KPJ. Jer, među nama je bilo mnogo zrelih drugova za prijem u KPJ koje je trebalo primiti odmah poslije formiranja naše čete. Međutim, naša organizacija KPJ to tada nije razmotrila. I kasnije su kroz borbu i politički rad, mnogi drugovi pokazali kvalitete koje su bile potrebne za članstvo KPJ, ali to pitanje nijednom za pet mjeseci nije bilo postavljeno. Tek pred odia-

zak u Kalmički odred, održali smo partijski sastanak i primili u KPJ većinu boraca i rukovodilaca da ne bismo otišli kao vanpartijci i da se ne bismo ponovo morali dokazivati u novim jedinicama.

Mada je Partija uopće imala priznatu rukovodeću ulogu u NOP, pa i naša partijska organizacija u našoj četi, ipak nije neposredno rukovodila jedinicom. Ona je svoju rukovodeću ulogu ostvarivala preko komandira i komesara čete koji su bili članovi KP, kao i ostalih (komunista koji su u svojoj sredini ostvarivali utjecaj i provodili liniju naše Partije i drusa Tita.

Formiranje Kalničkog NOP odreda
i njegov odlazak u Hrvatsko zagorje

Upućivanjem Banijskog partizanskog odreda u Moslavinu i jedinica Treće operativne zone, krajem augusta i početkom septembra 1942. godine, i njihovim uspješnim dejstvom u Moslavini i Bilogori, učinjeno je mnogo na širenju NOP u tim krajevima. Posebno su se snažno odrazile akcije oko Kutine i Bjelovara. Ove su akcije u dobroj mjeri razbile, naročito u hrvatskim masama, sumnju u postojanost i čvrstinu kao i perspektivu NOB. Njihov utjecaj se odrazio i šire na zapad u Kalniku i Hrvatskom zagorju, gdje je također trebalo rasplamsati požar narodnog ustanka.

Ali poslije povlačenja ovih jedinica, neprijatelj je u dobroj mjeri uspio spriječiti utjecaj ovih akcija i širenje pokreta na zapad, naročito u Kalniku i Hrvatskom zagorju. Tako se pokazalo da uspješno širenje i konstantan razvoj NOP u tim krajevima, nije moguće postići povremenim upadima naših jedinica s drugih teritorija.

Za daljnje uspješno dejstvo i širenje NOP na zapad prema Zagrebu cijenio je GŠH, treba stvoriti dovoljno jaku i već prekaljenu partizansku jedinicu, koja će otići na taj teren, održati se tamo potrebno vrijeme, dok se NOP snažnije ne razvije i ne stvore nove, jače partizanske jedinice sastavljene od ljudstva toga terena.

Zato je GŠH početkom jeseni 1942. godine, odlučio da od Banijske proleterske čete kao jezgra i jednog broja dobrovoljaca iz slavonskih jedinica, formira Kalnički NOP odred — dva laka bataljona — i uputi ga u Kalnik da s osloncem na Kalničko gorje razvije vojno-političku aktivnost na Kalniku, u Hrvatskom zagorju i zapadnoj Bilogori, podstiče mase tih krajeva na otpor okupatoru i domaćim izdajnicima, razvije NOP, stvori nove partizanske jedinice od boraca s tih teritorija koji će produžiti borbu, dalje razvijati NOP i okupljati u svoje redove nove dobrovoljce.

Naređenje GŠH za formiranje Kalničkog odreda, preuzeo je drug Joža Horvat, koji je ujedno bio postavljen za komesara tog odreda. Tada je našoj četi naređeno da se svojim sastavom i naoružanjem stavi na raspolaganje štabu radi formiranja Kalničkog odreda, a Trećoj operativnoj zoni da u sastav novog odreda uputi stotinu već prekaljenih boraca s potrebnim naoružanjem.

Odluku i naređenje o formiranju Kalničkog odreda i o ulasku naše čete u njegov sastav, primili smo u selu Bijeloj, kamo smo se povukli poslije akcije na Španovici. Odmah po prijemu odluke i naređenja, održan je sastanak partijske ćelije, zatim cjelokupnog sastava čete, gdje je naređenje saopćeno i objašnjeno. Komandir i komesar čete podsjetili su nas da je došao

moment da drugi dio zadatka koji smo dobili prilikom polaska s Banije za Slavoniju sada treba početi izvršavati. Drugim riječima, sad treba da prenese-mo svoja dejstva preko Bilogore i Moslavine na Kalnik i u Hrvatsko zagor-je i tako neposredno utječemo na razvoj ustanka i NOP u tom kraju.

Borci i rukovodioci naše čete, rečeno je, bit će raspoređeni u odredu, uglavnom kao rukovodeći kadar, na čelu novoformiranih jedinica. »Sad ćemo u toj novoj ulozi«, rekao je komandir, »krenuti na izvršenje ovog drugog dijela našeg zadatka. To je po mnogo čemu teži zadatak. Do sada ste kao borci mislili uglavnom o tome kako što bolje izvršiti svoj zadatak, a od sada, preuzimanjem dužnosti rukovodilaca, morate misliti na borce, na jedi-nicu, kako organizirati i rukovoditi njenim dejstvima itd. U toj novoj ulozi potrebno je, pored hrabrosti, ispoljiti i potrebnu vještinu rukovođenja jedi-nicama, samostalnost i inicijativu«.

Proleter i su taj zadatak pravilno shvatili. Bili su spremni da krenu u bilo koji kraj naše zemlje. Čak su željeli da idu dalje, da idu svuda gdje treba da tuku morskog neprijatelja.

Uskoro poslije primljenog naređenja za formiranje Kalničkog partizan-skog odreda, počeli su u Bijelu, gdje se nalazila naša četa, stizati dobrovoljci iz slavonskih partizanskih jedinica. Za nekoliko dana stiglo je oko 120 boraca, naoružanih karabinima i s dva puškomitraljeza. Sa 70 boraca i rukovodilaca naših i šest puškomitraljeza, bilo je oko 190 boraca i rukovodilaca i 8 puško-mitraljeza za formiranje odreda.

Do 10. oktobra 1942. godine, formiran je od tog ljudstva Kalnički odred s dva bataljona. Za komandanta odreda postavljen je drug Mate Jerković, dotadašnji komandant Petog bataljona Sedme banijske brigade, a za komesara drug Joža Horvat, koji je svojevremeno bio komesar Prvog bataljona Banijskog partizanskog odreda. Dakle, naši stari poznanici s Banije. Za koman-danta 1. bataljona novoformiranog Kalničkog odreda postavljen je Nikola Demonja, a za komesara — Vlado Mutak-Mrki, dosadašnji komandir i kome-sar naše čete. Komandant Drugog bataljona je Vojislav Ilić-ćića, Slavonac, a komesar Ivan Šibi, koji je također došao s Banije. Za komandire i komesare četa, za vodnike i vodne delegate, za desetare u oba bataljona postavljeni su, uglavnom, najiskusniji borci i rukovodioci Banijske proletherske čete.

Ulazeći u sastav odreda, borci i rukovodioci proletherske čete unijeli su u odred svoje borbeno iskustvo, svoj moral, disciplinu, prisno drugarstvo i pažljiv odnos prema narodu. To je odred već od samog početka činilo čvrstom, borbenom, sposobnom partizanskom jedinicom. Borbena praksa potvr-dila je to već slijedećih dana.

Od tada Banijska proletherska četa praktično više nije postojala. Sada su proleter i produžili da ispunjavaju svoju ulogu u okviru Kalničkog odreda. Ostale su, međutim, uspomene na čet u, njene borbe, pobjede i podvige njenih boraca; njeno je ime krvavim slovima ispisano.

Odred je bio relativno malobrojan, ali je po kvaliteti boračkog i ruکو-vodnog sastava bio elitna proletherska jedinica. Po tome, po svom zadatku i načinu izvršenja, mogao je dobiti naziv proletherske jedinice-brigade.

Mate Jerković, komandant Kalničkog NOP odreda

Joža Horvat, politkomesar Kalničkog NOP odreda

Dok smo se mi reorganizirali, neprijatelj je u isto vrijeme izvršio opsežne i temeljite pripreme za otpočinjanje jesenske ofanzive širih razmjera na cijelom teritoriju između Save i Drave.

Najprije je otpočeo napade na teritoriju Kalnika, Moslavine i Bilogore, radi čišćenja ovog područja od postojećih partizanskih snaga, sprečavanja daljnjeg razvoja NOP. U odsustvu naše jače jedinice, neprijatelj uspijeva u velikoj mjeri prigušiti djelovanje partizanskih grupa i usporiti daljnji razvoj NOP na tom terenu.

Ali, nije uspio potpuno. Moslavački bataljon se održao i sve uspješnije djelovao. Zumberačka četa i partizanske grupe su se također održale, kao i društveno-političke organizacije NOP koje su ranije stvorene.

S tim snagama, koje je angažirao u Kalniku, Moslavini i zapadnoj Bilogori, neprijatelj produžava pokret prema Pakracu, Daruvaru i Virovitici, da bi se pridružio tamošnjim snagama u ofanzivi na Slavoniju.

Usput, ove su snage vršile represalije i hapsile stanovnike sela koja su pružala podršku NOP i NOB i partizanskim jedinicama u vrijeme njihova boravka na tom području.

Većinu uhapšenih su strijeljali. Samo su u Grubišnom polju strijeljali 150 ljudi. Pojedine su, naočigled svijeta, žive bacali na ulicu s balkona ustaškog tabora da bi se tako zaplašio narod. Ali, narod se nije uplašio, nije se pokolebao.

Izbjegavajući hapšenja, već broj sposobnih, naročito iz Moslavine i Bilogore, potražio je najbliže partizanske jedinice i stupio u naše redove.

Prošavši Kalnik, Bilogoru i Moslavinu neprijatelj nastavlja ofanzivu na slobodnom teritoriju u Slavoniji.

Prije općeg nastupanja, ponovno je zaposjeo mjesto Kamensko, Đulaves i Hum koja smo do tada bili oslobodili, ponovo zagospodario komunikacijom Pakrac—Kamensko—Slavonska Požega i komunikacijom Kamensko—Voćin—Podravska Slatina i tako oko Ravne gore stvorio niz garnizona. U neku ruku izvršio je okruživanje s ciljem da onemogući naše izvlačenje kad otpočne napad na ovaj teritorij.

Otpočelo je zatim neprijateljsko intenzivno izviđanje, naročito iz Daruvara u pravcu sela Gornji i Donji Borki i Zaile, gdje se tada nalazila naša četa i pripremala za novi zadatak.

Naša četa je odbila sve neprijateljske pokušaje da proдре u rajon sela Boraka.

Neprijatelj je bio uporan u svom nastojanju, jer je pretpostavljao da se tu nalaze naše glavne snage. Zbog toga je 7. ili 8. oktobra 1942. godine, iz Daruvara pošao jačim snagama u pravcu sela Doljari sa namjerom da se svakako probije dublje u slobodni teritorij i izvrši izviđanje u rajonu sela Boraka i Zaila.

O nailasku neprijatelja, dobili smo podatke blagovremeno. Komandir odmah upućuje izviđače »specijaliste« Dušana Vučinića i Mirka Nevajdu da izvide jačinu neprijatelja, pravac njegova kretanja i raspored. Istovremeno,

naređuje pripravnost čete za borbu. Po povratku izviđača, komandir izvodi četvu na vrlo pogodan položaj prema selu Dol jari i izdaje naređenje da se neprijatelj pusti ma blisko odstojanje i tek po njegovom naređenju ispali plotun, a potom pođe na juriš.

Četa je brzo zauzela položaj i borci su iza zaklona plegli. Komandir je, kao i obično, bio među borbama, na mjestu odakle najbolje osmatra. Uočili smo neprijatelja na velikom odstojanju, smirili se i »pretvorili u oko«. Komandir je miran, ne mijenja raspored, samo Arbutina traži da promijeni mjesto sa svojim puškomitral jezom.

Neprijatelj se kreće neodlučno, kao da ne zna za naše položaje, povremeno zastaje i nasumce otvara vatru.

Mi mirujemo i pažljivo pratimo njihov pokret. Među nama ima i onih koji tiho dozivaju druga pored sebe, i kažu koju riječ, obično šaljivu. Ubrzo se neprijatelj približio toliko da se mnogima vidi lice. Drže puške u rukama uperenih cijevi prema nama i pucaju. Vatra obasipa naš položaj, oko nas se zabadaju meci i osjeća se miris baruta. Već su sasvim blizu, a mi još ne otvaramo vatru. Pogledamo na komandira i vidimo ga kako se podigao iz ležećeg položaja i kleči, razmišlja i procjenjuje. Komandiri vodova ga gledaju, očekujući komandu za paljbu. Demonja, vidjelo se, ima jake živce, a ima i borce koji mogu mnogo izdržati. Još uvijek ne otvaramo vatru, da bismo neprijatelja pustili što bliže.

Kada se sasvim približio, Demonja je prvi opalio, a zatim resko zaštektaše naši puškomitraljezi, pljusnu gusta vatra po neprijateljskom stroju od koje najbliži padaju, a ostali se uznemiriše, zatim se uzmuvaše i umjesto da idu naprijed, počesće tražiti zaklon. Naš komandir im ne da da se snađu, diže se i viče: »Juriš!« Oduševljen je što iz obrane prelazi u napad. Svi smo za njim spremno skočili.

Neprijatelj počeo bježati, mnogi zamiču iza živice. Čuje se kako se netko na njih izdire, zaustavlja ih, ali ništa ne pomaže, bježe sve brže. Kad smo došli u selo Doljare i Bijelu, narod nam je pričao kako je neprijatelj izgledao u bježanju. Ne mogavši ih stići, zaustavili smo se na izlazu iz sela Doljari prema Markovcu i prekinuli gonjenje. Pokupili smo oružje, mrtve su se ljudi sahranili.

Opće nastupanje na slobodni teritorij Slavonije, s težištem na Ravnu goru, neprijatelj je otpočeo ujutro 10. X 1942. godine, tačno na dan završetka formiranja Kalničkog odreda.

Za napad iz pravca Daruvara, neprijatelj je angažirao tri bojne Četvrtog gorskog zdruha i jednu bojnu SS jedinica iz Daruvara, kao i dvije satnije i osam tenkova Koturaške bojne iz Koprivnice.

Ostale snage u garnizonima Suhopolje, Đulaves, Podravska Slatina, Hum, Voćin, Kamensko i Orljavac, bile su spremne za dejstvo kada nas neprijatelj potisne prema tim garnizonima. Glavne neprijateljske snage Četvrtog gorskog zdruha nadirale su preko sela Markovca, u cilju zaposjedanja dominantnih visova Petrovog vrha, Vranog kamena i Poganog vrha. Manje snage (dvije satnije Koturaške bojne iz Koprivnice s 8 tenkova) nastupale su od Pakraca prema selu Bijeljoj.

Neprijatelju koji je nastupao iz pravca Markovca, energičan otpor pružile su jedinice 1. SPO. S neprijateljskim tenkovima i »koturašima« tešku borbu vodio je Krajiški proleterski bataljon. I pored herojskog otpora naših jedinica, neprijatelj je već drugog dana uspio zaposjesti spomenute dominantne visove i prodrijeti na 3 km do sela Bijeje. Drugi dan poslije formiranja, ušla je u borbu i 1. slavonska brigada, kasnije nazvana Dvanaesta udarna, pa Proleterska brigada NOVJ.

Neprijatelj koji je napadao od Sirača, prodirao je u pravcu sela Gornji Borki, u čijoj blizini se nalazila bolnica. Po jačini vatre, ocijenili smo da se borba sve više približava samoj bolnici. Istovremeno, iz aviona bombardiraju selo Gornje Borke, a zatim rajon bolnice. Ali, bolnica je bila dobro maskirana i neprijatelj je iz zraka nije mogao uočiti, pa ni bombardirati direktno.

Ranjenici budno prate tok borbe. Blizina borbe ih je uzbuđivala. Naročito su se za svoju sudbinu zabrinuli teški i nepokretni ranjenici. Među njima je tada bio i naš proleter Ivica Meleš-Traktor. Tek kad smo drug Griva i ja došli do njega i rekli mu: »Ma šta se desilo, mi te nećemo ostaviti«, to ga je umirilo. Uskoro je bolnica evakuirana dublje u Papuk. Osjećajući se sigurnije, svi su se ranjenici smirili i raspoložili.

Bez obzira na sva nastojanja liječnika i ostalog osoblja, rana druga Grive i moja, nisu zarasle. Zbog naprsle mišićne kosti, iz rane mi je stalno curilo mnogo gnoja, ali sam poslije izvjesnog vremena mogao rukom micati bez većih bolova. Drug Griva je također osjetio znatno poboljšanje. Zbog toga smo odlučili da odemo iz bolnice u jedinicu, bez obzira što nam rane nisu zarasle. Našu smo odluku saopćili liječniku. Odvrćali su nas, ali bez uspjeha. Kod nas se pojavila neodoljiva želja da idemo iz bolnice u jedinicu, među drugove i u borbu. Kad nas nisu uspjeli odvratiti od te namjere da idemo u jedinicu, onda su nam predlagali da idemo negdje u pozadinu. Međutim, nismo ih poslušali i s neizliječenim ranama uključili smo se u našu dragu Banijsku proletersku četu.

Iako je momentalna situacija u Slavoniji bila teška i neizvjesna, Štab III operativne zone je ipak naredio da se Kalnički odred izvuče iz borbi i bez zadržavanja uputi prema svom odredištu — prema Kalniku. Odluka je bila zrela i opravdana, jer u protivnom slučaju odred bi se mogao uvući u borbe koje bi mu nametnuo neprijatelj u toku svoje tek započete ofanzive. Time bi bilo ugroženo izvršenje spomenutog naređenja GŠ NOVPO Hrvatske. Dok su se, dakle, slavonske jedinice borile sa neprijateljem koji je otpočeo ofanzivu, Štab Kalničkog odreda je izvršio kratke pripreme i krenuo preko Bilogore prema Kalniku.

Zadatak je odreda, shvatili su drugovi u štabu odreda, da se što prije probije za Kalnik i da se s osloncem na I Kalničko gorje i Ivančicu, ponovo oživi i dalje razvija borbena i politička aktivnost na teritoriju Hrvatskog zagorja, Kalnika i zapadne Bilogore, podstiče mase na otpor okupatoru i domaćim izdajnicima, stvore nove partizanske jedinice od boraca tih krajeva, koji će kasnije samostalno produžiti borbenu aktivnost i stvarati uslove za učešće širokih narodnih masa. Zadatak neosporno vrlo težak i složen. Ovo utoliko više što je neprijatelj u toj oblasti držao relativno velike snage, te brzo i žestoko reagirao na pojavu svake naše i najmanje jedinice. To je bilo i sasvim razumljivo, jer se tu nalazio Zagreb — centar ustaške NDH i jedan od glavnih fašističkih štabova na Balkanu.

Kalnik je, ocijenio je štab odreda, relativno malo područje, bez većih šuma i planina, ispresijecano gustom mrežom komunikacija kojima se neprijatelj brzo i lako kreće. Zbog toga će teško biti postizati iznenađenje.

Pored toga, nastupila je jesen, pa je teren otkriven. S obzirom na godišnje doba štab odreda je očekivao i nepovoljne meteorološke uslove.

Zbog svih ovih za nas nepovoljnih uslova, psihološki i moralno smo se pripremili za teške i neprekidne danonoćne borbe.

Naše snage su u usporedbi s neprijateljskim bile relativno male. Po tome nikad se ne bismo usudili poći na Kalnik i stupiti u borbu. Ali mi smo komunisti, Titovi proleter, koji su na taj i takav odnos snaga računali. Osim broja vojnika, naoružanja i tehnike, odlučujući faktori na našoj strani bili su nepokolebiv moral, Titova partizanska taktika, veza s narodom i oslonac na terensku partijsku mrežu. Kada se sve to uzme u obzir, onda taj početni odnos nepovoljan za nas, mijenjamo u našu korist. Borbena praksa je slijedećih mjeseci pokazala da je naša procjena situacije bila ispravna.

Nešto prije podne, 10. oktobra 1942. godine, u selu Gornji Borki postrojio se Kalnički odred spreman za pokret. Dan jesenji, ali vedar i sunčan.

Pred postrojenim odredom govorio je Karlo Mrazović-Gašpar, komesar Treće operativne zone. Taj isti Karlo nas je primio u Slavoniji, prije četiri i pol mjeseca i evo sad nas ispraća u Kalnik i Hrvatsko zagorje.

U svom govoru, prvo je odao priznanje Banijskoj proleterskoj četi za dotadašnju hrabru borbu i pohvalio visoku svijest slavonskih boraca koji su se dobrovoljno javili da idu u sastav Kalničkog odreda, pred kojim stoje vrlo teški i složeni zadaci.

Dok je drug Gašpar govorio, s okolnih visova na koje je neprijatelj izbio, čula se žestoka paljba koja je uronjala u šume Ravne gore i miješala se s riječima druga Gašpara.

Stojeći u stroju i slušajući govor, proleter, su u mislima prošli Baniju, sjećajući se stajanja u stroju marta 1942. godine u Brestiku, prelaska preko Bosne, dolaska u Slavoniju, u partizanski logor na Psunju.

Sve to nije bilo tako davno. Tada nas je bilo malo, a sada nas samo u odred, ima gotovo tri puta više odlučnih boraca s kojima krećemo dalje u druge krajeve. Zbog toga su svi dobro raspoloženi.

Poslije govora druga Gašpara, odred je krenuo na svoj novi zadatak. Krenuli su u sastavu odreda i banijski proleter, nastavljajući svoju započetu misiju, (započetu 30. marta 1942. godine na Baniji) da do kraja izvrše direktivu svoje Partije i svog vrhovnog komandanta, druga Tita.

S odredom je za Kalnik krenuo i drug Dušan Čalić-Cule, član oblasnog komiteta KPJ za Slavoniju, da pomogne odred, povezivanje s tamošnjom partijskom organizacijom.

Pri polasku, oprašamo se s prisutnim slavonskim drugovima, borcima i rukovodiocima koji nas ispraćaju, a posebno s drugom Perom Carom, koji je raspoređen u Prvu slavonsku brigadu, žao nam je bilo što drug Car ostaje, jer se radilo o hrabrom borcu, rukovodiocu i odličnom drugu. On je također bio tužan što ne ide s nama, sa svojim drugovima iz BPC koja je postala njegova draga i nezaboravna jedinica.

Iz Gornjih Boraka krenuli smo prema Vranom kamenu, na kome se već nalazio neprijatelj. Prolazimo šumama i stazama Ravne gore. Došli smo u njih kada su bile olistale, a sada iz njih ogoljelih izlazimo. Nekad zeleno lišće, postalo je tamnocrveno i jasno žuto, zasulo staze kojima se krećemo. Približavamo se Vranom kamenu i čujemo u tom rajonu žestoku paljbu. Računamo da ćemo se morati probijati. Međutim, kad smo mi stigli na Vrani kamen, neprijatelja je u žestokom sukobu sa Vranog kamena zbacio jedan bataljon slavonskih partizana, nanijevši mu velike gubitke i zaplijenivši dosta oružja. Između ostalog i jedan brdski top, koji smo s velikom radoznalošću razgledali. Pri tome smo naišli na velik broj ubijenih neprijateljskih vojnika, što je svjedočilo o žestini borbe koja je vođena. S Vranog kamena pošli smo u sumrak i u toku noći prešli cestu i prugu između Bastaja i Đulavesa, te u zoru 13. oktobra 1942. godine, izbili u selo Dijakovac na Bilogori.

Dan-dva prije našeg dolaska, kroz Bilogoru i selo Dijakovac prošla je neprijateljska ofanziva u kojoj su okupatori i ustaški zlikovci počinili mnoga zvjerstva nad nedužnim stanovništvom. Prolazeći ovim selima, neprijatelj je proglasio da je uništio partizane. Zato se narod, kad nas je ugledao u većem broju, najprije jako iznenadio i pitao otkud najednom toliko partizana iza neprijateljske ofanzive. U toj situaciji, žitelji su nas dočekali s velikom radošću, jer su u nama vidjeli snagu koja će ih zaštititi, kazniti neprijatelja za zlodjela nad golorukim i nedužnim ljudima.

U selu Dijakovcu, odred je dočekao Zvonko Brkić, tadašnji partijski rukovodilac za kotar Viroviticu. Predložio je komandi odreda da bi bilo neophodno izvršiti makar jednu akciju kako bi se povratio moral narodu i demantirale neprijateljske glasine o uništenju NOP i partizana u ovom kraju. Poznavajući situaciju, predložio je da se napad izvrši na željezničku stanicu špišić—Bukovica, koja je od Virovitice udaljena kojih 7 kilometara. Drug Zvonko je naveo da stanicu čuva oko 50 domobrana i desetak žandara, ali im borbeni moral i budnost nisu na visini. Može ih se lako iznenaditi.

Komandant i komesar odreda prihvatili su taj prijedlog i naredili komandantu Prvog bataljona, Nikoli Demonji, da noću 13/14. oktobra izvrši napad i zauzme željezničku stanicu Špišić-Bukovice. Drugom bataljonu naredio je da postavi zasjedu prema Virovitici i vrši zaštitu.

Demonja je neprimijetno doveo bataljon do neprijateljskih prepreka. Poslije toga su domobrani rasvijetlili teren raketama i otvorili žestoku vatru na bataljon koji je bio zalegao pred preprekama. Tada Demonja komandira bataljonu juriš; zajedno s ostalim borcima skače preko žica i jurne na domobrane. Jasno, bili su iznenađeni napadom. Borba je kratko trajala. Zarobljeno je 30 domobrana i jedan oficir, žandari i nekoliko domobrana uspjeli su pobjeći. Zaplijenjeno je 18 pušaka i jedan puškomitraljez. Željeznička stanica s ostalim zgradama je zapaljena, uništene su skretnice i tako je pruga onespособljena za saobraćaj. Zarobljeni domobrani su poslije razgovora bili pušteni. Uspjeh je postignut zahvaljujući snalažljivosti i odlučnosti komandanta bataljona Demonje, komandira četa Čoke i Dragaša, komandira vodova, političkih rukovodilaca i svih boraca. Demonja se u toj prvoj akciji pokazao kao sposoban komandant bataljona, ali nije prekidao svoju staru naviku da juriša na neprijatelja kao da je borac ili desetar.

Slobodan Ilić-Čiča i Nikola Demonja, komandanti bataljona Kalničkog NOP odreda

Poslije ove akcije, u odredu je izvršena jedna kadrovska promjena. Drug Vlado Mutak postavljen je za zamjenika komesara odreda, a za komesara Prvog bataljona, postavljen je Stevo Lačan, banijski proleter.

Iz akcije na Spišić-Bukovicu, odred je produžio prema selu Šibeniku radi odmora. Odmorivši se, krenuli smo prema Bačkovici. Na putu je štab odreda saznao od ljudi koji su izbjegli ispred ustaša da se u Bačkovici od ranog jutra nalaze ustaše iz Velike Pisanice, da pustoše, pljačkaju, ubijaju i odvođe stanovnike u logor, a selo pale. Komandant odreda drug Mate Jerković, odmah je odlučio da se čitavim odredom napadne na te ustaške zločince. Kad se odred približio selu, čuo se jauk žena i djece i vidio svijet u gomilama kako se kreće pod ustaškom pratnjom prema donjem dijelu sela. Stada stoke u bijegu povećavaju metež u selu. Vidjelo se da ustaše bezbrižno vrše svoj krvavi posao, misleći da poslije ofanzive koja je sve »očistila«, na tom terenu nema partizana.

Procijenivši situaciju, komandant odreda naredio je Prvom bataljonu da izvrši napad s jedne, a Drugom s druge strane sela.

Izvršen je munjevit kružni napad, i u kratkoj borbi poubijan je velik broj ustaša, među kojima i ustaški tabornik iz Velike Pisanice. Nekoliko ustaša je zarobljeno. Tek mali ih je broj uspio pobjeći. Zaplijenjeno je više od 20 pušaka.

Selo je spašeno od paljenja u zadnji čas. Oslobođeni su ljudi, žene i djeca i spašeni od sigurne smrti ili od logora. Vraćena im je opljačkana imovina.

Kad je narod vidio ubijene i zarobljene ustaše koji su maloprije žarili i palili, govorio je: »Pravda je zadovoljena, neka se sada desi što hoće, samo kada smo ovo dočekali...« Okupljenom narodu održan je govor.

Narod Bačkovice se nije mogao dovoljno zahvaliti partizanima koji su stigli u pravi čas i spasili ih od teških muka, patnji i smrti. U odred je iz toga sela stupilo oko 30 omladinaca.

Ove prve dvije akcije izvršene su punim uspjehom i bez naših žrtava.

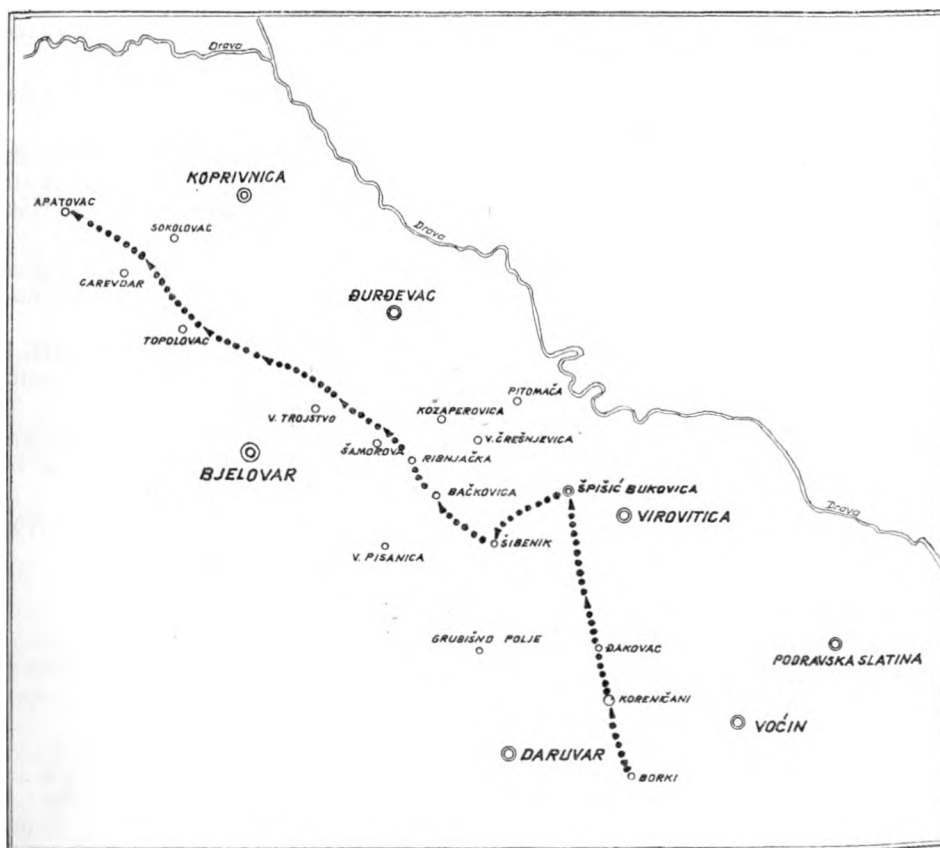
Do Bačkovice nas je pratilo lijepo vrijeme. A onda se naglo pogoršalo, naoblačilo i zahladilo. Dani su postali sivi i hladni, a noći mrkle i nevidljive. Nestalo je ljetne raskoši, ali ovi krajevi nisu mnogo izgubili od svoje ljepote.

U Bedeničkoj, odred je sačekao drug Ivan Božičević-Beli, tada sekretar OK Bjelovar. I on je iz istih razloga kao i drug Zvonko Brkić, tražio da se na terenu Bjelovara izvrši neka akcija. Predložio je da se napadne straža od nekoliko žandara koja čuva radnu bojnu od 200 ljudi, koja siječe šumu ispod Ribnjačke. Komandant odreda je prihvatio prijedlog i na ovaj zadatak upućen je jedan vod pod komandom druga Dušana Ćorkovića. Na pojavu voda, žandarska straža se razbježala. Cijela radna bojna je zarobljena. Trideset ih je ostalo u odredu, a ostali su pušteni kućama.

Saznavši da se u skladištu rudnika Manduševac kod Mišulinovca nalazi veća količina eksploziva, odred je u rudnik uputio vod partizana koji je pronašao i uzeo 25 kg dinamita i 2 metra štapina, a rudnik onespособio za eksploataciju. Okupljenim radnicima održan je govor o NOP i ciljevima naše borbe.

Sada se vrijeme još više pogoršalo. Počele su jesenje hladnoće i s njima hladne kiše, koje natapaju tlo i prodiru do kostiju. Putevi su se proglibili. Nastali su kratki dani i jesenske duge, hladne i mrkle noći. Po ovakvom vremenu i blatnjavim putevima, odred je iz Bedeničke i Ribnjačke krenuo u pravcu Kalnika. Zbog lošeg vremena i raskvašenih puteva, pokret je postao vrlo težak. Čovjek se klizao, a na obuću se lijepilo masno panonsko blato kao utezi od nekoliko kilograma. Od kiše i gliba umor se sve više taložio u tijelu poput olova. Što dalje, borci su se sve teže kretali.

Prolazeći kroz selo Glogovac i Stari Grad, noću 19/20. 10. 1942. godine, odred je naišao na neku noćnu stražu. Stražu smo u tren oka razoružali i tako zaplijenili 6 pušaka.

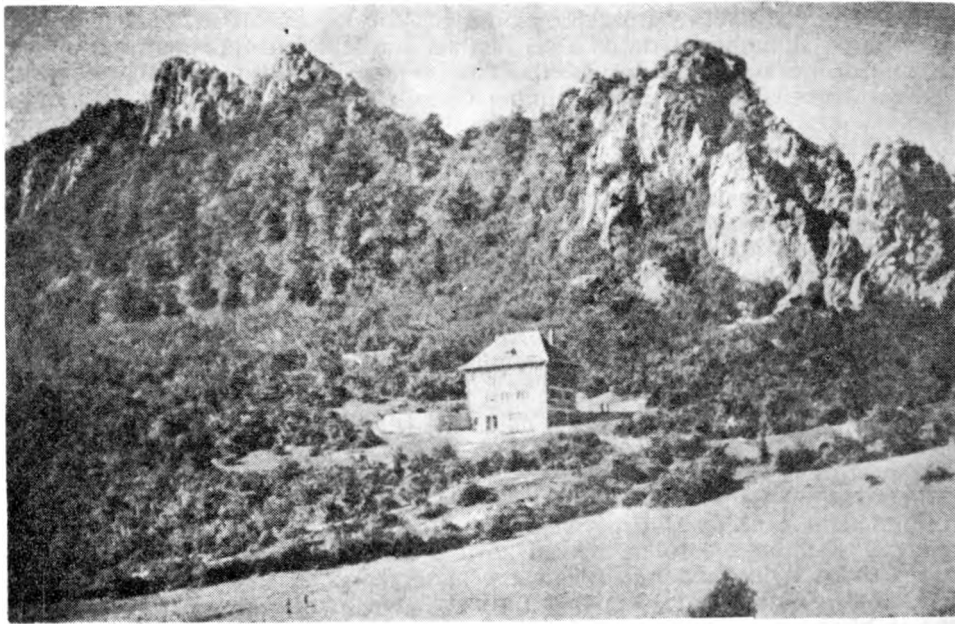

SKICA BORBENOG PUTA KALNIČKOG NOP ODREDA IZ SLAVONIJE PREKO BILORE
ZA KALNIK I HRVATSKO ZASORJE

Došavši u selo Branjku, odred se sasvim primakao Kalniku. Međutim, borci su od duga naporna marša po lošem vremenu i iz stalnih borbi stigli u Branjku umorni i krajnje iscrpljeni. Valjalo je predahnuti. Ali, nama se veoma žurilo. Uхватiti se za greben Kalnika — bio je naš neposredni cilj, a nadali smo se — to će biti i mjesto dužeg i sigurnijeg odmora. Zato smo u

jutarnjim časovima 20. oktobra 1942. godine iz Branjske produžili pokret bez odmora. Željezničku prugu i cestu Križevci—Koprivnica prešli smo bez poteškoća i stigli u podnožje Kalnika u selo Botinovac, negdje prije podne. Tu smo se razmjestili po kućama radi zaista zasluženog i krajnje neophodnog odmora.

Dolazak partizana u područje Kalnika obradovao je narod. Bio je sretan što vidi da će se produžiti i jačati NOB. Istog dana u Botinovcu je održan miting.

Pogled na Kalnik

Neprijatelj je sve vrijeme budno pratio pokret odreda. Registrirao je svaki korak i svaku akciju. Na osnovi pravca kretanja odreda, neprijatelj je ocijenio da je cilj odreda da dođe na Kalnik. Zato je prije našeg dolaska na taj teren, pripremio jake snage u garnizonima oko Kalnika sa zadatkom da nam pripreme papren doček.

I, zaista, upali smo u pravi osinjak. Već idućeg dana, ujutro, 21. oktobra, neprijatelj je s legionarima krenuo u napad iz pravca Malog Poganca, a odmah iza toga s ustašama iz Koprivnice. Otkrivši neprijateljsko nastupanje, odred je zauzeo položaj i odbio napad. Neprijatelj je, međutim, ponovio napad. Bio je ponovo odbijen. U toku toga dana, napadi se ponovise nekoliko puta. Svaki put je žestokim protunapadima bio odbijen, uz teške gubitke, da bi potkraj dana bio natjeran nezadrživim protunapadom Demonje, čiče i njihovih komandira četa, kao što su bili Komljenović, Čorković, Joka, Dragas i drugi, na čelu svojih banijskih i slavonskih proletera.

U toj borbi odred je zarobio 40 domobrana, zaplijenio 40 pušaka i nekoliko puškomitraljeza. Mi smo imali desetak ranjenih i dva poginula, od kojih je jedan Miloš Tišma, banijski proleter. Poslije toga, štab odreda je odlučio da s odredom iz Botinovca odmah krene za Apatovac, Osijek i Ivanac što se nalaze ispod jugoistočnih padina Kalničkog gorja, gdje je mislio da će imati bolje uslove za kratak odmor.

Uvečer, 21. oktobra, krenuli smo, dakle, bez odmora iz Botinovca i uputili se za Apatovac. Po najvećoj kiši i blatu, po raskvašenim šumskim putevima stigli smo ujutro 22. oktobra do Apatovca.

Kad je prethodnica došla do prvih kuća Apatovca, primijetila je vojnika sa šljemom na glavi. Neopaženo su mu prišli i razoružali ga. Saznali su od zarobljenog domobrana da se u selu nalazi konjička satnija. U stvari, bila je to polusatnija konjanika bez konja. Zatečeni na spavanju, pali su vrlo brzo kao zarobljenici u ruke Demonjinih i čičinih momaka. Zarobljen je i zapovjednik satnije, domobranski poručnik. U košulji i gologlav, ugledavši partizane, strašno se prestrašio. Iznenađen, nije se mogao odmah snaći. Na pitanja komandanta odreda druga Jerkovića odgovarao je kao đak u školi. Rekao je, pored ostalog, da su nas oni očekivali, ali ne tako skoro; da osim u Apatovcu svoje snage imaju u Ivancu, na grebenu Kalnika, u Osijeku, Koprivnici, Sokolovcu itd. Zajednički zadatak svih tih snaga je da dočekaju, okruže i unište partizane.

Zarobljeno je oko 40 domobrana, jedan oficir i 4 podoficira, koji su poslije razoružanja i skidanja uniforme bili pušteni. Zaplijenjeno je oko 40 pušaka, jedan teški mitraljez, dva puškomitraljeza, jedan automat i dosta municije.

Naši gubici ne bi bili nikakvi da se nije desio jedan nemio događaj. Razgledajući, naime, zaplijenjeno oružje, jedan od partizana je, ne znajući da je u cijevi teškog mitraljeza metak, opalio i ranio u nogu komandanta Prvog bataljona Nikolu Demonju. Bio je to za nas težak gubitak. Izbačen je iz stroja naš junačina i najdraži drug Demonja. Naš dobri, hrabri i inteligentni komandant Demonja, i to na prvom koraku prema posljednjoj etapi u ostvarenju uloge koju je dobila njegova proleterska četa. Demonja je prebačen u Slavoniju na liječenje, a njegovo mjesto komandanta Prvog bataljona zauzao je Stojan Komljenović-Čoka, također vrlo hrabri banijski proleter, energičan i vješt borac i rukovodilac.

Kod zarobljenog poručnika našla se i zapovijest iz koje su se vidjele snage neprijatelja, njihov raspored i namjere. Na osnovi toga, štab odreda je ocijenio da je u danoj situaciji najpametnije da se izvuče iz ove pripremljene klopke, te da se nakon krajnje neophodnog odmora, sređivanja i ispitivanja situacije na Kalniku, krene odlučno na njegovo osvajanje.

Riješeno je, dakle, da se preko Botinovca vratimo na sjeverozapadni dio Bilogore. Na putu za Bilogoru, odred je stigao u Botinovac već sutradan ujutro. Međutim, već na ulazu u selo naišli smo na neprijatelja koji je jučer bio upućen u potjeru za odredom. Poslije kratke borbe, neprijatelj je bio protjeran. U toj kratkoj borbi zarobili smo deset domobrana s oružjem.

Naše snage bile su krajnje iscrpljene. Zato je komandant odreda odlučio da ostanemo i odmorimo se u Botinovcu toga dana i slijedeće noći. Već su-

tradan neprijatelj je ponovo izvršio napad na odred. Ali i ovoga puta je bio brzo odbijen i natjeran u bijeg.

Ne čekajući ponovne napade neprijatelja iz Botinovca, krenuli smo za Bilogoru i 24. oktobra prebacili se preko željezničke pruge Koprivnica—Križevci, na sektor Male Branje.

U Maloj Branjskoj ostali smo kratko vrijeme radi nužnog odmora, jer se dalje bez toga gotovo nije moglo, da bismo poslije toga krenuli na sektor Bačkovice, Ribnjačke i Bedeničke, gdje smo se punih pet dana odmarali i spremali za ponovni povratak na Kalnik. Za to vrijeme je u Drugom bataljonu izvršena kadrovska izmjena. Komandant bataljona Slobodan Ilić-čiča otišao je u štab odreda za obavještajnog oficira, a za komandanta Drugog bataljona postavljen je bivši banijski proleter Milan Joka. Sada su oba bataljona u odredu pod komandom banijskih proletera.

Nakon odmora, odred je iz Bačkovice i Ribnjačke ponovo krenuo na Kalnik. Put od Bačkovice preko Vujakovca do sela Osijeka na Kalniku, koji iznosi gotovo 70 kilometara, prešao je odred bez većih poteškoća.

Međutim, u Osijeku je odred zatekao grupu ustaša koju je neprijatelj poslije ofanzive ostavio sa zadatkom da spriječe dolazak partizana u to selo i učešće naroda u NOP. Ali, neprijatelj se nije nadao tako brzom povratku odreda. Iznenadjeni, ustaše su u kratkoj borbi bili pobijeni i odred je tako u selima: Osijeku, Kalniku i Ivancu stvorio svoj prvi mali slobodni teritorij.

Štab odreda je uspio uspostaviti vezu sa sekretarom OK Varaždina, drugom Stjepanom Ivićem-Malim. Veza sa štabom Druge operativne zone nije uspostavljena. Zato je štab odreda produžio održavati vezu s Trećom operativnom zonom u Slavoniji. Tamo su upućivani i naši izvještaji, oslanjali smo se na nju u pogledu prihvata i liječenja ranjenika i slično.

Sa OK KPJ za Varaždin i drugom Stjepanom Ivićem-Malim, štab odreda je konkretnije procijenio vojno-političku situaciju na Kalniku i u Hrvatskom zagorju i sačinio svoj prvi plan borbenih i političko-propagandnih dejstava za naredni period. Tom prilikom smo od druga Ivića saznali da je neprijatelj poslao za rukom da još u proljeće 1942. godine razbije prvu Kalničku četu i uhapsi izvjestan broj aktivista na terenu, što je za određeno vrijeme zakočilo razmah ustanka u ovom kraju. Ali, ideja NOR živi u srcima ovog naroda. Većina ljudi je protiv okupatora. Partijska organizacija, bez obzira na vrlo teške uslove, svo vrijeme politički djeluje, pokušava konsolidirati NOP i okupiti preostale partizanske grupe koje bi ponovo počele borbu. Do sada je to bilo teško, ali dolaskom odreda, to će se uspješno riješiti.

Na kraju je zaključeno da su uslovi za dejstvo odreda vrlo teški, ali da će se uz primjenu partizanske taktike i podršku naroda, odred ipak moći uspješno boriti u onoj mjeri u kojoj jedinice uspiju vojnički, pa se može očekivati i prilaženje naroda NOP i uključivanje u borbu, te stvaranje novih partizanskih jedinica na ovom terenu.

Odred je odmah, oslanjajući se na sela ispod Kalničkog gorja, usmjerio svoja dejstva uglavnom na manje garnizone, na rušenje željezničkih komunikacija, uništavanje vozova na komunikaciji Križevci—Koprivnica i Koprivnica—Ludbreg—Varaždin, na pogranične straže i tome slično.

Prvo je izvršen napad na željezničku stanicu Lepavina. Uništena je jedna kompozicija i zapaljena stanica; 3/4. novembra jedinice odreda su na pruzi Koprivnica—Rogaška Slatina zauzele željezničku stanicu Đurmanec, zapalile zgradu stanice zajedno s kompozicijom putničkog voza i zgradom pošte; 5.

novembra odred je u selu Martijanci, između Ludbrega i Varaždina, napao na logor tzv. »časne radne službe«, zarobio 70 domobrana i nekoliko ustaša i ustaških funkcionara. Zaplijenjena je velika količina uniformi i brašna. Sve je podijeljeno narodu; zapaljene su barake »časne radne službe«, žandarmerijska stanica, općinska zgrada, mlin, željeznička stanica i porušena pruga.

Nаша ponovna pojava i ostajanje na ovom terenu iznenadili su neprijateljsku komandu, koja nije očekivala da će se odred tako brzo vratiti na ovaj teren i da će uporno nastojati da se na njemu održi. Takva drskost partizana u ono vrijeme, izgledala je ustaškoj komandi naprosto nevjerovatna. Uvidjevši da nas s postojećim snagama ne mogu uništiti niti izbaciti, neprijatelj je ubrzo na ovaj teren iz Bosne dovukao zloglasnu Crnu legiju, kojom je komandirao poznati ustaški zlikovac Francetić. Prikupivši dovoljno snage, neprijatelj je organizirao protiv nas svoju prvu lokalnu ofanzivu. Već 7. novembra krenuo je iz Križevaca, Koprivnice i Ludbrega, Varaždina i Novog Marofa prema selima Kalniku, Osijeku, Ivancu, gdje su bazirale jedinice Kalničkog odreda. Prvo je napao na selo Ivanec, gdje je bio smješten naš Prvi bataljon. Do jutra 8. novembra, neprijatelj je zaposjeo položaje oko ovog sela. Dan prije napada, neprijatelj je neopaženo ubacio u ovo selo grupu naoružanih ustaša i smjestio ih u kuću jednog kolonista, oni su trebali početi napad iz sela kada dođe do napada spolja, stvoriti pometnju u našim redovima i onemogućiti otpor ustaškim snagama koje će napasti spolja.

Kad je jedna grupa partizana pošla na ručak u kuću u kojoj su se ustaše prikrili, bila je na njih iznenada otvorena vatra, od koje su dvojica drugova ranjeni, a jedan poginuo. Istovremeno je uslijedio napad spolja, sa svih strana.

Nastala je vrlo teška situacija. Ali, žilavi banijski i slavonski proleter i brzo su se snašli. Primijetivši nastupanje neprijatelja, Prvi bataljon je manjim dijelom svojih snaga brzo blokirao kuću iz koje je neprijatelj otvorio vatru, a s ostalim snagama zauzeo položaje duž sela i otvorio žestoku vatru na neprijatelja u nastupanju. Prvi nalet neprijatelja bio je odbijen. Međutim, napad je ponovljen, naročito iz pravca Duge Rijeke. Frontalno su prema nama uporno gmizala dva streljačka stroja legije. Razvili su crne zastave, svirali u trube, derali se kao nečastivi, što je značilo da će jurišati na naše položaje. Ali, i ponovljeni napadi neprijatelja, također su bili odbijeni uz još veće gubitke. Poslije toga, neprijatelj je počeo dovlačiti pojačanja. Bataljon je bio praktički opkoljen. Situacija je postajala sve ozbiljnija. Ali ni to nas nije zbunilo, jer su na čelu bataljona, četa i vodova bili iskusni i hrabri proleter i, za koje bezizlaznih situacija nije bilo. Ocijenivši situaciju, komandant bataljona Čoka, brzo je odlučio da izvrši proboj i izvuče bataljon iz obruča. Proboj je izvršen u pravcu sjeverozapada, i to prije nego su neprijatelju stigla nova pojačanja. Probivši se, Prvi bataljon je krenuo prema Osijeku, gdje se spojio s Drugim bataljonom i štabom odreda.

U ovoj borbi borci Prvog bataljona junački su se borili, probili se iz obruča i zadali neprijatelju ozbiljan udarac, nanijevši mu velike gubitke. I bataljon je pretrpio relativno velike gubitke.

Francetić je sa svojom Crnom legijom također krenuo u pravcu Osijeka, nadajući se da će nas tamo zateći. Međutim, odred je već 8. novembra uvečer krenuo iz sela Osijeka prema Kalniku, kamo je stigao 9. novembra, nešto

prije svitanja. Znajući da nas neprijatelj slijedi, štab odreda je rasporedio svoje bataljone u vidu potkovice zaposjevši položaje: Stari Grad, Greben i hotel te isturio jaka osiguranja prema selu Kamešnici i Osijeku, odakle se očekivao nailazak neprijatelja.

Nešto prije podne istog dana, zlikovci su stigli do naših položaja i izvršili žestok napad, s namjerom da nas nabace na neprohodni Kalnički greben i unište zajedno sa snagama koje su krenule u napad prema Kalniku, odnosno Kalničkom grebenu od Varaždina i Ludbrega, ostavljajući istovremeno dio snaga na cesti Novi Marof—Ljubešćica, koje će nas sačekati ukoliko nam pođe za rukom da se probijemo.

Grupa banijskih i slavonskih proletera u Kalniku 1942. godine

Oba bataljona odreda na svojim položajima pružili su neprijatelju energičan otpor. Odolijevali smo žestokim napadima neprijatelja cijeli dan. U ovoj borbi se Milan Joka, komandant Drugog bataljona, često laćao puškomitraljeza. Kad god bi mu legionari u svojim ponovljenim jurišima prišli blizu, dizao bi se iz ležećeg položaja i u borbenom zanosu tukao bandu iz stojećeg stava kao da se nalazio na mirnodopskom strelištu. Imao sam utisak da se neprijatelj kad ga ugleda onako visoka i s uperenim puškomitraljezom iz kojeg riga smrtonosna vatra, uplaši i ne pokušava da puca u njega, već jedva čeka da mu se makne s očiju i pobjegne. I ranjenici su se borili i tukli po neprijatelju, bolno stenjući, dok im je još iz svježih rana oticala krv. Međutim, neprijatelj je bio toliko jak da mu se odred opterećen ranjenici-

ma, još dugo ne bi mogao uspješno odupirati. Zato je odlučeno da se iskoristi noć, odstupi i čitav odred prebaci preko kalničkih planina i uputi prema Ivančici. Stigli smo bez poteškoća do ceste Varaždin—Zagreb, na relaciji Novi Marof—Ljubešćica. Međutim, tu smo i ostali: komunikacija je bila čvrsto blokirana jakim neprijateljskim snagama.

Zbog toga štab odreda iznenada pravi oštar manevar i vraća cio odred u pravcu Kozjeg Hrpta i Ljubelja, u središte kalničkog gorja. Bio je to za neprijatelja neočekivan manevar što se najbolje vidjelo u iznenadnom susretu s jednom Francetićevom kolonom koja se nakon neobavljena posla vraćala u Varaždin. Istini za volju, nismo ni mi očekivali taj susret. Zato je tu otpočela vrlo žestoka borba, tako reći prsa u prsa. Bilo je dosta mrtvih i ranjenih na obje strane, iako je neprijatelj prošao lošije. Budući da je on imao mnogo jače snage, odred je odstupio južno od sela Drenovca, razdvojio se u dvije grupe, koje su imale zadatak da se samostalno probiju do Bilogore. Jednoj grupi je pošlo za rukom da se najkraćim putem već sutradan prebaci preko pruge Križevci—Koprivnica na sektor Branjske, dok je druga grupa išla preko Osijeka i stigla u rajon Branjske dan kasnije. I ovoga puta odred je uspješno izmanevrirao neprijateljske snage.

Neprijatelj je u toku te ofanzive počinio brojna zvjerstva nad golorukim narodom Kalnika. Mnoge kuće u selima Osijeku, Ivancu, Malom i Velikom Pogancu, Apatovcu i mnogim drugima su spaljene, a stanovništvo u velikom broju poubijano ili odvedeno u logore. Hapšenje, teror i ubijanje, neprijatelj je vršio ne samo nad srpskim stanovništvom ovog kraja, nego u istoj mjeri, a rekao bih i žešće i nad hrvatskim stanovništvom koje se blagonaklono odnosilo prema NOP. To je, uostalom, bio i jedini uspjeh ove lokalne ofanzive, iako je neprijatelj poslije nje isticao da je uništio kalničke partizane. To je, naravno, bila propaganda za neupućene. A kakva je bila njegova interna ocjena o toj ofanzivi, najbolje se vidi iz zaplijenjenog neprijateljskog dokumenta broj 18/1-17 K-15 koji se nalazi u Vojno-historijskom institutu i u kojem, pored ostalog, piše: »Sva dosadašnja izvješća o napadima partizana na području željezničke pruge Koprivnica—Križevci, kao i na području Kalnika i Ivančice planine, ukazuju na vrlo aktivnu djelatnost jedne jače partizanske skupine, na koju je akcija ustaškog pukovnika Francetića ostala bez ikakvog rezultata«.

Došavši na teren Bilogore, odred je ponajprije nastojao organizirati prebacivanje ranjenika za Slavoniju. Među njima su bili Martin Knežević i Adam Savić, banijski proleter. Predao ih je Bilogorskom odredu koji ih je trebao sprovesti u Slavoniju. Misleći da će kolona s ranjenicima proći neopaženo, Bilogorski odred je dao najnužnije obezbjeđenje. Međutim, na putu kroz Bilogoru, na kolonu ranjenika iznenada je naišla manja neprijateljska kolona. U kratkoj borbi obezbjeđenje je bilo uništeno.

Uništivši osiguranje, ustaše i žandari pošli su prema ranjenicima da ih žive pohvataju. Adama i Bradicu to nije uplašilo, niti zbunilo. Ostali su prisebni. Obojica su, bez dogovora, odlučili da pruže otpor. Pucali su istovremeno. Zna se da je Bradica tom prilikom ubio dvojicu žandara. Tada su ustaše i žandari pobjegli u zaklone, pucali na Adama i Bradicu, i ubili ih. Tek tada

utihnule su njihove puške i prestao svaki otpor. Ali, ni poslije toga, ustaše im nisu smjeli odmah prići. Ostali su u zaklonu i u mrtve proletere ispalili još nekoliko metaka, i tek im onda prišli. Tako su se Adam i Bradica do smrti borili, herojski poginuli i još jednom svoje živote sami naplatili od neprijatelja.

Pred tim prizorom, prisutni ljudi — bez obzira na opasnost — briznuli su u plač. Sahranjeni su zajedno. Ostali su tako na Bilogori, za čiju su se slobodu borili.

Odred se sredio i nakon par dana nastavio borbu. Noću 12/13. novembra, napao je žandarmerijsku stanicu Sokolovac i željezničku stanicu koja se nalazi dva kilometra izvan sela. Istovremeno je dio odreda napao žandarmerijsku stanicu Lepaviina. Ne upuštajući se u borbu, žandari su pobjegli. Uništene su žandarmerijska i željeznička stanica sa skladištima, kao i jedna željeznička kompozicija. Slijedećeg dana, odred je napao željezničku stanicu u Carevdaru, nedaleko od Križevaca, spalio zgrade i onesposobio prugu. Odatle se odred uputio na željezničku stanicu Majuree, gdje je također spalio stanicu i onesposobio prugu.

Poslije ovih učestalih napada, neprijatelj je pokušao zaštititi prugu i da nas s nje odbaci. U tom cilju je iz Koprivnice uputio u Sokolovac jedinicu Koturaške bojne koja će kontrolirati prugu i vršiti zaštitu. Ali u tome nije uspio. Odred je i poslije toga na toj pruzi izvršio još nekoliko uspješnih akcija.

Polovinom novembra 1942. godine, odred se treći put vratio na Kalnik; ovog puta direktno u sela Kalnik, Osijek i Ivanec.

Tada je, poslije niza peripetija, na Kalnik stigla i Žumberačka četa s 40 vrlo hrabrih i iskusnih boraca koje je ovamo doveo drug Izidor Štok. Bio je upućen da preuzme komandu u Kalničkom odredu, a drug Jerković je bio predviđen za načelnika Štaba Druge operativne zone.

Drug Jerković i Horvat upoznali su novog komandanta odreda sa stanjem odreda i situacijom na terenu. Tom prilikom je odlučeno da se od Žumberačke čete ii jednog broja boraca odreda, formira Treći bataljon Kalničkog odreda, na čelu sa Stevom Došenom, komandantom, i Tomom Kostelcem, komesarom bataljona. Obojica su banijski proleter i.

Pošto je u to vrijeme otpočela nova neprijateljska ofanziva na Kalnik, drug Štok nije mogao preuzeti komandu u odredu. Zato je uz novog komandanta, drug Jerković i dalje rukovodio. Bila je to, neosporno, najtemeljitija primopredaja dužnosti, jer u plamenu borbe najbolje se upoznaju i pojedinci i jedinice.

Da bi razvukao jake neprijateljske snage skoncentrirane oko Kalnika, štab odreda je ovog puta rasporedio svoje bataljone na odvojene sektore, i to: Prvi bataljon prema Ludbregu i Koprivnici, Drugi bataljon prema Sokolcu, na pruzi Križevci—Koprivnica i Treći (novoformirani) bataljon prema Križevcima, u kojima su trebali razvijati svoju aktivnost.

Samo za desetak dana, odred je sa svoja tri bataljona izvršio osam akcija. 16. novembra zauzeo je željezničku stanicu Cerje-Tužno kod Ivanca koju su branili žandari. 17/18. novembra, zauzeta je željeznička stanica Jalžabet

kod Varaždinskih Toplica. 18. novembra, napadnuta je na pruži Virovitica—Koprivnica, između sela Pitomače i Vukosavljevice, kompozicija teretnog voza. Tom prilikom je zarobljeno 8 domobrana, a kompozicija spaljena. 19. novembra, razoružana je domobranska straža u selu Hrženica i Struga, te uništena kompozicija mješovitog voza. 21. novembra, osvojena je i zapaljena željeznička stanica Cukovec. Voz koji je dolazio u stanicu, bio je također napadnut, ali je uspio umaći natrag prema Koprivnici. 22. novembra, kod željezničke stanice Carevdar, miniranjem je izbačen iz šina teretni voz. Uništena je lokomotiva i 22 vagona. 24. novembra, izvršen je napad na logor, tzv. »Časne radne službe« u Velikom i Malom Bukovcu kraj Ludbrega. Razoružano je nekoliko domobrana koji su imali oružje, zaplijenjena velika količina uniformi, a na kraju zapaljene su općina, pošta i žandarmerijska stanica. 27. novembra, razoružana je žandarmerijska posada u Sv. Petru, Orehovcu, nedaleko Križevaca. Zaplijenjeno je 7 pušaka, tri pištolja, 12 bombi i nešto municije.

Glavna ustaška komanda (stožer) riješila je da pod svaku cijenu očisti teren Kalnika od partizana i spriječi daljnji razvoj NOP na njemu. Zato je ovog puta prikupio dvanaest satnija ustaša i domobrana, te iz Varaždina, Koprivnice, Ludbrega, Križevaca i Novog Marofa, početkom decembra, izvršio brzo opkoljavanje malog slobodnog teritorija kalničkog područja. Koncentričnim nastupanjem nastojao je sabiti odred na užji prostor i uništiti ga.

Pripreme ove ofanzive neprijatelj je držao u velikoj tajnosti, kako bi postigao iznenađenje. Ali je komanda Kalničkog partizanskog odreda preko OK Varaždina, saznala za odluku i plan neprijatelja.

Na osnovi dobivenih podataka o namjerama i planovima neprijatelja i snagama koje će biti angažirane u napadu, Štab Kalničkog partizanskog odreda odlučio je da napusti užji teritorij Kalnika prije dolaska neprijatelja i tako izmanevrirati čitav njegov plan. Uputio je, dakle, svoje bataljone u tri posebna pravca.

Prvi bataljon sa starim i novim komandantom i komesarom odreda na čelu krenuo je na sektor Zagrebačke gore, a Treći je bataljon upućen na sektor Ivančice. Naš cilj je bio da na tom terenu razvijemo što veću vojnu i političku aktivnost. Drugi bataljon orijentiran je na Bilogoru. Zamisao Štaba odreda bila je da se poslije prestanka neprijateljske ofanzive sva tri bataljona ponovo vrate na Kalnik i da zajednički nastave borbu.

Već 29. novembra 1942. godine, neprijatelj je izašao na polazne položaje i otpočeo sistematsko nastupanje. Ali, udario je u — prazno. Istog dana kad je neprijatelj počeo nastupanje, a prije zatvaranja kruga oko Kalnika, bataljoni Kalničkog partizanskog odreda su oko 5 sati ujutro napustili Kalnik i uputili se, prema odluci štaba odreda, svaki u svom pravcu. Odred je napravio potez koji je plan neprijatelja učinio bezvrijednim. Kad su satnije izbile na prostor Duga Rijeka—Veliki Poganac—Apatovac—Ribnjak, morale su konstatirati da partizana na tom teritoriju — na kojem su do jučer dejstvovali — nema.

Na novonastalu situaciju neprijatelj reagira tako što brzo okreće svoje snage i upućuje ih za našim bataljonima koji su se svojim akcijama već oglašili na novim prostorima. Neprijatelj je alarmirao sve svoje snage s kojima je raspolagao na širem prostoru Zagreb—Varaždin—Bjelovar, sa zadatkom da presreću i zadržavaju partizanske jedinice dok ih ne stignu glavne snage koje su se uputile za njima. Ali, izgubivši na vremenu, neprijatelj nije uspio ni stići naše bataljone, niti im prepriječiti put, iako smo mi na pravcima svog nastupanja vršili akcije i održavali s narodom mitinge.

Prvi bataljon je pod rukovodstvom Jerkovića, Štroka i Horvata, već 4. decembra 1942. godine, stigao u selo Kolarec, gdje je održan prvi miting.

Jedna četa postavljena je u zasjedu na cesti Zagreb—Varaždin, u blizini sela Bisag, kojom se tada odvijao vrlo živ saobraćaj u oba pravca. Drug Jerković, komandant odreda, o toj zasjedi piše: »U zasjedi je bio komandir čete, banijski proleter — drug Lazo Dragaš sa svojim borcima — i kada su ga borci upitali što će uraditi s automobilima koji prolaze cestom, drug Lazo je odlučno odgovorio: 'Pucaj na sve, što ide brže od pješaka!'«

Nakon kratkog čekanja zasjeda je napala i uništila jedan kamion i jedan putnički automobil.

Iz Kolarca bataljon je ujutro, 5. decembra 1942. godine, produžio pokret preko sela D. Orešje i stigao do sela Podgorja u blizini Marije Bistrice. »Tu smo«, piše drug Jerković, »saznali od seljaka da se u Mariji Bistrici nalazi žandarmerijska stanica i petnaestak žandara. Seljak nam je tačno opisao gdje se žandari nalaze i kako vrše službu. Na osnovu tih podataka« — piše dalje drug Jerković — »odlučili smo da varkom razoružamo žandare, i to na taj način što će bataljon ući u mjesto kao domobranska jedinica. Borci su brzo stavili na glave domobranske kape, koje su nosili u torbama. Na čelu prethodnice kretao se lijepi mladi »domobranski poručnik«, u stvari naš banijski proleter, Milan Tojagić. Za Tojagićem je krenula glavna bataljona. Ušavši bez smetnji u Mariju Bisticu, uputili smo se ravno na žandarmerijsku stanicu. Žandare smo zatekli sasvim nespремne za borbu. Nije ni čudo — tko bi se usred bijela dana nadao partizanima. Brzo smo ih razoružali, otvorili vojno skladište hrane i podijelili je narodu«. »Kada smo otvorili magazine«, piše drug Horvat, komesar odreda, »narod je začas razvukao sve što je mogao. Promatrao sam jednu ženu, od kojih 50 godina kako vuče čitavu vreću brašna. Bila je teška preko 70 kg. Jedva ju je, i to uz najveće napore, vukla prema svojoj kući. Dugo je trebalo dok dođe s vrećom do stanice, ali nije puštala iz ruku, samo da nahrani gladnu djecu kruhom. Takvih prizora bilo je na svakom koraku ...«

»Po ulasku našeg bataljona u Mariju Bisticu« — piše dalje drug Horvat — »uputio sam se u tamošnju poštu u namjeri da telefonski razgovaram s nekim neprijateljskim uporištem.

Veze sa Zagrebom bile su pokidane. Za to su se pobrinuli partizani. Jer, prije napada pokidali su sve telefonsko-telegrafске linije u smjeru Zagreba. Međutim, uspio sam dobiti vezu s tzv. Popunidbenim zapovjedništvom u Varaždinu. Na telefonu u Varaždinu javio se neki domobranski satnik, kojemu ime nisam zapamtio.

— Halo, ovdje Marija Bistrica. Tko je tamo? — Javio sam se prvi.

— Ovdje Varaždin, na telefonu satnik ...

— ■ Ovdje Narodna vojska, na telefonu komesar Kalničkog partizanskog odreda, o kojem vi pišete da ste ga uništili. Bilo bi vrijeme da prestanete lupetati koješta.

— Što, što, kakva narodna vojska, kakav Kalnički odred? — vikao je satnik.

— Moglo bi se desiti da i vas posjetimo.

— Kakvi partizani? — počeo je još jače urlati satnik, a zatim baci slušalicu i ode.«

Poslije toga, održan je miting na kojem se okupilo čitavo selo. Okupljenom narodu govorio je komesar odreda o okupatoru i ustašama, vojnoj situaciji, našoj borbi, programu i ciljevima naše borbe, snagama koje je vode, perspektivama naše pobjede i potrebi učešća naroda ovoga kraja u našoj borbi. Drug Horvat je posebno naglasio da bolja budućnost hrvatskog naroda zavisi od uspjeha NOB. »Kada u NOB-i ne bismo uspjeli«, rekao im je, »sigurno je da hrvatskom narodu ne bi bilo lako. Zato se hrvatski narod mora boriti sa oružjem u ruci i pridonijeti pobjedi NOP.«

Narod je pažljivo saslušao komesarove riječi i u duši ih iskreno odobravao. No, zbog još uvijek za njih nejasne vojne situacije teško se opredjeljivao za učešće u našoj borbi.

Poslije mitinga, organizirano je javno suđenje ustaškom predsjedniku općine Marija Bistrica, koji je bio uhvaćen prilikom našeg ulaska u mjesto.

O ovom suđenju drug Horvat piše:

— Evo vam ga, pa mu sudite sami! Vi znadete kakav vam je bio. Iznesite sve što imate protiv njega.

Nastala je opća galama. Žene su počele vikati:

— Ti si pljačkaš, oteo si m i . . m e n i nisi dao žita, brineš se samo za sebe, lopov, itd.

Poslije svega toga, postavio sam narodu pitanje:

— Što da radimo sa predsjednikom?

Glasovi iz mase:

— Makar je lopov i nevaljao, ali ipak još nije zaslužio smrt. Nemojte ga strijeljati! Možda će se popraviti. Nije nikoga dao ubiti.

— Dobro — rekoh im— mi ne tražimo njegovu glavu. Nama ne treba. Ako se vi slažete s tim da ga pustimo, evo vam ga. Pustili smo ga...

Našim političkim radom, korektnim držanjem i odnosom, osvojili smo simpatije ovoga naroda, pridobili ga za suradnju i podršku.

U Mariji Bistrici bataljon je ostao jedan dan. Rano ujutro 7. decembra, bataljon je krenuo na Zagrebačku goru, cestom do sela Laza, a zatim sumskim putem preko Mrzljaka u pravcu Sljemeni.

»Na odlasku iz Marije Bistrice«, piše drug Jerković, »svaki naš borac bio je opterećen; pored lične opreme i naoružanja još i rezervnim oružjem i vojničkom opremom (odjeća, obuća, pokrivači), zaplijenjenim od neprijatelja u Mariji Bistrici. Budući da je bataljon otprije bio veoma dobro odjeven, odlučio je štab odreda da se u cilju rasterećivanja boraca načine paketi odjeće i obuće i da se u svakom dvorištu i podgorju, kroz koje smo rano ujutro prolazili idući iz Marije Bistrice, ostavi po jedan paket. Na paketu smo napisali: »Dar sv. Nikole«. Nema sumnje da su mještani, kad su ujutro našli pakete s odjećom, obućom, plahtama i pokrivačima, radosno pozdravili taj gest partizanskog sv. Nikole.

Stigavši do sela Laza, na putu Marija Bistrica—Sesvete, naša patrola je zaustavila jedan luksuzni automobil u kojem su se nalazile dvije gospođe i jedan mladi gospodin. Jedna od tih gospođa bila je, navodno, žena jednog ustaškog ministra, a muškarac nelco kumče VI. Mačeka. Kada su ta gospoda primijetila petokrake na kapama naših boraca, smrtno su se uplašili, jer su do tada u Zagrebu slušali samo najstrašnije verzije o partizanima. Patrola ih je dovela i predala u štab odreda... Čudili su se kako lijepo s njima razgovaramo, kako dobro poznajemo političku situaciju. Kako smo i mi na neki način bili Zagrepčani, ja dipi, pravnik, a komesar Joža Horvat, profesor književnosti, to su se brzo uvjerali, da partizani nisu ljudožderi, da nisu ni četnici — jer smo nas dvojica Hrvati — a da nisu ni »boljševički razbojnici« koji žare ii pale, kako je to dan i noć trubila ustaška propaganda. Kada smo im mnogo toga objasnili, umalo, kako je rekao jedan drug, ta gospoda ne ponudiše da ostanu u partizanima ...«

Dolaskom u Hrvatsko zagorje, Zagrebačku goru i na Sljeme, partizani su došli tako reći pred vrata Zagreba, napali posljednji dio teritorija koji je neprijatelj do tada suvereno držao, gdje se koliko-toliko osjećao sigurnim. Time se odred našao na najosjetljivijem terenu NDH. Neprijatelj je brzo saznao za naše prisustvo na terenu Hrvatskog zagorja i u neposrednoj blizini Zagreba. Razumije se samo po sebi — reagirao je vrlo oštro s namjerom da nas uništi ili barem odbaci od Zagreba i istjera iz Hrvatskog zagorja.

Kad se Prvi bataljon od sela Laza uputio prema Mrzi jaku na Zagrebačkoj gori, neprijatelj je iz Kašine, za bataljonom uputio jednu satniju legionara. Primijetivši neprijatelja, bataljon se odmah razvio za borbu. Pošto je neprijatelj bio u nepovoljnom položaju, nije se usudio prići bliže i izvršiti napad. Na dosta velikom odstojanju, muvali su se jedno vrijeme, a zatim odstupili.

Bataljon je poslije toga produžio u pravcu Sljemena. Ispred Sljemena je četa Laze Dragaša skrenula i uputila se na šumsko radilište, koje se nalazilo ispod Rauhove lugarnice i tamo zarobila 50 domobrana koji su čuvali bataljon Časne radne službe sastavljen od silom mobiliziranih Srba. Pripadnici tog bataljona pridružili su se našem bataljonu. Borci Druge čete sa štabom odreda i bataljona, stavivši na glavu domobranske kape, produžili su pokret prema Rauhovoju lugarnici. Jedna patrola je, kao obezibjeđenje, upućena u Tomislavov dom na Sljemeni. »Ulaskom u Rauhovu lugarnicu kao 'domobrani', piše drug Jerković, »nismo izazvali sumnju. Čak ni kada smo počeli pjevati partizanske pjesme, nisu vjerovali da smo partizani. Naprotiv, smatrali su to neukusnom šalom. Tek kada su u lugarnicu stigli njemački oficiri i podoficiri Paveličeve avijacije, koji su se tu odmarali i kada smo ih počeli svlačiti do gaća, tek onda se osoblje gostionice uvjeralo da smo mi zaista partizani.«

Tu su se mnogi drugovi presvukli u nove uniforme. O tome drug Jerković piše dalje: »Tu sam se i ja presvukao u avijatičarsku oficirsku uniformu, iskićenu srebrnim gajtanima. Ta mi je uniforma mnogo pomogla i, kao što će se kasnije vidjeti, spasila na neki način naš bataljon od većeg stradanja i većih žrtava.«

Tomislavov dom na Sljemenu kod Zagreba

Kad su se borci malo odmorili odlučeno je da se bataljon sa Sljemena prebaci u toku noći preko željezničke pruge Varaždin—Zagreb kod Velikog Trgovišta, sektor na kojem mu se neprijatelj ne nada i tako izbjegne napad neprijateljskih snaga koje su upućene za bataljonom.

»Odlazeći iz Tomislavova doma naša patrola je«, piše drug Jerković, »ispalila nekoliko rafala iz mitraljeza prema osvijetljenom Zagrebu, što je, naravno, sutradan izazvalo žive komentare među građanstvom, koje je simpatiziralo našu borbu, dok je kod neprijatelja unijelo popriličnu paniku. To su bili prvi rafali koje su Titovi partizani ispalili na Zagreb iz tako neposredne blizine.« O tome je svijet obavijestila i Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« iz Moskve.

Po mrkloj i hladnoj noći, po velikom snijegu bataljon je 7/8. decembra 1942. godine, sa Sljemena krenuo niz strme sjeverne padine Zagrebačke gore, preko sela Kraljeva Vrha i Krušljeva i uputio se u pravcu Velikog Trgovišta. Pokret je bio vrlo težak. Spustivši se sa Zagrebačke gore u dolinu rijeke Krapine, bataljon je ušao u gustu maglu koja je obavila čitavu dolinu. Zbog umora i slabe vidljivosti, veza se u koloni teško održavala i bataljon se u toku pokreta razdvojio na dva dijela. Tek u svitanje, 8. decembra, bataljon se skupio sjeverno od Velikog Trgovišta. Baš tada je prugom Zaprešić—Veliko Trgovište naišao mješoviti vlak pun putnika i neprijateljske vojske. »Kolona našeg bataljona«, piše drug Jerković, »mirno je prolazila cestom, paralelno s vlakom na udaljenosti od najviše 50 metara u kojem je bilo žandara, domobrana i druge neprijateljske vojske. Mi smo znali tko su oni, dok oni nisu znali koja je to vojska što tako rano prolazi cestom blizu njih.«

Došavši na ovaj teren, jedan dio bataljona zauzeo je položaj iza ceste Veliko Trgovište—Zabok, dok se drugi odmarao. Oko podne, izvršili smo napad na jedan kamion neprijateljskih vojnika, nanijevši neprijatelju osjetne gubitke. Nekoliko minuta kasnije, neprijatelj je krenuo prema položaju bataljona s velikom masom vojske. Otvorio je vatru po položajima bataljona iz topova i minobacača. Drugi dio bataljona izašao je i zauzeo pogodan položaj za akciju. »Razvila se žestoka borba«, piše drug Jerković, »između našeg bataljona i četiri puta nadmoćnijeg neprijatelja. Trajala je sve do noći. Predvečerje pod komandom Stojana Komljenovića—Čoke, lijevo krilo našeg bataljona izvršilo protivnapad pravcem sela Gregurovca—Ravnice i odbacilo neprijatelja prema Velikom Trgovištu. Istovremeno sam ja krenuo s grupom partizana (jedan puškomitraljez, dvije puške, jedan automat) prema našem desnom krilu, koje je neprijatelj počeo zaobilaziti ispresijecanim i pokrivenim terenom, i u momentu kad sam izbio na krajnje desno krilo, naletio sam na grupu legionara, naoružanih, pored ostalog, jednim lakim brdskim pješadijskim topom. Na udaljenosti 40—50 metara, zametnuo se na uskoj stazi čudnovati dvoboj. Nas četvorica bili smo brži, prvi smo zauzeli zaklon i obasuli neprijatelja vatrom. No, i neprijatelj je za nekoliko sekundi reagirao i otvorio vatru na nas iz topa neposrednim gađanjem, samo što je njegova vatra, s obzirom na naš vatreni položaj, bila posve neefikasna, pa je poslije borbe, koja je trajala 2—3 minute neprijatelj uzmaknuo.«

Zbog povoljnijih položaja, bataljon je neprijatelju pružio uspješan otpor i nanio mu teške gubitke. Sam bataljon je u toj borbi imao dva mrtva i pet ranjenih drugova.

Noću se neprijatelj povukao u pravcu Velikog Trgovišta i Zaboka. Poslije prikupljanja, naš bataljon je krenuo prema selu Oratje, gdje je i prenoćio.

Sa snagama kojima je neprijatelj raspolagao nije nas mogao istjerati iz Hrvatskog zagorja, a da o našem uništenju i ne govorimo. Zato neprijatelj protiv Prvog bataljona upućuje iz Zagreba mnogo jače pješadijske snage podržane s nekoliko tanketa. Sutradan, oko bataljona pojavila se sa svih strana masa legionara, ustaša, domobrana i žandara. Bataljon se ponovo našao u teškoj situaciji. Na Ivančici planini bataljon je bio presječen na dva dijela. Prvu grupu su sačinjavali ranjenici i dvadesetak boraca za pratnju s komesarom odreda na čelu. Oni su uspjeli da se izvuku iz okruženja i ubrzano se kretali prema Kalniku. Glavnina bataljona kretala se sa komandantom Jerkovićem i Strokom na čelu, dajući otpor neprijatelju i u uslovima pokretnog okruženja.

Pokret smo vršili uglavnom noću. Zbog toga je bio vrlo težak i spor. Borci su bili gladni, umorni i iscrpljeni.

»Dobro se sjećam«, piše drug Horvat, »bilo je poslije podne. Naši su borci bili pri kraju snaga. Jedan omladinac, skojevac (imena mu nisam zapamtio), nosio je naočale, zaostao je od iznemoglosti, te se odjednom našao na jednom visu između ustaške kolone i nas. Mi smo ga počeli zvati, da se požuri i priključi našoj grupi, no i ustaše su ga dozivali: 'Druže, dođi, ovdje su tvoji drugovi!'. On se prevario i krenuo prema njima. Uхватili su ga, odveli u Lepoglavu, strašno mučili i ubili...«

Da bi se okrijepila, Horvatova grupa spustila se sa Ivančice i ušla u selo Prigorec koje se nalazi tri kilometra južno od Ivanca. Ulazeći u selo, doživjela je grupa veliko iznenađenje, Sasvim izbliza su se susreli s grupom domobrana.

— Promatrali smo mi njih, a oni nas — piše drug Horvat.

— Tko ste vi? — upitao sam domobrane.

— Domobrani.

— Čiji domobrani? Zar Pavelićevi?

Kada sam ih to upitao, kao da su zanijemili. Počeli su vjerojatno sumnjati tko smo mi. U tom času drug Panjković poviče: »Druže komesaru, pa to je banda, udrimo po njoj!«.

I što bi trepnuo, pohvatali smo tu domobransku patrolu. U tom času počela je nailaziti ostala domobranska kolona. Sa druge strane nailazila je naša glavnina. Položaj nam je odmah postao jasan. Jedan drug iza mojih leđa poviče:

— Udrimo bandu!

— I udarili smo. Domobrani su se u tili čas razbježali na sve strane.

Poslije toga su mirno večerali i u toku noći krenuli u pravcu Margečana. Žurili su da se što prije odlijepe od neprijatelja. Išli su usiljenim maršem. Ali, neprijatelj je gotovo na svakom koraku. Kad su prošli kroz Margečan, dočekala ih je domobranska i žandarska zasjeda. Bacili su nekoliko raketa da bi rasvijetlili teren. Od toga se neprijatelj uplašio i pobjegao.

Idući dalje prema Kalniku, grupa se odjednom našla pred visokim zidanim bunkerom. Polako se sve više približavala.

Neprijatelj od sebe nije davao ni glasa. Znali su da su to domobrani, jer nijedna druga vojska na svijetu ne bi se tako ponašala.

Smišljali su kako da ih izvuku iz bunkera. Drug Joža Horvat o tome piše:

— Ovdje narodna vojska, predajte se! — povikali smo.

No, nitko ni glasa nije izustio.

— Da ih miniramo? — predloži jedan partizan.

Iza tih riječi javio se glas iz bunkera.

— Nemojte nas minirati, mi ćemo se predati.

I zaista, nakon kratkog objašnjavanja izadoše napolje. Bilo ih je 15. Jadno su izgledali i strašno zaudarali. Slama, na kojoj su spavali, bila je već izagnjila, bili su blijedi, neispavani, umorni od dugog bdijenja. Svaki je imao pušku iz doba Marije Terezije i poneku bombu, a zajednički im je bio jedan puškomitraljez. Te zastarjele puške smo uništili i pobacali u Bednju, a domobrane smo svukli i pustili kući. Poslije te male operacije, nastavili smo nesmetano put na Kalnik, na koji smo stigli idućeg jutra.

Ranjenike, koje smo vodili sa sobom, ostavljali smo kod pojedinih seljaka. Neki su se uspjeli spasiti dok su neki pali neprijatelju u ruke i izginuli.

»... Dok se naša kolona kretala grebenom sela Velika Erpenja« — piše drug Jerković — »primijetili smo nekoliko neprijateljskih kamiona kratkih vojskom i izmiješanih s četiri tankete, koje su se kretale cestom Veliko Trgovišće—Sv. Križ prema sjeveru, paralelno s nama. Kad smo popodne istog dana skrenuli na sjeveroistok od Huma prema Krapinskim Toplicama, negdje u području 1,5 km južno od Krapinskih Toplica, iznenada nas je napao neprijatelj sa sjeverne strane Ivančice razvijenim streljačkim strojem dužine 4—5 km, podržan artiljerijom i tanketama. To je prvi put što su se kalnički partizani našli licem u lice s tanketama. Iznenadenje nije bilo malo. Razvila se kratka, ali oštra borba. Tu je na cesti živa pala u ruke neprijatelja jedna drugarica, kojoj se imena više ne sjećam, jedan je drug poginuo, a tri su ranjena.«

Začelje bataljona od 30 do 40 boraca bilo je, međutim, odsječeno i okruženo u području sela Jasenovca, i to sa tri strane. Situacija s južne strane bila je nejasna. Odlučili smo prijeći na sjeverni rub šumice, južno od sela Jasenovca i pušćanom vatrom i bombama dočekati neprijatelja iz neposredne blizine. Nismo dugo čekali. Poslije kratkog vremena, začuli smo vrisku i povike neprijatelja: »Ovdje plava legija, naprijed!« Streljački stroj jačine 100 do 150 neprijateljskih vojnika kretao se prema nama. Istovremeno smo začuli lijevo i desno od nas brujanje tanketa i slabu pušćanu vatru. Držali smo puške otkočene, a bombe odvrnute. Vrlo napeta situacija. Probrani banijski i slavonski proleter i čekali su komandu za otvaranje vatre i juriš. Međutim, do svega toga nije došlo. Neprijateljski se stroj iznenada svio u kolonu po jedan i brzo okrenuo stazom u pravcu jugozapada, prema selu Hum. Uskoro je pala noć, pa je naša grupa krenula pravcem dalje na istok — prema našem dragom Kalniku.

U noći oko 23 sata, 10. decembra, izbili smo u zaselak Donji Kamenički i tu saznali da su u Radoboj istoga dana popodne došle velike grupe neprijateljskih snaga. Zahtijevali smo od našega vodiča, nekog starca iz Kameničke, da nas povede preko šume Sekolje (K 740) prema Veterničkom Golubovcu. Starac je nakon dužeg natezanja pristao i poveo nas šumskim putem u traženom pravcu.

»On je išao naprijed« — priča drug Jerković — »ja naoružan automatom i u uniformi avijatičarskog oficira i s kartom i kompasom u ruci, za njim, za mnim banijski proleter, komandir voda, dugački Pavle Miočinović, a iza njega borci u koloni po jedan. Noć je bila vedra, prozirna, bez mjeseca. Put, kojim smo išli prema koti 740, bio je duboko usječen tako da je mjestimice taj usjek dosezao i preko dva metra dubine.

Poslije pola noći stigli smo u podnožje kote. Odjednom sam primijetio svjetlo iz neke kolibe. Upitao sam vodiča šta je to. Odgovorio mi je da je to lugarska kućica, ali da ne zna zašto svijetli u to doba noći. Postalo mi je nešto sumnjivo. Međutim, sve što sam mogao učiniti u svrhu opreznosti bilo je to da sam izdao naređenje da se odstojanje od borca do borca poveća na dva do tri metra. Naređenje je uobičajenim putem, šapatom, prenešeno kroz kolonu. Od tog časa nismo prevalili ni stotinu koraka, kad iz neposredne udaljenosti, kojih pedeset koraka pred nama zaori nečiji reski glas: »Stoj! Tko ide?« Istog trenutka postade mi jasno: Neprijateljska zasjeda! Čuo sam kako je moja kolona iza mene, bez ikakve komande u tren oka polijegala. Mozak mi je radio nevjerovatnom brzinom. Odgovorio sam isto tako ostrim glasom, nastojeći da sačuvam hladnokrvnost i priscbnost.

— Treća domobranska satnija, natporučnik Ivanković.

Glas neprijateljskog vojnika se opet javio:

— Zapovjednik naprijed, ostali stoj.

Prihvatio sam svoj automat spreman da na stražara otvorim vatru čim primijetim da se neobični dijalog počne razvijati na moju štetu. Prišao sam mu, dakle, na 15—20 koraka. On se nalazio iznad mene, nad usjećenim putem. Vidio sam mu točno obrise, bio je krupan. Pušku je držao na gotovs. Primijetio sam i to da se nervozno meškolji na mjestu.

— Bojni zov! — povikao je, kad sam mu se približio.

Ja sam se do toga momenta već potpuno pribrao, vidjevši da je povjerovao mojoj prvoj izjavi i odgovorio sam mu još povišenijim tonom nego prvi put:

— Otkud bih ja znao vaš bojni zov, kad sam ovaj čas stigao sa satnijom iz Zagreba?

Poslije tih riječi pokušao sam da ja preuzmem inicijativu, što mi je i uspjelo. Upitao sam ga:

— A tko ste vi? Što radite?

On mi je već napola razoružan odgovorio:

— Ovdje je vod domobrana i vod legionara. Zaposjeli smo ovu kotu sa zadatkom da sačekamo partizane.

Ja sam mu na to odgovorio:

— Odlično! I mi smo dobili isti zadatak, s tim da zaposjednemo ovu kotu lijevo od vas.

Na to je stražar spustio pušku k nozi i komandirao:

— Prolazi!

Ja sam tu njegovu »dobrotu« prenio na svoju kolonu i naredio: — Naprijed!

Junački Banovci i Slavonci krenuli su prema meni s toliko hladnokrvnosti, kao da smo se prije toga dogovorili, kako ćemo postupiti. Tako su mogli postupati samo iskusni i prekaljeni borci. Međutim, kad je kolona prolazila pokraj stražara, on je ponovo podigao pušku i povikao: — Stoj! Zatim je, obraćajući se vjerojatno meni dodao:

— Kako ste vi to obučeni?

Mi smo zaista bili kojekako obučeni, osobito što se kapa tiče, što se veoma dobro primjećivao u prozirnoj noći. No, ja sam mu bez razmišljanja odgovorio:

— To smo se mi maskirali, da bismo lakše zavarali partizane.

— A, odlično! — uskliknuo je naivni legionar i naša je kolona krenula naprijed. No nismo prošli ni kojih 150 metara, kad ponovo naidosmo na neprijateljskog stražara. Ovaj nije stajao nad putem, nego na samom usjeku puta. Kad smo došli do njega, stao je na stranu da nam oslobodi prolaz. Držao je puškomitraljez »k nozi« i nije ništa govorio. Bio je siguran da je sve u redu, kad nas je prvi stražar pustio. Ocijenio sam da je ovaj morao čuti moj razgovor sa onim otraga. Vidjevši da stvar dobro -ide, postao sam drzovitiji. Jednom sam mu rukom sunuo svoj automat u trbuh, a drugom uhvatio njegov puškomitraljez i tihim glasom naredio: »Daj mitraljez!« On je bez riječi

digao obje ruke u vis. Uzeo sam puškomitraljez, predao ga vodniku, dugačkom Pavlu i čitava je naša kolona krenula ubrzanim korakom dalje. Neprijateljski vojnik toliko se prestrašio da uopće nije alarmirao svoju jedinicu. Da je to učinio odmah, bilo bi trke. Učinio sam grešku što ga nisam poveo sa sobom. Jer da je neprijatelj na vrijeme intervenirao, loše bismo se proveli. Neprijatelj se, naime, nalazio oko nas s obje strane puta, a mi u jarku. Strah se, međutim, nije snašao. Tek kada smo mi već prilično odmakli prema Veternici, začuli smo iza naših leđa viku i pušcane hlice, ali u neodređenom pravcu. No, mi smo tada bili već izvan efikasnog dometa pušcane vatre.»

Kad su ustaške glavešine u Zagrebu saznali za ovu bruku na Strahinčici bilo je mnogo galame i psovki, u prvom redu na naivne i strašljive domobrane. Pri tom nikako nisu mogli dokučiti tko je bio taj »poručnik« Ivanković.

Kada je Prvi bataljon sa Kalnika krenuo na Zagrebačku goru, Treći bataljon je krenuo sjevernim padinama Kalničkog gorja — u pravcu Ivančice. Na tom putu bataljon je vodio više borbi. Prva borba odigrala se kod Novog Marofa. U toj akciji neprijatelj je odstupio i bataljon je uspješno nastavio pokret u pravcu rudnika Zajezde. Upavši u rudnik, bataljon je digao u vazduh električnu centralu i kompresor i tako onesposobio rudnik za proizvodnju. U rudniku su zaplijenjeni eksploziv i drugi materijal potreban za naše diverzantske akcije. S rudarima i ostalim osobljem održan je miting.

U daljnjem prodiranju u Hrvatsko zagorje, bataljon je došao na teritorij kotara Ivanca i Zlatara. Tu je izvršio čišćenje terena od ustaša i žandara. Iz jednog zarobljeničkog logora oslobodio je savezničke oficire.*

Drugi bataljon je s Kalnika krenuo na Bilogoru i odmah otpočeo intenzivne akcije. Već drugog decembra 1942, bataljon je napao željezničku stanicu u Velikom Trojstvu, ubio trojicu ustaša i zarobio jednu satniju domobrana, na čelu sa satnikom Ožanićem. Uništio je tom prilikom jednu kompoziciju, dvije lokomotive i stanične magazine. Zaplijenjeno je šest karabina. Poslije toga, bataljon je očistio nekoliko sela od ustaša, ponovo onesposobio rudnik Manduševac, koji je neprijatelj poslije našeg prvog napada opet osposobio i iskorištavao.

U selu Bulincu, jugoistočno od Bjelovara, Drugi bataljon je izvršio napad na stražu koja je čuvala radnu bojnu od četiri stotine ljudi, prisilno mobiliziranih Srba. Poslije kraće borbe, svi su bili zarobljeni, zaplijenjeno je cjelokupno naoružanje i sva oprema. Tridesetak zarobljenih ostalo je u partizanima.

Poslije je u Zrinskom Topolovcu bataljon izvršio iznenadni napad na •andarmerijsku stanicu. Žandari su pružili prilično jak otpor, ali su ipak bili savladani. Većina je u borbi izginula, a samo mali broj je zarobljen. U toj borbi je zaplijenjeno dvadesetak pušaka, jedan puškomitraljez, dosta municije i ostale ratne opreme.

* Djelomično citirani, a djelomično prepričani tekstovi druga Mate Jerkovića i Jože Horvata, uzeti su iz knjige Milana Brunovića »Kalnik u borbi«.

Nekako u isto vrijeme kad je iz Hrvatskog zagorja na Kalnik krenuo Prvi bataljon, krenuli su sa svojih terena Drugi i Treći bataljon izvršivši, kako se vidi, više uspješnih akcija. Uglavnom do 12. XII, na Kalniku se prikupio cio odred. Tako je odred, doduše, uz cijenu znatnih žrtava, uspio izmanevrirati neprijatelja, izvući se iz obruča i probiti za Hrvatsko zagorje, odnosno Bilogoru i ponovo vratiti na Kalnik.

Pokazalo se da neprijatelj ne samo da ne može uništiti Kalnički odred, nego ga ne može ni razbiti. Odvojene jedinice, grupe i pojedinci, uporno su se probijali kroz neprijateljske položaje, između mnogih neprijateljskih garnizona, preko brojnih komunikacija i prirodnih prepreka i uvijek se vraćali svojoj jedinici.

Put bataljona, naročito Prvog i Trećeg kroz Hrvatsko zagorje, bio je veoma težak i tražio je od boraca nadčovječanske napore i žrtve. Samo odličan sastav bataljona, hrabrost i junaštvo svakog pojedinog borca omogućili su da se bataljoni neokrnjeni vrate na Kalnik, izvršivši svoju misiju širenja ideja NOP u krajevima u kojima još uvijek nije imao jačeg zamaha.

Došavši na teritorij Kalnika, saznali smo da je neprijatelj prilikom ofanzive na Kalnik — u Ivancu — koji je bio centar našeg malog slobodnog teritorija, ostavio jednu žandarmerijsku satniju.

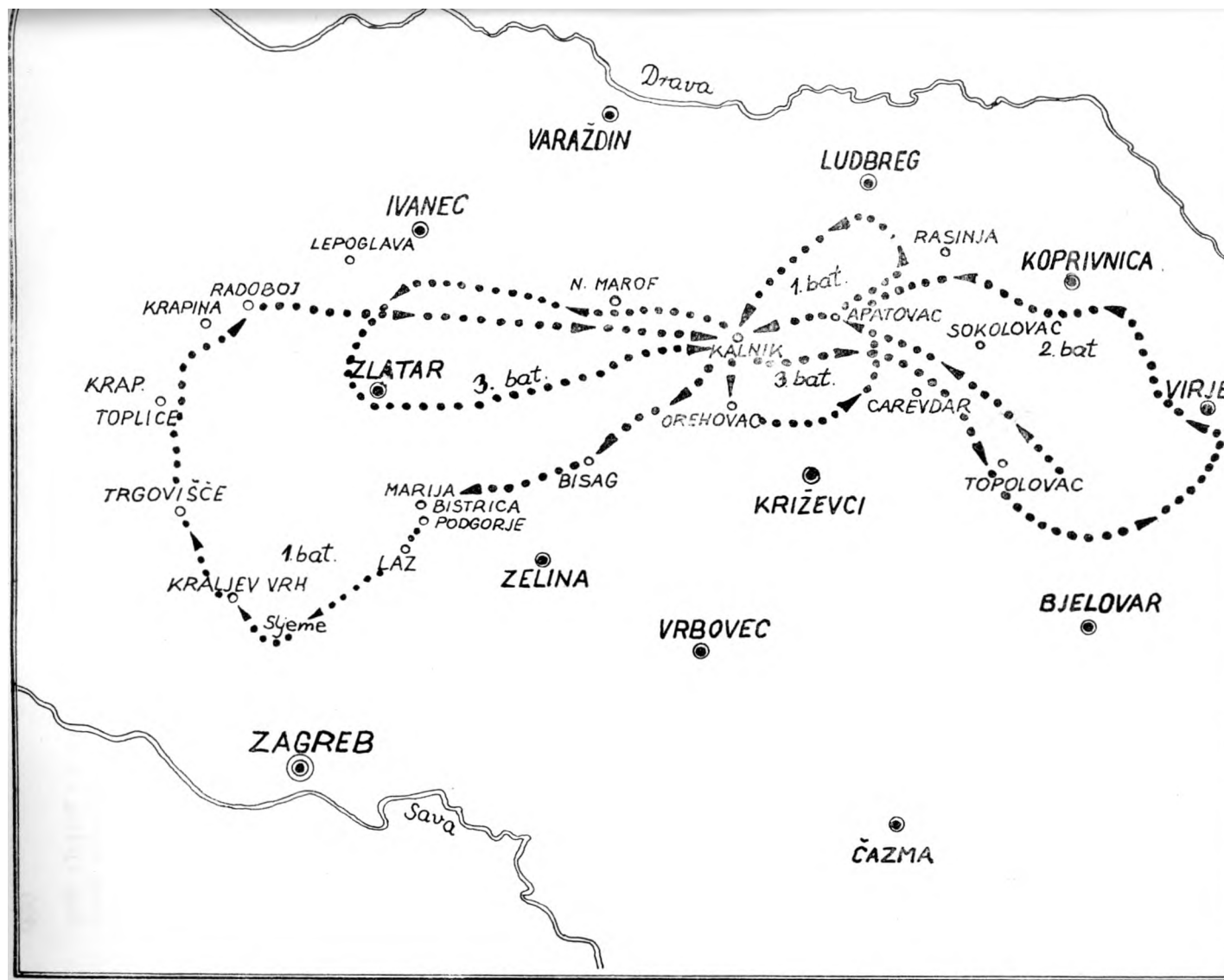
Štab odreda je odlučio da je likvidira. Budući da neprijatelj nije očekivao tako skori povratak odreda, bio je iznenađen. Odred je upao u Ivanac, zarobio i razoružao 70 žandara bez borbe, na čelu sa satnikom Čaušom. Ostale posade po susjednim selima, poslije toga su pobjegle.

Sada je ponovo u centru teritorija Kalnika, ispod samih jugoistočnih padina Kalničkog gorja, stvoren slobodni teritorij koji su uglavnom sačinjavala sela: Kalnik, Osijek, Ivanac, Apatovac s okolinom. Tako je stvoren neophodan uslov za opstanak odreda na tom terenu. To je za odred imalo ogroman značaj, jer je počela oštra zima na prijelazu 1942/43. godine.

»Ponovni susret sva tri bataljona«, priča drug Jerković, »bio je jedan od naših najradosnijih dana koje smo uopće proveli do tada na Kalniku. Bilo je vrlo živo, upravo svečano. Borci i rukovodioci našega odreda i mještani sela Ivanca i obližnjih sela, ljubili su se i grlili kao da se pet godina nisu vidjeli. Igrala su se kola, pjevale pjesme, prepričavale po stoti put bitke, iznenađenja, lukavstva i podvizi koje su za proteklih dvadesetak dana izveli borci ili starješine ovoga ili onoga bataljona.«¹

Povratkom na teritorij Kalnika, Štab odreda je odmah pristupio pripremanju za nova dejstva u zimskim uslovima. Prvo je analizirao tek minulo vojno i političko djelovanje na terenu Bilogore, Kalnika i Hrvatskog zagorja, sumirao uspjehe, na osnovi toga sagledavao daljnje zadatke i ocijenio uslove i način njihovog izvršavanja.

1 Mate Jerković »Četiri proletera«, »Narodna armija«, Beograd, 1966. godine.

SKICA BORBENOG PUTA KALNIČKOG TJOP ODREDA

Odred je za protekla dva mjeseca teških borbi postigao velik vojni i politički uspjeh. Prije svega, odred se uspješno održao na ovom teškom terenu i uspješno borio s jakim neprijateljskim snagama. Pored svih nastojanja, neprijatelju nije pošlo za rukom da nas s ovoga terena izbaci. Održati se i uspješno se boriti, na ovom osjetljivom terenu više od dva mjeseca i u uslovi- ma jakog protivdejstva neprijatelja i teškim vremenskim prilikama, pred- stavlja svojevrsan podvig.

Intenzivnom borbom odred je neprijatelju nanio velike gubitke; ubio i izbacio iz stroja nekoliko stotina neprijateljskih vojnika; razoružao gotovo pet kompletnih satnija, zaplijenio mnogo oružja i opreme; nanio veliku štetu željezničkom i cestovnom saobraćaju.

Za protekla dva mjeseca vojnog i političkog djelovanja ostvarili smo velik politički utjecaj i doprinijeli daljnjem zaoštavanju postojećih suprotnosti između ustaških bandi i ovog naroda. Posebno želim istaći da je naš boravak u Hrvatskom zagorju, iako kratak, naročito ulazak u Mariju Bistricu i dolazak na Sljeme, snažno odjeknuo među stanovništvom Hrvastkog zagorja i Zagreba.

Narod ovih krajeva otad odlučnije istupa protiv okupatora, izbjegava oba- veze i služenje vojske. S druge strane, odobravao je našu politiku i borbu. Mnogi ljudi su po cijenu vlastitog života primali naše teške ranjenike na čuva- nje i njegu. U pokretu su nas dočekivali i nudili nam u prolazu kruh i vino da se okrijepimo. Davali su nam značajne podatke o neprijatelju. Njihove sim- patije zadobili smo junaštvom, bezbrojnim ratnim podvizima, a s druge stra- ne humanim postupcima prema ljudima, bez obzira na nacionalnost i vjersku pripadnost. Tukli smo zločince, a zavedene puštali kući uz pouku. Našom nese- bičnom borbom dokazali smo narodu da smo njegovi najbolji prijatelji i za- štitnici. Osim toga, zasjedanje AVNOJ-a udarilo je temelje novoj, bratskoj Ju- goslaviji, izazvalo je živ interes naroda. Sve je to pozitivno utjecalo na svijest ovih ljudi i odnos prema NOB.

Pa ipak, pored svega toga, odziv ljudi i njihov dolazak u naše redove krajem 1942. godine bio je neznatan.

Razloga za to bilo je više. Prije svega, dva mjeseca je kratak period da bi se mase potakle na oružanu borbu. Pored toga, malo vremena smo se za- državali na jednom mjestu. To je otežavalo donošenje odluke i onih pojedi- naca koji su inače bili spremni da stupe u naše redove. I, na kraju, počela je zima, zbog čega su mnogi odlagali svoj odlazak u partizane za proljeće. Tako je, da odmah kažem, i bilo. Proljeće i ljeto slijedeće 1943. godine doveli su u naše redove masu novih boraca s ovog terena.

Naravno, sve smo to postigli u vrlo teškim uslovima, uslovima jakog protudejstva neprijateljskih snaga. Postizali smo to zahvaljujući, u prvom re- du, pravilnoj liniji i poštenoj politici naše Partije, CK KPJ i druga Tita, vješ- toj primjeni Titove partizanske taktike, te visokoj svijesti, hrabrosti i izdrž- ljivosti svih boraca odreda. Uspjeli smo, jer smo imali podršku naroda ovih krajeva, koji je prihvaćao program NOP i NOB. Bez toga, sigurno, ne bismo izdržali ni nekoliko dana u onako teškim uslovima. Na kraju, mislim da neće biti neumjesno, ako ovdje navedem još jedan odlučujući moment. To su lične kvalitete našeg političkog komesara druga Jože Horvata i našeg tadašnjeg ko- mandanta druga Mate Jerkovića. Tvrdim da se naš odred nikada ne bi uhva- tio za kalnički greben da nismo imali do tvrdoglavosti upornog komesara kao što je bio drug Horvat. Isto tako tvrdim da bi naš odred pod onolikim pritis- cima neprijatelja bio desetkovan, ako ne i uništen, da nismo imali inteligent- nog, vještog i lukavog komandanta kao što je drug Mate Jerković.

Vodili su proleter i svakodnevnu borbu puna dva mjeseca pod najtežim uslovima, davali i dali velike žrtve da bi izvršili zadatak koji su im još u proljeće 1942. godine postavili drug Tito, GŠ NOV, PO i CK KPH. Tako velike napore mogli su da podnesu i izdrže samo tako prekaljeni borci kao što su bili banijski i slavonski proleter i, borci koji su znali da se bore za velike ciljeve, svjesni zadataka i velike uloge odreda za razvoj NOP na Kalniku i u Hrvatskom zagorju.

O sposobnostima proletera Kalničkog odreda najbolje svjedoče riječi Mate Jerkovića, tadašnjeg komandanta odreda: »Čoka, Ćorković, Joka, Draguš, Tojagić, Laćan, Arbutina i još niz drugih proletherskih starješina, bili su stub Kalničkog odreda. Ti ljudi su umjeli da se snađu u svakoj prilici i da ohrabrujuće utječu na držanje ostalih, novopridošlih boraca. Nerijetko se događalo da u borbi čas djeluju kao starješine svojih jedinica, čas opet kao borci u prvim linijama, kao puškomitraljesci, a u najtežim prilikama i kao bombaši. Zato Kalnički odred nije znao za poraze«.

Iz tog i takvog odreda, kao jezgre, izrasli su slijedeće 1943. godine novi bataljoni, brigade i divizije, da bi se početkom 1944. godine formirao čitav jedan novi korpus — Deseti zagrebački. Hrvatski sinovi te oblasti masovno su prilazili NOP i dali svoj dostojan obol oslobođenju zemlje, bratstvu i jedinstvu naših naroda i narodnosti, izgradnji novog čovjeka dostojnog života i novoj, Titovoj Jugoslaviji.

Povratak u Slavoniju

Na osnovi dostignutog stupnja u razvoju NOP, novog grupiranja neprijatelja i novih potreba za još bržim razvojem NOP u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj, GŠH krajem 1942. godine odlučuje da se od četiri bataljona Prvog i Drugog SPO i dva bataljona Kalničkog partizanskog odreda, u Slavoniji formiraju nove dvije brigade, te od njih i Prve slavonske brigade formira i Prva slavonska divizija, koje će snažnije utjecati na daljnji razvoj pokreta na teritoriju između Save i Drave, u Slavoniji i Hrvatskom zagorju, te omogućiti da se sve brže stvaraju nove jedinice, bataljoni, brigade i divizije na tom području.

U vezi s tim naređeno je Kalničkom partizanskom odredu da u Slavoniju odmah uputi Prvi i Drugi bataljon, a od Trećeg bataljona s vremenom formira dva nova, s kojima u toku zime treba produžiti daljnju aktivnost na Kalniku i u Hrvatskom zagorju.

Mada smo svi bili spremni da i dalje produžimo borbu na Kalniku i u Hrvatskom zagorju, ipak je zbog ponovnog povratka u Slavoniju kod svih zavladała velika radost. Nama, Banijcima, se činilo kao da se vraćamo na Baniju, jer je Slavonija poslije borbi koje smo tamo vodili, postala naša kao i Banija.

Prvi i Dragi bataljon su se postrojili za pokret. Komandant i komesar odreda saopćili su naredbu GŠH i objasnili zadatak bataljona. Govorili su o borbama koje smo vodili, isticali veliku hrabrost, visoku svijest, inicijativu, i samostalnost koju su do tada pokazali, i pozvali nas da se tako i u novim jedinicama pokažemo. Izrazili su nadu da ćemo se ponovo vidjeti na Kalniku i u Hrvatskom zagorju još jači, kako bismo zajedničkim snagama neprijatelju zadali još snažnije udarce i potpuno izvršili zadatak koji je postavljen odredu prilikom upućivanja na ovaj teritorij.

Slušajući te govore, svi smo se živo sjećali prošlih borbi, teških marševa i uspjeha, sjećali smo se drugova, kojih među nama nema, koji su hrabro pali u teškoj borbi i u mislima im ođavali počast.

Iz Kalnika Prvi i Drugi bataljon su se prebacili na Bilogoru, u selo G. Zdelice. Odmorivši se jedan dan, bataljoni su produžili put Bilogorom za Slavoniju. No, ni tada nismo imali mira. Na bataljone, upravo postrojene za pokret, uputila se legija iz Križevaca. Postavili smo zaštitnicu da zadrži legiju, a glavnina je krenula na svoj put za Slavoniju.

Ocijenivši naše namjere i pravac kretanja, neprijatelj je u selo Malo Trojstvo, kuda smo morali proći, uputio jednu domobransku satniju da nas presretne i zaustavi naš daljnji pokret do pristizanja legije. Bataljoni su,

međutim, blagovremeno otkrili prisustvo neprijatelja i iz pokreta izvršili napad na njega. Domobrani nisu dali otpor. Smjesta su se predali. Legija je odustala od daljnjeg gonjenja.

Prolazeći pored Šandrovca, odred je odlučio da likvidira ustaše u tome selu. Evo kako tu akciju prikazuje drug Stevo Laćan, tadašnji komesar Prvog bataljona:

»Na povratku s Kalnika za Bilogoru, u kasnu jesen 1942. godine, saznali smo da se u Šandrovcu, nedaleko Bjelovara, nalazi jedna grupa ustaša. Bili su to domaći ljudi, koji su tobože imali zadatak da »čuvaju« selo od napada partizana. Saznali smo i to da se ti ustaše junače i hvale da ih se partizani plaše, zato ih nema u šandrovcu. Razmišljao sam o tome, kako i na koji način da uklonimo te delije iz sela i oslobodimo ih ustaške more. Pretpostavljam sam da to neće biti težak posao, jer čim se netko mnogo hvali i na sav glas više o svom junaštvu, mora da ima — zečje srce. No, bez obzira na sve to, trebalo je biti oprezan. Ustaše su bili naoružani. Predložio sam drugu Mati Jerkoviću, komandantu odreda, svoj plan. Sastojao se u tome da povedem sa sobom jedan vod partizana maskiranih u domobranske uniforme, da uđemo u Šandrovac, pohvatamo ustaše i tako izvršimo likvidaciju šandrovačke posade. Drug Jerković se sa mnom suglasio. Tražio sam dobrovoljce za tu akciju. Javilo ih se mnogo. Odabrao sam tridesetoricu. Obukli smo se u domobranske uniforme, kojih smo imali dosta. Pazili smo da svako dugme bude na svom mjestu. Na glave smo stavili šljemove, a ja sam se maskirao u domobranskog natporučnika i stao na čelo voda. Naoružani smo bili puškama, pištoljima i bombama. Krenuli smo u pravcu Šandrovca. Prije ulaska u selo, odvojio sam se s jednom desetinom, dok su se ostali smjestili u zasjedu. Dogovorili smo se da poslije pola sata i ostali krenu u selo. Znači, u tom roku trebao sam pripremiti klopku, u koju će ustaše sami pasti.

Došao sam na čelu svoje desetine do prve kuće sela Šandrovca. Bilo je oko deset sati navečer. Svuda mirno, a mjesec je svijetlio kao bijeli dan. Pokucao sam na prozor. Javila se jedna žena.

— Molim vas, hoćete nas odvesti do ustaškog tabornika, mi smo domobrani iz Bjelovara, došli smo u pomoć ustašama, da bismo zajedno ovaj kraj očistili od partizana. Iza nas ide još dosta vojske ...

Ustaše iz Šandrovca stalno su moljicali pomoć i pojačanje, jer se tobože ogromne partizanske snage kreću Bilogorom, pa se žena nije nimalo začudila što dolazi domobranska vojska u pomoć domaćim plašljivcima.

Selo šandrovac razasuto je po brežuljcima, ima više zaselaka, dosta je veliko i bilo je potrebno da nas netko dovede do ustaškog stana kako ne bismo zalutali i upropastili čitav plan. Začas je stigao dječak. Na nagovor svoje majke, odmah se stavio na čelo naše kolone i krenuli smo dublje u selo. Dječak je pričao:

— Znate, tabornik nije kod kuće. On i ostali ustaše su na položajima, čekaju partizane.

— Samo ti nas odvedi do njegove kuće. Moramo ga svakako pronaći. Treba da se pobrine za smještaj ostale vojske koja dolazi. Mi smo samo pret-hodnica.

Idući tako došli smo do mlina. U mlinu je bila neka zabava i veselje.

— Da li poznaješ mlinara?, upitali smo dječaka.

— Kako ga ne bih poznavao, pozna ga cijelo selo.

— Daj ga pozovi, htjeli bismo s njime porazgovarati.

Mlinar je začas izašao. Čim je mene opazio, stao je kao ukopan. Ponio se vojnički. Pozdravio nas sa »spremni«. Rukovali smo se i ja sam mu postavio pitanje da li dobro poznaje selo i da li zna gdje se nalazi tabornik.

— Kako ne bih znao? Nije daleko odavle.

— Hoćete nas odvesti do njega?

— Moramo se s ustašama povezati radi sutrašnje akcije, a još ove noći treba naći mjesto za noćenje satnije, koja iza nas dolazi.

— Vrlo rado! — odgovorio je mlinar i stao na čelo kolone.

Krenuli smo. Mlinar nas je nagovarao da svratimo u kuću da nešto popijemo, da se zabavimo, ali nije bilo vremena za to.

— Alaj ćete se iznenaditi, kad vas dovedem do ustaša. Vidjet ćete gdje su se smjestili. Izgradili su čitav bunker — tako nas je mlinar pripremao za susret s ustašama.

Tabornik je bio u drugom zaseoku. Morali smo prijeći neku dolinu uz potok i popeti se na brdo, da bismo došli do njegove kuće. Putem sam neprimjetno još jednom upozorio partizane da budu na oprezu i da sve rade onako kako smo se prije dogovorili. Došli smo do tabornikove kuće. Mlinar je lupnuo po prozoru. Javila se tabornikova žena.

— Nije kod kuće. Tamo je gore na straži.

— Reci nam gdje se nalazi! Traži ga natporučnik.

Poslije tih riječi javio se s jednog brda iza nas tabornik.

— Tu sam. Tko me traži?

Uputismo se k njemu. Na nekoliko koraka prije nego što smo došli do njega, viknuo je: — Stoj! Tko ide?

— Domobranska satnija. Pojačanje, koje ste tražili.

Iza toga se mlinar javio:

— Ovdje je natporučnik, pusti nas!

Tabornik je viknuo: — Natporučnik naprijed, ostali stoj!

Ja sam krenuo naprijed i pred ustašom se zaustavio.

— Jedva smo vas našli. Mi smo došli iz Bjelovara, jer ste tražili pomoć. Iza nas će doći još nekoliko satnija vojske koju treba smjestiti u selo. Idemo svi zajedno po selu da pronađemo mjesto za ostale. Idemo najprije u ustaški tabor da o svemu porazgovaramo.

Tabornik je odmah pristao. Pozvao je i ostale ustaše.

Došli smo u njegovu kuću. Ponudio nas je rakijom i jelom, no popili smo samo nešto rakije, a za jelo nije bilo vremena. To kratko zadržavanje u kući iskoristio sam za razgovor s njim. Ispričao mi je sve što je znao o političkoj situaciji u selu.

— U ustaški pokret i ljudi neće da se upisuju. Omladina ni za boga da ide u ustaše! — rekao je.

— U čitavom selu ima nas svega osmorica, koji smo pravi ustaški borci. Ostalo je sve protiv nas i za partizane. Imamo pet pušaka, nešto bombi i pištolja. To je naše naoružanje.

Dok je on to pričao, sakupili su se i ostali ustaše i zbirnik. Zbirnik je bio jak čovjek, pravi atleta.

Izašli smo napolje i krenuli svi skupa u pravcu središta sela. Moji partizani pratili su svaki po jednog ustašu, a ja sam se bavio tabornikom. Bili smo se dogovorili da na zvižduk, počne obračun s ustašama. Kad smo se primakli središtu sela, puhnuo sam u pripremljenu zviždalku. Začas je svaki partizan uhvatio po jednog ustašu, razoružao ga i uz pomoć ostalih partizana koji su bili u pratnji svezao uz objašnjenje: »Ti si uhapšen.« Ja sam isti čas uhvatio tabornika, razoružao ga i uhapsio.

No, zbirnik je bio jači od partizana, i u času kad se zaorio glas moje zviždalkice, otrgnuo se i počeo bježati. Pušku mu je partizan ipak uspio oteti. U bijegu je bio ranjen u ruku. Ranio ga je drug Branko Kuprešan, kojem se istrgnuo. Počeo je i onako ranjen bježati, ali kako je selo već bilo opkoljeno od strane odreda, nije mogao uteći. Naletio je baš na kuću gdje je bila naša ambulanta. Tamo su ga odmah uhvatili.

Ponvatane ustaše odveli smo u školu i preslušali. Zbirnika i tabornika, budući da su bili osuđeni na smrt, odmah smo strijeljali, dok smo ostale pustili kućama. U skupljanju podataka o ustašama, mnogo nam je pomogao tamošnji učitelj, kojem smo se često obraćali. Bio je naš prijatelj i simpatizer. Poslije toga obračuna s ustašama, neprijatelj više nikada nije zaposjedao Šandrovac, niti je u njega slao ustaše da ga čuvaju.

Na putu za Slavoniju, odred se kretao istom maršrutom kojom je išao iz Slavonije za Kalnik. Prošavši Đakovac, ubrzo smo ugledali Slavoniju i njene planinske vrhove Vrani kamen i Pijetlovu nogu, koje smo prije nešto više od dva mjeseca prešli odlazeći za Kalnik.

Nakon više od dva mjeseca, ponovo smo se našli u Slavoniji. Zatekli smo velike promjene. Partizanske snage još više su se razvile. Vrše se pripreme za formiranje novih brigada.

Po dolasku u Slavoniju, Prvi bataljon Kalničkog odreda ulazi u sastav novoformirane 16. brigade, a Drugi bataljon u 17. brigadu.

Za razliku od prvog dolaska u Slavoniju, sada smo došli obogaćeni novim iskustvima. U praksi smo se upoznali sa vojnim vještinama i u rukovođenju borbom partizanskih jedinica. Tako smo sada bili ne samoiskusni borci, nego i vrlo sposobni iiskusni rukovodioci. Postali smo dragocjen kadar NOP u Slavoniji.

Sredinom 1943. godine, krenula je čitava Četvrta slavonska divizija na Kalnik i u Hrvatsko zagorje da tamo izvrši unaprijed planirane akcije i tako pomogne daljnji, još brži razvoj NOP u tom dijelu Hrvatske. U njenom sastavu po drugi put su krenuli i banijski proleter i, ali sada gotovo svi s novim, višim dužnostima nego što su bili u odredu.

Tada se situacija bitno razlikovala od one u jesen 1942. godine, kada su proleter i u sastavu Kalničkog odreda prvi put došli u Kalnik i Hrvatsko zagorje. Hitlerova armija je do tada pretrpjela težak poraz kod Staljingrada i odstupala je pod udarcima Crvene armije. Propale su mnoge dotadašnje ofanzive protiv NOV. Naše snage širom Jugoslavije naglo su rasle i sve više preu-

zimale inicijativu. U takvim uslovima, Četvrta slavonska divizija uspješno pr J
dire sve do Jelkovca kod Varaždina i do Lepoglave, u srcu Hrvatskog zagorja,
likvidira oba ta krupna garnizona i vodi čitav niz borbi širom Hrvatskog za-
gorja i Kalnika, na otvorenom terenu.

Poslije toga je narod ovih krajeva smjelije krenuo u NOB. Od dob o-
voljaca formirana je partizanska brigada »Braća Radić« koja razvija borou
na ovom terenu, na kojem onda niču nove brigade i divizije. Time smo i mi,
banijski proleter i ispunili naš veliki zadatak, koji nam je prilikom upućiva-
nja u Slavoniju postavila naša Partija i drug Tito. To su dani naše slave ko-
jima se ponosimo i ostat će nam u trajnom sjećanju.

Na čelu svojih jedinica u borbi protiv neprijatelja, proleter i postižu nove,
velike uspjehe. Boreći se, stjecali su nova iskustva i dalje se razvijali, zajed-
no s NOB i partizanskim jedinicama, postajali rukovodioci sve većih i krup-
nijih partizanskih jedinica.

Hrabri komandir naše čete i talentirani vojni rukovodilac Nikola De-
monja, u svom razvoju od komandira čete preko komandanta bataljona i
brigade, ubrzo postaje komandant Dvanaeste slavonske divizije. Na toj duž-
nosti, kao i uvijek, ispoljava veliku hrabrost, odlučnost, energiju, upornost

**Nikola Demonja,
komandant Sedamnaeste i
Dušan Ćorković, zamjenik
komandanta Osamnaeste
NOU brigade**

i izvanredne rukovodne sposobnosti. Pod njegovim rukovodstvom Dvanaesta
slavonska divizija postiže velike uspjehe i postaje strah i trepet za neprija-
telja. Osim Demonje, do kraja rata postao je komandant divizije i Dušan
ćorković, a raniji komesar naše čete Vlado Mutak-Mrki i Pero Car postaju
komesari divizija.

Komandiri vodova naše čete, drugovi Dušan Kreća i Nikola Sužnjević, postali su komandanti brigada. Osim njih, u toku rata postali su komandanti brigada: Stevo Došen, Milan Joka, Milan Tojagić, Lazo Dragaš, Luka škri-njar i Duka Milosavljević, a komesari brigada: Josip Prša, Stevo Laćan, Miloš Crnobrnja, Branko Kuprešanin i Miloš Panjković. Svi ostali završili su rat na dužnostima načelnika štabova i zamjenika komesara brigada, zatim ko-mandanata i komesara bataljona ili na ostalim funkcijama toga ranga. Prerano poginuli Ivica Bujić, Stojan Komljenović-Čoka, Dušan Griva i mnogi drugi izrazito sposobni drugovi, sigurno bi se također razvili u odlične i visoke vojne i političke rukovodioce krupnih partizanskih jedinica da ih nije zatekla prerana smrt.

Nikola Demonja, komandant Dvanaeste slavonske NOU divizije promatra tok borbe

Na čelu svojih jedinica prošli smo do konca rata mnoge krajeve naše zemlje, a neki su u sastavu 28. slavonske divizije učestvovali u oslobođenju Beograda. Svi preživjeli proleter i Banijske proleterske čete učestvovali su i u završnim operacijama za konačno oslobođenje naše zemlje u sastavu I, II i III armije JNA.

Vodeći svoje jedinice iz borbe u borbu, iz juriša u juriš, borci Banijske proleterske čete u drugom dijelu NOR dali su, osim već spomenutih, i nove žrtve. U borbi na Baniji poginuli su Mirko Strineka-Ribo i Ljuban Kordić, jedan od najmlađih boraca naše čete.

U šumama Ravne gore nalazi se humka hrabrog Dušana Grive, koji je u bolnici podlegao ranama zadobivenim januara 1943. godine u borbi kod sela Bijela Stijena. Pored groba druga Grive, nalaze se i grobovi Milana Čizmića i Boška Krnjaića, hrabrih boraca naše čete.

U borbi za Viroviticu, pao je januara 1943. godine, kao komandant bataljona Stojan Komljenović-Čoka. Ostavio je svoj mladi život u Slavoniji u kojoj je najviše rafala ispalio i najviše bombi bacio.

Miloš Martić poginuo je i sahranjen u blizini Vočina, Pavle Miočinović u Bilogori, Rade Miočinović u Crnoj Gori, Mijo Butković i Petar Drezga u Žumberku, Dušan Popović u Ludbregu, Branko Kuprešanin u Bosni.

Poslije tolikih gubitaka naše čete, pao je 6. septembra 1944. godine, i njen komandir Nikola Demonja. Poginuo je kad smo se tome najmanje nadali — poginuo je kao komandant divizije.

Iako je rukovodio divizijom, on nije prestajao da u borbi lično intervenira i da se izlaže velikim opasnostima, naročito u slučajevima kada u borbi dođe do zastoja. Jer, poznato je, nije volio zastoj u napadu. Uvijek je govorio: »Čim se u napadu stane, gotovo je, ako se odmah nešto ne poduzme.« Kad je tako, njegova slavom ovjenčana 12. slavonska divizija, napadala Slavonsku Požegu i malo zastala u napredovanju, tada je on odmah požurio na lice mjesta da organizira napad, ubrza napredovanje i likvidaciju neprijatelja. Pričaju drugovi koji su ga pratili da je prilikom polaska iz štaba u Slavonsku Požegu rekao: »Izginut će tamo«, zatim je sjeo na konja i tako jurio da su ga jedva pratili.

U Požegi je vidio da se otporna tačka koja je sprečavala napredovanje može likvidirati samo bombama. Htio je to sam pokazati i dokazati svojim borcima i rukovodiocima. Uzeo je nekoliko bombi i bacao ih na neprijatelja. Tada je bio teško ranjen u stomak. Iznijeli su ga iz borbe još živa, doveli u selo Orljivac. Zatekao sam se tamo i, čuvši za njegovo ranjavanje, sačekao da ga donesu u komandu divizije. Vidio sam ga, bio je sasvim blijed i iznemogao. Prepoznao me je, ali nije govorio ništa. Primijetio sam da mu je bilo milo što sam pored njega. Njegov pogled kao da mi je govorio: »Eto vidiš, ja sam doratovao svoje. Teško mi je i ne znam hoću li preživjeti.«

U previjalištu divizije sačekali su ga skoro svi rukovodioci Slavonije sa ekipom liječnika koji će ga operirati. Kad su unijeli teško ranjenog i okrvavljenog Demonju i žurno spustili na pripremljeni stol za operaciju, prisutni u štabu ostali su za moment nepomični i potonuli u duboku šutnju.

Slavonska Požega – trg koji je Demonja napadao

Tada je Demonja još samo upitao: »Kako je u Požegi?« Odgovoreno mu je da je neprijatelju stiglo pojačanje i da su se zbog toga morali povući. Umirući Demonja je ovu vijest bez riječi preživljavao. Nakon kratke stanke, zaklopio je oči, zatim ih ponovno otvorio i bez riječi se zagledao u svoga komesara divizije, druga Otmara Kreačića, kojeg je kao starijeg komunista, španjskog dobrovoljca i dobrog druga, posebno poštovao i volio.

Mada je trebalo da produžim sa svojom jedinicom, ostao sam da sačekam ishod operacije. Ubrzo su nam, međutim, saopćili bolnu vijest da je Nikola Demonja podlegao ranama. Poginuo je u svom stilu hrabrog borca. Bio je i ostao primjer kako se bori i gine za slobodu svog naroda.

Tužna vijest o Demonjinoj smrti, brzo se proširila cijelom Slavonijom i bolno je odjeknula u srcima svih nas i naroda Slavonije. Bio je omiljen.

Narod je poslije toga pohitao s cvijećem na sahranu hrabrog Nikole Demonje. Narodnog heroja. Sav okupljeni svijet je plakao. Plakali smo i mi ratnici, njegovi proleter.

Iz Orljavca odnesen je i sahranjen na uzvišenju zvanom Blažuj, iznad sela Kamensko, koje je prvo napadao i osvajao poslije dolaska iz Banije u Slavoniju. Do groba je išlo mnoštvo naroda. Nad pogrebnom povorkom bolno se razliječio Lenjinov posmrtni marš. Na grobu su govorili Mate Jerković i Radojica Nenezić, iskazujući duboku žalost. Zaklinjali su se da će tu veliku žrtvu osvetiti. I mi, borci njegove proletherske čete, iste riječi u sebi smo izgovarali.

Nikola Demonja, na odru u Orljavcu

Sada mladi borovi blistaju iznad tihog groba buntovnog Demonje, na čijoj mramornoj ploči piše: »Narodni heroj, komandant XII slavonske udarne divizije Nikola Demonja, koga ovdje pokriva slavonska zemlja, donio je Slavoniji ratno iskustvo rodne Banije i svoje junaštvo. Slavoniji je dao i svoj život...«

Ali ni s tom žrtvom nije bio kraj. Gotovo pred sam kraj rata, poginuo je u borbi kod Kloštra, Stevo Došen, neustrašivi komandant brigade »Matija Gubec«.

Tako je većina proletera koje smo vidjeli u Brestiku, u stroju, marta 1942. godine, hrabro pala u borbi za slobodu svoje zemlje, za bratstvo i jedinstvo, za borbu, čovjeka dostojnu budućnost.

Epilog

Vijest o kapitulacije fašističke Njemačke proširila se nečuvenom brzinom. Mene je zatekla u Sloveniji, gdje su se odvijale posljednje operacije za istjerivanje neprijatelja iz zemlje. Tu vijest sam doživio kao moment neiskazane radosti. Bio sam u takvom raspoloženju kakvo se rijetko dešava čovjeku.

Poslije zadnjih rafala zaorila se pjesma slobode i radosti. Pjevali su je ljudi koji su vodili bespoštednu borbu do konačne pobjede nad fašizmom. Nestalo je umora koji smo osjećali do malo prije, počeli smo igrati od radosti. U kolu su zajedno borci i narod. Bilo je tu partizana, makedonskih, srpskih, vojvodanskih, crnogorskih, bosansko-hercegovačkih, hrvatskih i slovenskih brigada. U vatrenim pokretima igrača ogledalo se uzbuđenje pobjednika nad zlim neprijateljem.

Slušam kako narod i borci izgovaraju riječ sloboda i dolazila mi je želja da se grlim sa svima. Sjetih se palih proletera: Nikole Demonje, Ivice Bujića, Ivice Živčića, Petra Arbutine, Dušana Grive, Mije Butkovića, Stojana Komljenovića-Čoke, Steve Došena, Josipa Prše, Branka Kuprešana, Dušana Mačka, Pavla Miočinovića... Svih poginulih. Oni su toga časa zajedno s preživjelima proleterima prodefilirali u mojoj svijesti. Poželio sam snažno da sretnem preživjele proletere Banijske proleterske čete, da s njima doživim i podijelim ovaj radostan trenutak. Ali, nikoga od njih momentalno nema u blizini. Ugledah jedino Matu Jerkovića, sad već zamjenika komandanta 3. armije, pod čijom su se komandom u Kalničkom odredu borili Banijski proleter. Zagrljih čvrsto hrabrog komandanta i pomislih kako je čudno što, eto, poslije svega što smo prošli u toku četiri godine surovog rata ostadosmo živi.

Kada se prvo uzbuđenje malo stišalo, za moment sam se prenio u rodni kraj i pomislio: kako se tek raduje onaj narod kojeg su gonili kao zvijer, kojem je život bio u opasnosti svakog dana, koji je svo vrijeme rata morao bježati. Počeše mi navirati sjećanja na prošle dane teške borbe, na marševe; grmljavinu neprijateljskih topova i nemilosrdno štektanje mitraljeza; nalete oklopnih vozova i avijacije; besane noći; zasjede; krvave bitke i proboje. Sve mi je to još bilo u svježem sjećanju.

Drugog dana poslije pobjede, u slobodi i miru, bi mi nekako neobično. Neobična je priroda oko mene, drugačija, ljepša nego prije kada sam u njoj vidio samo položaje i zaklone. Osjećao sam se kao čovjek koji je ozdravio poslije teške bolesti, kojem je život postao ljepši.

Vidim mnoge zarobljenike s onim čudnim, tupim izgledom koji dobiva svaki zarobljenik. Ta me pojava osvetoljubivo obradovala. Pomislih: »Eto, to su ti koji su ubijali naše drugove, koji su palili naša sela, koji su ubijali starce i djecu, koji su nanosili smrt našem narodu.«

Samo što smo se vratili iz borbe u iznošenim vojničkim šinjelima, još suježih rana, rekoše nam: »Oružje se ne može odložiti. Treba zaštititi tekovine NOB i revolucije i obezbijediti miran stvaralački rad naših naroda u obnovi porušene i opustošene zemlje, izgradnji novoga, čovječnijeg društva.«

Vjerni idealima za koje smo se borili u NOR i revoluciji, proleter i svrstani u redove naše nove Armije, hrabro su stali na branik naše zemlje, njene slobode, nezavisnosti i socijalističke izgradnje. U opći revolucionarni žar i i zamah uključili su se i preživjeli banijski proleter i.

Latili su se, svaki na svom radnom mjestu, teškog, samoprijegornog posla da bi sa širokim narodnim masama što prije obnovili svoju razrušenu domovinu. U tom okviru valjalo je srediti i modernizirati svoju mladu Armiju. I na tom zadatku banijski proleter i, kao i u NOR, nisu žalili truda, davali su sve od sebe. Tako je, na primjer, usvajajući mlaznu tehniku, 4. aprila 1959. godine poginuo naš dragi drug Milan Tojagić, pilot Jugoslavenkog ratnog vazduhoplovstva, pukovnik avijacije i komandant divizije. Ponašao se, dakle, kao i u toku NOR: za postizanje postavljenog cilja, za solidno izvršenje određenog zadatka — dati sve od sebe, pa i život — ako treba.

Za pokazanu hrabrost u borbi i velik doprinos pobjedi, grudi svih proletera krasi brojna visoka odlikovanja. Za naročito hrabro držanje i isticanje u borbi i posebno velik doprinos pobjedi, iz redova male Banijske proleteračke čete proglašeno je osam narodnih heroja: Nikola Demonja, Ivica Bujić, Pero Car, Dušan Ćorković, Stevo Došen, Milan Joka, Stojan Komljenović-Čoka, Josip Prša.

Zbog izvanrednog doprinosa u obnovi i izgradnji zemlje i Armije, od onih trideset preživjelih proletera koji su ostali u Armiji svi su postali viši oficiri, a petorica su unaprijeđeni u čin generala: Dušan Ćorković, general-pukovnik JNA, Milan Joka, general-pukovnik, Vlado Mutak-Mrki, general-potpukovnik, Stevo Begović, general-major, Miloš Crnobrnja, general-major avijacije.

O Banijskoj proleteračkoj četi, njenim borbama i rukovodiocima — izrekli su ili napisali mnogo pohvala: Vlado Janić-Capo, Vasilj Gaćeša, Đuro Kladarin, Karlo Mrazović-Gašpar, Bogdan Crnobrnja-Tolja, Dušan Čalić-Cule, Mate Jerković, Joža Horvat, Vicko Antić-Pepe, Milan Stanivuković, Čedo Grbić, Dako Puač, Otmar Kreačić i mnogi drugi borci i rukovodioci, čijih se riječi proleter i sa zahvalnošću sjećaju. U knjizi »Demonja«, Milan Nožinić je na umjetnički način iskazao vrijednost čete i njenog hrabrog komandira Nikole Demonje.

Narod Banije, Slavonije i Hrvatskog zagorja, opjevao je na svoj način junake te jedinstvene, hrabre čete proletera, a naročito njenog komandira Nikolu Demonju.

Tito s grupom banijskih i slavonskih proletera u Slavonskom Brodu 1953. godine

Ima li nešto prirodnije od naše želje da se poslije teškog rata ponovo okupimo i svoju radost podijelimo. Sastali smo se, dakle, u Brestiku, na istom mjestu gdje smo četu i formirali. Ali, sada smo došli u sasvim drukčiji Brestik. Selo je temeljito spaljeno. Škola kod koje smo stali u stroj proletera, nagorjela je.

Vrijeme lijepo kao i kad smo jedinicu formirali. Naroda puno više nego u vrijeme osnivanja. Bilo je vrlo živo, upravo svečano. Dočekuju nas vrlo toplo i srdačno. Narod i borci se grle i ljube. Obnavljaju se sjećanja na mnoge bitke i podvige koje su izveli proleter i pri tom se posebno sjećaju podviga poginulih drugova Demonje, Bujića, Čoke, Došena, Prše, Arbutine, Grive i mnogih drugih. Sve se to ponovilo u Slavoniji, u Kamenskom, gdje smo nešto kasnije došli da obnovimo svoja sjećanja na dolazak u Slavoniju i nezaboravne momente iz borbe i susreta s borcima i narodom Slavonije.

U Brestiku smo se postrojili za smotru. Stojimo u stroju, a ispred nas nema našeg voljenog komandira Demonje, koji nas je prozivao prilikom formiranja i predavao raport Vasilju Gačeši. Tuga nas zbog toga obuzima. Nema ni komesara čete Vlade Mutaka-Mrkog, koji je umro i sahranjen u svom revolucionarnom Zagrebu. Umjesto njih, na zadnjem skupu proziva nas Nikola Sužnjević, preživjeli komandir Drugog voda naše čete. Prvo proziva komandu čete: Nikolu Demonju, komandira, Vladu Mutaka-Mrkog, komesara, Ivicu Bujića, zamjenika komesara, ali nijedan od njih se ne javlja. Dalje se iz Prvog voda na proziv ne javlja: Dušan Kreća, komandir voda, javlja se: Rafael Marković-Rafo, politički delegat.

Iz 1. desetine Prvog voda ne javljaju se na proziv: Stojan Komljenović-Čoka, desetar, i Dušan Griva. Onda se opet javljaju: Luka Škrinjar, Milan Joka, Dušan Ćorković, Mirko Nevađa, Dušan Vučinić, Savo Jarić i Dušan Macakanja. Zatim se ne javljaju: Petar Arbutina, Ljuban Rajšić, Rade Miočinović, Branko Vladić, Miloš Martić, Miloš Tišma.

Iz 2. desetine Prvog voda ne javljaju se: Stevo Došen, desetar. Slavko Macakanja, Josip Prša, Petar Drezga, Mijo Butković, Adam Savić, Ivan Tominać. Zatim se javljaju: Stevo Laćan i Stevo Ribarić, pa se opet ne javljaju: Milan Đurić, Martin Knežević-Bradica, Milovan Surabić i Stanko Dejanović-Šuco. Na kraju se javljaju: Svetozar Panjković, Vlado Jurjević i Dušan Gnjatović.

Iz Drugog voda ne javljaju se, poginuli su: Ivica Živčić, komandir voda, i Drago Jerman-Talijan, politički delegat Drugog voda.

Iz 1. desetine Drugog voda ne javljaju se: Pavle Miočinović, desetar, Jovo Vasiljević mlađi. Zatim se javljaju: Lazo Dragaš, Nikola Mraković-Učo, pa se opet ne javljaju: Ivica Meleš-Traktor, Tomo Smolčić, Mirko Strineka, Dragan Trninić-Padobranac, Miladin Čizmić i Milan Tojagić. Na kraju se javljaju: Miloš Panjković, Ilija Veljača, Stanko Bunčić i Tomo Kostelac.

A bilo ih je na dan formiranja čete — četrnaest. Dakle, pao je junačkom smrću svaki drugi proleter.

Iz 2. desetine Drugog voda javlja se: Nikola Sužnjević, desetar, pa se ne javljaju: poginuli Dragan Radulović-Baborječanin, Dušan Maćak, Jovo Vasiljević stariji, zatim se javljaju: Stevo Begović, Miloš Crnobrnja, Milan Svabić. Zatim se opet ne javljaju: Ljuban Kordić, Dušan Popović, Boško Krnjair i Milan Erečko. Na kraju se javljaju: Franjo Fabijan, Nikola Ivanić i Vinko Kinder. Eto, iz moje desetine preživjelo nas je polovica — svaki drugi.

Od dvadeset sedam slavonskih drugova koji su kasnije ušli u sastav čete, na poziv se javljaju: Anđa Kopač-Sitna, Pero Car, Bozo Gunjević-Kubura, Duka Milosavljević-Ubiva, zatim se ne javljaju: Joco Draić, Petar Milanović-Čamac, Ostoja Jovanović, Gabro Pavlović. Dalje se javljaju: Željko Albini, Svetozar Puač-Kobac, Milan Stojaković, Petar Brujić-Tesla, Boris Cafuk, Ivan Ostojić, Drago Cingulin, onda se ne javljaju: Josip Fistrić-Pepok, Franjo Ostojić-Majstor, Đuro Ostojić i Branko Kuprešanin, Ivan Trušćak, Lino Drk. Na kraju se javljaju: Ivica Milić, Ivo Preglej, Ivan Tuščak, Pero Radovanlija-Miće, Đuro Vukadinović, Lazo Bobić, Moco Bunjevac i Đuro Vrbanc.

Znači devet naših dragih Slavonaca dalo je svoje živote u zajedničkoj borbi s banijskim proleterima.

Poslije proziva, predan je raport. Ne više Vasilju Gaćeši, kako je to bilo prilikom formiranja naše čete. On je poginuo. Zato raport prima tadašnji komesar BPO — Đuro Kladarin. Raport je glasio: »Poslije formiranja, četa je pošla na svoj težak borbeni put i borila se na Baniji, u Bosni, Slavoniji, Moslavini, Bilogori, Kalniku i u Hrvatskom zagorju, a kasnije — širom naše zemlje — sve do konačne pobjede.

Zadatak koji smo dobili prilikom formiranja čete, potpuno je izvršen.

Boreći se za spas naše zemlje i naroda, za slobodu, novu Jugoslaviju, bratstvo i jedinstvo, često i sa teškim ranama, ne znajući za strah i ne štedeći svoje živote, od 80 boraca koliko je prošlo kroz našu četv, poginulo je 46 drugova, a od onih 65 koji su pošli s Banije, poginulo je 36. Kostiju ovih hrabrih drugova razasute su širom naše zemlje. Ostala su u životu 34 druga. Preživjeli su ranjavani i nekoliko puta. Zbog zadobivenih rana i iscrpljenosti, do sada je u relativno mladim godinama umrlo šest drugova. Sada je u stroju 28 drugova, a od onih 65 iz Brestika — 23.

Poslije smotre, održan je govor u kojem je rečeno: »Dali smo velike žrtve. Poginuli su divni drugovi. Oni su se nesebično žrtvovali. Pali su kao heroji. Pokoljenja im duguju najveće poštovanje i priznanje i nikad ne mogu biti zaboravljeni, ali nisu pali uzalud.

Tukli smo i pobijedili one snage koje su pod crnom zastavom fašizma, rasizma i šovinizma donosile ropstvo i smrt. Pobijedivši, izvojevali smo slobodu našim narodima. S ponosom ističemo da smo time ispunili naš veliki zadatak koji su nam postavili naša Partija i drug Tito. Na nama, preživjelim i generacijama koje dolaze je da se potpuno posvetimo ostvarenju ideala za koje smo se borili i dali tolike žrtve.«

Zbog moralnih i borbenih vrijednosti Banijske proletherske čete, njenog velikog doprinosa u našoj borbi, zbog pokazane neustrašivosti, čvrstine i heroizma njenih boraca, narod Banije i Slavonije i danas čuva i obnavlja sjećanja na slavu jedinicu.

Za trajnu uspomenu mnoge ulice i škole zovu se imenima naše čete i imenima palih narodnih heroja. Na mjestu formiranja, u selu Brestiku, postavljena je spomen-ploča s imenima onih koji su prilikom formiranja čete stali u njen stroj, položili zakletvu pod proletherskom zastavom. U Kamen-skom je podignuta ploča s uklesanim imenima svih poginulih boraca naše čete. Kao poseban spomenik, izgrađen je grob Nikole Demonje. Svima poginulim proleterima označeni su grobovi. Svaki put, kada se slave značajni datumi iz naše ratne prošlosti, mladi posjećuju te grobove i na njih polažu cvijeće.

Spomen-ploča Banijskoj proleterskoj četi u Brestiku – na mjestu njenog formiranja

Slavonska Požega, grad-domaćin Banijske proleterske čete u Slavoniji

U memorijalnoj prostoriji Spomen-doma Banijske proletherske čete u Brestiku i u zavičajnom muzeju Slavonske Požege, koja drži domicil za Banijsku prolethersku četu, čuvaju se predmeti: zastava, fotografije i dokumenti vezani za četu i njene pripadnike.

Na njenim tradicijama i svijetlim likovima njenih istaknutih boraca, odgajaju se mlada pokoljenja u duhu ljubavi za svoj narod, u duhu socijalističkog patriotizma, bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti i u duhu mržnje prema svemu onome što koči napredak, u duhu spremnosti da se žrtvuju za velike ideale — kao što su to činili banijski proleter.

Banijska proletherska četa i njeno djelo žive u slobodi i živjet će vječno.

Dvije stotine dana prema slobodi

Živjela je, borila se dvije stotine dana čudna četa partizana, među našom vojskom četa, možda, najčudnija. Dvije stotine dana, samo dvije stotine dana života — kratko li je, no toliko proživjeti i četom vojničkom uzmoći biti na goloj crti smrti, ta dvije stotine dana — dugo li je . .

Dijalektika njene Sudbine: U danima smrtne borbe za život — stasala, da bi u vlastitim pobjedama za dvije stotine dana nestala, no ipak u našoj nabujaloj vojsci — duhom i porukom ostala kao u pšenici sjemen-klica.

To je četa zapamćenja, mnogih zapamćenja i u predanju i u dokumentu. Pamti se injena zastava, proleTERSka', srpočekićasta, zlatozvjezdana, što ju je u posjed kao relikviju dobila i kao relikviju prenosila kao da je bila velika vojska, puk, brigada, a bila je samo četa šezdesetpetorice. Njeni marševi, dugi, bojovni, kao znameniti marševi čuvenih vojski, njene bitke, blistavo-britke, nisu li poučne bile, prava inspiracija za mnoge kasnije bitke slavnih brigada, a ova četa ih vojevala daleko prije nego li je na prostorima njenog bojovnog lutanja bilo ijedne brigade. Četa koja je imala stila i u vojevanju i u ponašanju, svoga stila i u pobjedama i u porazima. Četa s dušom, pamte je kakvom je dušom disala i kad je na naprijatelja kidisala i kad je za palim drugom uzdisala, pamte je, svjedoče i predanja i dokumenti, kako je sve svoje pale drugove sa sobom, dušom, vodila, mrtve ih prozivala, pa i dan-danas kad se preostali živi gdje okupe, svoje mrtve prozovu.

Lutalica za borbama, ta banijska četa među prvo-proleTERSkim (rano-proleTERSkim) jedinicama oslobodilačke vojske Jugoslavije bila je četa šezdesetpetorice Prometeja kojih kolona probojima prolazi kroz tmene okupirane zemlje kao neka čudesna plazma svjetlucave Slobode i sve usput opaja i budi ljude i djecu, požuruje čovjekovo ustajanje i za borbu ljudsko okupljanje.

Lutalica u krvavoj promenadi dugoj dvije stotine dana, sve od rod-nih obronaka zavičajne Šamarice («Šamarice, ej, goro čama, partizan-ska...») do slavonske Gromade i kalničkih vrhova. Promenada kao među javom i međ' snom, prođimo je s tom lutalicom za borbama, zove nas, evo, jedan od tih banijskih Prometeja, Miloš Crnobrnja, proleter-borac, general. Boljeg vodiča po toj putanji ne može biti od generala koji se svojoj četi vraća — kao borac i koji postaje pisac, pisac mono-grafije »Banijska proleTERSka četa«. Evo, na primjer, pogledajmo, os-

motrimo, odslušajmo toga borca (i njegovu četū) na Đulovcu u jednom već davnom trenutku, dok još nije bio ni general, ni pisac:

»... Grupa u kojoj sam bio kretala se na desnom krilu Drugog voda također prema centru i žandarmerijskoj stanici. Do željezničke pruge, koja prolazi sa sjeverne strane ispod samog mjesta i do prvih prepreka, bez obzira na neprijateljsku pucjavu, došli smo također brzo... Očekivao sam, kao i ostali, da će brzo uslijediti naređenje desetara za produženje napredovanja, ali ga je pozvao komandir čete, koji je htio da zna dokle je ko stigao da bi odlučio šta sve treba poduzeti. Desetar je otišao i mi smo tako ostali sami sa svojom savješću, ali svi smo znali, na osnovu opšte zamisli, da moramo odmah energično produžiti naprijed, napasti i savladati prepreke, likvidirati neprijatelja, probiti se što prije u samo mjesto i likvidirati ostatke neprijatelja. I samo što sam rekao drugovima da bi trebalo krenuti dalje, svi smo krenuli bez oklijevanja. . . «

Tako, dakle, na Đulovcu, i mnogo puta prije i poslije Đulovca. Sami sa svojom savješću, i bez — oklijevanja! I samo što je rekao drugovima da bi trebalo krenuti dalje, svi su krenuli, bez oklijevanja. Žestokim je boričkim temperamentom, svim životom dugim dvije stotine dana, žurila Banijska proleTERSka četa svojoj prometejskoj sudbini u susret, četa-borac i četa-general, četa svijest i povijest i najzornija pri-povijest o Slobodi, progonjenoj ljudskoj sudbini. Četa, na Baniji — krvavoj haljini — stasala, da bi u vlastitim pobjedama, nabujaloj našoj vojsci, nestala, ali u našoj partizanskoj zasadi ostala kao sjemen-klica u pšenici.

Milan Nožinić

Knjigu »Banijska proletrska četa«, kroniku prve jedinice NOV proletrsčkog sastava u Hrvatskoj, izdajemo uz svestranu suradnju i financijsku pomoć Samoupravne interesne zajednice Spomen-područja »Bratstvo-jedinstvo« Šamarica, Skupštine zajednice općina i općine Sisak, društveno-političkih zajednica, boračkih i radnih organizacija Slavonije i Baranje, Hrvatskog zagorja, bjelovarske i varaždinske regije.

Svima njima, ovim putem, najsrdačnije zahvaljujemo.

IZDAVAČ

S A D R Ź A J

Predgovor	5
Napomena autora.....	8
Titove direktive.....	11
Formiranje Banijske proletherske čete.....	15
Pripadnici jedinice.....	28
Pripreme za izvršenje zadatka.....	59
Aktivnost čete na Baniji.....	67
Zadaci Banijske proletherske čete.....	83
Na putu kroz Bosnu.....	93
Aktivnost čete u Slavoniji.....	103
Naši slavonski drugovi.....	121
Formiranje Kalničkog NOP odreda i njegov odlazak u Hrvatsko zagorje 187	
Povratak u Slavoniju.....	223
Epilog.....	235
Dvije stotine dana prema slobodi.....	245

FOTOGRAFIJE:

Muzej Sisak

LEKTOR:

Aziza Tominac

KOREKTORI:

Ružica Čačić i Vladimir Malivuk

STROJNI SLOG:

Milan i Berislav Klobučar

GLAVNI METER:

Ismet Alagić